

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК:
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЩОРІЧНИК
НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Випуск 36 (2)
(2016)

CULTUROLOGICAL HERALD:
SCIENCE AND THEORETICAL YEARBOOK OF
THE LOWER DNIEPER UKRAINE
(NYZHNIYA NADDNIPRIANSHCHYNA)

Issue 36 (2)
(2016)

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ
ВЕСТНИК:
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЕЖЕГОДНИК
НИЖНЕГО ПОДНЕПРОВЬЯ

Выпуск 36 (2)
(2016)

2016

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК:
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЩОРІЧНИК
НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Випуск 36 (2)
(2016)

Запоріжжя
2016

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4
К906

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

Журнал засновано у 1994 році.

Засновник видання: **Запорізький національний університет**.

Свідоцтво про держреєстрацію: **серія 33 КВ №15437-4009 ПР** від 19.06.2009 р.

Збірник затверджений як фахове видання з **філософії**

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015, Додаток 17).

Голова міжнародної редакційної колегії: *Фролов М.О.*, доктор історичних наук, професор.

Головний редактор: *Воловик В.І.*, доктор філософських наук, професор.

Заступник головного редактора: *Лепський М.А.*, доктор філософських наук, професор.

Заступник голови міжнародної редакційної колегії: *Васильчук Г.М.*, доктор історичних наук, професор.

Відповідальні секретарі: *Скворець В.О.*, доктор філософських наук, доцент; *Кудінов І.О.*, кандидат філософських наук, доцент.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ (УКРАЇНА):

Бех В.П. доктор філософських наук, професор;

Бутченко Т.І. доктор філософських наук, доцент;

Воронкова В.Г. доктор філософських наук, професор;

Глазунов В.В. доктор філософських наук, доцент;

Додонов Р.О. доктор філософських наук, професор;

Жадько В.А. доктор філософських наук, професор;

Краснокутський О.В. доктор філософських наук, доцент;

Кривега Л.Д. доктор філософських наук, професор;

Мурзін В.Ю. доктор історичних наук, професор;

Таран В.О. доктор філософських наук, професор;

Шавкун І.Г. доктор філософських наук, професор.

ІНОЗЕМНІ ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Клец Лешек доктор філософії, професор (Республіка Польща);

Таббс Девід PhD, професор (США);

Усов П.Г. доктор політичних наук, доцент (Республіка Білорусь);

Шишляк Томаш кандидат політичних наук (Республіка Польща).

Випуск № 36 (2) рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Запорізького національного університету, протокол № 4 від 25 жовтня 2016 р.

Рецензенти:

Р.О. Додонов – доктор філософських наук, професор;

В.В. Глазунов – доктор філософських наук, доцент.

Адреса редакції: 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66.

К 906 **Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Надніпрянщини** / Гол. ред. В.І. Воловик; Запорізький національний університет. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2016. – Випуск 36 (2). – 178 с.

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

© Редакційна колегія, 2016

© Автори статей, 2016

© Запорізький національний університет, 2016

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

CULTUROLOGICAL HERALD:

SCIENCE AND THEORETICAL YEARBOOK OF
THE LOWER DNIEPER UKRAINE
(NYZHNIYA NADDNIPRIANSHCHYNA)

Issue 36 (2)
(2016)

Zaporizhzhya
2016

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4
К906

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

Journal founded in 1994.

Founder: **Zaporizhzhya National University.**

Registration certificate: **33 KB #15437-4009 ПП** from 19.06.2009.

Journal is approved as a specialized issue in philosophy
(Order of the Ministry of education and science of Ukraine # 747 from 13.07.2015, Appendix 17).

The chairman of the international editorial board: *Mykola Frolov*, Doctor of History, professor.

Editor-in-chief: *Vitalyi Volovyk*, Doctor of Philosophy, professor.

Vice editor-in-chief: *Maksym Lepskiy*, Doctor of Philosophy, professor.

Vice chairman of the international editorial board: *Gennadyi Vasylchuk*, Doctor of History, professor.

Executive secretaries: *Volodymyr Scvoretz*, Doctor of Philosophy, associate professor; *Igor Kudinov*, PhD, associate professor.

EDITORIAL BOARD (UKRAINE):

Volodymyr Bekh Doctor of Philosophy, professor;
Taras Butchenko..... Doctor of Philosophy, associate professor;
Valentina Voronkova..... Doctor of Philosophy, professor;
Volodymyr Glazunov Doctor of Philosophy, associate professor;
Roman Dodonov..... Doctor of Philosophy, professor;
Vitaliy Zhad'ko..... Doctor of Philosophy, professor;
Oleksandr Krasnokutskiy Doctor of Philosophy, associate professor;
Lyudmyla Krivega Doctor of Philosophy, professor;
Vyacheslav Murzin Doctor of History, professor;
Volodymyr Taran Doctor of Philosophy, professor;
Irina Shavkun Doctor of Philosophy, professor.

INTERNATIONAL MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Leszek Kleszcz Doctor of Philosophy, professor (Poland);
David Tubbs PhD, associate professor (USA);
Pavlo Usov Doctor of Politics, associate professor (Belarus);
Tomasz Juliusz Szyszlak PhD, associate professor (Poland).

Published by the decision of
the Science council of Zaporizhzhya National University, dated 25.10.2016, protocol #4.

Reviewers:

Roman Dodonov – Doctor of Philosophy, professor;
Volodymyr Glazunov – Doctor of Philosophy, associate professor.

Editorial office address: 66, Zhukovskogo vul., Zaporizhzhya, 69600, UKRAINE.

К 906 **Culturological Herald: Science and Theoretical Yearbook of the Lower Dnieper Ukraine (Nyzhnia Naddniprianshchyna)** / Ed. V. Volovik; Zaporizhzhya National University. – Zaporizhzhya: KSK-Alliance, 2016. – Issue 36 (2). – 178 p.

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

© Editorial board, 2016
© Articles' authors, 2016
© Zaporizhzhya National University, 2016

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК:

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЕЖЕГОДНИК
НИЖНЕГО ПОДНЕПРОВЬЯ

**Выпуск 36 (2)
(2016)**

Запорожье
2016

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4
К906

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

Журнал основан в 1994 году.

Основатель издания: **Запорожский национальный университет.**

Свидетельство о госрегистрации: **серия 33 КВ №15437-4009 ПР** от 19.06.2009 р.

Сборник утверждён как специализированное издание по **философии**
(Приказ Министерства образования и науки Украины № 747 от 13.07.2015, Приложение 17).

Глава международной редакционной коллегии: *Фролов Н.А.*, доктор исторических наук, профессор.

Главный редактор: *Воловик В.И.*, доктор философских наук, профессор.

Заместитель главного редактора: *Лепский М.А.*, доктор философских наук, профессор.

Заместитель главы международной редакционной коллегии: *Васильчук Г.Н.*, доктор исторических наук, профессор.

Ответственные секретари: *Скворец В.А.*, доктор философских наук, доцент; *Кудинов І.О.*, кандидат философских наук, доцент.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ (УКРАИНА):

Бех В.П. доктор философских наук, профессор;

Бутченко Т.И. доктор философских наук, доцент;

Воронкова В.Г. доктор философских наук, профессор;

Глазунов В.В. доктор философских наук, доцент;

Додонов Р.А. доктор философских наук, профессор;

Жадько В.А. доктор философских наук, профессор;

Краснокутский А.В. доктор философских наук, доцент;

Кривега Л.Д. доктор философских наук, профессор;

Мурзин В.Ю. доктор исторических наук, профессор;

Таран В.А. доктор философских наук, профессор;

Шавкун И.Г. доктор философских наук, профессор.

ИНОСТРАННЫЕ ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Клец Лешек доктор философии, профессор (Республика Польша);

Таббс Дэвид PhD, профессор (США);

Усов П.Г. доктор политических наук, доцент (Республика Беларусь);

Шишляк Томаш кандидат политических наук (Республика Польша).

Выпуск № 36 (2) рекомендован к печати решением Ученого совета
Запорожского национального университета, протокол № 4 от 25 октября 2016 г.

Рецензенты:

Р.А. Додонов – доктор философских наук, профессор;

В.В. Глазунов – доктор философских наук, доцент.

Адрес редакции: 69600, г. Запорожье, МСП-41, ул. Жуковского, 66.

К 906 **Культурологический вестник: Научно-теоретический ежегодник Нижнего
Поднепровья** / Гл. ред. В.И. Воловик; Запорожский национальный университет. –
Запорожье: КСК-Альянс, 2016. – Выпуск 36 (2). – 178 с.

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

© Редколлегия, 2016
© Авторы статей, 2016
© Запорожский национальный университет, 2016

ЗМІСТ

І РОЗДІЛ. ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

Мурзін В.Ю. Скіфи і Кавказ.....	11
Бутченко Т.И. Формирование философии научного сознания во II пол. XVI – I пол. XIX веков	17

II РОЗДІЛ. ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Воловик В.И. Повышение уровня научной культуры как общий критерий поступательного развития научного сознания	29
Лепський М.А. Фрактальність ідеї «поетики» та виклики сценарного прогнозування	32
Скворець В.О. Технології соціального управління в сучасному українському суспільстві	40
Глазунов В.В. Исходный вариант идеальной мысленной модели проекта «Независимая Украина» ..	50
Подмазін С.І. Еволюція пріоритетів освіти зі зміною світоглядних епох	58
Таран В.О. Модернізована уваровська концептуальна тріада як виразник імперської сутності сучасної російської державної ідеології	63
Утюж И.Г. Актуальные проблемы философии медицины	72
Палагута В.И. Самоидентификация как форма социализации современного субъекта	78
Повзло О.М. Философский «ракурс» глобальных проблем современности	87
Чернова Л.Є. Вплив концепту «батьківщина» на конструювання «життєвого світу» особистості на прикладі нацменшин України	92
Спица Н.В. Осмысление национальной идентичности сквозь призму феномена агрессии	103
Кургузов А.О., Вязова Р.В. Проблеми подолання міжкультурних конфліктів: досвід соціально-філософського аналізу	105
Курбатов О.Г. Проблема відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам у контексті філософії нового часу	111
Панос Еліопулос. Гендерна нерівність та особиста інтуїція: проблема стереотипів як логічних та етнічних неправильних уявлень	123
Носова Г.Ю. Дещо про кризу національної та етнічної ідентичностей в умовах глобалізаційних трансформацій	123
Компанієць Л.Г. Актуальні проблеми міжкультурної комунікації в межах соціокультурної парадигми	129
Лісіцин В.В. Детермінанти історичної справедливості	135
Кірик Т.В. Філософи заходу про неогуманізм для вищої школи і сталого розвитку людства	141
Стариковська О.О. Соціально-філософський аналіз поняття «громадська думка»	148
Хахалін О.О. Сповідальний дискурс паломника	157
Наседкіна О.О. Чинники формування світоглядних настанов у казках та їх використання в сучасних соціальних практиках	163
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	170
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ.....	175

TABLE OF CONTENTS

PART I. HISTORY. THE HISTORY OF PHILOSOPHY

Murzin V. The Scythians and the Caucasus	17
Butchenko T. The philosophy of scientific conscientious: the formation from the second half of the XVI to the first half of XIX centuries	28

PART II. PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF MODERNITY

Volovik V. Scientific consciousness: a general criteria of the progressive development	32
Lepskiy M. The fractal`s idea of "poetics" and challenges of scenario forecasting	39
Skvorets V. Technologies of social management in modern Ukrainian society	49
Glazunov V. Initial version of the ideal mental model of "Independent Ukraine"	58
Podmasin S. The evolution of the priorities of education in connection with the change philosophical epochs	62
Taran V. Upgraded Uvarov`s conceptual triad as an expression of imperial nature of modern Russian state ideology	70
Utyuzh I. Actual problems of the philosophy of medicine	77
Palaguta V. Self-identification as a form of contemporary subject`s socialization.....	86
Povzlo A. Philosophical "aspect" global problems of modernity	91
Chernova L. The influence of the concept "homeland" on construction of the "lifeworld" of the personality on the example of national minorities of Ukraine	99
Spytsia N. Understanding of national identity through the prism of the aggression phenomenon	100
Kurguzov A., Vyazovaya R. The problems of overcoming intercultural conflicts: the experience of social and philosophical analysis	110
Kurbatov A. The problem of political elites' correspondence to their critical characteristics in context of early modern philosophy.....	117
Panos Eliopoulos. Gender inequality and the personal hint: the problem of stereotypes as logical and ethical misconceptions	118
Nosova A. Something about the crisis of national and ethnic identities in the conditions of globalization transformations.....	128
Kompaniyets L. Actual problems of intercultural communication within a sociocultural paradigm.....	134
Lisitsin V. Determinants of historical justice	140
Kiryk T. The philosophers of the West about neohumanizm for higher education and human development	146
Starykovska O. Social-philosophical analysis of the concept of «public opinion»	156
Khakhalin A. The confessional discourse of the pilgrim	162
Nasedkina O. Tales' worldview precepts' forming factors and their use in contemporary social practices	168
LIST OF AUTHORS	170
PUBLISHING POLICY	176

І РОЗДІЛ. ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК: 94(=221.16:234.9)

МУРЗИН В.Ю.

Лауреат Державної премії України, доктор історичних наук,
професор Мелітопольського Інституту державного і регіонального управління
(м. Мелітополь, Україна)
e-mail: vmurzin@ukr.net

СКІФИ І КАВКАЗ

Анотація

Однією з найяскравіших сторінок ранньої історії скіфів є події, пов'язані з їхньою експансією на територію давньосхідних держав Передньої Азії, де войовничим кочовикам пощастило встановити своє короточасне, але жорстоке панування.

Саме тому на протязі багатьох років у науковій літературі точиться жвава дискусія щодо основних маршрутів (вздовж західного узбережжя Чорного моря, через центральнокавказькі перевали, через Дербентський прохід) подолання скіфськими загонами Головного Кавказького хребта на шляху до заманливих своїм багатством земель Дворіччя.

Як правило, при вирішенні цього питання основним джерелом, яким оперують фахівці, є знахідки зброї та спорядження коня скіфського типу, а також знахідки речей, що оформлені у традиціях скіфського звіриного стилю.

У даній статті це питання розглядається у контексті природно-географічних особливостей кожного з чотирьох маршрутів скіфів, що використовувалися ними під час подолання Головного Кавказького хребта.

Ключові слова: скіфи, Головний Кавказький хребет, Мамісонський перевал, Хрестовий перевал, Дербентський прохід, Меото-Колхідська дорога.

Питання про вірогідні маршрути скіфських походів до Передньої Азії у VII та на початку VI ст. до н.е. має доволі довгу історію. Досить згадати відомі роботи Е.Міннза (Minns 1913, Р. 41-42), Я.А.Манандяна (Манандян 1944, С. 47) та Н.М.Анфімова (Анфимов 1953, С. 79). Певний підсумок цих розробок підбив Є.І.Крупнов (Крупнов, 1954), який визначив чотири шляхи скіфів до Закавказзя: через Дербентський прохід; через Дар'яльську ущелину і далі через Хрестовий перевал (Военно-Грузинська дорога); через Мамісонський перевал (Военно-Осетинська дорога); вздовж східного узбережжя Чорного моря (Меото-Колхідська дорога). При цьому, зважаючи на вказівку Геродота (I, 104), про те, що військо Мадія «пройшло праворуч від Кавказької гори»,¹ Є.І.Крупнов відзначив особливу роль Дербентського проходу.

Втім, В.Б.Віноградов (Виноградов 1964, С. 38-40) звернув увагу на ранні розділи зводу грузинських літописів «Картліс Цховреба», у яких згадується, що хозари (за прийнятною нині думкою під «хозарами» у даному випадку маються на увазі саме скіфи) освоїли дві дороги: морські ворота Дарубанді та ворота Арагвські, які суть Даріала (Мровели 1979, С. 25).

Із схемою скіфських маршрутів, яку запропонував Є.І. Крупнов (Рис. 1), нібито добре узгоджується картографування знахідок речей скіфського типу на території Закавказзя (насамперед, предметів озброєння та деталей вузди), що було здійснено М.М. Погребовою (Рис. 2). Вона також зазначила, що з огляду на особливості і концентрацію у Закавказзі пам'яток зі слідами скіфського впливу, найбільш переважними для скіфів під час їхнього просування на південь від Головного Кавказького хребта, мали бути шляхи через Західний і Центральний Кавказ (Погрєбова 1984, С. 41, 197).

¹ Цит. за виданням: Геродот. Історії в дев'яти книгах. Переклад із старогрецької, передмова та примітки А.О.Білецького. – Харків, 2006. – 655 с.

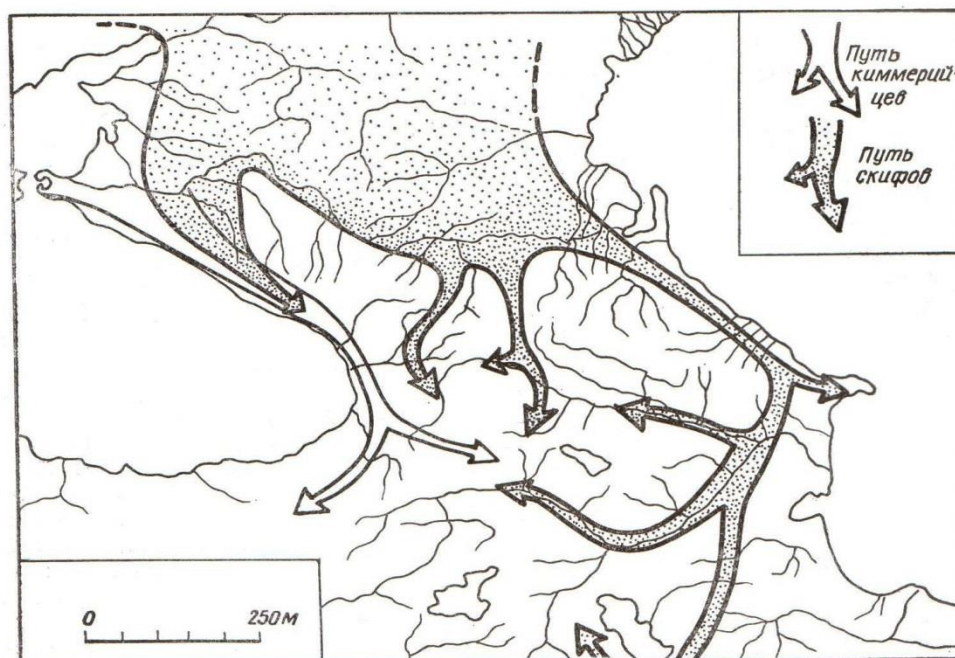

Рис. 1. Маршрути походів киммерійців та скифів через Кавказ за Є.І. Крупновим.

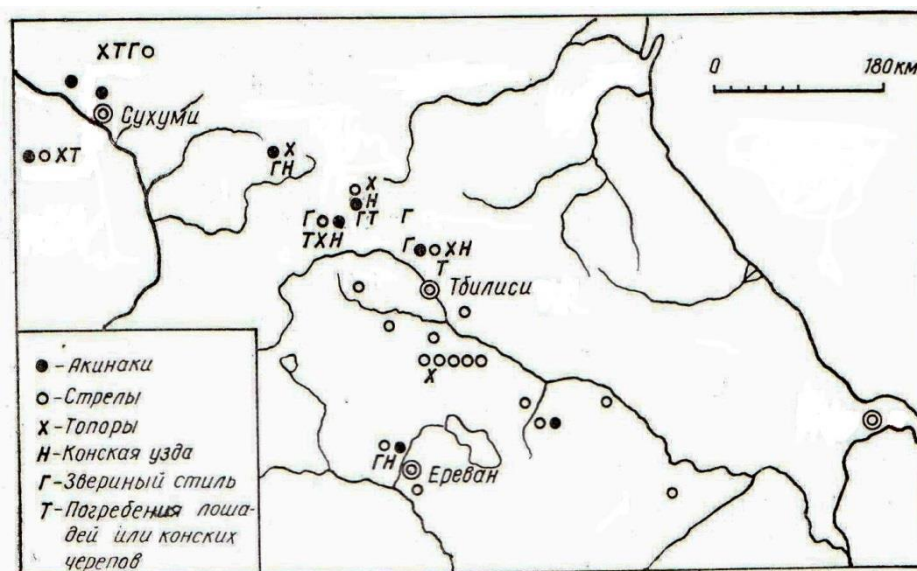

Рис. 2. Пам'ятки скифського типу у Закавказзі за М.М. Погребовою.

Слід зазначити, що основна маса власне скифських поховальних комплексів часу походів до Передньої Азії, зокрема «царського» рангу, зосереджена на території Прикубання (насамперед – широко знані Келермеські, Ульські, Костромський кургани) та Ставропілля (кургани біля хут. Червоний Прапор).

Це переконливо свідчить, що саме Прикубання та західні рівнинні райони Північного Кавказу були своєрідним плацдармом скифських походів до Передньої Азії (Мурзін 1978; Мурзін 1984, С. 104). Саме тут, на нашу думку, знаходився центр Скіфії епохи походів, який ми схильні ототожнювати зі «Скифським царством – «царством Ішкуза» асирійських писемних джерел (Мурзін, Черненко 1984, С. 229).

Дійсно, з цієї території були можливі чотири шляхи для скифської експансії до Закавказзя і далі – до Передньої Азії, що були визначені Є.І.Крупновим. Досі міркування щодо переваги тієї чи іншої «скифської дороги» на південь від Головного Кавказького хребта спиралися, головним чином, на картографуванні місцевих пам'яток Закавказзя, у яких були виявлені речі скифського типу.

Проте можна підійти до цього питання і з іншого боку – розглянути природно-географічні особливості кожного із зазначених шляхів.

Розпочнемо із західного шляху – так званої Меото-Колхідської дороги.

Такий маршрут вздовж східного узбережжя Чорного моря повинен був пролягати по вузькому коридору Колхідської низовини, обмеженої з північного сходу південними відрогами Головного Кавказького хребта, що займають до 75% площі Колхіди. Проте ця низовина у давнину, на відміну від сучасного узбережжя Абхазії, була вкрита не садами мандаринів та інших субтропічних культур, а являла собою величезний масив малярійних боліт, вкритих густими заростями чагарників. Навряд чи така дорога була прийнятною для просування значної кількості кінних скіфських загонів.

Центральнокавказькі шляхи – через Мамісонський та Хрестовий перевали, були добре відомі ще з сивої давнини. Однак навіть нині, коли через них пролягають досить улаштовані автомобільні дороги (більшою мірою це стосується Воєнно-Грузинської дороги, оскільки Воєнно-Осетинська дорога нині, після будівництва транскавказької магістралі через Рокський тунель, втратила своє колишнє значення), у зимню пору вони досить часто блокуються сніговими лавинами, що сходять з гір.

Дозволю собі зробити собі у цьому місці маленький відступ у пам'ять визнаного кавказознавця В.Б.Виноградова, якого, на превеликий жаль, вже немає серед нас.

Під час чергового відрядження на початку 80-х рр. до м. Грозного, я мимохідь розповів йому про своє бажання побачити бойові башти вайнахів. Невдовзі Віталій Борисович запропонував мені відвідати с. Джейрах. Увесь світовий день, напрочуд теплий, незважаючи на кінець грудня, ми провели серед башт, розташованих на схилі р. Армхі. Рано вранці ми рушили у зворотній путь. Але коли подолали р. Терек і виїхали на Воєнно-Грузинську дорогу, Віталій Борисович попросив водія нашої машини звернути не праворуч – у напрямку до м. Орджонікідзе (нині м. Владикавказ), а ліворуч, пояснивши мені, що відстань до Тбілісі не досить велика, тому він пропонує заїхати туди на кілька годин та поспілкуватися з грузинськими колегами. Проте доїхати ми спромоглися тільки до Хрестового перевалу – далі дорога була перекрита сніговою лавиною. Зрозуміло, за допомогою сучасної техніки шлях мав бути розчищений у досить короткий час, проте у нас його не було, тому прийшлося повертатися до Грозного.

Саме під час цієї подорожі, коли я вперше стикнувся з реаліями цього шляху, з яким я досі був знайомий лише як з червоною лінією на географічній карті, зрозумів усі труднощі даної дороги.

Адже у скіфські часи Воєнно-Грузинська (Російські війська почали її будувати в 1783 році після прийняття Георгіївського трактату про протекторат Росії над Грузією) і Воєнно-Осетинська (її будівництво було розпочате в 1858 і лише в 1888 відкритий колісний рух) дороги являли собою караванні тропи, прохідність яких з значній мірі була залежна від кліматичних умов і пори року. Просування скіфських загонів через перевали Центрального Кавказу, безумовно, мало місце – одним з яскравих свідчень цьому є вкрай насичений озброєнням ранньоскіфського типу Тлійський могильник, що у Південній Осетії (Техов 1980), проте забезпечити постійне і регулярне сполучення між основним ядром Скіфії періоду походів, що містилося на рівнинах Північного Кавказу, та скіфським військом у Передній Азії, ці шляхи не були спроможні.

До того, використання центральнокавказьких проходів на ранньому етапі скіфської експансії на південь від Головного Кавказького хребта виводило загонами скіфів до кордонів ще міногу у ті часті Ванського царства (Виноградов 1964, С. 35-36; Виноградов 1972, С. 15).

Єдиний шлях, який був спроможний забезпечити цілорічний зв'язок основної території північнокавказької Скіфії зі скіфськими загонами, що оперували на території Передньої Азії, пролягав через Дербентський прохід.

Слід зауважити, чи не найбільш східною власне скіфською пам'яткою часу походів на території рівнин Північного Кавказу є поховання воїна поблизу с. Гвардійське Надтеречного району Чечні, в якому було знайдено шолом кубанського типу (Виноградов 1973).

На території Дагестану знахідки речей скіфського типу представлені лише поодинокими екземплярами, що, в принципі, є характерним для транзитних територій. Перш за все, це ранньоскіфські наконечники стріл (зокрема типу Єнджі), знайдені у дюнах Бажігана (Іллінська 1973, С. 18, Рис. 3,2).

Дуже цікавими є обставини знахідки таких ж наконечників серед слоїв поселення зі слідами пожарищ на важкодоступному Дербентському пагорбі, крутизна схилів якого перетворює його на природну фортецю (Кудрявцев 1966, С.40-41). Показово, що штурм пагорба був здійснений незважаючи на наявність досить широкого проходу – до 3,5 км, між пагорбом і узбережжям Каспію. Оволодіння скіфами цією стратегічною висотою було доцільним лише у тому випадку, якщо Дербентські ворота використовувалися не епізодично (приміром, під час походу Мадія), а регулярно, і саме через них проходила основна комунікація, що була здатна зв'язувати надійно і цілорічно скіфське військо у Передній Азії з основною територією тогочасної Скіфії на протязі усього періоду походів.

Особливо варто зупинитися на Хосрехському святилище, що було розташоване на одному з важкодоступних гірських перевалів і відкрито О.М.Давудовим у 1977 р. (Давудов, 2014). Подорожні, які здолали це небезпечне місце, залишали у святилищі свої подячні дари. Серед них були меч, що датується пізнім (новочеркаським) етапом кіммерійської культури і акінак ранньоскіфського типу. Навряд чи ці речі були залишені кіммерійськими або скіфськими воїнами – їм не було потреби забиратися високо в гори за наявності поблизу широкого степового коридору. Швидше за все, це результат впливу культури степняків на місцеве населення – носіїв чи то каякентсько-харачоївської, чи то східного варіанту кобанської культур.

Однією з переваг шляху вздовж західного узбережжя Каспію для скіфів полягало у тому, що цей маршрут виводив до Мільського степу (або Мільської рівнини), який разом із Карабахською, Муганською і Ширванською рівнинами утворюють Куро-Аракську низовину зі звичним для кочовиків рельєфом. Також, як і в степовій частині Дагестану, пам'яток зі слідами скіфського впливу тут виявлено вкрай мало (Халилов 1971, С. 187). До того ж, датуються вони, головним чином, VI – IV ст. до н.е. (Погребова, 1984, С. 199-200), тобто виходять за хронологічні рамки періоду скіфських походів до Передньої Азії.

Таким чином, «Скіфська дорога» проходила через рівнини Дагестану, Дербентські ворота та Куро-Аракську низовину.²

На півдні з цією територією межували кордони Маннейського царства, що було розташоване в районі озера Урмія і в межах якого, згідно запитам асирійського царя Асархаддона до оракула, мешкало військо скіфів (Дьяконов 1951, №68), яке, подолавши перевали, нападало на прикордонні райони Ассирії.

З цього витікає, територія царства Манна являло собою, якщо використовувати сучасні терміни, «опорну базу» скіфської «армії вторгнення» до Передньої Азії.³

Головною причиною такої ролі даного регіону відіграли, на нашу думку, перш за все його географічні та природні особливості.

По-перше, тут існувало розвинуте землеробство, що дозволяло постачати зерно навіть у прилеглі області. Це, безумовно, було важливою причиною для скіфів, оскільки дозволяло використовувати місцеві економічні ресурси для забезпечення свого війська.

По-друге, розташовані майже в центрі Передньої Азії родючі долини були добре захищені гірськими хребтами, що мали виходи на захід – до багатого Дворіччя, і на північ – до степів Східного Закавказзя, відкля через Дербентський прохід пролягав добре засвоєний скіфами шлях до рівнин Північного Кавказу та Прикубанья.

Про ступень опанування цієї території скіфами може свідчити знаменитий Саккизький скарб, який, скоріш за все, являє собою інвентар поховання одного із проводирів скіфських загонів у Передній Азії, оскільки кочовики ніколи не ховали своїх небіжчиків, тем більш представників своєї знаті, у «чужій землі».

Цілком вірогідно, присутність озброєних скіфських загонів на території царства Манна влаштувала і його володарів. У всякому разі, ця невелика держава саме під час походів скіфів починає відігравати помітну роль в політичній і військовій історії Передньої Азії – спочатку разом зі скіфами армія Манни тисне на Ассирію, а потім, знов таки ж разом з ними, царство Манна стає союзником Ассирії у боротьбі останньої проти Мідії та Вавилону (Меликишвили 1949, С. 67-68).

Значення цього району для скіфів можна якоюсь мірою уявити на прикладі Арделанського князівства – одного з центрів курдських племен, що існувало приблизно на цих землях набагато пізніше. Завдяки своїй важкій доступності воно спромоглося зберегти свою незалежність аж до 60-х рр. XIX ст. Арделанські князі водили свої загоны до Мосула, Багдада, Шуши.

Так один з них - Тімур-хан, згідно досить красномовним свідощам (Ібн Мухаммад Бани Арделан Х. 1984, 17 б), у будь-яку сторону гнав коня відваги і свавілля та наганяв страх на далеких і близьких сусідів.

Підсумовуючи усе сказане вище, ми можемо дійти до висновку, що з точки зору природно-географічних умов саме шлях вздовж західного узбережжя Каспійського моря відігравав основну роль за часи скіфської експансії до Передньої Азії.

² До речі, такий маршрут обрали пізніше і сарматські загоны на своєму шляху до Ірану (Алиев, 1971, С. 200).

³ Деякі дослідники вважають, що саме на території царства Манна слід шукати «царство Ішкуза». Проте географічні координати «Скіфського царства» у асирійських писемних джерелах так «розмиті», що пов'язати їх з конкретною територією вкрай проблематично. Важко припустити, що така ситуація могла виникнути при локалізації «царства» Ішкуза на території маннеїв, яка була добре відома асирійцям. Це змушує шукати «Скіфське царство» за межами Передньої Азії та Закавказзя, а саме на рівнинах Північного Кавказу.

Насиченість речами скіфського типа пам'яток місцевих культур Західного і Центрального Закавказзя була викликана, на нашу думку, не тільки і не стільки використанням скіфами центральнокавказських і західночорноморської доріг (хоча цей факт, поза сумнівом, мав місце), скільки близькістю цих районів до основного ядра Скіфського царства на Північному Кавказі, що обумовлювало значну ступень тривалого скіфського культурного впливу на місцеве населення цих регіонів.

Список посилань

1. Алиев Играр. Сармато-аланы на пути в Иран // История Иранского государства и культуры. – М., 1971- С. 198-211.
2. Анфимов Н.В. Древние поселения Прикубанья. – Краснодар, 1953. – 79 с.
3. Виноградов В.Б. О скифских походах через Кавказ (по письменным источникам) // Тр. Чечено-Ингушского НИИ. – 1964. - №9. – С. 21-48.
4. Виноградов В.Б. Центральный и Северо-Восточный Кавказ в скифское время. – Грозный, 1972. – 388 с.
5. Виноградов В.Б. Кубанский шлем из Чечено-Ингушетии // Скифские древности. – К., 1973. – С. 275-276.
6. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Переклад із старогрецької, передмова та примітки А.О.Білецького. – Харків, 2006. – 655 с.
7. Давудов О.М. Раннескифское святилище в высокогорном Дагестане // История оружия. – 2014. – №10. – С. 56-68.
8. Дьяконов И.М. Ассиро-вавилонские источники по истории Урарту // ВДИ. 1951. – №2. – С. 257-356; №3. – С. 205-252.
9. Ибн Мухаммад Бани Арделан Х. Хроники. Изд. текста, пер. с перс., введ. и примеч. Е.И.Васильевой. – М., 1984. – 220 с.
10. Іллінська В.А. Бронзові наконечники стріл так званого жаботинського і новочеркаського типів // Археологія. 1973. – №12. – С. 13-26.
11. Крупнов Е.И. О походах скифов через Кавказ // ВССА. – М., 1954. – С. 186 -194.
12. Кудрявцев А.А. Древний Дербент. – М., 1982. – 172 с.
13. Манандян Я.А. О некоторых проблемах древней Армении и Закавказья. – Ереван, 1944.
14. Меликишвили Г.А. Некоторые вопросы истории Маннейского царства // ВДИ. – 1949. – №1. – С.57-72.
15. Мровели Л. Жизнь Картлийских царей: Извлечение сведений об абхазах, народах Северного Кавказа и Дагестана / Пер., предисл. и коммент. Г.В.Цулая. – М., 1979. – 103 с.
16. Мурзін В.Ю. Скіфи на Північному Кавказі // Археологія. – 1978. – 27. – С. 22-36.
17. Мурзин В.Ю. Скифская архаика Северного Причерноморья. – К., 1984. – 133 с.
18. Мурзин В. Ю., Черненко Е. В. // Ист.-филол. журн. АН АрмССР.–1985.–№ 3.– С. 227–231.– Рец. на кн. : Погребова М. Н. Закавказье и его связи с Передней Азией в скифское время.– М.: Наука, 1984.
19. Погребова М.Н. Закавказье и его связи с Передней Азией в скифское время. – М., 1984. – 247 с.
20. Техов Б.В. Скифы и материальная культура Центрального Кавказа в VII – VI вв. до н.э. (по материалам Тлийского могильника) // Скифия и Кавказ. – К., 1980. – С. 219-257.
21. Халилов Д.А. Археологические находки «скифского» облика и вопрос о «Скифском царстве» на территории Азербайджана // МИА. – 1971. – №178.– С. 183-187.
22. Minns E.H. Scythian and Greeks. – Cambridge, 1913. – 720 p.

References

1. Aliev Igrar. Sarmato-alany na puti v Iran // Istorija Iranskogo gosudarstva i kul'tury. – М., 1971. – S. 198-211.
2. Anfimov N.V. Drevnie poselenija Prikuban'ja. – Krasnodar, 1953. – 79 s.
3. Davudov O.M. Ranneskifskoe svjatilishhe v vysokogornom Dagestane // Istorija oruzhija. – 2014. – №10. – S. 56-68.
4. D'jakonov I.M. Assiro-vavilonskie istochniki po istorii Urartu // VDI. 1951. – №2. – S. 257-356; №3. – S. 205-252.
5. Gerodot. Istorii v dev'jati knigah. Pereklad iz starogrec'koï, peredmov a ta primitki A.O.Bilec'kogo. – Harkiv, 2006. – 655 s.

6. Halilov D.A. Arheologicheskie nahodki «skifskogo» oblika i vopros o «Skifskom carstve» na territorii Azerbajdzhana // MIA. – 1971. – №178. – S. 183-187.
7. Ibn Muhammad Bani Ardelan H. Hroniki. Izd. teksta, per. s pers., vved. i primech. E.I.Vasil'evoj. – M., 1984. – 220 s.
8. Illins'ka V.A. Bronzovi nakonechniki stril tak zvanogo zhabotins'kogo i novoчеркас'kogo tipiv // Arheologija. 1973. – №12. – S. 13-26.
9. Krupnov E.I. O pohodah skifov cherez Kavkaz // VSSA. – M., 1954. – S. 186 -194.
10. Manandjan Ja.A. O nekotoryh problemah drevnej Armenii i Zakavkaz'ja. – Erevan, 1944.
11. Melikishvili G.A. Nekotorye voprosy istorii Mannejskogo carstva // VDI. – 1949. – №1. – S.57-72.
12. Minns E.H. Scythian and Greeks. – Cambridge, 1913. – 720 p.
13. Mroveli L. Zhizn' Kartlijskikh carej: Izvlechenie svedenij ob abhazah, narodah Severnogo Kavkaza i Dagestana / Per., predisl. i komment. G.V.Culaja. – M., 1979. – 103 s.
14. Murzin V. Ju., Chernenko E. V. // Ist.-filol. zhurn. AN ArmSSR.–1985.–№ 3.– S. 227–231.– Rec. na kn. : Pogrebova M. N. Zakavkaz'e i ego svjazi s Perednej Aziej v skifskoe vremja. – M.: Nauka, 1984.
15. Murzin V.Ju. Skifi na Pivnichnomu Kavkazi // Arheologija. – 1978. - 27. – S. 22-36.
16. Murzin V.Ju. Skifskaja arhaika Severnogo Prichernomor'ja. – K., 1984. – 133 s.
17. Pogrebova M.N. Zakavkaz'e i ego svjazi s Perednej Aziej v skifskoe vremja. – M., 1984. – 247 s.
18. Tehov B.V. Skify i material'naja kul'tura Central'nogo Kavkaza v VII – VI vv. do n.je. (po materialam Tlijskogo mogil'nika) // Skifija i Kavkaz. – K., 1980. – S. 219-257.
19. Vinogradov V.B. Central'nyj i Severo-Vostochnyj Kavkaz v skifskoe vremja. – Groznyj, 1972. – 388 s.
20. Vinogradov V.B. Kubanskij shlem iz Checheno-Ingushetii // Skifskie drevnosti. – K., 1973. – S. 275-276.
21. Vinogradov V.B. O skifskih pohodah cherez Kavkaz (po pis'mennym istochnikam) // Tr. Checheno-Ingushshskogo NII. – 1964. - №9. – S. 21-48.
22. Minns E.H. Scythian and Greeks. – Cambridge, 1913. – 720 p.

Список ілюстрацій

Рис. 1. Маршрути походів киммерійців та скіфів через Кавказ за Є.І. Крупновим

Рис. 2. Пам'ятки скіфського типу у Закавказзі за М.М.Погребовою.

МУРЗИН В.Ю.

Лауреат Государственной премии Украины, доктор исторических наук,
профессор Мелитопольского Института государственного и регионального управления
(г. Мелитополь, Украина)
e-mail: vjmurzin@ukr.net

СКИФЫ И КАВКАЗ

Аннотация

Одной из самых ярких страниц ранней истории скифов являются события, связанные с их экспансией на территорию древневосточных государств Передней Азии, где воинственным кочевникам удалось установить свое кратковременное, но жестокое господство.

Именно поэтому в течение многих лет в научной литературе продолжается оживленная дискуссия относительно основных маршрутов (вдоль западного побережья Черного моря, через центральнокавказские перевалы, через Дербентский проход, вдоль западного побережья Черного моря) преодоления скифскими отрядами Главного Кавказского хребта на пути к столь привлекательным богатствам Двуречья.

Как правило, при решении этого вопроса основным источником, которым оперируют специалисты, являются находки оружия и снаряжения коня скифского типа, а также находки вещей, которые оформлены в традициях скифского звериного стиля.

В данной статье этот вопрос рассматривается в контексте естественно-географических особенностей каждого из четырех маршрутов скифов, которые использовались ими во время преодоления Главного Кавказского хребта.

Ключевые слова: скифы, Главный Кавказский хребет, Мамисонский перевал, Крестовый перевал, Меото-Колхидская дорога, Дербентский проход.

MURZIN V.

Laureate of the State Prize of Ukraine, Doctor of historical sciences,
Professor of Melitopol' is Institute of state and regional administration
(Melitopol', Ukraine)
e-mail: vjmurzin@ukr.net

THE SCYTHIANS AND THE CAUCASUS

Summary

The routes of the Scythian campaign through the Caucasus to the countries of the Southwest Asia have always been the subject of lively discussions. Certain results to these developments summed up E.I. Krupnov who determined four main Transcaucasus routes of the Scythian campaign – along the Eastern coast of the Black Sea (Meotic and Colchian road), through the Cross and Mamison passes of the Central Caucasus - the Georgian Military and the Ossetian Military Road, the route along the Western coast of the Caspian Sea through the Derbent gate, which he considered to be principal.

Based on the cartography of local monuments of Transcaucasia with elements of Scythian material culture M.N. Pogrebova concluded that the main role during the Scythian Invasion played nevertheless the Western and Central Caucasian route.

We approached to the issue from the standpoint of natural and climatic characteristics of each of the possible routes mentioned above. 1. The Western route would run through the Colchis Lowland, which was a difficult array of marshes overgrown with thick bushes in the Scythian time, which made the route of little use to move considerable cavalry detachments; 2. The Central Caucasian route represented at that time the narrow caravan routes often overlapped by the descent of snow avalanches and couldn't provide a reliable regular communication of the Scythian "invasion army" with his "metropolis" – "the kingdom of Ishkuza" of Assyrian sources, the center of which we localize in the Kuban area and in the western plains of the North Caucasus; 4. The most acceptable from this point of view, was really a route through the Derbent passage, which was an output in Milskuya steppe, which was a part of the Kura-Araxes lowland.

Through these plains Scythians could easily achieve the Urmia district that housed the kingdom of Mann which was the "support base" of Scythian expansion to the countries of the Southwest Asia.

Keywords: Scythians, the Main Caucasian ridge, Mamison pass, Cross pass, Meoto-Colchis road, Derbent passage

УДК : 165.12 : 316.64(091) "15/18"

БУТЧЕНКО Т.И.

доктор философских наук, доцент,
зав. кафедрой социальной философии и управления
Запорожского национального университета
(г. Запорожье, Украина)
e-mail: bti@kvnn.org.ua

ФОРМИРОВАНИЕ ФИЛОСОФИИ НАУЧНОГО СОЗНАНИЯ ВО II ПОЛ. XVI – I ПОЛ. XIX ВЕКОВ

Аннотация

В статье анализируется проблема формирования философии научного сознания во II пол. XVI – I пол. XIX вв. Раскрываются четыре фазы этого процесса: 1) латентная, представленная в творчестве ученых (Г. Галилей); 2) гносеологическая, проявившаяся в работах Ф. Бэкона, Дж. Локка, философов Просвещения; 3) онтологическая, связанная с философскими учениями Р. Декарта, Б. Спинозы, Г.В. Лейбница; 4) комплексная или «научная», нашедшая свое проявление в философских системах И. Канта, И.Г. Фихте, Г.В.Ф. Гегеля.

Ключевые слова: философия научного сознания, Новое время, идолы сознания, механицизм, номинализм, скептицизм, агностицизм, чистая доска, врожденные идеи, теория вихрей, субстанция, монада, Просвещение, научный прогресс, «метафизика как наука».

Актуальность темы обусловлена тем, что, наверное, невозможно преодолевать разнообразные проявления отчуждения современной науки без тщательного анализа ее философских предпосылок. Корни многих успехов научного развития, как и многих бед, которое оно принесло – в рассматриваемой эпохе – времени возникновения значимых философских концепций, определивших и продолжающих определять мировоззренческие контуры научно-технического прогресса. Критическому осмыслению генезиса этих концепций посвящен огромный массив исследований. Используются различные основания для оценки влияния философских идей и учений II пол. XVI – I пол. XIX веков на научное развитие. Один из существенных пунктов, по которому проходит водораздел – определение назначения философии в ее отношении к науке. В зависимости от характера ответа на этот вопрос можно выделить позитивистскую, сциентистскую стратегию «ограничения» компетенции философии [13] и, наоборот, антисциентистскую стратегию ее «расширения» [14].

Цель статьи – избежать крайностей указанных точек зрения и установить особенные фазы формирования философии научного сознания II пол. XVI – I пол. XIX в.в. как органических, хотя и противоречивых моментов процесса восстановления конкретно-исторического единства философии и науки.

Итак, начнем. Исследуемый период – время небывалого в сравнении с предыдущими эпохами усиления интенсивности научных изысканий. Великие открытия в астрономии, физике, математике, биологии и других отраслях научного знания отвечали возрастающим социально-экономическим потребностям общества. Обеспечивая бурное развитие мануфактурного производства, мировой торговли, мореходного и военного дела, медицины, они обуславливали подъем производительных сил и значимые мировоззренческие изменения. В условиях стремительного повышения спроса на научные знания формировался социальный заказ на институционализацию науки как особой относительно самостоятельной сферы общественной жизнедеятельности.

С повсеместным возникновением профессиональных научных сообществ («кружок» Мерсенна, Парижская академия, Лондонское королевское естественнаучное общество и т.д.) активизировалось и формирование научного сознания и самосознания, что, в свою очередь, было неразрывно связано с разворачиванием внутренне дифференцированной предметной философской рефлексии научного познания: его природы, возможностей, принципов, форм и методов. Постепенно в сферу философских интересов начинал втягиваться и более широкий круг вопросов, касавшийся феномена научного сознания в целом: о единстве научного мышления и бытия, сущности истины, взаимосвязи рассудка и разума, научных ценностей и практики и т.д.

Одной из особенностей данного процесса было то, что длительное время особый философско-рефлексивный характер данной аналитической деятельности не вполне осознавался ее субъектами, что проявлялось, в частности, в смешивании понятий «философия» и «наука». Интересен пример Г. Галилея – выдающегося ученого, для которого «науки о природе» и философия имели одну суть, принимая во внимание, что для него именно «великая книга природы» и «составляет настоящий предмет философии» [1, с. 227]. При этом в диалогах итальянского мыслителя представлен симбиоз научных идей, раскрывающих ряд природных закономерностей (астрономического, физического и математического порядков) и, собственно, философских представлений, относящихся к пониманию исходных принципов отображения бытия в научном сознании (о соотношении экстенсивной (количественной) и интенсивной (качественной) сторон истины, эмпирического и теоретического уровней познания, объективных и субъективных качеств и т.д.). Т.е. несмотря на отсутствие различия научного и философского познания, последнее реализовалось на достаточно высоком уровне, открывавшем для науки перспективы развития.

Нечеткость философского самосознания мыслителей, непосредственно причастных к рефлексивной разработке мировоззренческих и методологических оснований науки Нового времени обуславливалась несколькими обстоятельствами. В рассматриваемый период (особенно в XVII в.) сохранялось доктринальное давление со стороны церкви, которое поддерживалось жестокими репрессиями. Сожжение Дж. Бруно, инквизиционное судилище над Г.Галилеем, отлучение и травля Б.Спинозы – тому яркие примеры. Поэтому люди, занимавшиеся философией, по своей природе тесно соприкасавшейся с религией, вступали на весьма «тонкий лед», на котором было легко провалиться. Естественно, что в данной ситуации они очень часто (но не всегда!) склонялись к половинчатым компромиссным решениям в духе учения о «двойственной истине», стараясь заниматься только научными исследованиями и всячески избегая мировоззренческих вопросов, ответы на которые были отнесены к ведению теологов. Но поскольку исследовательские интересы заставляли думать над методологией, а значит, и над ее основой, то философские размышления были неизбежны. В этом случае некоторые вовсе отказывались публиковать свои труды (например, Р. Декарт так и не рискнул представить обществу полную версию своего сочинения «Мир»).

Кроме того, в среде интеллектуалов того времени было распространено сильнейшее неприятие схоластики, все еще царившей как в церковных, так и в светских научно-образовательных центрах. Критическое отношение к религиозно-догматическим искажениям перипатетической модели научного познания переносилось и на сам способ ее построения, предусматривающий, по мысли Аристотеля, в качестве своей основы метафизику, в предмет которой включалось рассмотрение сущего и аксиоматических оснований познавательной деятельности. Отторжение умозрительного духа аристотелевской метафизики заставляло сомневаться в том необходимо ли заниматься развитием метафизического (т.е. специфически философского) уровня науки.

Вероятно, подобные сомнения присутствовали и у Ф. Бэкона – одного из первых философов, непосредственно стоявшего у истоков новоевропейского научного мировоззрения. Во всяком случае, в работе «О достоинстве и приумножении наук» (1623 г.), касаясь вопроса об основе научного знания, он пишет об особой науке – «первой философии» или «мудрости», которой «мы не можем противопоставить никакой другой, ибо она отличается от остальных наук скорее своими границами, чем содержанием и предметом, рассматривая вещи лишь в самой общей форме» [2, с. 210]. И далее: – «Я не вполне уверен, следует ли отнести эту науку к разряду тех, которые требуют дальнейшего исследования, однако все же думаю, что это следует сделать. Ведь мы имеем по существу лишь какую-то мешанину, сырую непереваленную массу научных знаний, собранных из естественной теологии, логики, отдельных разделов физики (например, о первых началах и душе), и эту-то мешанину некоторые самовлюбленные люди, прикрываясь высокопарными речами, пытаются поставить над всеми науками» [2, с. 210].

Для того, чтобы исправить ситуацию к лучшему перед «первой» философией ставились задачи: во-первых, показать единство природы, собирая воедино исходные познавательные принципы и аксиомы, применимые как основополагающие в различных науках; и во-вторых, исследовать «относительные, привходящие качества сущего» или «трансценденции» (понятия «бытие» и «небытие», «возможное» и «невозможное», «большое» и «малое», «тождественное», «подобное» и «различное»). Как указывает Ф. Бэкон, данный раздел знания лишь на словах известен, а в действительности является неразработанным, не позволяя объяснять изменчивое, становящееся многообразие природных явлений (среди прочего, поднималась проблема классификации промежуточных видов) [2, с. 212]. По сути, подчеркивалась необходимость определения надлежащих онтологических предпосылок научного познания.

Ф. Бэкон оказался наиболее продуктивным в решении первой задачи. Прежде всего, ему удалось выработать оригинальный инструмент критического анализа научно-теоретического мышления на предмет выявления «необоснованных» схоластических понятий и силлогизмов (учение о «четырех идолах»). И, главное, на «расчищенном» пространстве были заложены определенные позитивные основания для развития научного познания, опирающегося на индуктивно-опытный метод, исходящего из единства эмпирического и теоретического уровней (путь «пчелы») и избегающего крайностей эмпиризма («путь муравья») и рационализма («путь паука») (Новый органон наук, 1620). В частности, индукция через простое перечисление («детская индукция») оценивалась как недостаточно объективный метод, так как она не могла исключать подтасовки единичных данных под заранее сформулированный общий вывод. Как образец научного метода предлагалась «истинная индукция», изначально ориентированная на выведение общего знания, исходя из выявления фактов, противоречащих доказываемому положению. В тоже время, несмотря на заявленные намерения о необходимости создания качественно новой методологии научного познания, «истинная индукция», по сути, выступала модификацией аналитического, формально-логического подхода, переориентированного на учет опытно-чувственных данных. Это было явно недостаточным для трансформации «логики доказывания» в «логику открытия».

Как нам представляется, причиной этого служила фрагментарность и противоречивость онтологической основы гносеологического учения Ф. Бэкона. С одной стороны, в его работах присутствует убеждение в наличии движущейся природы и отсюда многократно повторенный призыв к исследователям не останавливаться на ее застывших результатах, а стремиться постичь природные явления в процессе их становления и развития. С другой стороны, воспроизводились метафизические представления о немногочисленных неизменных, абстрактных, всеобщих формах как основе всего сущего. При этом понятие «форма» четко не определялось, связываясь с веером разнообразных значений: «субстанция», «сущность», «закон чистого действия», «творящая природа». Рыхлость онтологии создавала питательную среду, в которой теоретическое знание могло легко растворяться в море эмпирии. Ведь поскольку существование всеобщего (в статусе субстанции, сущности, закона или формы) не было четко определено, постольку открывались возможности для номиналистического отрицания онтологического содержания общих понятийно-теоретических положений.

Уже ближайший продолжатель Ф. Бэкона (одно время даже его секретарь) Т. Гоббс заявлял, что «в мире нет ничего более общего, кроме имен, так как каждая из наименованных вещей индивидуальна и единична» [5, с. 24] и что «всеобщее имя не обозначает ни существующей в природе вещи, ни всплывающей в уме идеи (idea) или образа (phantasma), но всегда есть обозначение какого-то слова, или имени» [4, с. 86]. Подобные взгляды усложняли объяснение природы научных законов, открытиями которых прославился XVII век (законы обращения планет И. Кеплера, закон инерции Г. Галилея, закон всемирного тяготения И. Ньютона, закон преломления лучей Р. Декарта и т.д.).

Признавая достижения научной мысли, эмпирики Нового времени, конечно, не могли просто отбросить «всеобщее» в духе крайних номиналистов Средневековья. Для Т. Гоббса «наука есть знание связей и зависимостей фактов» [5, с. 35]. При всем том, в эмпирическо-номиналистической трактовке «связи и зависимости» оказывались абстрактной формой обобщения чувственных данных, т.е. чем-то внешним и искусственным относительно природных объектов. Тем самым сужалось содержание понятий единичных вещей, из которых изымались их существенные признаки – объективные всеобщие внутренние связи. Отсюда возникала угроза «перерождения» эмпиризма: вместо обеспечения содержательного единства познания и природы признавалась неминуемость и даже необходимость произвола исследователей, на свой вкус конструирующих «общие правила» и устанавливающих сферу их применимости. В XVII – XVIII в. последнее случалось особенно часто, например, в связи с многочисленными попытками некритической экстраполяции физических механицистских моделей в сферу общественности.

Все это стимулировало волну познавательного пессимизма, грозившую полностью захлестнуть опытное научное знание. В «Опыте о человеческом разумении» (1690 г.) его автор, крупнейший представитель английской философии Нового времени, Дж. Локк указывал, что непосредственным поводом, подтолкнувшим его к разработке проблемы ума и его способностей была излишняя уверенность людей в своих познавательных возможностях. Неверно оценивая их, исследователи пускают свои мысли по таким глубинам бытия, где они не достают «твердой опоры», поднимая вопросы и умножая споры, «которые никогда не приводят ни к какому ясному решению, а только поддерживают и увеличивают их сомнения и в конце концов утверждают их в абсолютном скептицизме» [9, с. 95]. Ввиду этого надлежало разработать основания человеческого познания, должна была уберечь от «умственной бездеятельности» и одновременно заставить «деятельный дух человека быть осторожнее и не заниматься превышающими его познавательную силу вещами» [9, с. 92].

Первая часть «Опыта...» посвящалась опровержению идей о наличии в сознании «врожденных» идей. На большем массиве психологических данных доказывалась внешняя опытная (практическая и перцептуальная) обусловленность философских категорий, логических принципов, нравственных норм, религиозных верований и т.д. Здесь Дж. Локк близко подошел к пониманию социальной обусловленности мышления, но соответствующих выводов не сделал: этому мешала внеисторическая постановка вопроса, нацеленная на исследование индивидуального сознания.

Сравнивая человеческий ум с белой бумагой «без всяких знаков и идей» [9, с. 154], философ стремился дать развернутое объяснение тому, каким образом чувственная информация, данная человеку в опыте, заполняет собой его мышление. В связи с этим выделялись взаимосвязанные формы опыта: «внешнего» как переживания воздействия внешних вещей и «внутреннего» как рефлексии, размышлений над своими мыслями, желаниями и т.д. Внешний опыт является определяющим, наделяя сознание данными о первичных и вторичных качествах. Первые «сходно» воспроизводятся многими органами чувств (что указывает на их наибольшую объективность), порождая простые идеи плотности, протяженности, формы, движения или покоя и числа. Вторые воссоздаются «диспозиционно» отдельными органами чувств как простые идеи цвета, звука, вкуса и других, постоянно изменяющихся, свойств вещей и как реакция на различные движения, и формы, объемы и числа «незаметных частиц» [9, с. 185]. Т.е. в случае отображения «вторичных качеств» человеческая субъективность, больше или меньше, проявляет свою самостоятельность, которая всегда относительна, обуславливаясь, в конечном итоге, действием объективных сочетаний «первичных качеств».

Источником «простых идей» является и внутренний опыт. В данном случае – это «мышление» и «воля» как первичные самоочевидные качества сознания. Как видим, «простые идеи» – «просты» только по названию, содержательно пересекаясь с рядом традиционных философских категорий, созвучно с которыми они и определялись как «границы нашего мышления, дальше которых, несмотря ни на какие усилия свои, душа не может не подвинуться ни на йоту...» [9, с. 364]. Вместе с тем отображению первичных качеств в «простых идеях» приписывалось наибольшее соответствие реальности («в простых идеях и модусах реальная и номинальная сущности тождественны» [9, с. 476]), а значит, подразумевалось, что здесь в наименьшей степени проявляется человеческий произвол. Тут

присутствовало противоречие, учитывая, что и сам Дж. Локк признавал то, что за пределами «простых понятий» лежат вопросы о субстанциональных основах бытия, ответить на которые более способна вера, нежели познание.

Хотел или не хотел философ, но аксиоматическая «самоочевидность» «простых идей», «непосредственного» (т.е. интуитивного) знания была «очевидна» лишь в случае принятия (возможно, не полностью осознанного) определенных онтологических представлений и переставала быть такой в случае их смены. Так, концепция «первичных и вторичных качеств» согласовывалась с материалистическим атомизмом, различные версии которого разрабатывались еще со времен античности. И у натурфилософов-атомистов и у Дж. Локка, по сути, повторяется центральная идея: бытие складывается из множества комбинаций движущихся частиц. В XVII веке в ее трактовку были привнесены механицистские интенции: микрочастицам приписывалась «непроницаемость» (качество плотности Дж. Локка, «отсутствие окон» у монад Г. В. Лейбница и т.д.), следуя чему их взаимодействие между собой рассматривалось как внешнее, механическое «соударение». Данные взгляды соотносились с номинализмом (или точнее «концептуализмом») локковского учения о «сложных идеях» как произвольных и абстрактных комбинациях «простых идей», по своей природе не способных постичь реальность всеобщих связей.

Т.е. допускалось как необходимое «своеволие» субъекта познания на уровне «сложных идей». Вместе с утверждением химеричности достоверного познания мира на уровне субстанций это создавало основу для сохранения скептицизма и его постепенного перерастания в агностицизм. Ведь, следуя ходу мысли о «произвольности» теоретических обобщений, становилось возможным отрицание опытной науки в целом. Так, Дж. Беркли, абсолютизовав независимость субъективного восприятия от реальности, пришел к солипсизму, полностью опровергая существование материи как таковой, а следовательно, разрушая объективность предметов эмпирических исследований. В свою очередь, Д. Юм отменял как нереальное познание причинно-следственных отношений. Представляется, что указанные выводы выступали закономерным продолжением эмпирико-номиналистических установок, реализуя заложенный в них заряд агностицизма.

На наш взгляд, данная тенденция была связана с недостаточной разработанностью онтологии. Фактически Дж. Локк исподволь использовал, уже циркулировавшие в научном сознании, представления о сущем, уклоняясь от их предметной философской рефлексии как «метафизического» источника догм. Действительный эффект был обратным: ослаблялся фундамент возводимого здания математического естествознания, куда могли беспрепятственно, без надлежащего философско-критического анализа проникать догмы как прошлого, так и текущего времени. К пониманию этого пришел уже Г.В.Лейбниц. «... многие, находящие отраду в математических исследованиях, отвращаются от метафизических, усматривая в тех свет, а в этих темноту – подчеркивал он – ... А между тем в силу некоей необходимости люди на каждом шагу пользуются метафизическими терминами и обольщаются мыслью, что понимают то, что научились только произносить» [8, с.244].

Согласимся, что исключение из компетенции разума «метафизической» (в современной терминологии, прежде всего, онтологической) проблематики как догматической было ошибочным. Ее решение лишь с позиций науки действительно невозможно, но возможно для философии как источника разумной веры и сомневающейся в себе убежденности, принимающей в расчет подвижность границ мышления, в том числе, в связи с достижениями науки. Конечно, следует признать, что во времена Дж. Локка и в самом деле попытки философов сформулировать целостную картину сущего нередко становились источниками мифологем, воспроизводящих завершенность мироздания как вселенского «часового механизма». Именно такого рода линейными детерминистскими схемами переполнены произведения многих авторов той эпохи, например, уже упомянутого Т. Гоббса. Но работа над онтологическими проблемами в рассматриваемое время приводила и к определенным достижениям, благотворно влиявшим на дальнейшее развитие научного сознания.

Отметим выдающегося французского философа и ученого Р.Декарта. Для развития философии научного сознания его труды сыграли огромную роль, задав предметное эвристическое поле дальнейшего решения «метафизических», т.е. собственно философских задач формирующейся науки. «Вот уже несколько лет, как я приметил, сколь многие ложные мнения я принимал с раннего детства за истинные и сколь сомнительны положения, выстроенные мною впоследствии на фундаменте этих ложных истин; а из этого следует, что мне необходимо раз и навсегда до основания разрушить эту постройку и положить в ее основу новые первоначала, если только я хочу когда-либо установить в науках что-то прочное и постоянное» [6, с. 16]. Так начинаются «Размышления о первой философии», где шаг за шагом разворачивается знаменитое картезианское «сомнение», направленное на установление исходного «несомненного» существования, с позиций знания которого только и возможно дедуктивное выведение всех прочих наук.

Для Р. Декарта безусловно существующим оказывается прежде всего индивидуальное мышление: «Я – мыслящая вещь, т.е. вещь сомневающаяся, утверждающая, отрицающая, мало что понимающая, много не ведающая, желающая, не желающая, а также способная чувствовать и образовывать представления» [6, с. 29]. Далее этим статусом наделяется Бог как бесконечная, независимая, в высшей степени разумная субстанция, сотворившая все, что существует. И, наконец, протяженные материальные тела, образы которых можно чувственно воспринимать и которым следует верить, поскольку их создатель, Бог не может быть обманщиком. Тем самым подводился базис для рационалистической дедуктивной методологии, изложенной Р. Декартом еще ранее в «Рассуждении о методе» и тесно связанной с концепцией «врожденных идей» – наиболее общих, предельно простых и ясных положений, лежащих в основании мышления и познания (например, аксиомы Евклидовой геометрии). В определенной мере данный подход отражал реальную активность индивидуального научного сознания, его качественную несводимость к материальной действительности. Одновременно резкое разделение мышления и телесного мира вело к абсолютизации самостоятельности субъекта познания, на что указывали как современники Р. Декарта (в частности, П. Гассенди в своих возражениях [6, с. 205-206]), так и последующие философы (не можем не вспомнить метафору «призрака в машине», предложенную Г. Райлом для характеристики опасности, связанной с картезианским отрывом сознания от тела) [19].

Интересно отметить, что Декарт-ученый искал врожденные идеи, исследуя материальные явления, анализируя и обобщая значительный экспериментальный опыт, т.е. подчиняя субъекта познания его объекту, а не наоборот. В обоснование материалистической линии, отчетливо проявляющейся в трудах французского философа, кроме уже упомянутого – «поскольку Бог не обманщик», приводились и более глубокие философско-научные аргументы. В частности, гипотеза вихрей – одна из первых в Новом времени попыток целостного, хотя и механицистского объяснения происхождения Вселенной на основе идеи самостоятельного развития материального мира без вмешательства Бога. Для строительства системного философского фундамента новой науки этого было недостаточно. Но главная заслуга Декарта-философа в том, что он заложил новоевропейскую традицию философского анализа онтологических оснований научно-познавательного процесса, востребованной будущими поколениями философов и ученых.

Непосредственно в связи с критическим осмыслением картезианской метафизики родилась философская система великого нидерландского мыслителя Б. Спинозы. Ее краеугольный камень – идея единства бытия, объемлемого Богом, или субстанцией, состоящей «из бесконечно многих атрибутов, из которых каждый выражает вечную и бесконечную сущность» [16, с. 12]. При этом из содержания понятия «Бог» исключались какие-либо персонализирующие характеристики. Как сообщает Г. Ольденбург (секретарь Лондонского королевского научного общества, много лет переписывавшийся с Б. Спинозой) очень многие его современники увидели здесь смешивание понятий «Бог» и «природа».

Сам Б. Спиноза утверждал, что критики ошибались, понимая природу как «некоторую массу или телесную материю», что ни в коей мере не отвечает его пониманию бога как субстанции [17, с. 215]. Философ считал бога «имманентной ... причиной всех вещей, а не трансцендентной» или «что все находится ... в боге и в боге движется» [17, с. 215]. В этом смысле божественная субстанция – вечно существующее бесконечное целое, объемлющее и упорядочивающее через закономерные, механистические взаимосвязи субстанциональных модусов бесконечное разнообразие единичных вещей и явлений, в свою очередь, выступающих формой потенциальной бесконечности. По сути, была создана целостная философская модель бытия, определенным образом отвечающая уровню научных знаний своей эпохи (как нам кажется, прослеживается явная параллель между представлениями о вневременности и непрерывности субстанции и определениями абсолютного пространства и времени И. Ньютона) [10, с. 30]. А значит, впервые понятие «научный закон» получило свое онтологическое обоснование (во всяком случае, то понятие, которым оперировали в классической физике).

На уровне гносеологии данные взгляды подкреплялись трактовкой мышления и протяжения как соотносимых между собой атрибутов единой субстанции, что давало основание утверждать: «Порядок и связь идей – то же, что и порядок и связей вещей» [16, с. 59]. Если рассматривать данный тезис в связи с представлениями об относительности заблуждений, то можно увидеть приближение к принципу соответствия (сформулированному Н. Бором в XX в.), утверждающем, что новая теория не полностью противоречит предыдущей, совпадая с ней в познании определенного аспекта объективной действительности. В то же время у Б. Спинозы данная тенденция была нечеткой, поскольку он все еще не учитывал общественно-историческую обусловленность развития мышления и научного познания. Кроме того, в связи с элиминацией категории «случайность» из философского анализа, а фактически ее сведением к «неведомой необходимости» игнорировались вероятностные стохастические

механизмы реализации закономерностей природных и духовных явлений. В односторонне-линейной трактовке принципы детерминизма и рационализма могли превращаться соответственно в фатализм и панлогизм, т.е. возникала основа для недооценки меры активности субъекта научного познания.

В немалой мере очерченная выше «ограниченность» Спинозизма снималась благодаря работам Г.В. Лейбница – первого среди крупнейших немецких философов и ученых Нового времени. Если Б. Спиноза подходил к проблеме обоснования законосообразности научного познания через идею субстанционального единства, то Г.В. Лейбниц – через идею субстанционального множества. Для ее разработки использовалась идея «монад» – уникальных, простых самодеятельных субстанций, из бесконечных комбинаций которых и составляется все разнообразие явлений мироздания. Несмотря на то, что они «вовсе не имеют окон, через которые что-либо могло туда войти или оттуда выйти» [8, с. 413-414], Бог гарантирует согласованность сосуществования монад, каждая из которых «имеет отношения, которыми выражаются все прочие субстанции, и, следовательно, монада является постоянным живым зеркалом универсума [8, с. 422]. В этом качестве каждая монада задает собственную перспективу универсума, обуславливая его неисчерпаемое многообразие. «И как один город, если смотреть на него с разных сторон, кажется совершенно иным и как бы перспективно умноженным, таким же образом вследствие бесконечного множества простых субстанций существует как бы столько же различных универсумов, которые однако, суть только перспективы одного и того же соответственно различным точкам зрения каждой монады» [8, с. 423].

Плюралистические, нелинейные коннотации монадологии подкреплялись различием абсолютной и гипотетической связей причинения. Если первая однозначно необходима (например, для геометрических истин), то вторая необходима «лишь по предположению, так сказать, косвенно (par accident); в себе же самой она случайна, ибо противоположное не включает в себе противоречия» [8, с. 136]. Таким образом, задавалась качественно новая, опережавшая время нелинейная стратегия научного познания, предполагавшая неограниченное многообразие форм бытия в пределах универсального закономерного порядка.

При всем том Г.В. Лейбниц заплатил дань и своей эпохе. Идея всеобщей взаимосвязи сущего во многом сохраняла имплицитный характер. Ведь для согласования «безоконных» монад между собой требовалось вмешательство Бога, который, тем самым, выступал в роли главного связующего звена всей системы. Автор «Теодицеи» пытался «примирить» веру и разум, религию и науку, стремясь философски обосновать разумность или, точнее, «сверхразумность» религиозных догматов. В отличие от схоластов (например, Ф. Аквинского) в результате не философия подчинялась теологии, а скорее наоборот, религиозно-теологическое знание наполнялось философским содержанием, превращаясь в «естественную религию». На этой мировоззренческой основе становилась возможной вера в философско-научный разум как средство приближения человека к Богу. Отсюда ставилась проблема развития науки в связи с комплексным изучением научных знаний и созданием «всеобщей науки» как способа «открытия и доказательства всех других знаний на основе достаточных данных» [8, с. 439].

Указанная проблема стала центральной для представителей французского Просвещения, связывавших будущее процветание человечества с всеобщим укреплением и распространением научных знаний и образованности. При этом развитие науки преимущественно осмысливалось без онтологических и теологических выкладок. Метафизика или философия принималась в усеченном локковском варианте, прежде всего, как «экспериментальная физика души», т.е. гносеология. Для д'Аламбера, например, Г. В. Лейбниц, пытавшийся разобраться с вопросами «о соединении тела с душой, о Проведении, о природе материи» «менее мудр, чем Дж. Локк и И. Ньютон» [18, с. 109-110]. Однако отказ от изучения сущего, конечно, не означал отсутствие онтологической позиции как таковой. Де-факто просветители опирались на традиционную механистическую картину мироздания. Вместе с тем она претерпела и определенные изменения в связи с разработкой исторического подхода, который мог переноситься на рассмотрение развития природы в целом (пример – «Общая и частная естественная история» Ж.Л.Л. Бюффона).

В ряде произведений («Перспектив» Д. Дидро, «Философия истории» Вольтера, «Письмо о прогрессе наук» П. Мопертюи, «Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума» Ж. Кондорсе, «Последовательные успехи человеческого разума» А. Тюрго и др.) развитие науки раскрывалось в качестве естественноисторического процесса, обусловленного практическими потребностями человека. Доказывалось, что гениальность великих ученых – движущая сила научного прогресса, обуславливающая поступательные изменения в экономике, политике и нравственности.

Безоблачный оптимизм просветителей оттенялся критической позицией Ж. Ж. Руссо, изложенной в знаменитом «Рассуждении о науках и искусствах». Французский философ обратил внимание на противоречивость научно-технического прогресса, который отнюдь не автоматически ведет к подъему благосостояния и укреплению нравов. Наоборот, именно «науки и искусства» нередко

усиливают неравенство и аморальность в отношениях людей, тем самым, способствуя установлению такого «цивилизованного» устройства общества, которое противостоит природе человека. И все-таки науки необходимы для правителя – такое заключение делает Ж.Ж. Руссо, призывая правителей: «... пусть первоклассные ученые получают при дворе почетный кров; пусть они получают ... возможность содействовать своим влиянием счастью народов, которых они научат мудрости», «но до тех пор, пока с одной стороны будет только власть, а с другой – только знания и мудрость, ученые редко будут думать о великих вещах, государи будут совершать хорошие поступки еще реже, а народы будут все так же порочны, испорчены и несчастны» [15, с. 29].

Критика Ж.-Ж. Руссо выявила слабость философских оснований просвещенческого подхода к развитию науки, продемонстрировавшего явную ограниченность в решении вопросов о взаимосвязи практики и познания, разума и чувств, искусственного и естественного, цивилизации и природы. В их трактовке возникали своеобразные «метафизические качели», распатывающие и разрушающие научное сознание. Так, соединяясь с неприятием традиционных религий и философских учений, апологетика научного разума в своем пределе, становилась источником нового религиозного культа («Верховного существа», «Высшего разума», парадокс!), поддержанного радикальными группами эпохи Великой французской революции. В свою очередь, преувеличение значения прикладного аспекта научной деятельности выливалось в отказ от фундаментальных теоретических наук (выраженный, например, в памфлете Марата «Современные шарлатаны, или Письма об академическом шарлатанизме»). В конечном итоге, сама некритическая вера в науку превращалась в ее отрицание в духе политики якобинцев (ропуск академий, репрессии против выдающихся ученых (казнь А.Л. Лавуазье, Ж. Байи, заключение и самоубийство Ж. Кондорсе) [11].

Остановить маховик метафизического нигилизма и вывести научное сознание из кризиса попытались представители немецкой классической философии – выдающиеся мыслители И. Кант, И.Г. Фихте и Г.В.Ф. Гегель. Общим для всех них было стремление наконец-то установить истинные основоположения научных знаний, раз и навсегда прекратив метафизические шатания, чреватые догматизмом и скептицизмом. Достижение такого эффекта связывалось с превращением метафизики в науку («трансцендентальная философия», «критика чистого разума» И. Канта, «наукоучение» И.Г. Фихте, «наука феноменологии духа» Г.В.Ф. Гегеля).

Идея метафизики как науки имела противоречивое значение. С одной стороны, велась аналитическая работа по сближению науки и философии, поиск путей формирования научной философии, т.е. такой философии, которая наиболее соответствует предназначению научного познания. Тем самым закладывались и предпосылки для появления метанауки, т.е. действительной науки о всеобщих закономерностях развития природы, общества и познания, в том числе и научного (к данному результату в какой-то мере приблизился Г.В.Ф. Гегель в своем учении о диалектике).

С другой стороны – стирание различий между философским и научным знанием было чревато некритическим переносом форм и методов познания из философии в науку и наоборот. Данная опасность усиливалась тем, что мыслители верили в возможность «научного» завершения развития метафизики. Вот, например, что писал И. Кант: – «Метафизика... есть единственная из наук, имеющая право рассчитывать на достижение в течение короткого времени, при незначительных, но зато соединенных усилиях такого полного успеха, что потомству останется только изменять согласно своим целям дидактическую форму ее изложения, но вовсе не увеличивать ее содержание» [7, с. 15-16].

На деле именно в тех частях учений немецкой классической философии, где их авторы претендовали на наибольшую степень завершенности, в скором времени обнаруживались противоречия, решение которых стимулировало природу как совокупности всех явлений. Ведь утверждает философ: - «... законы существуют не в явлениях, а только в отношении к субъекту...» [7, с. 121]. И далее продолжает он: - «... явления суть значительные содержательные изменения нередко при жизни самих философов. Так, И. Кант, обосновывая возможность естествознания, математики и метафизики, сформулировал учение о самостоятельном человеческом сознании, содержащиеся в котором категории *a priori* предписуют законы лишь представления о вещах, остающихся неизвестными со стороны того, чем они могут быть в себе. Как простые представления, они подчиняются не иначе, как тому закону соединения, который предписывается им соединяющей способностью» [7, с. 121]. Для мыслителя «законы соединения» – вечны, неизменны и не зависят от воли и желания человека, который их «не придумывает», а философски открывает в разуме, формулируя категории или «понятия разума», из которых и «получается» философия. Отсюда философ – «законодатель разума», обеспечивающий необходимый понятийный материал для конструирования прочих научных знаний. «Математик, естествоиспытатель, логик, как бы далеко не подвинулись вперед первые в познаниях разума, а последний особенно в философском познании, все же могут быть только виртуозами разума. Но у нас есть еще идеал учителя, руководящими всеми этими учеными и

пользующимися ими как орудиями, для содействия существенным целям человеческого разума. Только такого учителя следовало бы называть философом... » [7, с.465].

Как нам кажется, здесь верно определялась направляющая миссия философии – открывать знание мировоззренческих и категориальных оснований научных знаний и закодированного в них понимания сущностного предназначения человека. В то же время представление о неизменности «законов» и «понятий разума» отгораживали сознание от мира. Еще больше эффект отчужденности усиливала идея «вещи в себе». Перемещенный «коперниканским поворотом» в центр им же сотворенного мироздания, человеческий разум будто бы замыкался на самом себе. Действительно: если сущность явлений непознаваема, а разум отыскивает законы их представления лишь в себе, то каким образом отличить иллюзию от действительности?

Указанный вопрос еще более обострился в учении И.Г. Фихте. Устранив из системы понятия «вещь в себе», он полностью сосредоточился на обосновании сущностной безграничности самодеятельного потенциала человеческого сознания. Была осуществлена попытка дедуцировать весь объем научных знаний, исходя из развертки противоречивой взаимосвязи между конечным и бесконечным субъектами («принцип Я=Я»). Природа («не-Я») в этой конструкции трактовалась как производная активности человеческого духа. Хоть последний и рассматривался как единство индивидуального и общеродового сознания (что стало очень важной новацией для выработки дифференцированного понятия субъекта научного познания), этого было недостаточно для того, чтобы предупредить произвол воображения. Пусть даже и общечеловеческого: история науки и философию показывала, что именно коллективные заблуждения оказываются наиболее устойчивыми. Фихтеанство было открыто для критики в указанном направлении и, тем самым, подводило философов к мысли о необходимости вернуть природе право на самостоятельность. Вместе с тем, они не могли и отвергнуть и те идеи, в которых раскрывалась активность человеческого сознания.

Поиск выхода из проблемной ситуации привел к возрождению наметившейся еще у Б. Спинозы идеи о тождестве мышления и бытия, субъекта и объекта. В немецкой классической философии на этот путь одними из первых встали Ф.В.Й. Шеллинг и Г.В.Ф. Гегель. Первый выявил ограниченность традиционной методологии и постепенно склонился к мистическому иррациональному объяснению органического единства духа и природы. Второй, преодолевая догматизм метафизического мышления и разрабатывая для этого «диалектическую логику», а по сути, общую теорию развития, вышел на диалектическое решение проблемы.

В учении Г.В.Ф. Гегеля познавательная деятельность рассматривалась как форма самодвижения Божественного абсолюта, в процессе которой разворачивается все богатство мироздания. Объективация абсолютного духа представляет целостный рефлексивный процесс освоения идеальной закономерности объекта познания и, таким образом, его актуализации как «бытия-для-себя» и «бытия-для-других». Отсюда объявлялись несостоятельными философско-научные подходы, предписывающие законы, занимающиеся «назиданием». На самом деле, чтобы остаться на позициях науки, исследователи должны учиться у объекта, стремиться вникать в его закономерное устройство. «Научное познание... требует отдаться жизни предмета, или, что то же самое, иметь перед глазами и выражать внутреннюю необходимость его» [3, с. 29]. При этом познавательная активность – форма рефлексии Абсолюта и, как таковая, источник своеобразного рефлексивного удвоения содержания и субъекта и объекта.

Обосновывалось, что развитие философско-научного познания имеет целостный исторический характер, складываясь из противоположных, но внутренне единых форм и сторон. «Почка исчезает, когда распускается цветок; и можно было бы сказать, что она опровергается цветком; точно так же при появлении плода цветок признается ложным наличным бытием растения, а в качестве его истины вместо цветка выступает плод. Эти формы не только не различаются между собой, но и вытесняют друг друга как несовместимые. Однако их текучая природа делает их в то же время моментами органического единства, в котором они не только не противоречат друг другу, но один так же необходим, как и другой; и только эта одинаковая необходимость и составляет жизнь целого» [3, с. 2].

Подчеркнем, что диалектическая модель развития философии и науки как целостного исторического внутренне противоречивого процесса не была реализована в полной мере. Занимая идеалистические позиции и абсолютизируя высшую духовную субстанцию, Г.В.Ф. Гегель в ряде случаев допускал гипостазирование абстрактных понятий и принципов, пытаясь подогнать реальность под них. Особенно ярко данная тенденция проявилась в тех разделах его учения, которые были посвящены природе, где, например, отвергалась химическая атомистика, учение И. Ньютона о цвете. Вместе с тем, в некоторых вопросах даже в перевернутом идеалистическом виде диалектическая методология приводила и к позитивным результатам. В частности, это касается гегелевской критики

некритического переноса физического понятия «сила» в химию и биологию, которая была признана справедливой многими учеными [12, с. 619].

Резюмируя изложенный материал, отметим неравномерный, противоречивый характер протекания взаимосвязи философии и науки на данном этапе. Научные успехи Нового времени выявляли несостоятельность устоявшихся схоластических философско-мировоззренческих основ. И зачастую первой реакцией было повсеместное отрицание необходимости философских знаний. Образовывающиеся пустоты быстро заполнялись догмами различного происхождения, что способствовало росту скепсиса к результатам научного познания и агностическому отрицанию его возможностей. В условиях мировоззренческого «тупика» философия должна была «восстановлена в правах» и соответствующим образом трансформирована.

Во II пол. XVI – I пол. XIX веков этот процесс состоял из нескольких фаз. На первой, латентной, рефлексия понятийных основ научного познания еще не осознавалась как вид особого философского познания (Г. Галилей). На второй, гносеологической, философия признается особым инструментом анализа возможностей научного познания (Ф.Бэкон, Дж. Локк, философы Просвещения). На третьей, онтологической – обосновывается необходимость философского определения бытийных основ научного познания (Р. Декарт, Б.Спиноза, Г.В. Лейбниц). На четвертой, комплексной или «научной», философская рефлексия обретает классическую целостную форму, направленную на определение онтологических, гносеологических, аксеологических и праксеологических мировоззренческих и категориальных основ научного сознания (И. Кант, И.Г. Фихте, Г.В.Ф. Гегель).

«Завершенность», «научность» сформированных на последней фазе философских систем в той мере, в какой обуславливала прекращение дальнейшей рефлексии научного сознания, могла становиться источником его догматизации. Анализ истории выхода из вновь образовавшегося тупика и составляет ближайшую перспективу нашей последующей исследовательской работы.

Список ссылок

1. Антология мировой философии. В 4-х т.: Т. 2. Европейская философия от эпохи Возрождения по эпоху Просвещения. / Ред. коллегия: В.В. Соколов (ред.-составитель второго тома и автор вступит. статьи) и др. – М.: «Мысль», 1970. – 776 с.
2. Бэкон Ф. Сочинения. В 2 т.: – Т. I / Сост., общая ред. и вступит. статья А.Л. Субботина. – М.: «Мысль», 1971. – 590 с.
3. Гегель Г.В.Ф. Сочинения: Т. IV Феноменология духа / Под общ. ред. Б.Ю. Сливкера; пер. с нем. Г. Г. Шпета. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1959. – 440 с.
4. Гоббс Т. Сочинения. В 2 т.: Т. 1 / Сост., ред., авт. вступит. статьи и примеч. В.В. Соколов; Пер. с лат. и англ. – М.: «Мысль», 1989. – 622 с.
5. Гоббс Т. Сочинения. В 2 т.: Т. 2 / Сост., ред., авт. примеч. В.В. Соколов; Пер. с лат. и англ. – М.: «Мысль», 1991. – 731 с.
6. Декарт Р. Сочинения в 2 т.: Т. 2 / Сост., ред. и примеч. В.В. Соколова; Пер. с лат. и фр. – М.: «Мысль», 1994. – 633 с.
7. Кант И. Критика чистого разума / Пер. с нем. Н.О. Лосского. – С.-Петербург: ИКА «ТАЙМ-АУТ», 1993. – 478 с.
8. Лейбниц Г.-В. Сочинения в 4 т.: Т. I / Ред. и сост., авт.вступит. статьи и примеч. В.В. Соколов; перевод Я.М. Боровского и др. – М.: «Мысль», 1982.- 636 с.
9. Локк Дж. Сочинения в 3 т.: Т. I / Ред.: И.С. Нарский, А.Л. Субботин; Ред. I т., авт. вступит. статьи и примеч. И.С. Нарский; пер. с англ. А.Н. Савина. – М.: «Мысль», 1985. – 621 с.
10. Ньютон И. Математические основания натуральной философии. – М.: Наука, 1989. – 689 с.
11. Огурцов А.П. Философия науки эпохи Просвещения – М.: б/в, 1993. – 213 с.
12. Огурцов А.П. «Философия природы» Гегеля и ее место в истории философии науки // Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук в 3т.: Т. Философия природы / отв. ред. Е.П. Ситковский, ред. коллегия: Б.М. Кедров и др. – М.: «Мысль», 1975. – С. 595 – 622.
13. Рассел Б. История западной философии : и ее связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней / Б. Рассел / Науч. ред. и пер. В.В.Целищев. – 5-е изд., стереотип. – Новосибирск : Сиб. унив. изд-во, 2007. – 992 с.
14. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Том 2. – Средневековье. – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 368 с.
15. Руссо Ж.-Ж. Трактаты / [издание подготовили В. С. Алексеев, Ю. М. Лотман, Н. А. Полторацкий, А. Д. Хаютин]. – М. : Наука, 1969. – 704 с.
16. Спиноза Б. Этика – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 336 с.
17. Спиноза Б. Переписка / Под ред. и со вступит. статьей В. Вандека и В.Тимоско; пер. с лат. и голланд. и примеч. В. Брушлинского. – М.: Партиздат, 1932. – 275 с.

18. Философия в Энциклопедии Дидро и Даламбера / Ин-т философии. – М.: Наука, 1994. – 720 с.
 19. Ryle G. The Concept of Mind. – New York: Barnes & Noble, 1949. – 334 p.

References

1. Antologiya mirovoy filosofii. V 4-h t.: T. 2. Evropeyskaya filosofiya ot epohi Vozrozhdeniya po epohu Prosveshcheniya. / Red. kollegiya: V.V. Sokolov (red.-sostavitel vtorogo toma i avtor vstupit. stati) i dr. – М.: «Mysl», 1970. – 776 s.
2. Bekon F. Sochineniya. V 2 t.: – T. I. / Sost., obshchaya red. i vstupit. statya A.L. Subbotina. – М.: «Mysl», 1971. – 590 s.
3. Gegel G.V.F. Sochineniya: T. IV Fenomenologiya duha / Pod obshch. red. B.Yu. Slivkera; per. s nem. G. G. Shpeta. – М.: Izdatelstvo sotsialno-ekonomicheskoy literatury, 1959. – 440 s.
4. Gobbs T. Sochineniya. V 2 t.: T. 1 / Sost., red., avt. vstupit. stati i primech. V.V. Sokolov; Per. s lat. i angl. – М.: «Mysl», 1989. – 622 s.
5. Gobbs T. Sochineniya. V 2 t.: T. 2 / Sost., red., avt. primech. V.V. Sokolov; Per. s lat. i angl. – М.: «Mysl», 1991. – 731 s.
6. Dekart R. Sochineniya v 2 t.: T. 2 / Sost., red. i primech. V.V. Sokolova; Per. s lat. i fr. – М.: «Mysl», 1994. – 633 s.
7. Kant I. Kritika chistogo razuma / Per. s nem. N.O. Losskogo. – S.-Peterburg: IKA «TAYM-AUT», 1993. – 478 s.
8. Leybnits G.-V. Sochineniya v 4 t.: T. I / Red. i sost., avt.vstupit. stati i primech. V.V. Sokolov; perevod Ya.M. Borovskogo i dr. – М.: «Mysl», 1982.- 636 s.
9. Lokk Dzh. Sochineniya v 3 t.: T. I / Red.: I.S. Narskiy, A.L. Subbotin; Red. It., avt. vstupit. stati i primech. I.S. Narskiy; per. s angl. A.N. Savina. – М.: «Mysl», 1985. – 621 s.
10. Nyuton I. Matematicheskie osnovaniya naturalnoy filosofii. – М.: Nauka, 1989. – 689 s.
11. Ogurtsov A.P. Filosofiya nauki epohi Prosveshcheniya – М.: b/v, 1993. – 213 s.
12. Ogurtsov A.P. «Filosofiya prirody» Gegelya i ee mesto v istorii filosofii nauki // Gegel G.V.F. Entsiklopediya filosofskih nauk v 3t.: T. Filosofiya prirody / otv. red. E.P. Sitkovskiy, red. kollegiya: B.M. Kedrov i dr. – М.: «Mysl», 1975. – S. 595 – 622.
13. Rassel B. Istoriya zapadnoy filosofii : i ee svyazi s politicheskimi i sotsialnymi usloviyami ot antichnosti do nashih dney / B. Rassel / Nauch. red. i per. V.V.Tselishchev. – 5-e izd., stereotip. – Novosibirsk : Sib. univ. izd-vo, 2007. – 992 s.
14. Reale Dzh., Antiseri D. Zapadnaya filosofiya ot istokov do nashih dney. Tom 2. – Srednevekove. – SPb.: TOO TK «Petropolis», 1997. – 368 s.
15. Russo Zh.-Zh. Traktaty / [izdanie podgotovili V. S. Alekseev, Yu. M. Lotman, N. A. Poltoratskiy, A. D. Hayutin]. – М.: Nauka, 1969. – 704 s.
16. Spinoza B. Etika – Mn.: Harvest, M.: AST, 2001. – 336 s.
17. Spinoza B. Perepiska / Pod red. i so vstupit. statey V. Vandeka i V.Timosko; per. s lat. i golland. i primech. V. Brushlinskogo. – М.: Partizdat, 1932. – 275 s.
18. Filosofiya v Entsiklopedii Didro i Dalambera / In-t filosofii. – М.: Nauka, 1994. – 720 s. 19. Ryle G. The Concept of Mind. – New York: Barnes & Noble, 1949. – 334 p.
19. Ryle G. The Concept of Mind. – New York: Barnes & Noble, 1949. – 334 p.

БУТЧЕНКО Т.І.

доктор філософських наук, доцент,
 зав. кафедри соціальної філософії та управління
 Запорізького національного університету
 (м. Запоріжжя, Україна)
 e-mail: bt_i@kvnn.org.ua

ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФІЇ НАУКОВОЇ СВІДОМОСТІ У II ПОЛ. XVI – I ПОЛ. XIX СТ.СТ.

Анотація

У статті аналізується проблема формування філософії наукової свідомості у II пол. XVI – I пол. XIX ст.ст.. Розкриваються чотири фази цього процесу: 1) латентна, представлена у творчості учених (Г. Галілей); 2) гносеологічна, яка проявилася у працях Ф. Бекона, Дж. Локка, філософів Просвітництва; 3) онтологічна, пов'язана з філософськими вченнями Р. Декарта, Б.Спінози, Г.В. Лейбніца; 4) комплексна або «наукова», яка знайшла свій вираз у філософських системах І. Канта, І.Г. Фіхте, Г.В.Ф. Гегеля.

Ключові слова: філософія наукової свідомості, Новий час, ідоли свідомості, механіцизм, номіналізм, скептицизм, агностицизм, чиста дошка, уроджені ідеї, гіпотеза вихорів, субстанція, монада, Просвітництво, науковий прогрес, «метафізика як наука».

BUTCHENKO T.

Honored Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Head of Social Philosophy and Public Administration Department
of Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
e-mail: bti@kvnn.org.ua

THE PHILOSOPHY OF SCIENTIFIC CONSCIENTIOUS: THE FORMATION FROM THE SECOND HALF OF THE XVI TO THE FIRST HALF OF XIX CENTURIES

Summary

The article deals with philosophy of scientific conscientious and its historical development from the second half of the XVI to the first half of XIX centuries is revealed. This period is divided into four phases.

The concepts “philosophy” and “science” did not differ from each other in the latent phase (brilliant example is physical theory by Galileo Galilei). In this time many thinkers and scientists had critical attitude to scholasticism. In line with anti-scholastic position “metaphysics” or philosophy is often negated. As was observed in the article there was very slow recognition of need of philosophy for science.

It's argued that significant steps in this way were made by Francis Bacon. He was aware the importance of special philosophical studies that considered as a way to provide science with good methodology. With regard to British thinker philosophy of scientific conscientious was transmitted on second, “gnoseological” phase of development. Its peak is associated with John Locke's theory of knowledge. Debating against the Cartesian position, Locke considered mind as an “empty” form, a tabula rasa, which is filled by experience. At the same great philosopher negated ontology.

There are some evidences in the article that this point was wrong. Without ontology scientific theoretical knowledge was opened to skeptic and agnostic critics (D. Hume, G. Berkeley) which influenced on scientific conscientious in a destroying way. Negative results of ultimately “gnoseological” approaches to philosophy were revealed in Enlightenment epoch and especially in French revolution activities (the article gives as an example Jacobins' politics against fundamental science and scientists).

To response to these challenges philosophy of scientific conscientious had to move on next, “ontological” phase. The article presents main ontological ideas by R. Descartes, B. Spinoza, G.W. Leibniz. It's underlined in the article that due to works by these prominent philosophers significant categories of theoretical knowledge were grounded (first of all it concerns to concept of “scientific law”).

These ideas were continued in German Classic Philosophy (I. Kant, J.G. Fichte, G.W.F. Hegel) where philosophy of scientific conscientious achieved complex or “scientific” phase of development. The article sheds light on “pro” and “cons” of classic “scientific” transformations in metaphysical field. It's argued that German philosophers provided scientific conscientious with explicated ontological,gnoseological, axiological and praxeological grounds. At the same time their claims to create fully completed “scientific” systems of philosophy may stimulate dogmatic influence on science.

Keywords: philosophy of scientific conscientious, modern era, idol of the mind, mechanicizm, nominalism, skepticism, agnosticism, tabula rasa, innate ideas, nebular hypothesis, substance, monads, Enlightenment, scientific progress, “metaphysics as a science”.

II РОЗДІЛ. ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

УДК : 165.12 : 316.61 : 17.023.36 : 130.2

ВОЛОВИК В.И.

Заслуженный деятель науки и техники Украины,
доктор философских наук, профессор
Запорожского национального университета
(г. Запорожье, Украина)
e-mail: yvi@kvnn.org.ua

ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ НАУЧНОЙ КУЛЬТУРЫ КАК ОБЩИЙ КРИТЕРИЙ ПОСТУПАТЕЛЬНОГО РАЗВИТИЯ НАУЧНОГО СОЗНАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается полифункциональный характер научной культуры. Отмечается, что научная культура предстает как структурно-функциональный элемент передачи социального наследия от одного поколения к другому. В связи с тем, что независимая Украина получила значительное научное наследие от предыдущего периода украинского общества, она могла рассматриваться как признанный субъект научной деятельности. Но в реальности это возможно, только если научное наследие будет включено в социальный капитал. Другими словами, научная культура должна выполнять функции научного капитала.

Ключевые слова: культура, научная культура, функция, социальная функция, социальный капитал.

Как свидетельствуют авторы «Словаря иностранных слов», слово «критерий» (от гр. *kriterion*) обозначает признак, на основании которого производится оценка, определение или классификация чего-либо, мерило. Следовательно, в настоящей статье мы должны обосновать такой признак, такой объективный, независимый от воли и сознания как отдельного человека, социальной группы, конкретного человека и человечества в целом показатель, наличие которого могло бы свидетельствовать о том, что развитие научного сознания социального организма характеризуется поступательностью, то есть происходит его восхождение от низшего уровня к высшему, его прогресс.

В своё время нам уже доводилось говорить о том, что обоснование объективных показателей, которые бы свидетельствовали о поступательных изменениях в общественном сознании, связано с рядом сложностей. Последние обуславливаются, во-первых, спецификой самого общественного сознания, которое, как известно, призвано служить отражением общественного бытия социальными субъектами, а посему содержит в каждом из своих структурных элементов определенную долю субъективности; во-вторых, многообразием социальных субъектов, с одной стороны, воздействующих на социальную реальность, а с другой стороны, познающих её и отражающих в своём сознании; в-третьих, – огромным многообразием видов их деятельности.

Сложность поиска критерия поступательного развития научного сознания, кроме указанных обстоятельств, усиливается не только многообразием субъектов научной деятельности, их научных интересов, но и сложной гаммой интересов заказчиков результатов этой деятельности, которые далеко не всегда совпадают с потребностями поступательного развития социального организма, а, следовательно, и общественного сознания. Последнее обстоятельство довольно часто служит причиной, обуславливающей нарушение гармонического развития отраслей науки, перекосов в их финансировании, непомерной финансовой подпитке одних, наработки которых сулят получение высокой прибавочной стоимости либо иного рода выгоду (разработку новых видов оружия, усиливающего военную мощь страны с агрессивными либо оборонными целями и др.) И всё же, думается, есть все основания утверждать о существовании объективной основы, которая позволяет получить истинную оценку характера развития научного сознания социального организма, обосновать общий критерий его прогресса. Ею, по нашему мнению, может и должна служить научная культура.

Конечно, следует иметь в виду, что сама по себе научная культура, как и экономическая, политическая, религиозная, нравственная, правовая, эстетическая и философская, ещё не может

рассматриваться в качестве общего критерия поступательного развития научного сознания. Наличие её лишь фиксирует наявность последнего, ещё ничего не говоря как о развитии научного сознания, а, тем более, о его направленности, которая может фиксироваться только при сопоставлении научной культуры на различных этапах развития социального организма. Исходя из сказанного, можно сделать вывод о том, что *критерием поступательного развития научного сознания социального организма – отдельной личности, социальной группы, конкретного общества, человечества в целом – является повышение уровня его научной культуры.*

Выступая в качестве проявления поступательности в развитии научного прогресса, повышение уровня научной культуры даёт возможность удостовериться также в наличии прогрессивных изменений в развитии научного сознания, без чего повышение уровня научной культуры было бы просто невозможно. Указанная возможность удостовериться, судить о поступательных изменениях в развитии научного сознания, позволяющая признать повышение уровня научной культуры общим критерием прогрессивного развития научного сознания социального организма, как и ранее обоснованного нами критерия прогресса в развитии политического знания реализуется в действительность в виде конкретных показателей, которые могут быть сведены к следующим группам:

1. *Показатели роста научной грамотности.* Эта группа предполагает повышение уровня владения социальными субъектами необходимым минимумом знаний теории познания, знания о его природе, познавательных способностях и возможностях человека, предпосылках, средствах и формах познания, отношении знания к действительности, условиях и критериях его истинности и достоверности, уровнях познания, его объективной основе и целях, специфике научного познания, законах и закономерностях, принципах, формах и методах научного познания, науке как социальном феномене, ее месте и роли в обществе, научной критике мира, отраслях научного знания, знания той или иной из отраслей.

Обычно показатели роста научной грамотности могут быть фиксированы при сдаче экзаменов по философии и специальным дисциплинам студентами высших учебных заведений, окончание которых, как нам представляется, и должно, прежде всего, легитимизировать ее наличие у выпускников без чего выдача дипломов о высшем образовании становилась бы просто невозможной. Иначе говоря, исходя из этого, количество научно грамотных в обществе должно соответствовать количеству граждан, имеющих высшее образование. В последующем этот показатель должен присутствовать и при аттестации этой категории граждан во время прохождения различного рода курсов переподготовки в складывающейся системе непрерывного образования.

Говоря об этой группе показателей, ее важности для характеристики роста научного сознания, следует в то же время иметь в виду, что она часто фиксирует лишь внешнюю сторону происходящих в нем перемен, их поверхностное проявление. Ведь известно, сколь большую роль в оценке знаний, в том числе и указанных выше, играет субъективный фактор – симпатии преподавателя к тому или иному студенту, жалость к другому, нежелание возиться лишним раз с третьим, а то и стремление получить за поставленную незаслуженную оценку определенную мзду, составляющую сущность той вузовской формы коррупции, о которой давно и много ведутся разговоры без существенных результатов. К тому же самоповышение уровня научной грамотности, даже засвидетельствованное тем или иным документом ещё не означает, что полученные субъектом знания автоматически превращаются в его убеждения, становятся элементами его практического сознания, его идеологии. Значит, одной этой группы показателей ещё недостаточно, чтобы делать вывод о поступательном изменении в развитии научного сознания. Она требует дополнения показателями других групп.

2. *Показатели повышения степени научной образованности.* Эта группа включает показатели, свидетельствующие о наличии у социального субъекта знаний основных законов и закономерностей, которым подчиняются в своём развитии окружающая его объективная природная и социальная реальность, предметы и явления, на которые направлена его познавательная деятельность, принципов, форм, методов познания, но и умение применять их практически, обосновывая научность предлагаемых теоретических выводов, проверять их на истинность.

Важным показателем повышения степени научной образованности социального организма является рост количества успешно осуществленных научных работ, числа граждан, защитивших кандидатские и докторские диссертации. Хотя и он не избавлен от определенной доли субъективности и также нуждается «подкрепления» степени достоверности свидетельствования о поступательных изменениях в научном сознании социального организма другими показателями.

3. Третью группу интересующих нас показателей, указывающих на поступательные изменения в научном сознании социального организма, образуют *показатели, свидетельствующие о количестве образующих его социальных субъектов, которые занимаются научной деятельностью.* Здесь не

лишним будет напомнить о том, что вряд ли где найдется общество, да и частный предприниматель, который будет терпеть ученых, деятельность которых является безрезультатной, не принося экономической, социальной или какой-либо иной выгоды. Это обстоятельство, как нам представляется, служит достаточно веской гарантией объективности этой группы показателей.

4. Наконец, четвертую группу показателей о поступательных изменениях в научном сознании того или иного социального организма составляют *показатели, свидетельствующие об увеличении финансирования функционирующей в рамках его научной деятельности*. Возрастание доли ВВП, выделяемой властными структурами общества и предпринимателями на науку, является также достаточно объективным показателем осознания важности развития своей науки, того, что рост научного сознания социального организма затронул и эти его слои, влияет на их практическое сознание, формирование идеологии, определяющей характер политических, управленческих решений в отношении науки и научной деятельности.

Фиксируя поступательные изменения в развитии не только материальной, но и духовной компонент научной культуры, указанные показатели в совокупности своей отражают повышение ее уровня, что дает основание рассматривать его в качестве общего критерия поступательного развития научного сознания, его прогресса.

Список ссылок

1. См.: Воловик В.И. Философия политического сознания. Монография. – Запорожье: Просвіта, 2006. – С. 148.
2. Там же, С.148-152.

References

1. Sm.: Volovik V.I. Filosofija politicheskogo soznaniya. Monografija. – Zaporozh'e: Prosvita, 2006 – S.148.
2. Tam zhe, S.148-152.

ВОЛОВИК В.І.

Заслужений діяч науки і техніки України,
доктор філософських наук, професор
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
e-mail: yvi@kvnn.org.ua

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ НАУКОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЗАГАЛЬНИЙ КРИТЕРІЙ ПОСТУПОВОГО РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ СВІДОМОСТІ

Анотація

У статті розглядається поліфункціональний характер наукової культури. Відзначається, що наукова культура постає як структурно-функціональний елемент передачі соціальної спадщини від одного покоління до іншого. У зв'язку з тим, що незалежна Україна отримала значну наукову спадщину від попереднього періоду українського суспільства, вона могла розглядатися як визнаний суб'єкт наукової діяльності. Але в реальності це можливо тільки якщо наукова спадщина буде включена в соціальний капітал. Іншими словами, наукова культура має виконувати функції наукового капіталу

Ключові слова: культура, наукова культура, функція, соціальна функція.

VOLOVIK V.

Honored Science and Technology Worker of Ukraine,
 Honored Doctor of Philosophy, Professor of
 Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)
 e-mail: yvi@kvnn.org.ua

SCIENTIFIC CONSCIOUSNESS: A GENERAL CRITERIA OF THE PROGRESSIVE DEVELOPMENT

Summary

The article presents philosophical search for a general criteria which may indicate the progressive development of scientific consciousness. It's stated that there are various obstacles to this aim. First of all scientific consciousness of society is a complicated phenomenon that reflects diversity of reality in a subjective way. It's revealed that this inconsistency emerges due to charterers of scientific activity who pursue their own interests that often differ from objective needs of society as a whole. In order to overcome risks of subjectivity author makes attempt to ground scientific cultural conceptual framework as a way to measure development of scientific consciousness. It's underlined that increasing level of scientific culture may play a role of the complex criteria which is consisted of four groups of indicators.

First group has external character and is connected with an increase of scientific literacy that includes basic knowledge and skills in the fields relevant to scientific activity (theory of cognition, human intellectual abilities, peculiarities of scientific knowledge etc.).

Second group has internal character and is associated with an increase of scientific understanding that includes knowledge of scientific laws, regularities and correlations, principles and therefore grasping substantive grounds of the natural and social worlds.

Third group has quantitative character and is related to a number of subjects involved in scientific activity. It's argued that this criteria is objective due to the fact that it's impossible for society (businessmen, officials and so on) tolerates scientists activity of whom doesn't have results positively influencing on economic, social or other sphere of human being.

Fourth one is associated with a level of funding provided scientific institutions and scientists to conduct researches in different areas of human being.

In the article focuses economical dimensions of scientific development elaborating in the terms of the gross domestic product. It's eventually concluded that explicated complex of indicators reflects not only material but also mental components of scientific culture.

Keywords: scientific consciousness, criteria of its development, scientific culture, scientific literacy, scientific understanding, subjects of scientific activity, scientific funds

УДК: 130.: 821.14 02: 82-1

ЛЕПСЬКИЙ М.А.

доктор філософських наук, професор,
 декан факультету соціології та управління,
 Запорізький національний університет
 (м. Запоріжжя, Україна)
 e-mail: waysensey@gmail.com

ФРАКТАЛЬНІСТЬ ІДЕЇ «ПОЕТИКИ» ТА ВИКЛИКИ СЦЕНАРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Анотація

Стаття присвячена осмисленню біографії ідеї «Поетики» Аристотеля у застосуванні фрактального аналізу її розвитку, масштабування та розповсюдження, а також локалізації, кросс-культурного перетину та розвитку її теоретико-предметного поля. Метою статті є розкриття процесів масштабування (скейлінгу) та розповсюдження ідеї поетики Аристотеля – творчого наслідування та його «системи засобів вираження». У статті визначено етапи та механізми фрактальних процесів розповсюдження ідеї поетики у протистоянні до процесів її пропагандистського утиску або використання тоталітарними ідейними системами (остракізм

візантійським християнством, мовне обмеження та канонізація середньовічною католицькою церквою, дискримінація офіційною марксистською ідеологією), виклики та можливості ідеї для сценарного прогнозування.

Ключові слова: поетика, мімесис, фрактал, скейлінг, самоподібність, пертайлінг.

Постановка наукової проблеми.

Ідеї мають власну біографію, як і твори, що об'єктивують ці ідеї у соціальних відносинах. У цій науковій розвідці спробуємо усвідомити біографію «Поетики» Арістотеля та її значення для сучасного сценарування майбутнього. Ця цікавість відносно цього твору пов'язана з кросс-культурним поверненням смислового поля «поетики» у різні сфери духовної діяльності, світогляду в цілому та свідомості, спрямованої на предметне поле соціальних, політичних, економічних та культурних відносин. Це повернення викликано тим, що «поетика, яка приховувалася в літературній теорії», первісно розглядалася як «творче наслідування», мімесис, а зараз, з легкої руки аналітиків влади та терору (М.П. Одеського та Д.М. Фельдмана), розглядається як «система засобів вираження». «Творче наслідування» стало механізмом власне використання теоретичного концепту «поетики», його фрактального тиражування та масштабування.

Твір Арістотеля «Поетика» вперше поставив у центр дослідження творче наслідування, тому навіть вважають, що популярність цього твору та його вплив на культуру вкрай значущим. Згадуючи «Поетику» пригадують те, що Арістотель готував для Олександра Македонського роботу «Гомерівські питання» та навіть видання «Іліади». Він разом зі своїми однодумцями вивчав літературні змагання у Олімпіях та Дельфах, Великих Діонісіях та Ленеях. За повідомленнями трактат «Поетика», має бути з двох частин, але зберіглася лише перша, яка присвячена трагедії та епосу, друга, що розглядала питання ямбічної поезії та комедії, була втрачена. Якщо творче наслідування розглядалося як взаємозалежність міфу, розповіді та засобів його наслідування, то у середньовіччі «поетика», отримала значення «священної книги», канону. Після обрання у 1503 році папою римським Юлієм II почав оформлювати свої апартаменти у Ватикані та запросив для оформлення своїх палацових залів (станцій) двадцяти п'ятирічного Рафаеля, що було зроблено з 1508 по 1511 рр.[1]

Цей всесвітньо відомий майстер першою оформлював Станцу дела Сеньятуру, на якій були зображені фрески «Диспут», «Парнас», «Юстиція» та «Афінська школа», як єдність духовної діяльності богослов'я (що перемагає у риторичі), поезії, юриспруденції та філософії, у останній в центрі знаходилися Платон та Арістотель, в оточенні засновників інших філософських течій. В цілому обрання фресок було пов'язано з релігійною дискусією про класифікацію наук, яка безпосередньо пов'язана з творами Арістотеля. Можливо розглядати фрески як образ, що відображає засоби впливу на масову свідомість.

Значний культурний вплив ідей поетики Арістотеля, як творчого наслідування та системи засобів вираження, пов'язаний з визначенням соціального мімесиса та сценарування театралізованих подій, що є основою для соціальної активності осіб, що приймають рішення.

«Поетика» у класифікації наук за Арістотелем. Як визначав Ф.Х. Кесседи у вступі до 4 тому творів Арістотеля, до числа досягнень Арістотеля віднесені визначення та класифікація наук, точніше, видів знання (episteme). Він відокремлював у науці три великі групи, або категорії: теоретичні («умоглядні»), практичні і творчі (продуктивні, творчі). До перших Стагіріт відніс філософію, математику і фізику; до других – етику і політику, а до третіх – мистецтва, ремесла і прикладні науки [2, с.7]. Стагіріт приходив до висновку про те, що знання тим коштовніше, чим більш воно теоретичне і не пов'язане із здобуттям безпосередньої вигоди: адже й у разі, коли людина винаходить щось корисне, цю людину називають мудрою не стільки завдяки користі від його винаходу, скільки за його розумові здібності. Тому «умоглядні» теоретичні (theoretikai) науки вище тих, що творять (poietikai), та теоретична (споглядальна, умоглядна) діяльність вище практичної, наприклад політичної. За словами Арістотеля, люди, що займаються практичною діяльністю, «досліджують не вічне, а річ в її відношенні до чогось і в даний час» [2, с.9].

Ми солідаризуємось з Ф.Х. Кесседі у розумінні значення класифікації Арістотеля, для нас важливим є також те, що Арістотель визначив будову теоретичного, творчого та практичного. Творче отримало своє предметне поле та демаркацію від інших видів знання.

Окрім демаркації важливим є визначення смислового поля власне «поетики», поетичного мистецтва. Арістотель визначив поетику таким чином: «Про поетичне мистецтво як таке і про види його; про те, які можливості кожного [виду]; про те, як повинні складатися оповіді (mythoi), щоб поетичний твір був хорошим; крім того, із скількох і яких воно буває частин; а так само і про інші предмети, що підлягають такому ж дослідженню, – [про усе це] поведемо нашу мову, розпочавши

природним чином з самого первинного 1. Творення епосу, трагедій, а також комедій і дифірамбів, так само як і великої частини авлетики з кифаристикою, 2, – усе це в цілому не що інше, як наслідування (*mimeseis*); розрізняються ж вони між собою потріпно: або різними засобами наслідування, або різними його предметами, або різними, нетотожними способами» [3, с.646].

Також первісно Арістотель мімесис не зводить лише до поезії як жанру літератури, навпаки поетика у нього повинна відображати творче наслідування. «Подібно до того як деякі наслідують багато що, користуючись при зображенні фарбами і формами (інші завдяки мистецтву, а інші – навичці), а інші – [користуючись] голосом, точно так і вищесказані мистецтва усі здійснюють наслідування, [користуючись] ритмом, словом і гармонією або окремо, або разом» [3, с.646]. Тому до творчого наслідування були віднесені відображення образотворче мистецтво, танець, музика, поезія, проза, того, що використовувалося в сценарному мистецтві постановочної події, яка ґрунтується на двох природних причинах – наслідування, за допомогою якого набуваються перші знання, та тому, що продукти наслідування всім надають задоволення [4, С.151].

У роботі Арістотеля таким чином були визначені механізми тиражування, скейлінгу феномену наслідування у здійсненні потреби набуття первісних знань та задоволення від наслідування. До того ж необхідно пригадати роботу А. Тойнбі, який велике значення надавав мімесису, як доповнення та протилежності інституційному механізму розділу праці. Якщо розділ праці інституційний механізм індивідуального специфічного внеску в суспільне життя, то мімесис, соціальне наслідування є залучення через імітацію до соціальних цінностей (с.93). У нашому випадку саме мімесис є процесом тиражування соціальних фракталів, як відтворення самоподібності соціальних стереотипів поведінки та діяльності.

У перекладі В.Г. Апшелярота у поетиці акцент зміщується на джерела наслідування: «Подібно тому як деякі наслідують багатьом речам, при їх відтворенні, у фарбах та формах, одні – завдяки майстерності, другі – за навиком, інші – завдяки природньому дару, так це відбувається у всіх тільки що згаданих мистецтвах. Наслідування відбувається у ритмі, слові та гармонії...» [4, С.149].

Мистецтво, навички та природний дар (здатності) у подальшому впливали на визначення поетики як розділу теорії літератури, що вивчає систему засобів вираження; загальної поетики як систематизації репертуару цих засобів (звуку та ритму – віршоведення, мови – стилістика, образу – топіка); приватної поетики – дослідження взаємодії цих засобів у композиції, сюжеті при створенні «образу світу» та «образу автора» в окремих творах та їх групах (творчість письменника, літературний напрям, епоха та інше); історичної поетики, що досліджує еволюцію окремих прийомів та їх систем, що складають жанри та жанрові різновиди.

На відміну від теоретиків літератури нас турбує вплив, еволюція та розповсюдження поетики як механізму формування світогляду, його загального через розвиток мистецтва та відмінності як відхилення від базового паттерну (іноді навіть зміни фрактальної розмірності) при збереженні та самовідтворенні самоподібності.

У фрактальній теорії це отримало назву «скейлінгу (від англ. *Scaling* - масштабування, зміна масштабу). Скейлінг буває просторовим, часовим або просторово-часовим» [6, с.45]. Скейлінг дозволяє визначити розмірність людей у нашому випадку до творчого наслідування до соціальних патернів активності, поведінки та діяльності у мистецтві, творчому знанні (за класифікацією Арістотеля).

Розповсюдження та пертайлінг ідеї «поетики».

Топологія зв'язків та розповсюдження фракталів прагнуть до пертайлінгу, «повного покриття деякої площі щільно прилеглими один до одного самоподібними плитками» [7, с.18-19].

Доля філософського осмислення поетики має складний характер про це свідчить дослідження В.І Захарова, яке було видано у 1885 році у Варшаві. Звернемо увагу лише на деяких з них: по-перше, серед всього різноманіття давньогрецьких творів відносно історії поезії до нас дійшли лише декілька «схольій»; по-друге, Валентін Розе, що працював у Берлінській академії склав каталог творів власне Арістотеля, які мали відношення до поезії, цих творів було 19; по-третє, поетика дійшла лише з одного кодексу, у який один з любителів риторики додав у склад «Поетику», до цього користувалися перекладом «Поетики» з арабських списків; по-четверте, не ставлячи під сумнів авторство Арістотеля, дослідники звертають увагу на ретельність обробки Арістотелем своїх творів, що спрямовані на публіку, їх вишуканість та витонченість, а «Поетика» трактується як професорській компендіум для себе та вузького кола слухачів, акроматичний твір. За останнє Олександр дорікав своєму вчителю Арістотелю, що його акроматичні твори проникли до публіки [8, с.7].

Як вважає цей автор, збереженню творів Арістотелів ми завдячені сирійцям, які перекладали їх на сирійську мову, їх літературному руху, який почався у 2 столітті н.е., а до 5 століття всі роботи

Арістотеля вже було перекладано на цю мову, як один з символів грецької освіченості та загальнолюдської цивілізації. Після 3 Вселенського собору несторіани, які додержувались арістотелівських поглядів, знайшли притулок у Персії, яка вороже ставилась до Візантії. Потім притулок у Персії отримали потомки Аббаса, які втекли від переслідування Омеядів. Після того як вони захопили престол Омеядів, несторіани яких запросили у халіфат, поширили ці знання у арабів. Підтримка культури Манзуром, Маді та Гаруном аль-Рашидом, також Мамуном у халіфаті, як і Хосроєм у Персії, відбилася на перекладі творів Арістотеля на арабську мову.

За допомогою арабів «Поетика» Арістотеля була тиражована у Передній Азії, Близькому Сході, північній Африці, та через Іспанію та Італію повернулася у Європу. Первісним переходом ідей поетики до сирийців та Персії, а потім арабського халіфату став остракізм грецької ідеї «Поетики» зі Східноримської імперії, Візантії, ідеологічний утиск несторіан, у формуванні християнства як єдиної імперської ідеології.

Критика Авіценою будови знань Арістотеля, коментарі «Поетики» Аверроеса вплинули на цікавість у середньовічній Європі до творів Арістотеля. У середньовіччі, як відзначає В.І. Захаров, ця книга отримала долю священної книги, канону. Її доповнювали та коментували, викладали у іншій формі як Горацій у віршах видав, Буало у афористичному змісті Поетики. Відбувалася боротьба за мову поетики. Лише Герман Алеманський з Толедо у XIII ст. переклав «Поетику» на латину. Після заборони у 1215 році Паризьким собором арабських перекладів Арістотеля, латинські переклади робилися з грецьких першоджерел. У 1498 році у Венеції такий переклад зробив Георгій Валла. Відхід від канонічності «Поетики» зробили лише Шекспір та романтики. Останні звергли тиск коментарів та пропонували повернутися до Арістотеля, Вольтер навіть впровадив метафору «компасу» відносно арістотелівських робіт [8, с. 8- 13]. Цей етап, на наш погляд, пов'язаний не тільки з популярністю перекладених ідей Арістотеля з арабської мови, а й зі спробою мовного обмеження розповсюдження ідей, як підтвердження значущості арабської культури, та ісламу, як конкуруючої католицькому християнству релігії. Після перекладу з грецької на латину ідей поетики католицька церква «канонізувала» текст «Поетики», зробила його нормативним для ідентифікації поетичних та літературних творів, багато у чому спрямувавши ідеї поетики до предметного поля літератури.

Можливо додати, що досліджували та актуалізували у драматургії у періоді Відродження (Джан Джорджо Тріссіно, Торквато Тассо, Жозеф Жюст Скалігер, Ніколо Буало-Депрео), класицизмі (Готхольд Ефраїм Лессінг) та німецькому ідеалізмі (Гердер, Шлегель, Шеллінг, Гегель) та теретичній поетиці (XIX-XX ст. Вільгельм фон Гумбольдт, Олександр Афанасійович Потебня, Рихард Мюллер-Фрейенфельс, Вільгельм Дільтей, Оскар Вальцель та інші).

Поетика, як творче наслідування, локалізувалася та тиражувалася у теорії літератури та філософії, так би мовити повернулася до акроматичності професійних дослідників літератури та філософії. XX століття з виходом на перший план ідейного змісту вплинув на поетику, оскільки, вона стала як (і у християнський період після Юстиніана) альтернативним фракталом, який став дискримінуватись. Тиражування підтримувалося лише тих ідейних форм, які відповідали канонізованим ідеологічним творам. Якщо у середньовіччі поетика, була власне канонічним, нормативним для відбору «вірних» та «невірних» творів, то під час тоталітаризації суспільства окремою ідеологією вона підпала під нормативний відбір відповідності ідеології або з'ясувалася її можливість до ідеологічної мімікрії, та при відсутності такої ці ідеї підверглися ідеологічній критиці, організаційних заходів вигнання та дискримінації.

У XX ст. у російській науці «поетика», як відзначають М.П. Одеський та Д.М. Фельдман, з арістотелівського «поетичного мистецтва», з наголосом на «мистецтво», «майстерність» «ремесло», отримала значення «бойового лозунгу формального методу», у відокремленні літературознавства від соціології та психології, у дослідницькій увазі на мистецтві слова. У таких роботах як «Історична поетика» О.М. Веселовського та «Теорія літератури» Б.В. Томашевського. Після заперечення офіційної марксистської науки формального методу, «поетика» мала вилучатися з теоретичного обігу. Тому монографія О.М. Фреденберга «Поетика сюжету та жанру» розглядалася у 1936 році як зухвале нагадування про формалізм [9, с.3].

Зниження тоталітарного ідеологічного тиску до авторитарного пом'якшення у радянському суспільстві, відомого як «відлига 60-х», повернула увагу до реабілітації поняття «поетика», тобто зниження тоталітарного тиску визначило більших можливості самоорганізаційних процесів скейлінгу та пертайлінгу.

Повернення терміну пов'язано з 1960-1980-ми роками, коли ідеї формалістів були повернені у науковий обіг. Саме у той час виступили їх авторитетні прибічники та ті, хто продовжували цю течію, що закономірно було емблематизовано новою популярністю терміну «поетика». При посмертному

перевиданні творів В.В. Віноградова, В.М. Жирмунського, Ю.Н. Тинянова слово «поетика» було включено у назву, навіть якщо було відсутнім у перших виданнях. В.Я. Пропп видає «Поетику фольклора», Є.М. Мелетинський «Поетику міфу», В.П. Григорьев – «Поетику слова» та інші. Однак парадоксально найбільшу відомість набули твори, автори яких хоч називали їх «Поетиками», але були далекі від симпатій до формалістів. Маються на увазі «Поетика романів Достоевського» М.М. Бахтіна (у першому виданні 1929 р. книга мала назву «проблеми творчості Достоевського» та лише у другому виданні 1963 року отримала хрестоматійну назву) та «Поетика сюжету та жанру» О.М. Фрейденберга. Загальне у цих двох культових працях полягає у тому, що і Бахтін, і Фрейденберг за допомогою «системи засобів вираження» вивчали світоглядні, культурологічні проблеми. Звідси, як вважають М.П. Одеський та Д.М. Фельдман, фінальний логічний хід, оскільки філологічні методи (за підтримки семіотики) отримали широке використання у культурології, тому уявляється продуктивними поіменувати «поетикою» «систему засобів вираження» не тільки відносно літературного роду, літературного напрямку, сюжету, жанру, та т.ін., але й, наприклад, до влади, терору та т.ін., це по-перше. По-друге, поетика – наука, що вивчає мистецтво слова, а влада, її захисники та критики також виявляють себе у слові, у свого роду тексті влади [9, с.3-4].

Значний вплив на культурологічні дослідження семіотики та, як зараз люблять визначати «нарративний поворот» до дискурсного та контекстуального аналізу, визначив акцентування на механізмах наслідування та нетотожних засобах, їх систематизації, як технології застосування «систем засобів вираження» до різних предметів дослідження. Література як предмет поетики, визначила напрями впровадження системи засобів поетики у кросс-культурних предметних сферах та запозичення у цих сферах засобів поетики – відбувся пертайлінг через міждисциплінарні зв'язки до нових предметних полів.

Спрямованість на механізми відтворення самоподібності можливо побачити у логіці Ролана Барта. Так, у вступній статті до робіт Барта Г.К. Косиков відзначає, що «під "наукою про літературу" (дисципліною, яку у нас зазвичай іменують "загальною поетикою") Барт розуміє свого роду "універсальну граматику" літературної форми, тобто загальні правила побудови літературного дискурсу як на мікро-, так і на макро-рівнях, починаючи з правил утворення тропів і фігур і закінчуючи композицією і сюжетоскладенням. У даному відношенні завдання загальної поетики аналогічні завданням "Риторики" і "Поетики" Арістотеля з тією різницею, що антична поетика за самою своєю суті була нормативна і прагматична, тобто була зведенням положень, що дозволяли відокремити "правильні" твори від "неправильних" і, що підлягають свідомому засвоєнню з боку автора». [10, с.30].

Кросс-культурні теоретичні переходи творчого наслідування відбулися в історії – концепції мімесиса А. Тойнбі, соціології – у формуванні підходу драматургічній соціології повсякденності Ірвінга Гофмана, психології в сценарному підході трансакційного аналізу (яка розроблена Ериком Берном та його колегами, особливо Клодом Стайнером у сер. 60-х років, пізніше Йеном Стюартом, Венном Джойнсом та іншими); міфопоетикою політики та геополітики (М.П. Одеський, Д.М. Фельдман [9], А. Цуладзе [11] В.Л. Цимбурський [12]).

Новою спробою з'єднати філологію і політологію стали дослідження В.Л. Цимбурського про «метаісторію таі поетику політики», що вийшли у світ у жовтні 1993 р. в міждисциплінарних «Суспільних науках і сучасності» («Общественных науках и современности»). Стаття, яку Цимбурський вже перед самою своєю смертю републікував в «Російському журналі» під заголовком «Метаісторія і теорія трагедії», стала свого роду введенням до подальшої творчості Цимбурського в області політології [12, с.6].

Особливу роль до тиражування та пертайлінгу поетики в цілому та драматургічного сценарування зокрема, зіграла теорія кіномистецтва та кіноіндустрія в цілому, а також теорія реклами, які впроваджували дієві форми впливу на масову свідомість споживачів «системи засобів вираження».

Теоретична конвергенція, практика міфологізації та сценарне прогнозування як процеси технологізації ідеї поетики.

Сучасне суспільство споживання, з такими тенденціями як шоутизація та карнавалізація подій повсякденності, визначено процесом творчого наслідування та спрямованості на розвитку потреб задоволення, що власне створює поле до тиражування «систем засобів вираження», поетики, у різних сферах теоретичного та практичного знання.

Поетика первісно, за Арістотелем, як сфера творчого мімесиса, перемістилася у кросс-культурні, міждисциплінарні та мультипарадигмальні поля, необхідність метатеоретичних концепцій повертає увагу до «систем засобів вираження», як відображення позицій авторів опису подій, відбувається інтерпретативна конвергенція та фрактальне тиражування ідеї поетики, цілого або її частин.

Впровадження метатеоретичних конструктів має свої небезпеки, а саме втрату валідності, відрив від об'єктивних процесів, як доводить історія ідеї поетики, її життя безпосередньо пов'язано з життям суспільства та тих соціальних суб'єктів, які транслиували та застосовували ідеї поетики (з початку, філософи та політики школи Арістотеля, потім сирійці-несторіани, потім арабські вчені та правителі, католицька церква, поети та літератори, зараз сучасні дослідники суспільних процесів комунікацій та соціального наслідування).

Конвергенція поезійних досягнень циркулює з різних теоретичних конструкцій кросс-кордонно з різних предметних полів, як не дивно у неосновних предметних полях відбувається перетин фракталів іноді різних розмірностей, що потребує нової систематизації, модифікації та вдосконалення. Конвергенція досягнень різних теоретичних сфер безпосередньо пов'язана з чутливістю цих сфер та увагою до подібних досліджень.

Праксеологічна перевірка «системи засобів вираження» подій та цілеспрямованої діяльності є дієвим механізмом передачі ефективних соціокультурних зразків, як перевірка інтерпретаційних та об'єктивних закономірностей. Верифікація враження споживачів відбувається як освоєння інформаційного досвіду суспільства у цікавій видовищній формі – кіно, театру, гри, мистецтва в цілому та його віртуалізованих та діджиталізованих (відцифрованих) форм. Творче наслідування має особливе значення в освоєнні та передачі технології творчості, соціальної здатності до евристичності, за допомогою образів, слів, рухів, музики, але може бути дієвими технологіями маніпулювання, створення цілеорієнтованих міфів, що руйнують суспільне життя, відволікають соціальну енергію від вирішення нагальних проблем суспільства, постійно зміщують соціальну увагу з одних на інші театралізовані події. Практика міфологізації особливо у політиці та економіці стає технологіями війни за ресурси влади та власності, які прикривають реальні суспільні відносини вигаданими та сконструйованими історіями, які мають вже дуже високу власну ціну та визначають надприбуток, оскільки знижують та розпорошують зміщенням уваги та задоволенням соціальний опір у боротьбі за владу та переділ власності.

Сучасне проникнення та розповсюдження «систем засобів вираження» творчого наслідування, які впливають на прийняття рішень соціальних суб'єктів та, власне, на їх діяльність, у процесі зростання значення суб'єктної діяльності у світі, призвело не тільки до поетики існуючих відносин, а й сценарування майбутнього у взаємодії суб'єктів діяльності. Успішне впровадження концепції сценарування майбутнього у економіці та політиці відбиває тенденцію пріоритету інтелектуального, новаційного та когнітивного потенціалу для нової фази розвитку суспільства.

Висновки.

1. Серед важливих завдань сценарного прогнозування є визначення діяльності суб'єктів, які своє передбачення викладають у творах, дискурсах, текстах, тому виникає необхідність звернення до ідеї поетики, повторювальність та зміна якої надають можливість зрозуміти «системи засобів вираження» суб'єктної діяльності. Поетика, за Арістотелем – автором цієї ідеї, має рівнопокладене значення з практикою, але є нижчою відносно теоретичного знання.

Основним змістом поетики є ідея творчого наслідування, мімесису, яка, за Арістотелем, базується на наслідуванні, процесі набуття перших знань та продуктах наслідування, які надають задоволення. Якщо розглядати відносно джерел наслідування (за зростанням), то воно відбувається завдяки природному дару, навичку та майстерності, користуючись ритмом, словом та гармонією, окремо або разом. У нашій невеличкій розвідці ми не розглядали структурну розмірність поетики, оскільки ставили за мету дослідити фрактальні процеси пертайлінгу та скейлінгу.

2. Масштабування ідеї поетики (поетичного мистецтва) найбільш яскраво відображено на метарівні – як «система засобів вираження», на мезорівні – як систематизація репертуару таких засобів як звук, ритм, мова, образ у творчості соціальних спільнот, груп, напрямків; на мікрорівні – як приватна поетика, стиль застосування та формування «образу світу», «образу автора», «образу подій та дій людей, відносно їх характерів» у композиції, сюжетах та жанрах. Соціальна фрактальність поетики спрямована на дослідження масштабування та розповсюдження загального – «систем засобів вираження» творчого наслідування у особливому та окремому.

3. Ідея поетики первісно мала спрямованість на локалізовану, підготовлену до теоретичної діяльності соціальну референтну групу, що проявилася у її акроматичному характері, та соціальну функцію задоволення красою творчого наслідування. Ця спрямованість виявилася у історії розповсюдження ідеї «поетики» – протистояння тотальності християнської церкви – зміщення до групи несторіан, переклад на сирійську мову та доброзичливе ставлення владик Персії, а потім і Арабського халіфату, імперські захоплення якого визначили розповсюдження ідей поетики, аж до арабської

Іспанії. Повернення ідеї поезики через теоретичні філософські концепції Авіцени, Аверроеса та власне, арабських перекладів Арістотеля до Європи.

Соціально-технологічний характер поезики як творчого наслідування, викликав у середньовіччі використовувати нормативний характер наслідування та обмеження мови перекладу (з грецької на латину), та ідея поезики, отримала статус канону, «священної книги», варіативність нормативного характеру відбувалася у засобах відтворення та коментарях.

Наступним етапом стала відмова від «кісного» характеру канонічності поезики В. Шекспіра та романтиків. Перехід від тотальності відбувся у загальному філософському осмисленні та особливому – у літературній теорії (перш за все, драматургії).

Тоталітаризація суспільства окремою офіційною марксистською, ленінською, сталінською ідеологією заперечувала як загальний характер поезики, так і особливий її статус, якщо не відбулася мімікрія ідеї під офіційну тоталітарну ідеологію, зміна не тільки розмірності, а й структурного змісту та спрямованості від задоволення на вплив пропаганди за ширмою задоволення.

Пом'якшення тоталітарності системи перехід до авторитарності визначив реабілітацію та повернення ідеї поезики у локацію особливого – літературну теорію та семиотику.

Розширення предметного поля, кросс-культурний та міждисциплінарний характер призвели до застосування ідеї поезики у різних гуманітарних та суспільних науках, повернувшись до загального – «системи засобів вираження» творчого наслідування.

4. Творче наслідування є важливим процесом формування прогностичної культури у взаємодії з теорією прогнозування та практикою вирішення нагальних питань майбутнього, тому розвиток поезики як методології сценарування, випереджаючого відображення, є відображення розвитку соціального майбутнього. Останнє можливо за умов, що поезику застосовують не лише задля перформансів, а використовують у практичній діяльності особи, що приймають рішення.

Список посилань

1. Collections Online Raphael's Rooms. Room of the Segnatura (1508-1511). 08.05.2016 // http://mv.vatican.va/3_EN/pages/SDR/SDR_03_SalaSegn.html.
2. Кесседи Ф.Х. Этические сочинения Аристотеля //Аристотель. Сочинения: В 4 т. Редакторы тома и авторы вступительных статей Л. И. Доватур и Ф. Х. Кессиди. – Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С.5-37.
3. Аристотель Поэтика //Аристотель. Сочинения: В 4 т. Редакторы тома и авторы вступительных статей Л. И. Доватур и Ф. Х. Кессиди. – Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С.645-680.
4. Аристотель Поэтика //Аристотель Риторика. (Перевод с древнегреческого та примечания О.П. Цыбенко под редакцией О.А. Сычева и И.В. Пешкова.) Поэтика. (Перевод В.Г. Аппельбота под ред. Ф.А. Петровского.) Сопровожд. ст. В.Н. Марова.–М.: Лабиринт, 2000.–С.149-189 (224 с.).
5. Тойнби А.Дж. Постижение истории: Пер. с англ./ Сост. А. П. Огурцов; Вступ. ст. В. И. Уколовой; Заключ. ст. Е. Б. Рашковского. – М.:Прогресс, 1991. – 736 с.
6. Гелашвили Д.Б., Иудин Д.И., Розенберг Г.С., Якимов В.Н., Солнцев Л.А. Фракталы и мультифракталы в биоэкологии: Монография. – Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского госуниверситета, 2013. – 370 с.: ил.
7. Мандельброт Б. Фрактальная геометрия природы. - Москва: Ин-т компьютер. исслед., 2002. – 656 с.
8. Захаров В.И. Поэтика Аристотеля. – Варшава: В тип. Михаила Земкевича, 1885. – 157 с.
9. Одесский М.П., Фельдман Д.М. Поэтика террора Тираноборчество. Революция. Террор. – М.: РОССПЭН, 2012. – 263 с.
10. Косиков, Г. К. Ролан Барт – семиолог, литературовед //Барт, Р. Б Избр. работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова.— М.: Прогресс, 1989–616 с.
11. Цуладзе А. Политическая мифология. –М.: ЭСКМО, 2003. – 383 с.
12. Цымбурский В.Л. Поэтика геополитики: статьи 1991–2000 гг. Т. 1. РА, 2013. — 478 с.

References

1. Collections OnlineRaphael's Rooms. Room of the Segnatura (1508-1511). 08.05.2016 // http://mv.vatican.va/3_EN/pages/SDR/SDR_03_SalaSegn.html.
2. Kessedi F.H. Eticheskie sochineniya Aristotelya //Aristotel. Sochineniya: V 4 t. Redaktoryi toma i avtoryi vstupilnyih statey L. I. Dovatur i F. X. Kessidi. – Т. 4. – М.: Myisl, 1983. – S.5-37
3. Aristotel Poetika //Aristotel. Sochineniya: V 4 t. Redaktoryi toma i avtoryi vstupilnyih statey L. I. Dovatur i F. X. Kessidi. – Т. 4. – М.: Myisl, 1983. – S.645-680.

4. Aristotel Poetika //Aristotel Ritorika. (Perevod s drevnegrecheskogo ta primechaniya O.P. Tsyibenko pod redaktsiyei O.A. Syicheva i I.V.Peshkova.) Poetika. (Perevod V.G. Appelrota pod redaktsiyei F.A. Petrovskogo.) Soprovozhdayuschaya statya V.N. Marova. – M.: Labirint, 2000. – S.149-189 (224 s.).
5. Toynbi A.Dzh. Postizhenie istorii: Per. s angl./ Sost. A. P. Ogurtsov; Vstup. st. V. I. Ukolovoy; Zaklyuch. st. E. B. Rashkovskogo. – M.:Progress, 1991. – 736 s.
6. Gelashvili D.B., Iudin D.I., Rozenberg G.S., Yakimov V.N., Solntsev L.A. Fraktaly i multifraktaly v bioekologii: Monografiya.–Nizhniy Novgorod: Izd-vo Nizhegorodskogo gosuniversiteta, 2013.–370 s.: il.
7. Mandelbrot, B. Fraktalnaya geometriya prirody.- Moskva: Institut komp. issledovaniy, 2002. - 656 s.
8. Zaharov V.I. Poetika Aristotelya. – Varshava: V tip. Mihaila Zemkevicha, 1885. – 157 s.
9. Odesskiy M.P., Feldman D.M. Poetika terrora Tiranoborchestvo. Revolyutsiya. Terror. — M.: ROSSPEN, 2012. – 263 s.
10. Kosikov, G. K. Rolan Bart – semiolog, literaturoved //Bart, R. B Izbrannyye raboty: Semiotika: Poetika: Per. s fr. / Sost., obsch. red. i vstup. st. G. K. Kosikova.– M.: Progress, 1989–616 s.
11. Tsuladze A. Politicheskaya mifologiya. –M.: ESKMO, 2003. – 383 s.
12. Tsyimburskiy V.L. Poetika geopolitiki: stati 1991–2000 gg. T. 1. RA, 2013. — 478 s.

ЛЕПСКИЙ М.А.

доктор философских наук, профессор,
декан факультета социологии и управления,
Запорожский национальный университет
(г. Запорожье, Украина)
waysensey@gmail.com

ФРАКТАЛЬНОСТЬ ИДЕИ «ПОЭТИКИ» И ВЫЗОВЫ СЦЕНАРНОГО ПРОГНОЗИРОВАНИЯ

Аннотация

Статья посвящена осмыслению биографии идеи «Поэтики» Аристотеля во фрактальном анализе ее развития, масштабирования и распространения, а также локализации, кросс-культурном пересечении и развития ее теоретико-предметного поля. Целью статьи является раскрытие процессов масштабирования (скейлинга) и распространения (пертайлинга) идей поэтики Аристотеля – творческого подражания и его «системы средств выражения». В статье определены этапы и механизмы фрактальных процессов распространения идеи поэтики в противостоянии к процессам ее пропагандистского давления или использования тоталитарными идейными системами (остракизм византийским христианством, языковое ограничение и канонизация средневековой католической церковью, дискриминация официальной марксистской идеологией), вызовы и возможности идеи для сценарного прогнозирования.

Ключевые слова: поэтика, мимесис, фрактальность, скейлинг, самоподобие, пертайлинг

LEPSKIY M.

Prof., dr. hab.,
Dean of the Faculty of Sociology and Administration,
Zaporizhzhya, National University
(Zaporozhzhya, Ukraine)
waysensey@gmail.com

THE FRACTAL'S IDEA OF "POETICS" AND CHALLENGES OF SCENARIO FORECASTING

Summary

This article is devoted to understanding the biography of the idea of "Poetics" Aristotle: a applying of the fractal analysis of its scaling, and pertiling; the localizations, the cultural crossing and developing its theoretical subject field.

The aim of the article is the use of the scaling and pertiling analysis for Aristotle's poetics of ideas as a creative imitation and "system of means of expression."

The article defines the subject field and the stages and mechanisms of fractal processes as to spread the idea of poetics in opposition to be exposed to the propaganda of the totalitarian ideological systems (the

ostracism by Byzantine Christianity, the linguistic constraints and canonization by medieval Catholic Church, the discrimination by official Marxist ideologies), furthermore, it describes the challenges and opportunities of ideas scenario forecasting.

Among the important tasks of scenario forecasting is to determine the subjective activities. It demonstrates in the reflections, discourses, texts, therefore we must appeal to the idea of poetics, her characteristics: self-similarity, repeatability and variability. Author of this idea, Aristotle said, Poetics knowledge has the same level of importance with practice, but it is lower level than the theoretical knowledge.

The main content of poetics is the idea of creative imitation (mimeseis) which it is based on the process of the acquisition of primary knowledge and the imitation products as the fun.

The scaling of ideas poetics (poetic art) is most clearly reflected at the meta level as a "system of means of expression"; at the meso level as systematization repertoire the ways of sound, rhythm, language and image in the creation of social communities and groups; at the micro level as a private poetics style applications and formation of "world image", "image of the author", "image events and actions of people in respect of their characters". Social fractal poetics aims to study scaling and distribution of general "system of means expression" of creative imitation in a special and in a private.

A historical peritiling the subject field is the cross-cultural and interdisciplinary application. The idea of poetics in various humanities and social sciences, returned to the general "system of means of expressing creative imitation".

Creative imitation is an important process of formation foresight's culture in collaboration with the forecasting of the theory and practice address the pressing issues of the future, as a result the development of poetics and a methodology scenario forecasting. Mimeseis, as "the system of means expression" is a reflection of social future when this concept used not only for performances and installed the practice of individual decision-makers.

Keywords: poetics, mimesis, fractal, scaling, self-similarity, peritiling.

УДК: 316.4 : 005.2 : 321 : 342.1 (477)

СКВОРЕЦЬ В.О.

доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри соціології
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
vskvoretz@yandex.ua

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація

Стаття присвячена дослідженню деструктивних і конструктивних технологій соціального управління, що впливають на цілісність соціального організму України. Аналіз спрямованості основних соціальних процесів в Україні виявляє застосування низки деструктивних технологій соціального управління: нав'язування інволюційного шляху соціально-економічних змін у суспільстві, руйнування промислового потенціалу та агропромислового комплексу, різке скорочення соціальної сфери і кількості населення України. Загроза цілісності українського суспільства постає викликом, відповідь на який вимагає створення технологій інтеграції суб'єктів життєдіяльності в соціальний організм України. Конструктивні технології управління постають як фактори системоутворення соціального організму України (технологія інтеграція суб'єктів у соціальний організм країни), і включають технології вдосконалення життєустрою народу, народозберігаючі технології, технології неоіндустріалізації економіки країни та модернізації її агропромислового комплексу, гуманітарні технології, що формують особистість громадянина України.

Ключові слова: соціальний організм країни, технологія управління суспільством, деструктивна технологія, неоліберальні реформи, деградація, конструктивна технологія, життєустрій народу, народозберігаючі технології, технологія інтеграції суб'єктів життєдіяльності в соціальний організм країни.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Сучасне українське суспільство опинилося під потужним впливом тих факторів, які загрожують самому його існуванню. Анексія Росією Криму та війна на Донбасі засвідчили низький рівень інтегрованості та соціокультурну розколотість соціального організму України.

Дослідження життєдіяльності українського суспільства і проявів кризи у ньому знайшло відображення в роботах таких науковців як В. Андрущенко, О. Білорус, В. Воловик, В. Гець, М. Дробноход, Є. Головаха, С. Кримський, Е. Лібанова, М. Михальченко, Ю. Павленко, М. Павловський, Ю. Пахомов, М. Сенченко, О. Соскін, О. Шнипко, М. Шульга та ін., але тривалий час суспільство не може знайти відповіді на питання про шляхи виходу з кризи, в якій воно опинилося. Вітчизняні науковці проаналізували основні соціальні процеси в українському суспільстві та розробили наукові рекомендації щодо їх оптимізації, але керівництво України не сприймає цих пропозицій, підмінюючи їх послугами іноземних радників, міністрів-іноземців у Кабінеті Міністрів України, рекомендаціями МВФ і деякими іншими засобами, які узагальнено можна віднести до моделі управління «жити чужим розумом».

Пошук шляхів виходу українського суспільства з кризи потребує, перш за все, осмислення основних соціальних процесів, що в ньому відбувається, а по-друге, тієї моделі управління, що здійснює визначальний вплив саме на ці процеси. На наш погляд, ці два аспекти життєдіяльності суспільства та їхній взаємозв'язок найкраще відображає методологічний підхід, що розглядає суспільство як цілісний соціальний організм країни. Цей підхід визначає цілісність як основу життя суспільства, а управління соціальними процесами, тенденції розвитку суспільства, діяльність соціальних суб'єктів розглядає з точки зору впливу на цілісність соціального організму країни. Такий підхід орієнтує на вивчення позитивних і негативних впливів на суспільство.

Мета статті – виявлення деструктивних і конструктивних соціальних технологій, що здійснюють вплив на цілісність соціального організму країни.

Виклад основного матеріалу. Стан сучасного українського суспільства характеризується як системна криза, яка включає демографічну, економічну, технологічну, соціальну, політичну, екологічну, соціокультурну складову. Тривала системна криза в Україні засвідчує відсутність моделі соціального управління, адекватної соціальним процесам, які відбуваються в суспільстві, і здатної дати відповідь на загрози, що виникли перед ним.

Соціальне управління розглядається дослідниками як особливий вид людської діяльності, що охоплює увесь процес людського життя – політичну, економічну, духовну сфери. В його основі лежать такі закони: закон єдності системи соціального управління; закон пропорційності керуючої та керованої систем; закон оптимального співвідношення централізації та децентралізації соціального управління; закон участі населення в соціальному управлінні, підвищення його ефективності та відповідальності [1, с. 451].

Перелічені складові системної кризи в Україні засвідчує, що існуюча система соціального управління не справлялася з виконанням покладених на неї функцій. Всі ті закони, що лежать в основі соціального управління, були проігноровані з боку можновладців. Тому модель управління, що склалася в Україні, потребує філософського аналізу і осмислення впливу тих технологій соціального управління, що визначають життя суспільства.

Технологізація соціального управління (алгоритм) є суворо послідовний і чіткий виклад правил (приписів), яких необхідно дотримуватися у перетворенні вихідних даних на пошуковий результат вирішення управлінського завдання. Основними характеристиками названого поняття є детермінованість (однозначність результату перетворення вихідних даних), дискретність (розчленованість на елементарні операції), масовість [1, с. 441].

Поняття «технологія управління» найчастіше використовують стосовно діяльності організацій і підприємств. В цьому сенсі «технологія управління» розглядається «як сукупність формалізованих знань про виконання процесу управління, що містить вимоги щодо кваліфікації управлінського персоналу та опис методів отримання і перетворення вхідної інформації про стан зовнішнього середовища і стан об'єкта управління в управлінські впливи для досягнення цілей підприємства» [3, с. 59].

В. Коробов обґрунтував концепцію «технології управління» стосовно управління суспільством. Соціальні технології постають як специфічний елемент складноструктурованого механізму державного управління, в своїх інтегральних характеристиках складають метод державного управління соціальними суб'єктами, що забезпечує їх відтворення в необхідних параметрах (якість, цілісність, обсяг). В сучасному державному управлінні соціальні технології представляють собою способи ефективного вирішення проблем, пов'язаних як із оптимізацією управляючої діяльності

держави, так і з удосконалення структури та процесів функціонування соціальних систем різного рівня та масштабу. Методологія проектування соціальних технологій державного управління повинна базуватися на міждисциплінарних підходах, що передбачають інтеграцію в єдину систему зусиль багатьох наукових галузей знань для вирішення комплексних за своїм характером проблем, що дозволяють забезпечити цілісне бачення об'єктів дослідження та уявлення про способи цілеспрямованого впливу на них. Важливого значення при розробці соціальних технологій набувають антропоморфні, гуманітарно-особистісні методи, що дозволяють виробляти власне людський вимір проблем державного управління [2, с. 26-27].

В наведеній теоретичній моделі технологій управління провідне місце в їх створенні та реалізації відводиться державі, яка постає основним суб'єктом державного управління. Така модель характерна для сучасної Росії. Сильною стороною цієї моделі постає спрямованість системи державного управління не тільки на вирішення проблем життєдіяльності соціальних суб'єктів, але й на відтворення цих суб'єктів. Слабкою стороною є відведення другорядної ролі у створенні соціальних технологій управління суб'єктам громадянського суспільства. За своєю суттю ця модель технологій управління зорієнтована на формування напівзакритого суспільства. З 2012 р. в Росії діє закон про контроль держави за діяльністю неурядових організацій, які фінансуються іноземними фондами. Ці заходи певною мірою забезпечують контроль за зовнішнім впливом на життя російського суспільства.

В Україні суб'єктом технологій управління виступає не лише держава, але й недержавні об'єднання, зокрема ті, що фінансуються із закордонних фондів. Така модель технологій управління формує відкрите суспільство, але в ньому держава втрачає контроль над соціальними процесами. За цих умов вплив на соціальні процеси, крім держави, здійснюють транснаціональні корпорації, неурядові організації, що фінансуються іноземними фондами, та засоби масової інформації, що належать олігархам та іноземному капіталу.

Міжнародний фонд «Відродження» (Джорджа Сороса) опублікував звіт про витрачені в 2015 р. кошти. В Україні 200 млн. грн. було витрачено на проекти пов'язані з інформаційною діяльністю, ЗМІ, соціологією, а також з енергетикою. Низка організацій, що отримують ці гранти, безпосередньо пов'язані із впливовими чиновниками та депутатами парламенту. В Україні склався пул організацій, які фінансуються виключно іноземними урядовими і біляурядовими організаціями. Це медіа, аналітичні та лобістські структури, які формально є громадськими організаціями та благодійними фондами. А Міжнародний фонд «Відродження», будучи приватним фондом, активно бере участь у їх співфінансуванні спільно із західними посольствами та близькими до урядів західних країн фондами. За рахунок українського бізнесу та громадян ці організації практично не фінансуються [6].

Наведений приклад свідчить про наявність суб'єктів зовнішнього впливу на життя українського суспільства, суб'єктів, що наділені ресурсами і добре мотивовані до певної діяльності. Ця діяльність орієнтована на реалізацію приватних інтересів замовників, що не завжди відповідає національним інтересам українського народу. Хто платить гроші, той і замовляє музику. В 2010 р. в Україні діяло більше 600 організацій, що фінансуються на кошти іноземних фондів, а їхній вплив на життя суспільства є досить сильним.

Для дослідження трансформацій соціального організму країни концепція суспільного відтворення є визначальною, оскільки в ній є матрична аналогія біологічному організму. В процесі життєдіяльності подібно біологічному організму, в якому відбувається відтворення клітин, живих тканин, функцій, процесів, у соціальному організмі теж відбувається відтворення соціальних суб'єктів, соціальних інститутів, соціальних структур, соціальних процесів, соціальних функцій, в результаті чого відновлюється його цілісність.

В. Воронкова розробила концепцію, в якій управління розглядається як єдиний соціальний організм, що постає як «цілеспрямована координація суспільного процесу відтворення, яке охоплює управління матеріальними об'єктами, похідна від власності, що в оптимальному варіанті забезпечує ефективне виробництво продуктів і послуг, їх раціональний розподіл як в цілому, так і в окремій організаційній структурі» [12, с. 15]. Ця модель управління не лише представлена соціальним організмом, але й орієнтує на відтворення соціального організму країни, але в Україні існують суб'єкти зовнішнього впливу, які блокують створення і функціонування такої моделі.

Будь-яка організація, яка отримує гранти від неурядових організацій, що фінансуються іноземними фондами, завжди приймає умови замовників. Ці грантодавці, майже без виключень, є провідниками інтересів глобальних центрів, МВФ, СБ, ТНК, провідних країн світу та конкретних представників глобальної еліти. Ці суб'єкти розробили низку соціальних технологій, що дозволяють реалізовувати інтереси їхніх замовників у конкретних країнах.

М. Сенченко описує низку технологій, які глобальна фінансова мафія використовує для пограбування народів світу:

1. Технологія поневолення країн шляхом створення незалежного від уряду Центрального банку країни (він може лише створити безліч боргів).
2. Злочинна економічна політика, що спрямована на знищення стратегічних галузей, які раніше несли на собі тягар відтворення національного життя.
3. Культивування деградаційно-паразитичних потреб населення країни, що супроводжується руйнуванням традиційних громадських інститутів.
4. Використання іноземних інвестицій з метою посадити країну на кредитну голку так, що вона без кардинальної зміни економічної політики злізти з неї була нездатна.
5. Руйнування розумних митних бар'єрів держави, що вирівнюють конкурентні умови для усіх агентів, які діють на національному ринку.
6. Доларизація економіки країни, що є жертвою агресії, переводить її на роботу в режимі «валютного управління», за якого емісія грошової національної одиниці дозволяється тільки в об'ємі, рівному приросту валютних резервів Центрального банку цієї країни.
7. Створення «стабілізаційного фонду», який нібито призначений для виведення частини виручки, збільшеної за рахунок високих цін на окремі позиції експорту, з метою уникнення інфляційного тиску на економіку країни, а насправді ці кошти використовують для підтримки економіки країн «золотого мільярда», ущемляючи національні інтереси країни-жертви. Наслідком застосування глобальною фінансовою мафією цих технологій пограбування народу є втрата країною-жертвою певної частини суверенітету країни, що позбавляє цю країну будь-яких маневрів по відтворенню населення, все більше перетворює її на експортера сировини, а не промислової продукції високого ступеня переробки [7, с. 56-97].

Дослідники розкривають механізм зовнішнього управління українським суспільством. «Маніпуляція свідомістю мільйонів людей привела до того, що більшість українського народу повірили в казку про «добраго дядю Сема», який прийшов із-за океану, щоб принести на нашу землю демократію і створити сильну та багату державу. Наївні ми люди. Вони прийшли нас грабувати, а для цього потрібно було вселити в нашу свідомість ідею про те, що грошово-кредитна політика держави, заснована на кредитах та іноземних інвестиціях, приведе країну до процвітання. Для цього в США, Канаді та інших країнах було організовано навчання економістів з України та інших країн азам ринкової економіки, заснованої на кредитах, лихварському проценті та приватизації» [8, с. 12].

М. Сенченко констатує, що з допомогою «системних реформ» у нашій країні представниками чиказької школи М. Фрідмана втілюється «капіталізм катастроф», стратегія якого відшліфовувалася протягом останніх десятиліть. Суть «капіталізму катастроф» – дочекатися глибокої кризи, потім розпродати залишки держави приватним гравцям, доки громадяни не прийшли в себе від пережитого шоку, а потім швиденько зробити ці «реформи» стійкими. Це супроводжується інформаційною агресією (телеканали надані представникам «чиказької школи», а носії альтернативних ідей позбавлені доступу до телебачення). З метою отримання надприбутків корпоратократы проводять свою власну політику через Світову організацію торгівлі та МВФ, висуваючи три обов'язкові умови: приватизація всього, без обмежень; відміна державного контролю; різке зниження затрат у соціальній сфері [8, с. 13-14].

Визнання наявності потужного зовнішнього впливу на стан економіки та суспільства в Україні дає підстави для виявлення технологій управління, що руйнують соціальний організм країни.

Першою деструктивною технологією для України постає нав'язування українському суспільству інволюційного шляху розвитку. Основні шляхи розвитку суспільства обґрунтував М. Павловський в монографії «Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія)». В цій книзі обґрунтовано три основні моделі розвитку країн сучасного світу, які визначаються співвідношенням впливу держави і ринку на економічну систему країни. Перший інволюційний шлях (шлях деградації) – суспільство, засноване на повній свободі ринку та невтручанні держави в економіку, – це класичний (дикий) капіталізм. Другий інволюційний шлях – це суспільство, засноване на одержавленні засобів виробництва, – державний соціалізм. Третій шлях є еволюційним – це суспільство, засноване на змішаній моделі економіки, в якій поряд із приватним сектором існує потужний державний сектор, а функціонування внутрішнього ринку знаходиться під впливом державного регулювання [4, с. 18-22].

Правлячі кола України виявилися неспроможними спрямувати розвиток українського суспільства еволюційним шляхом. Україна переживає процес перетворення на периферію світової капіталістичної системи. Периферизація України є наслідком включення її до світової капіталістичної

системи на засадах Вашингтонського консенсусу. Ринкові реформи здійснювалися як «шокова терапія», нав'язана Міжнародним валютним фондом та Всесвітнім банком країнам Центральної і Східної Європи як єдино можливий шлях забезпечення економічного зростання. Неоліберальні реформи включали приватизацію, лібералізацію фінансів, торгівлі, дерегуляцію економіки і мали на меті відкрити транснаціональному капіталу нові, до того закриті для нього сфери діяльності, вбудувати країни з перехідною економікою в світову капіталістичну систему на позиції експлуатованої периферії. Неоліберальна стратегія соціально-економічної трансформації українського суспільства не була самостійним витвором владного співтовариства України, це були дії за вказівками прокапіталістичних сил, але воно погодилося на цей шлях «входження до світового співтовариства цивілізованих країн», оскільки він відкривав йому можливість надзвичайно швидкого збагачення навіть ціною добре прогнозованої та скерованої соціальної катастрофи [11, с. 656].

Важливу роль у проведенні цих реформ відігравали іноземні радники, що обслуговували керівництво України. Ю. Пахомов засвідчує, що на початку 90-х рр. XX ст. радником по реформам у керівників Росії та України був Дж. Сакс [5, с. 6]. Радниками були О.Гаврилишин, А.Ослунд, Л.Фаоро, В.Калимон, Д.Асемоглу, К. Бенукідзе та інші. М. Сенченко визначив сутність їх діяльності. «У кожного з американських економічних радників президентів України було звання – фінансовий аналітик, соціолог, економіст, провідний економіст, економетрист, експерт з тіньових розцінок і так далі. І жодне з цих звань не видавало того, що кожен з них був свого роду економічним вбивцею, що кожен з них служив інтересам глобальної імперії» [7, с. 13-14].

Другою за значенням та наслідками технологією руйнування соціального організму України є скорочення її промислового потенціалу. Одним із засобів її реалізації стала приватизація промислових підприємств із послідувочою їх ліквідацією новими власниками. Одним із яскравих прикладів реалізації цієї технології стала доля заводу «Орсільмаш», який виробляв кормороздавачі, поставляв їх не лише в СРСР, але і в десятки зарубіжних країн. Завод був розташований у м. Оріхові Запорізької області і вважався містоутворюючим підприємством, на якому працювали більше 5 тис. осіб. Після проведення неоліберальних ринкових реформ в 1990-х рр. завод прийшов до занепаду, а потім було розкрадено його обладнання, розібрані корпуси, залишилися одні руїни. Працівники заводу втратили роботу і змушені боротися за виживання.

До початку 1990-х роках у кожному районному центрі України було хоча б одне містоутворююче підприємство, на якому працювали 3-5 тис. осіб. Абсолютну більшість цих заводів і фабрик було ліквідовано в результаті реформ. Така промислова політика держави обернулася деіндустріалізацією України. Чи був інший шлях України до ринкової економіки? Безумовно, такий шлях був. Це перехід до ринку за моделлю Пекінського консенсусу. Цим шляхом пішла Республіка Білорусь. Їй удалося не лише зберегти, але й модернізувати практично всі промислові підприємства. Все це свідчить про те, що в Білорусі проведення ринкових реформ підпорядковано національним інтересам, а не інтересам іноземних ТНК та іноземного капіталу.

Сучасна Україна поступово втрачає всі високотехнологічні галузі: вже майже знищено вітчизняну електронну промисловість, в глибокому занепаді авіабудівна галузь (ще розробляє моделі літаків, але вже не спроможна масово виробляти літаки) та суднобудівна (раніше випускали авіаносці, а тепер здатні виготовляти лише баржі та невеликі судна).

Третьою технологією руйнування соціального організму України постає руйнування її агропромислового комплексу. Неоліберальні реформи зумовили ліквідацію колгоспів радгоспів, корівників, свинарників, пташників, садів, виноградників і занепад українського села. І якщо за обсягами виробництва зерна в останні роки Україна перевершила рівень радянського періоду, то виробництво продукції тваринництва продовжує знижуватися і теперішній його рівень у багато разів нижчий від рівня 1990 р. У 80-х роках біля Оріхова функціонував свиновідгодівельний комплекс «Прогрес» на якому працювало близько 300 працівників і щорічно відгодовували від 12000 до 18000 голів свиней. Комплекс мав високий рівень механізації та електрифікації. Делегації аграріїв із Європи нерідко відвідували комплекс, вивчали досвід розвитку тваринницької галузі. В ході реформ комплекс було перетворено на руїни.

Під впливом іноземних радників (Луїс Фаоро та інші) в Україні були ліквідовані сотні подібних комплексів. Ці реформи розчищали шлях «ніжкам Буша» з Америки на споживчий ринок України. Нікому навіть в голову не приходило питання про те, чому в Ізраїлі ніхто не збирається руйнувати кібуци (подібні за своєю організацією до колгоспів та радгоспів). Чому вони залишаються основою економіки Ізраїлю? В Республіці Білорусь не знайти жодної зруйнованої ферми чи тваринницького комплексу. Зміст аграрних реформ в Білорусі полягав у перетворенні діючих колгоспів та радгоспів у багатогалузеві кооперативи, які, в свою чергу, за фінансової підтримки держави були модернізовані.

Отже, в питаннях реформування сільського господарства, керівництво Білорусі також спиралося на національні інтереси білоруського народу, а не на інтереси іноземних ТНК, як в Україні.

Четвертою технологією руйнування соціального організму України є різке скорочення соціальної сфери. Ринкові реформи, які супроводжувалися процесом деіндустріалізації країни, занепадом та розвалом агропромислового комплексу, багаторазово скоротили ресурсну базу і призвели до деградації соціальної сфери України. М. Павловський наводить такі показники її змін. «Видатки зведеного бюджету з 1990 по 1998 рік скоротилися з 78,2 млрд. дол. США до 12,4 млрд. дол. США, тобто в 6,3 разу, в тому числі на освіту – з 12,4 млрд. дол. США до 1,8 млрд. дол. (в 6,7 разу); на охорону здоров'я – з 7,9 млрд. дол. до 1,5 млрд. дол. (в 5,3 разу); на культуру – з 1,3 млрд. дол. до 0,1 млрд. дол. (у 13 раз) [4, с. 16-17]. В період з 1990 р. по 2001 р. кількість працівників, що зайняті в освіті, науці, культурі та мистецтві скоротилося з 3,0 млн. до 2,1 млн. осіб. Скорочення майже на третину кількості працівників тих галузей, які забезпечують відтворення громадян і народу, його фізичного, психічного і духовного здоров'я, обернулося процесами деградації нашого суспільства, сприяло перетворенню його на «вимираючу націю».

П'ятою технологією руйнування соціального організму України постає створення умов для різкого скорочення кількості її населення. Дослідники виявили сутність зовнішнього впливу глобальних центрів на життя народів пострадянського простору. Досить точну модель цього негативного впливу описав О. Шнипко. «Кінцева мета всіх цих процесів полягає в знищенні народів, які населяють экс-СРСР, і перерозподіл їх ресурсів на користь «золотого мільярда». Спосіб обрано простий і ефективний – самознищення. Для його ініціативи сплановані, скоординовані і запущені паралельно відразу кілька напрямів: знищення національної культури, мови, національної релігії, освіти, охорони здоров'я, виробництва, армії. Нині повним ходом йде деградація сім'ї, моралі, школи. Духовний світ людини перефарбовується в чорні кольори. Додайте до цього «статеве виховання», проституцію, наркоманію, алкоголізм – і одержимо повну картину» [13, с. 220].

Серед основних вимог МВФ до Уряду України визначено підвищення тарифів на послуги ЖКГ та скорочення соціальних програм. Виконання цих умов позбавляє громадян України можливості користуватися природними та культурними ресурсами, що дісталися в спадок від старших поколінь.

Свідоме чи несвідоме використання правлячими колами України під впливом глобальної корпоратократії комплексу соціальних та гуманітарних технологій, які руйнують соціальний організм країни, постає історичним викликом, відгук на який повинне вистраждати і дати українське суспільство. Таким відгуком повинні стати розробка і реалізація *технологій інтеграції суб'єктів життєдіяльності в соціальний організм України.*

Провідне місце серед технологій інтеграції в соціальний організм країни відводиться *технології вдосконалення життєустрою народу*, спрямованій на протидію тенденціям руйнування суспільства. Життєустрій народу – це поняття, яке позначає історично утворений порядок взаємозв'язку людини, природи і суспільства, що забезпечує інтеграцію суб'єктів життєдіяльності в певний соціоісторичний організм і відтворення останнього як органічної цілісності, яка ґрунтується на відтворювальних процесах, що включають відтворення людини, економічної системи, соціальної структури, політичної системи, техносфери, соціокультурної сфери та способу життя соціальних суб'єктів [10, с. 114]. Аналіз тенденцій розвитку названих відтворювальних процесів є передумовою прийняття управлінських рішень, спрямованих на блокування негативних факторів та стимулювання позитивних.

Реалізація цієї технології можлива лише за умови відновлення в Україні ролі держави як самостійного суб'єкта, що здійснює функції соціального управління. М. Шульга доводить: Україна зможе «влитися в загальне русло майбутнього руху» лише як сучасний суспільний суб'єкт з економікою, заснованою на передових технологіях, високою професійною підготовкою населення, налаштованою демократичною системою влади, консенсусом еліт, консолідованими соціальними, регіональними, етнічними, мовними, релігійними, ціннісними групами. А такий стан суспільства досягається багаторічною злагодженою цілеспрямованою роботою всіх його груп. І тут перед нами знову постає питання, як налагодити відповідний соціальний порядок у суспільстві [14, с. 11].

Правлячому класу України, який, зорієнтувавши українське суспільство на шлях деградації, сам зазнав деградації і стоїть на порозі дегенерації, треба усвідомити, що його самозбереження залежить від збереження соціального організму України. Теперішня «еліта» України давно втратила здатність до саморефлексії, до критичного погляду на свою роль у житті держави. Робота державного апарату пронизана корупцією. Поширення грошових відносин (купівлі-продажу) в діяльності органів державного управління, судової влади, правопорядку, національної безпеки і оборони України зумовило деградацію державної влади. Необхідно змінювати характер української держави із

організації, яка є виразником вузьких олігархічно-бюрократичних груп, на суб'єкт, який є виразником широких верств українського суспільства.

Найважливішу роль у зміцненні соціального організму країни покликані забезпечити *народозберігаючі технології*, які засновані на доступності для громадян освіти, охорони здоров'я, робочих місць, матеріальних благ та культурних цінностей. Ці технології потребують зміцнення ролі держави в управлінні всіма сферами життя суспільства, забезпечення реального захисту національних інтересів українського народу. В українському суспільстві реалізація народозберігаючих технологій можлива лише за умови відмови від диктату МВФ у проведенні внутрішньої політики, відновлення контролю над власними ресурсами та використання їх для реальної модернізації країни.

В умовах гострої боротьби між державами світу за природні ресурси важливою умовою виживання українського суспільства постає модернізація промисловості, тобто використання *технології неоіндустріалізації країни*. Ці технології ведуть до подолання неоколоніального стану України та створення її постіндустріального майбутнього. Реалізація цих технологій можлива лише за умови відновлення ролі держави у здійсненні державного регулювання всіх соціально-економічних процесів.

Для українського суспільства життєво важливими постають *технології модернізації агропромислового комплексу*, які за умов державної підтримки сприятимуть розвитку сільськогосподарської кооперації, цілеспрямованому оновленню соціальної інфраструктури села, підвищенню технічного рівня всіх галузей землеробства, тваринництва та переробки їх продукції, а отже й підвищенню рівня та якості життя мешканців села. Ці напрямки соціальних змін в сукупності утворюють шлях до відродження села та здатні відвернути перехід українських чорноземів у власність іноземних ТНК.

Реалізація стратегії збереження соціального організму України потребує застосування сучасних *гуманітарних технологій, що формують особистість громадянина України*, ґрунтуючись на національних природних і культурних ресурсах, що дасть змогу ефективно адаптувати науково-технічні досягнення до умов українського суспільства.

Лише практична реалізація комплексу технологій інтеграції суб'єктів життєдіяльності в соціальний організм України може повністю блокувати просування антиукраїнських проектів щодо створення Речі Посполитої, що розроблений аналітиками «Корпорації Ренд» (Rand Corporation) [9, с. 4] чи створення «Новоросії», що розроблений російськими спецслужбами, чи інших невідомих проектів, наявність яких засвідчується масовою роздачею громадянам України угорських та румунських паспортів.

Висновки.

Аналіз основних соціальних процесів, що відбувалися в українському суспільстві періоду незалежності, дає підстави для наступних висновків. 1) В цей період в Україні склалася модель управління, змістом якої є втрата державою здатності адекватно реагувати на основні соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві, а глобальні центри та інші суб'єкти зовнішнього впливу перебрали на себе вирішальний вплив на ці процеси. 2) Вивчення спрямованості основних соціальних процесів в Україні виявляє застосування цілої низки деструктивних технологій соціального управління, що руйнують соціальний організм країни: нав'язування інволюційного шляху соціальних змін в українському суспільстві, руйнування промислового потенціалу країни та її агропромислового комплексу, скорочення соціальної сфери та кількості населення України. 3) Загроза цілісності сучасного українського суспільства постає викликом, відповідь на який вимагає створення технологій інтеграції суб'єктів життєдіяльності в соціальний організм України. Лише комплексний підхід до розробки конструктивних технологій управління може забезпечити реалізацію технологій, які є системоутворюючими факторами соціального організму України, таких як технології вдосконалення життєустрою народу, народозберігаючі технології, технології неоіндустріалізації економіки країни та модернізації її агропромислового комплексу, гуманітарні технології, що формують особистість громадянина України.

Перспектива подальшого дослідження проблеми полягає в детальному дослідженні технологій інтеграції суб'єктів у соціальний організм країни.

Список посилань

1. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота: Термінол.-понятійн. слов. / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк. – К.: МАУП, 2005. – 560 с.

2. Коробов В.Б. Социальные технологии в современном государственном управлении: Вопросы теории, методологии, практики: автореф. дис. ... докт. соц. наук: 22.00.08 / Виктор Борисович Коробов. – М.: 2002. – 36 с. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/sotsialnye-tehnologii-v-sovremennom-gosudarstvennom-upravlenii-voprosy-teorii-metodologii-p>
3. Кузнецова І. Визначення сутності дефініції «технологія управління» / І. Кузнецова // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 1. – С. 55-62.
4. Павловський М.А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія) / Михайло Антонович Павловський. – К.: Техніка, 2001. – 312 с.
5. Пахомов Ю. МВФ: урок для України / Ю. Пахомов // Економічний часопис – XXI. – 2003. – № 1. – С. 3-7.
6. Романов А. Кому и за что в Украине платит Фонд Сороса / Алексей Романов // Страна. UA. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://strana.ua/articles/analysis/16778-komu-i-skolko-v-ukraine-platit-fond-sorosa.html>
7. Сенченко М.І. «Доларовий лохотрон» чи Фінансове поневолення світу / М.І. Сенченко. – Київ: ФОП Стебеляк, 2014. – 376 с.
8. Сенченко Н.І. Общество истребления – стратегическая перспектива «демократических реформ» / Н.І. Сенченко. – Киев: ФОП Стебляк, 2013. – 320 с.
9. Сенченко М. Кто тягнет Украину в Европейский Союз и с какой целью? / М. Сенченко // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 12. – С. 1-6. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vkp_2013_12_2
10. Скворець В.О. Життєустрій народу та стратегії розвитку України / В.О. Скворець // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя: Просвіта, 2014. – Вип. 32. – С. 114-120.
11. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
12. Управління людськими ресурсами: філософські засади. Навчальний посібник під ред. д.ф.н., проф. В.Г. Воронкової. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 576 с.
13. Шнипко О.С. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст. Монографія / Олександр Сергійович Шнипко. – К.: Генеза, 2009. – 248 с.
14. Шульга Н. Кризис как угроза общественной безопасности / Н.Шульга // Кризис в Украине: зоны поражения. Взгляд социологов. – К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2010. – 116 с.

References

1. Holovatyuy M.F. Sotsial'na polityka i sotsial'na robota: Terminol.-ponyatiyn. slov. / M.F. Holovatyuy, M.B. Panasyuk. – К.: МАУР, 2005. – 560 с.
2. Korobov V.B. Social'nye tekhnologii v sovremennom gosudarstvennom upravlenii: Voprosy teorii, metodologii, praktiki: avtoref. dis. ... dokt. soc. nauk: 22.00.08 / Viktor Borisovich Korobov. – М.: 2002. – 36. – [elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dissercat.com/content/sotsialnye-tehnologii-v-sovremennom-gosudarstvennom-upravlenii-voprosy-teorii-metodologii-p>
3. Kuznetsova I. Vyznachennya sutnosti definitsiyi «tekhnohliya upravlinnya» / I. Kuznetsova // Visnyk KNTU. – 2009. – # 1. – S. 55-62.
4. Pavlovs'kyu M.A. Stratehiya rozvytku suspil'stva: Ukrayina i svit (ekonomika, politolohiya, sotsiolohiya) / Mykhaylo Antonovych Pavlovs'kyu. – К.: Tekhnika, 2001. – 312 s.
5. Pahomov YU. MVF: urok dlya Ukrainy / YU. Pahomov // Ekonomichnij chasopis – HKHI. – 2003. – № 1. – S. 3-7.
6. Romanov A. Komu i za chto v Ukraine platit Fond Sorosa / Aleksej Romanov // Strana. UA. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://strana.ua/articles/analysis/16778-komu-i-skolko-v-ukraine-platit-fond-sorosa.html>
7. Senchenko M.I. «Dolarovyy lokhotron» chy Finansove ponevolennya svitu / M.I. Senchenko. – Kyiv: FOP Stebelyak, 2014. – 376 s.
8. Senchenko N.I. Obshchestvo istrebleniya – strategicheskaya perspektiva «demokraticeskikh reform» / N.I. Senchenko. – Kiev: FOP Steblyak, 2013. – 320 s.
9. Senchenko M. Khto tyahne Ukrayinu v Yevropeys'kyu Soyuz i z yakoyu metoyu? / M. Senchenko // Visnyk Knyzhkovoyi palaty. – 2013. – № 12. – S. 1-6. – [elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu:

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vkp_2013_12_2

10. Skvorets' V.O. Zhyttyeustriy narodu ta stratehiyi rozvytku Ukrayiny / V.O. Skvorets' // Kul'turolohichnyy visnyk: Naukovo-teoretychnyy shchorichnyk Nyzhn'oyi Naddnipryanshchyny. – Zaporizhzhya: Prosvita, 2014. – Vyp. 32. – S. 114-120.
11. Sotsial'no-ekonomichnyy stan Ukrayiny: naslidky dlya narodu ta derzhavy: natsional'na dopovid' / za zah. red. V.M. Heytsya [ta in.]. – K.: NVTs NBUV, 2009. – 687 s.
12. Upravlinnya lyuds'kymy resursamy: filosof'ski zasady. Navchal'nyy posibnyk pid red. d.f.n., prof. V.H. Voronkovoyi. – K.: VD «Profesional», 2006. – 576 s.
13. Shnytko O.S. Innovatsiynyy defolt Ukrayiny: ekonomiko-tekhnolohichnyy kontekst. Monohrafiya / Oleksandr Serhiyovych Shnytko. – K.: Geneza, 2009. – 248 s.
14. Shul'ga N. Krizis kak ugroza obshchestvennoj bezopasnosti / N.SHul'ga // Krizis v Ukraine: zony porazheniya. Vzglyad sociologov. – K.: TOV «Drukarnya «Biznespoligraf», 2010. – 116 s.

СКВОРЕЦ В.А.

доктор философских наук, доцент,
заведующий кафедры социологии
Запорожского национального университета
(г. Запорожье, Украина)
vskvorets@yandex.ua

ТЕХНОЛОГИИ СОЦИАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

Статья посвящена исследованию деструктивных и конструктивных технологий социального управления, которые влияют на целостность социального организма Украины. Анализ направленности основных социальных процессов в Украине выявляет использование ряда деструктивных технологий социального управления: навязывание инволюционного пути социально-экономических изменений в обществе, разрушение промышленного потенциала и агропромышленного комплекса, резкое сокращение социальной сферы и количества населения Украины. Угроза целостности украинского общества предстает вызовом, ответ на который требует создания технологий интеграции субъектов жизнедеятельности в социальный организм страны. Конструктивные технологии управления выступают фактором системообразования социального организма Украины (технология интеграции субъектов в социальный организм страны) и включают технологии усовершенствования жизнеустройства народа, народосохраняющие технологии, технологии неоиндустриализации экономики страны и модернизации ее агропромышленного комплекса, гуманитарные технологии, которые формируют личность гражданина Украины.

Ключевые слова: социальный организм страны, технология управления обществом, деструктивная технология, неолиберальные реформы, деградация, конструктивная технология, жизнеустройство народа, народосохраняющие технологии, технология интеграции субъектов жизнедеятельности в социальный организм страны.

SKVORETS V.

Honored Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Head of Sociology Department,
Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
vskvorets@yandex.ua

TECHNOLOGIES OF SOCIAL MANAGEMENT IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Summary

The article aims to research destructive and constructive social technologies, influencing the integrity of Ukraine's social organism. The prolonged systemic crisis shows the lack of social management model equal to processes taking place in the society and suitable to stand against threats which it has come across.

In Ukraine, the subject of social management technologies is not only the state, but also non-state organizations, in particular those financed from foreign funds. Such model of management technologies creates an open society, but the state loses control over social processes. Under these conditions, transnational corporations, non-state organizations financed by foreign foundations and the media owned by oligarchs and foreign capital perform the impact on social processes, besides the state.

To study transformations of the country's social organism the concept of social reproduction is crucial, as it contains a matrix analogy of biologicals. In the course of life, the social organism is just like biologicals undergoing reproduction of cells, living tissue, functions and processes. In other words, it also experiences the reconstruction of social entities, social institutions, social structures, social processes and social functions. As a result, its integrity is restored.

The recognition of a strong external impact on Ukrainian economy and society allows to identify management technologies destroying the social organism of the country. The first destructive technology for Ukraine is the imposing of an involitional development path. The ruling circles of Ukraine conducted neoliberal reforms according to the Washington consensus model thus causing the transition of the Ukrainian society to the fringes of world capitalism. Foreign counsellors of Ukrainian government who actually represented global centers, IMF, WB, multinational corporations and leading countries of the world played a leading role in this process, thus acting like "economic killers" of the Ukrainian economy. The second most important destructive technology for Ukraine's social organism is the reduction of its industrial capacity. Modern Ukraine is gradually losing all high-tech branches of its industry: the domestic electronic industry is almost destroyed; aircraft industry (it is still developing model airplanes, but they are not mass-produced) and shipbuilding (previously it produced aircraft carriers, but nowadays it can produce only barges and small vessels) are in deep decline. The third destructive technology for Ukraine's social organism is the collapse of its agriculture. Neoliberal reforms in the agricultural sector, which were carried out according to prescriptions of foreign counselors, caused the elimination of significant industrial and social infrastructure in rural areas thus leading to the decline of the Ukrainian village. The fourth destructive technology for Ukraine's social organism is a social decline due to de-industrialization processes in the country, the deterioration and collapse of agriculture, repeated reduction of the country's resource base. The fifth destructive technology of Ukraine's social organism is the creation of conditions for a drastic reduction of its population as a result of converting the Ukrainian society to the self-destruction regime.

Under the influence of the global corporatocracy Ukrainian authorities deliberately or thoughtlessly use the complex of social and humanitarian technologies that destroy the social organism of the country. It becomes a historical challenge, and the Ukrainian society must achieve the response through suffering. This response should include the development and implementation of integration technologies in Ukraine's social life.

The leading role of integration technology in the social organism of the country belongs to the technology improving people's living arrangement; it aims to counteract trends of social destruction. Living arrangement of people is a concept that designates historically formed order of correlation between man, nature and society. It integrates subjects of vital activity in a certain social historic organism and plays as the last organic integrity, based on reproductive processes, including reproduction of man, economic system, social structure, political system, techno sphere, social and cultural sphere and lifestyle of individuals. The most important role in strengthening the social organism of the country belongs to human-keeping technologies based on accessibility of citizens to public education, health care, jobs, material welfare and cultural values. Given the acute struggle between the nations of the world for natural resources, it is essential for the survival of the Ukrainian society to modernize industry, that is, to use the country's neoindustrialization technology. It is crucially important for Ukraine to implement technologies for modernizing agriculture to provide rural revival and divert the transition

of Ukrainian black earth into the ownership of foreign transnational companies. The strategy of preserving Ukraine's social organism requires modern humanitarian technologies to shape the identity of a Ukrainian citizen. It is based on national natural and cultural resources, thus providing an effective adaptation of modern scientific and technological achievements to the conditions of Ukrainian society.

Keywords: social organism of the country, technology of social management, destructive technology, neoliberal reforms, degradation, constructive technology, living arrangement of people, human-keeping technologies, integration technology in the social organism of the country.

УДК : 141.7 : 321.01 : 342.1(477)

ГЛАЗУНОВ В.В.

доктор философских наук, доцент,
профессор кафедры социальной философии и управления
Запорожского национального университета
vladcpu@inbox.ru

ИСХОДНЫЙ ВАРИАНТ ИДЕАЛЬНОЙ МЫСЛЕННОЙ МОДЕЛИ ПРОЕКТА «НЕЗАВИСИМАЯ УКРАИНА»

Аннотация

Статья представляет анализ исходной идеальной смысловой модели украинской системы взаимодействия государства и гражданского общества, которая была представлена элитами переходного периода в рамках проектно-технологического подхода. Сформулированы причины, цели, задачи, подходы, принципы, методы, средства, формы, приемы социального проекта трансформаций в современной Украине; представлен идеальный проектный алгоритм-технология построения идеальной модели. Для достижения Украиной конкурентоспособности на геополитическом уровне, гражданскому обществу предстояло решить ряд задач. По итогам либерализации системы посредством приватизации комплекса средств производства планировалось сформировать широкий украинский средний класс, который станет основой гражданского общества. Активное гражданское общество сформирует демократическое, правовое, социальное государство, которое отстаивает интересы среднего класса. В обществе станет доминировать культура и мораль среднего класса, а демократические ценности станут основными.

Ключевые слова: идеальная мысленная модель, универсум-система, социальный проект, социальная технология, мера, структура, средний класс.

Перманентный системный кризис, в котором находится Украина с момента обретения независимости, получил свое значительное обострение в результате событий Евромайдана 2013-14 годов. Более того, последующие за ним, и явившиеся, по существу, его логическим продолжением, гражданская война и внешняя агрессия, принявшие форму многоуровневой гибридной войны, остро поставили вопрос о самом существовании Украины как суверенного государства [1]. Основой такой гибридной войны является информационная борьба – борьба за контроль над сознанием противника, что достигается посредством определенных коммуникативных технологий, в первую очередь, за счет пропаганды. Победа как цель в информационной войне достигается в том случае, если на уровне общественного сознания происходит замещение «чужих», предложенных концептуальной элитой противника, мысленных моделей, «своими» мысленными моделями, предложенных «нашей» концептуальной элитой.

Таким образом, в ходе информационной войны стороны конфликта стремятся внедрить в сознание противника собственные модели миропонимания, в том числе, мысленные модели прошлого, настоящего и будущего, относительно базовых философско-смысловых систем: человек, общество, государство, цивилизация и др. Другими словами, усилия воюющих сторон направлены на формирование в общественном сознании «своего» набора устойчивых образов, связанных в определенную логическую систему – мысленную, относительно целостную, модель, в соответствии с которой происходит оценка ситуации и участие общества в повседневной социальной практике, в том числе, участие в гибридной войне. Следовательно, характерным моментом гибридной войны является то, что в этот период происходит усиленное продвижение противниками в сознание сразу нескольких мысленных моделей – сверхидеологизированных концептов, зачастую с диаметрально

противоположными смысловыми характеристиками, с целью, в конечном итоге, формирования устойчивых образов, обладающих значительным аксиологическим наполнением. От адекватности и глубины осознания противниками-субъектами гибридной войны ее структуры и, в частности, таких базовых смысловых моделей, во многом зависит исход этой войны, а, в конкретном случае, и сам факт дальнейшего существования Украины как суверенного государства.

Следует заметить, что кроме продвигаемых мысленных моделей в общественном сознании, на уровне корпоративного сознания различных социальных групп, присутствуют и другие мысленные модели, значение которых зачастую недооценивается, а порой и умышленно не замечается, что чревато значительными потерями в гибридной войне [2].

В связи с этим весьма актуальным является вопрос об исходной идеальной мысленной модели «Независимая Украина», ее смысловой сущности, структуре и характерных особенностях. Дело в том, что противоречия, возникшие между парными образами мысленных моделей, идеально-исходной и реальной, т.е. модели, сформированной в результате рефлексии реальной жизни, стало толчком к социальному протесту в форме двух Майданов. Более того, именно эта исходная идеальная модель по-прежнему остается основой и источником гражданской, в том числе и протестной, активности для большей части украинцев. Следует также заметить, что основные элементы указанного базового смыслового конструкта пытается заменить и вытеснить из сознания противник в ходе гибридной войны.

Исходя из выше изложенного, целью статьи является представление исходной смысловой модели «Независимая Украина». При этом предлагается рассматривать модель Украины на уровне универсум-системы, как максимально обобщенный, холистический образ, возникающий на уровне общественного сознания, как ответная ассоциативная реакция на термин «страна». Другими словами, предлагается рассматривать смысловую систему, отражающую сущностную сторону комплексного взаимодействия между институтами государства и сегментами гражданского общества, с относительно гомогенным общественным сознанием, выступающим субъект-объектным элементом-фактором, на территории определенного государства.

Кроме того, учитывая перманентную трансформацию обозначенной системы, предлагается изучать динамику этого процесса на основе подхода социального проектирования; т.е. рассмотреть социальные цель, задачи, подходы, принципы, средства, методы, формы, приемы процесса.

Задачи статьи:

Сформулировать причины, цели и задачи социального проекта трансформаций в современной Украине.

Представить идеальную смысловую модель «Независимая Украина» как цель или гипотетический результат трансформационных изменений в рамках социального проектирования.

Представить идеальный проектный алгоритм-технологии построения, достижения идеальной модели.

Следует заметить, что философскому анализу своеобразия универсум-системы «Независимая Украина» и динамике ее становления посвящена монография «Олигархические трансформации» [3] и диссертация автора на соискание степени доктора философских наук «Українська олігархія в контексті сучасних трансформаційних процесів» [4]. Однако, обобщения и выводы из указанного обширного аналитического материала могут быть изложены под несколько иным углом зрения и с несколько иной расстановкой акцентов, в частности, в контексте целей и задач данной статьи. Так, указанный материал можно представить на основе проектно-технологического подхода, что и подразумевает иную структуру и системность в рассмотрении и подаче материала. В частности, социальное проектирование задает такую структуру в виде упомянутой выше «технологической матрицы»: цель-задачи-принципы-подходы-направления-средства-методы-формы-приемы. Именно такой подход в дальнейшем позволяет сделать вывод о соответствии результатов реализации социально-политических проектов заявленным целям.

Толчком к формированию новой мысленной модели «Независимая Украина» послужило осознание противоречий, возникших между уровнем развития производительных сил и характером производственных отношений в рамках советской системы. Следует заметить, что Советский Союз, экономическую основу которого составлял военно-промышленный комплекс, был антисоциальным по своей природе: его основной проектной задачей было построение мощного милитаристского государства, причем, ценой огромных человеческих жертв. При этом необходимо признать, что система проявила свою геополитическую конкурентоспособность в условиях перманентного военного конфликта, когда объективно на первое место выдвигалась оборонная (наступательная?!) функция государства. Однако система начала проигрывать конкурентную борьбу «западной модели» в условиях

относительно устойчивого мира, когда за основу сравнения были взяты не военные характеристики, а социальные показатели систем.

Социальная составляющая советской системы на уровне внедрения системного проектного принципа «социальной справедливости» свелась к пресловутой уравниловке. В свою очередь, отсутствие мотивации в повышении эффективности производства вылилось в широко распространенное социальное иждивенчество в различных формах ее проявления. Модель начала объективно проигрывать в геополитическом соревновании систем. Общественное осознание неконкурентоспособности системы ускорило с открытием информационного пространства, в частности, с разрушением пресловутого «железного занавеса». Попытки модернизации системы в рамках ее самой, а именно, проект «ускорение» не увенчался успехом, т.к. носил формальный, пропагандистско-декларативный характер, не затрагивающий основ системы. По большому счету, советской догматизированной наукой не была своевременно предложена релевантная модель дальнейшего прогрессивного развития советской системы в условиях вступления человечества в постиндустриальную эпоху, которая бы позволила разрешить указанное противоречие.

Внутренний кризис системы многократно усилился за счет влияния мощных внешних факторов – бесславного исхода Афганского военного конфликта и беспрецедентного снижения цены на нефть, что окончательно подорвало экономику советской системы [5].

Произошедшая затем ускоренная демонстративная «демократизация» системы, естественно, снизила уровень ее «жесткости». Как следствие, слабая управляемость процессом «перестройки», плюс отсутствие должного системного контроля над процессом децентрализации, привели к преобладанию центробежных сил над центростремительными, а, в конечном итоге, к распаду СССР на постсоветские республики, у которых, в принципе, были во многом схожие стартовые позиции, хотя и различный внутренний ресурсный потенциал. Украина имела колоссальный стартовый потенциал: «Экономика Украинской ССР была одним из самых мощных экономических комплексов в составе Советского Союза. В больших объемах выпускалась продукция черной металлургии, химической промышленности, машиностроения. Росла выработка электроэнергии, значительную роль играл аграрный комплекс, включая экспорт продукции сельского хозяйства» [6].

Практически все республики начали формировать и параллельно реализовывать свои собственные проекты по построению независимых государств. Смыслом, а, как следствие, и декларируемой целью большинства из них, в том числе и проекта «Независимая Украина», было построение государства, которое бы в большей степени, чем это было в «советском прошлом», отставало и позволяло удовлетворять потребности и интересы, защищало бы права именно местного населения, в конкретном случае – народа Украины. Поэтому «отделением» решалась формальная сторона противоречий советской системы «центр – периферия», в которой преференции отдавались центру. Внешнюю содержательную сторону проекта составляло решение проблемы конкурентоспособности, повышение экономической эффективности системы в геополитическом масштабе, в то время как, внутреннее содержание проекта заключалось в построении государства «более социального», чем Советский Союз. Именно этот момент «социальности», который до конца не был осознан массами, тем не менее, обеспечил республиканским проектам массовую поддержку. Можно сказать, что массы интуитивно надеялись, на то, что будет построено именно социальное государство. Более того, национальные элиты переходного периода всячески поддерживали и поощряли эту социальную надежду.

С обретением Украиной независимости элиты переходного периода инициировали новый этап трансформационного процесса. В общем виде целью всех трансформационных реформ, революционных по своей сути, было формирование абстрактной универсум-модели, «по которой живет весь цивилизованный мир». Анализ основных месседжей, поступавших от элит, позволяет конкретизировать это понятие и свести процесс по достижению заявленной цели к задачам по формированию так называемого «демократического комплекса» - демократического, правового, социального государства, которое служит интересам высокоорганизованного гражданского общества. Эта модель и была зафиксирована в Конституции Украины [7], как политический идеал, а, значит, и гипотетический, ожидаемый результат реализации социального проекта, т.е. цель будущих трансформационных изменений.

С другой стороны, для достижения заявленной цели элитой переходного периода задекларированы технологические задачи: слом старой советской плановой модели, как «неэффективной», и построение в Украине демократической модели на основе рыночной экономики.

Такие цель и задачи определили основной системный принцип проекта – либерализацию системы. Одновременно в качестве «проектного средства», вполне логично, была избрана

приватизация орудий труда и средств производства. Причем либерализация экономики посредством приватизации производственного комплекса, по сути, явилась «главным звеном» в последующей цепи системных трансформаций.

Несложно заметить, что трансформировать систему предполагалось произвести на основе материалистического подхода: основные усилия были направлены на изменения в базисе системы.

Однако, при этом необходимо обратить внимание на очень важный момент. Смыслом или сущностью процесса самой приватизации была целевая установка на равномерное закрепление производственного комплекса в собственности у подавляющего числа граждан. Следует заострить внимание именно на равномерности в закреплении: т.е. ставилась технологическая задача не нарушить равную, одинаковую меру в процессе закрепления в собственности комплекса орудий труда и средств производства! При нарушении этого количественного показателя теряется весь смысл процесса, т.к. изменяется сущность его задекларированного результата, его качественные характеристики.

Таким образом, элитами предлагалось обществу поддержать модель процесса, имеющего две составляющие, две характеристики: либеральную - качественную, которая представляет собой изменение формы собственности на комплекс орудий труда и средства производства; и «условно социалистическую» - количественную, которая заключается в равномерном закреплении указанного комплекса в собственности у подавляющей части граждан Украины. Именно такой бинарной природой изначально должен был обладать процесс приватизации.

Следует особое внимание обратить на то, что предложенная мысленная бинарная модель трансформации системы, представляющая социалистическую и либеральную составляющую, имеет в своей основе как общее, так и особенное. Для гармонизации воздействия этих двух составляющих, т.е. устранения противоречий, лежащих в их основании, необходимо особое внимание уделить проблеме меры как философской категории, выражающей «диалектическое единство качественных и количественных характеристик объекта. Качество любого объекта органически связано с определенным количеством. В рамках данной меры количественные характеристики могут меняться за счет изменения числа, размеров, порядка связи элементов, скорости движения, степени развития и т.п. Мера указывает предел, за которым изменение количества влечет за собой изменение качества объекта и наоборот. Мера - это своего рода зона, в пределах которой данное качество может модифицироваться, сохраняя при этом свои существенные характеристики» [8]. Все выше обозначенное относится и к рассматриваемой проектной модели. Именно решение вопроса о мере потенциально снимает возможные противоречия, способные возникнуть между либеральной и социалистической составляющей в процессе реализации проекта, ибо «суть меры в том и состоит, что она снимает, преодолевает качество и количество как односторонние определения (т.е. в ней преодолевается односторонность качества и количества)» [9].

На практике решение этого вопроса предполагает осознание различными социальными группами своих групповых интересов и открытый поиск компромиссов между ними относительно граничных показателей концентрации собственности на объекты производственного комплекса.

Следует, однако, обратить особое внимание на то, что вопрос о мере в ходе разработки проекта вообще не ставился. На уровне разработки теории, а, тем более в СМИ, доминировала общая пропагандистско-идеологическая установка на то, что «распределение» предполагается исключительно равномерное! Более того, именно такой акцент на социалистической составляющей проекта, удачно соответствовал мобилизационной функции проекта, и обеспечил его поддержку со стороны подавляющей части населения Украины.

Реализация приватизации, как первого и основного этапа социального трансформационного проекта в идеале представлялась следующим образом:

Создается кадастр хозяйственно-промышленного комплекса, подлежащего приватизации; устанавливается его суммарная стоимость.

Устанавливается общий реестр граждан, участвующих в приватизации.

Исходя из соотношения суммарной стоимости производственного комплекса к суммарному количеству участвующих в приватизации граждан, устанавливается номинал одного ваучера (имущественного сертификата); выпускаются ваучеры в количестве равном количеству участвующих в приватизации.

Ваучеры распределяются по схеме «один ваучер в одни руки». Важно заметить, что ваучеры распространяются бесплатно.

На каждом объекте производственного комплекса, подлежащего приватизации происходит выпуск (эмиссия) акций. Их количество (кратность) определяется, исходя из соотношения (пропорции) стоимости объекта и номинальной стоимости одного ваучера.

Происходит обмен абстрактных ваучеров на акции конкретных объектов производственного комплекса.

По результатам приватизации большинство граждан становится «совладельцами» производственного комплекса, а, как следствие, имеет право контролировать производственный процесс. Но, главное, – они имеют право участвовать в распределении прибыли по итогам производственного цикла и получают соответствующее вознаграждение. С этого момента доходы акционеров состоят не только из заработной платы или пенсии, но и дивидендов.

Предусматривалась и альтернативная модель формирования мелкого и среднего бизнеса. В этом случае рассматривался вариант продажи акций, а вырученные от продажи акций средства рассматривались в качестве стартового капитала для начала своего бизнеса. Предполагалось, что основная масса продавших акции откроют свой малый и средний бизнес, доходы от которого потенциально должны быть несколько выше среднего показателя доходов акционеров производственного комплекса. Незначительная дельта в доходах рассматривалась в качестве бонуса за риск, как составляющей бизнеса в рыночных условиях. Следует обратить внимание на то, что и первая, и вторая социальные группы, корпоративно заинтересованы в повышении производительности труда, т.к. от этого напрямую зависят их доходы. Таким образом, выполняется одна из основных задач трансформационного процесса – происходит экономический рост, а, как следствие, и рост геополитической конкурентоспособности системы.

Затем, на уровне государственного регулирования, под показатели доходов двух выше упомянутых социальных групп «подтягиваются» доходы пенсионеров, чья пенсия является производной от «среднего дохода» работающего населения. Теперь их доход состоит из пенсии и дивидендов по акциям. Затем, аналогично, формируется доход госслужащего, который состоит из заработной платы, надбавок за госслужбу и дивидендов по акциям. Кроме того, дополнительные «бонусы» получают высококвалифицированные рабочие, как это в той или иной мере происходит на Западе. При этом предполагается изменение роли и функции профсоюзов (советов трудовых коллективов): социальные программы «выравнивают» возможные возникшие перекосы, в случае излишне либерального подхода.

Все упомянутые социальные категории должны стать представителями комплексной группы, которая по своим сущностным показателям, в частности, по уровню доходов и уровню жизни, тождественна «европейскому среднему классу».

Следует также заметить, что для Украины, кроме того, существовала еще и предпосылка для того, чтобы численно эта социальная группа, «украинский средний класс», стал количественно чрезвычайно широким: относительно высокий уровень образования/культуры населения. Ведь именно этот показатель на западе является системообразующим фактором среднего класса.

Далее предполагалось, что результат трансформаций в базисной сфере станет плацдармом и условием для последующих преобразований в других сферах.

Так, наличие широкого среднего класса становится основой для изменений в социально-политической сфере, а, именно, – для становления гражданского общества, обладающего достаточно высокими имманентными характеристиками. В частности, относительно высокий уровень доходов его представителей, обеспечивали, с одной стороны, его экономическую независимость и массу свободного времени, а, с другой стороны, параллельно, обеспечивали его политическую независимость (его невозможно купить «за гречку!»). В то же время относительно высокий уровень образования «украинского среднего класса», наряду с экономической независимостью, обеспечивает высокий уровень гражданской активности его представителей, на основе высокого уровня самосознания. Все это в комплексе потенциально является базой для соответствующих демократических трансформаций в сфере политики, которые, в свою очередь, формально выливаются в формирование, с одной стороны, социального, а, с другой стороны, правового государства. Другими словами, гражданское общество формирует государство, которое работает на интересы гражданского общества, в основе которого находится широчайший средний класс.

В культурной сфере все это приводит к формированию абсолютно новой демократической морали и культуры на основе «демократического мировоззрения», в рамках которого основными ценностями становятся ценности демократии, правового, социального государства и гражданского общества, обладающего высоким уровнем самосознания. На уровне общественного сознания формируется устойчивое понимание и убеждение в том, что государство, служащее гражданскому обществу, «гармонизируется» с ним функционально, на условиях дополнения. Также предполагается, что мораль среднего класса становится доминантной в рамках системы. Таким образом, средний класс

становится смысловым ядром всей универсум-системы. По факту, реализуется феномен гегемонии среднего класса

Все вышеизложенное можно рассматривать в качестве идеальной мысленной модели, которая возникает в результате комплексного процесса социального проектирования. Несложно заметить, что такой процесс представляет собой довольно четкий алгоритм воплощения, что дает основание рассматривать его в качестве социальной технологии: он имеет все структурные технологические составляющие.

Отдельно следует остановиться на вопросе о субъект-объектных отношениях в рассматриваемом процессе, в частности, следует заметить, что управление проектами предполагает перманентный контроль со стороны проектанта, как на стадии разработки проекта, так и на стадии реализации-воплощения. Для этого, в частности, в социальном проектировании предусматриваются «кураторы». Совершенно очевидно, что, если придерживаться принципа соответствия средств и методов заявленным целям, то при демократическом подходе «кураторство» на всех этапах, включая этап приватизации, должно осуществляться «народом» или его представителями.

Приведенный выше идеальный алгоритм реализации проекта являются весьма условными. Реальная практика внедрения проекта предполагает массу нюансов и определенных отклонений - всего предусмотреть невозможно. Проектный подход в связи с этим предусматривает даже такой элемент как «оценку рисков». В то же время такой подход позволяет увидеть внутреннюю логику, смысл трансформационного процесса, которая задается нацеленностью всех усилий, концентрацией всех средств и ресурсов на достижение поставленной цели.

Следует еще раз отметить, что в таком концентрированном и обобщенном виде заявленный проект нигде артикулирован не был. Какой же тогда смысл о нем вести речь?

Заметим, что «смысл» как раз и есть тем ключевым термином, который является ключом к пониманию всего происшедшего в украинском обществе за годы независимости. Выше обозначенная мысленная модель универсум-системы, как и модель процесса ее формирования, является тем обобщенным идеальным образом, который был сформирован на уровне общественного сознания, несмотря на отсутствие его формального закрепление в каких-либо официальных программных документах. Внутренняя логика конструкции не противоречит интересам большинства, их пониманию и чувству «социальной справедливости».

Этот образ был сформирован на уровне общественного сознания благодаря многочисленным месседжам, исходящим от лидеров общественного мнения различного уровня, многократно усиленного системой СМИ, а его внутренняя логика, его имманентные характеристики явились тем смыслом, который обеспечил социальную поддержку проекту.

С другой стороны, этот обобщенный образ является результатом переосмысления месседжей, предложенных элитой, различными социальными группами, сознание которых имеет определенные информационные фильтры, которые срабатывают как в процессе восприятия, так и в процессе переработки информации. Специфика этих фильтров у разных социальных групп обусловлена, прежде всего, особенностью их повседневного опыта и сопряженностью с практикой. При этом задача ведущей политической силы, осуществляющей социальное проектирование и реализацию проекта, заключается в том, чтобы обеспечить широчайшее открытое обсуждение программы реформ как социального проекта различными социальными группами. В конечном итоге, на выходе необходимо получить относительно гомогенное общественное представление о предлагаемой модели и путях ее формирования на основе компромисса различных социальных групп с различными корпоративными интересами. Другими словами, можно вести речь о формировании на уровне общественного сознания обобщенной идеальной модели состоящей из цели, задач, всех элементов технологического процесса, а, главное, - образа планируемого результата всеми участниками процесса. Таков демократический подход в процессе мобилизации масс на реализацию проекта. Причем, процесс поиска социального компромисса должен иметь перманентный характер. В этом случае все социальные группы, участвующие в процессе реформирования системы, находятся в особом состоянии «осмысленности происходящих трансформаций», они видят смысл преобразовании системы. Этот момент «осмысленности» является важной составляющей такого феномена как гегемония.

Таким образом, революционные трансформации современной Украины с позиций социального проектирования были вызваны необходимостью решения **проблемы** неконкурентоспособности советской системы в геополитическом масштабе. Решение этой проблемы украинские элиты переходного периода предложили в рамках модели независимого государства с более высоким уровнем (на уровне стран-лидеров) экономической эффективности и более высоким уровнем «социальности» системы (чем в Советском Союзе). Построение именно такой модели государства

стало **целью** социального проекта, предложенного украинскими элитами. Для достижения этой цели предстояло решить ряд **задач**, а именно, построить демократическое, правовое, социальное государство, которое бы удовлетворяло потребности и интересы высокоразвитого гражданского общества, которое также еще только предстояло сформировать. Трансформация системы предполагалась на основе **материалистического подхода** – изменив экономический базис, планировалось получить неизбежные соответствующие изменения в надстройке.

Кроме того, декларировалась доминанта **демократического подхода**: все составляющие социальной технологии проекта должны подчиняться характеру заявленной цели, демократической по своей сути.

Основным принципом реализации первого этапа масштабного социального проекта явился **принцип либерализации** экономики за счет приватизации государственного хозяйственного комплекса орудий труда и средств производства, которая выступала в качестве **средства** либерализации всей системы.

Одновременно либерализация на основе приватизации стала и **принципом «главного звена»**. При этом важная роль в проекте отводилась **принципу равномерности** закрепления комплекса орудий труда и средств производства в руках у подавляющего большинства представителей украинских граждан. Именно реализация принципа равномерности объективно придает системе социальный характер, а система субъективно воспринимается как социально справедливая. Следует заострить внимание на том факте, что на уровне социального проекта выполнение принципа равномерности имело обязательный характер, что обеспечивало его социальную сущность.

Акционирование стало **формой** реализации приватизации, потенциально позволяющей реализоваться как принципу либерализации, так и принципу равномерности. «Ваучеризация», назначение временных управляющих государственными предприятиями на время проведения акционирования, кредитование мелкого и среднего бизнеса, информационно-пропагандистское сопровождение процессов и т.п., стали **приемами** в технологии реализации глобального социального проекта.

Приведенная схема гипотетической реализации первого этапа трансформаций позволяет говорить о ней как о **проектно-технологическом методе**, что предполагает наличие, с одной стороны, социального проекта, а, с другой стороны, наличие социальной технологии его осуществления.

Такая технология предлагалась для реформирования базиса, что закономерно должно было привести к соответствующим изменениям в надстройке, что также укладывалось в определенный закономерный технологический алгоритм:

Изменение формы собственности на комплекс орудий труда и средства производства, с одной стороны, стимулирует производство и повышает его эффективность, а, с другой стороны, значительно увеличивает доходы населения.

Увеличение доходов и, соответственно, увеличение свободного времени ведет к формированию широкой социальной группы, обладающей высоким уровнем самосознания, экономически и политически независимой, социально активной. Происходит формирование гражданского общества, основой которого является средний класс в его европейском понимании.

Гражданское общество формирует демократическое, правовое, социальное государство, отстаивающее интересы и защищающее права представителей среднего класса. Происходит формирование внутренней и внешней государственной политики на основе интересов среднего класса.

В обществе происходит доминирование морали среднего класса, происходит формирование культуры на основе его ценностей.

Все указанные трансформации происходят в открытом информационном пространстве, что обеспечивает демократический контроль со стороны народа за ходом процесса на момент соответствия реальных действий задекларированным целям и задачам.

Такая идеальная мысленная модель должна приниматься во внимание в качестве мощного субъективного фактора при анализе всех явлений и процессов современной Украины, т.к. она соответствует социальным ожиданиям значительной части украинских граждан. В дальнейшем имеет смысл более детально разобраться, в чем и насколько отличается идеальная мысленная модель от мысленной модели, сформированной в результате рефлексии украинской реальной повседневной практики.

Список ссылок

1. Шишкін В. Україна як ніколи близько до втрати свого суверенітету. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://hvylyya.net/analytics/politics/viktor-shishkin-ukrayina-yak-nikoli-blizko-do-vtrati-svogo-suverenitetu.html>
2. Додонова В. Тоталитарное и гражданское общество в ОРДЛО. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://from-ua.com/mneniya/378550-totalitarnoe-i-grazhdanskoe-obschestvo-v-ordlo.html>
3. Глазунов В.В. Олигархические трансформации : монография / В.В. Глазунов. – Запорожье : КПУ, 2011. – 363 с.
4. Глазунов В. В. Українська олігархія в контексті сучасних трансформаційних процесів. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://mydisser.com/ua/catalog/view/315/324/14732.html>
5. Стариков Н. Шерше ля нефть. Почему наш Стабилизационный фонд находится ТАМ? Питер. Санкт-Петербург. 2009. – 126с.
6. Митюков И. Гиперинфляция была неизбежна. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://delo.ua/ukraine/giperinfljacija-byla-neizbezhn-9680/>
7. Конституція України. Офіційне видання. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – 88 с.
8. Философский энциклопедический словарь/Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – С. 360.
9. Балашов Л.Е. Философия: Учебник. 2-я редакция, с изменениями и дополнениями. Электронная версия –М., 2005. – с. 672 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://sci.house/fundamentalnaya-filosofiya/mera-66674.html>

References

1. Shishkin V. Ukraine has never been so close to losing its sovereignty. - [Electronic resource] - Access: <http://hvylyya.net/analytics/politics/viktor-shishkin-ukrayina-yak-nikoli-blizko-do-vtrati-svogo-suverenitetu.html>
2. Dodonova V. Totalitarian and civil society in Donbass. - [Electronic resource] - Access: <http://from-ua.com/mneniya/378550-totalitarnoe-i-grazhdanskoe-obschestvo-v-ordlo.html>
3. Glazunov V. Oligarchic transformation: Monograph / VV Glazunov. - Zaporozhye: CPU, 2011. – 363pg.
4. Glazunov VV Ukrainian oligarchs in the context of current transformation processes. . - [Electronic resource] - Access: <http://mydisser.com/ua/catalog/view/315/324/14732.html>
5. Starikov N. Cherche la oil. Why is our stabilization fund are there? Piter. St. Petersburg, 2009. – 126pg.
6. Mitukov I. Hyperinflation was inevitable. [Electronic resource] - Access mode: <http://delo.ua/ukraine/giperinfljacija-byla-neizbezhn-9680/>
7. Constitution of Ukraine. The official publication. - K. : A parliamentary Publishing, 2002. - 88 pg.
8. Philosophical encyclopaedic dictionary / Ch. Editorial: LF П'ichev, PN Fedoseyev, SM Kovalev, VG Panov - M. : Sov. Encyclopedia, 1983. - P. 360.
9. Balashov LY Philosophy: Textbook. 2nd edition, as amended. Electronic version -M, 2005. – 672pg. [Electronic resource] - Access mode: <http://sci.house/fundamentalnaya-filosofiya/mera-66674.html>

ГЛАЗУНОВ В.В.

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри соціальної філософії та управління
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
vladcpu@inbox.ru

ВИХІДНИЙ ВАРІАНТ ІДЕАЛЬНОЇ УЯВНОЇ МОДЕЛІ ПРОЕКТУ «НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА»**Анотація**

Стаття представляє аналіз вихідної ідеальної сенсуативної моделі української системи взаємодії держави і громадянського суспільства, яка була представлена елітами перехідного періоду в рамках проектно-технологічного підходу. Сформульовано причини, мета, завдання, підходи, принципи, методи, засоби, форми, прийоми соціального проекту трансформацій в сучасній Україні; представлений ідеальний проектний алгоритм-технологія побудови ідеальної моделі. Для досягнення Україною конкурентоспроможності на геополітичному рівні громадянському суспільству потрібно було вирішити ряд завдань. За підсумками лібералізації системи за допомогою приватизації комплексу

засобів виробництва планувалося сформувати широкий український середній клас, який стане основою громадянського суспільства. Активне громадянське суспільство сформує демократичну, правову, соціальну державу, яка відстоює інтереси середнього класу. У суспільстві стане домінувати культура і мораль середнього класу, а демократичні цінності стануть основними.

Ключові слова: ідеальна уявна модель, універсум-система, соціальний проект, соціальна технологія, міра, структура, середній клас.

GLAZUNOV V.

doctor of philosophical sciences, associated professor,
Professor of the Department of social philosophy and public administration of
Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
vladcpu@inbox.ru

INITIAL VERSION OF THE IDEAL MENTAL MODEL OF "INDEPENDENT UKRAINE"

Summary

An analysis of original version of the ideal mental model of Ukrainian system of interaction between the stat and civil society that was presented by elites of the transition period is presented in article. The reasons, purpose, objectives, approaches, principles, methods, tools, forms, techniques project of social project in modern Ukraine is formulated; optimal algorithm- technology of the ideal model forming is also presented. To achieve Ukraine's competitiveness on the geopolitical level civil society had to solve several problems. Following the liberalization of the system due to the privatization of production complex to form a broad Ukrainian middle class that will be the basis of civil society is planned. Active civil society forms a democratic, legal, social state, which defends the interests of the middle class. The culture and morality of the middle class will dominate in the society and democratic values will be its basis.

Keywords: imaginary ideal model, the universe system, social project, social technology, measure, structure, middle class.

УДК : 141.7

ПОДМАЗІН С.І.

доктор філософських наук, доцент, завідувач обласним
науково-методичним Центром психології та соціології освіти
Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
(м. Запоріжжя, Україна)
advancing-time@i.ua

ЕВОЛЮЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ ОСВІТИ ЗІ ЗМІНОЮ СВІТОГЛЯДНИХ ЕПОХ

Анотація

В статті здійснено аналіз еволюції провідних цілей освіти протягом основних культурно-історичних епох цивілізації: традиціоналізму, модерну та постмодерну. Основною рисою традиційних суспільств є панування релігійних уявлень щодо реальності, політика і релігія становлять єдине ціле. Політична влада вважалась однією з форм Божої волі. Освіта у традиційному суспільстві здійснювалася як імпліцитно — в процесі самого життя родин та громад, так і організовано — у релігійних та ремісницьких інституціях.

Промислова революція створила основу для становлення індустріального суспільства, на тлі успіхів у науці, техніці та виробництві почав вибудовуватися новий тип світогляду, який прийнято іменувати «модерністським», а відповідну йому культурну епоху — «модерном». Основна ідея модернізму — ідея Прогресу.

Постмодернізм робить спробу зняти протиставлення раціонального та ірраціонального, науки і літератури, науки і релігії, вважаючи, що між ними немає принципових відмінностей. Відбувається формування людини, здатної до адаптації в мультикультурному світі. Створюються умови для формування людини, здатної до змін протягом всього життя.

В нових умовах формується парадигма особистісно-орієнтованої освіти, метою якої є створення умов для формування особистості з високим рівнем суб'єктності, здатною до вільного вибору та відповідальною за наслідки своїх дій.

Ключові слова: Традиціоналізм, консерватизм, модерн, постмодерн, освіта, прогрес, особистість, свобода, вибір, відповідальність.

На протязі історичного часу розвитку європейської культури (до якої належать і Україна, і Росія) відбувалися помітні зміни домінуючих ідей щодо розуміння людиною себе і світу. Історичний період, в якому домінували певні ідеї, прийнято визначати як культурно-світоглядну епоху. Найбільш дослідженими та філософськи осмисленими є такі епохи, як традиціоналізм, консерватизм, модерн та постмодерн.

Метою нашого розмислу в даній роботі є співставлення певних світоглядних епох та виявлення особливостей провідних ідей організації освіти: виховання, навчання та саморозвиток особистості.

Вмістом такого світогляду є традиція (від лат. *traditio* – передача) – це анонімна, така, що стихійно склалася, система зразків, норм та правил, якими керується у своїй діяльності досить велика і стала група людей. Традиція може охоплювати все суспільство на певному періоді його розвитку. Такі суспільства визначаються у філософії та культурології як традиційні (традиціоналістські) суспільства. Найбільш сталі традиції не усвідомлюються як змінне, вони усвідомлюються як такі, що були завжди.

Традиції синкретичні, вони вміщують у собі зміст життя, його оцінку, акумулюють досвід успішної колективної діяльності і виступають проектом майбутнього.

Панування традиціоналізму притаманне колективістським спільнотам від архаїчних до тоталітарних суспільств ХХ століття та тоталітарно-релігійних суспільств сучасності.

Традиціоналізм, виступаючи за збереження існуючого стану речей, вороже ставиться до будь-яких змін як у суспільно-політичній, так і у філософській та науковій сферах. Традиціоналізм у сфері творчості означає підкорення канону і свідому відмову від новаторства.

Основними рисами традиційних суспільств є:

- панування релігійних уявлень щодо реальності;
- низький рівень життєвої активності, який обумовлений, з одного боку – низьким рівнем розвитку засобів виробництва, а з іншого боку – розумінням земного існування як етапу підготовки до буття у потойбічному світі;
- людина сприймається як складова частина більшого: сім'ї, роду, клану, громади та суспільства в цілому;
- соціальні стосунки вибудовуються на основі єдності походження та перспектив майбутнього;
- політика і релігія становлять єдине ціле. Політична влада вважалась однією з форм Божої волі. Влада або обмежувалася релігією (західне християнство), або підкоряло її своїм політичним інтересам (східне християнство);

– натуральний характер виробництва в умовах низького рівня розвитку виробничих сил та способу виробництва був спрямований, перш за все, на задоволення нагальних потреб, а не на торгівлю, і, відповідно, на зростання виробництва товарів та послуг.

Освіта у традиційному суспільстві здійснювалася як імпліцитно – у процесі самого життя родин та громад, так і організовано – у релігійних та ремісницьких інституціях. За освіту учні завжди платили: грошима, працею, послугами тощо. Приклад безкоштовної освіти у Спарті, на наш погляд, є некоректним, бо саме спартанське суспільство існувало за рахунок експлуатації сусідніх народів – ілотів, які фактично були рабами спартанців.

Загрозу традиційному суспільству становили ті зміни, які було важко контролювати: зростання населення, природні негаразди, епідемії, загрози війни з боку сильніших суспільств. Наприклад, епідемії чуми в Європі знизили чисельність селян та робітників настільки, що більшість підневільних поступово перейшла у стан найманих працівників. Недостатність трудових ресурсів сприяла розвиткові засобів виробництва і, відповідно, зростанню складності праці. Таким чином, суспільний та технічний розвиток ставав необхідністю.

У цих умовах відбувається трансформація традиціоналістського світогляду у консервативний, в якому збереження традицій хоч і є основним принципом, але й допускаються, навіть підтримуються необхідні корисні зміни.

Отже, оскільки розвиток суспільства, науки і техніки є не тільки незворотнім, а й необхідним для збереження самого традиційного суспільства, відбувається становлення консервативного світогляду. Консерватизм (від лат. *conservo* – зберігати) можна визначити як ідеологічну прихильність до

традиційних цінностей, порядків, соціальних та релігійних доктрин. Головною місією консерватизму вважалося збереження традицій суспільства, його інституцій та цінностей [1].

Консерватизм є теоретичним та емпіричним розвитком традиціоналізму, відповіддю на проблеми існування традиційних суспільств. У той же час консерватизм кристалізувався як світогляд на тлі великих соціальних потрясінь, викликаних намаганням швидко побудувати «правильне суспільство». Найбільшим таким потрясінням стала Велика французька революція та її наслідки, що вплинули на весь уклад життя Європи.

Як і ортодоксальні традиціоналісти, консерватори підкреслюють цінність існуючого державного та суспільного устрою, але не зводять його до абсолютного ідеалу. Консерватори визнають необхідність змін, хоч і ставляться до них з підозрою. У той же час вони відкидають радикальні реформи. Зміни мають відбуватися еволюційно, проходити емпіричну перевірку в локальних межах, а вже потім розповсюджуватись на все суспільство.

Консерватор розуміє суспільство як особливу реальність, що має своє внутрішнє життя і крихку структуру. Він певен, що суспільство — це складний живий організм, його неможливо перебудувати як механічну систему. На думку консерватора, у суспільних відносинах має діяти принцип спадкоємності, а не революційних перетворень, які можуть загрожувати положенню правлячого класу, а значить і його, конкретного консерватора привілейованого стану. Консерватори переконані, що система ієрархічних громадських відносин дана Богом і не може бути змінена людьми на свій розсуд, принцип рівності не може становити основу суспільного устрою

Як альтернатива соціальній революції, консерватизм підтримав промислову революцію, яка відбувалася на основі науково-технічного прогресу. Промислова революція, інтенсифікуючи виробництво, збільшуючи обсяг товарів та послуг, хоч і створювала нові проблеми, але вирішувала старі – невдоволеність більшості верств населення умовами свого існування, зокрема дуже низьким рівнем споживання. Формувався буржуазний суспільний устрій.

Новий тип виробництва ставив нові вимоги щодо освіти населення. По-перше, початкова освіта, що формує елементарну грамотність, стає масовою і в значній мірі безкоштовною. Необхідність оволодіння досить складними навичками та засобами виробництва ініціює професійну освіту. Професійна освіта робітника, його кваліфікація стає товаром. Відповідно, робітник продає свою працю на різних умовах. Більш того, професійна освіта набуває ознак неперервності для акумуляції робітниками корисних інновацій.

Знання про інновації розповсюджувалися по-різному. Робітники, які отримали відповідну кваліфікацію у одного роботодавця, могли перейти до іншого як самостійно, так і згідно з договором – на стажування. Такий спосіб підвищення кваліфікації був дуже розповсюджений у деяких країнах, таких як Англія, Франція, Швейцарія, Росія; відправка робітників за кордон на стажування була державною політикою й відповідно фінансувалася. Як і сьогодні, стажер вів відповідні записи [2].

Наукові знання, якщо вони не піддавали сумніву існуючий суспільний лад, розповсюджувалися через філософські спілки й гуртки, члени яких, зокрема, вивчали «натуральну філософію», як тоді іменували природничі науки та їх практичне застосування. Було засновано важливі наукові інституції, наприклад Лондонське королівське товариство з розвитку знань про природу (1660 р.). Французька академія наук (1666), Берлінська академія наук (1700), Петербурзька академія наук (1724), метою діяльності яких було не тільки здобуття наукових знань, але й розповсюдження їх серед усіх освітніх установ та широких верств населення.

Промислова революція змінила й середньовічні університети, поступово зростав світський характер їхньої діяльності, а освітні стандарти наближались до сучасних. З'явилися нові вищі, зокрема політехнічні та спеціалізовані інститути та академії.

Таким чином, консервативний світогляд, розуміючи необхідність промислового розвитку, приймав та навіть сприяв науковому та технічному прогресу.

Промислова революція створила основу для становлення індустріального суспільства, на тлі успіхів у науці, техніці та виробництві почав вибудовуватися новий тип світогляду, який прийнято іменувати «модерністським», а відповідну йому культурну епоху — «модерном».

Модерн (фр. *moderne* — сучасне, сучасність) — історичний період, що почався з епохи Просвітництва (XVII–XVIII ст.), те саме, що і Новий час.

Проект модерну, сформований у XVIII ст. філософами Просвітництва, має місію постійного розвитку не тільки природничих наук, але й наук, що об'єктивізують універсальні основи моралі та права задля вивільнення інтелектуального та духовного потенціалу й подальшого їхнього використання не тільки в виробничій, а й у соціальній практиці.

Модерним вважається те, що сприяє об'єктивному вираженню «актуального духу часу» (Ю. Габермас) [3].

У понятті «модерн» поєднуються економічні, соціокультурні і політичні риси. Процес ствердження та розповсюдження принципів модерна отримав назву «модернізація».

Визначальними ознаками суспільства модерну є:

- створення промислового виробництва на основі машинних технологій;
- домінування раціонального сприйняття сутності соціуму та природи людини у відповідності з науковими принципами;
- легалізація раціональних принципів та механізмів контролю громадян за соціально-політичними процесами, динаміка розвитку яких сприймалася з позицій теорії прогресу;
- домінуючою формою соціальної взаємодії є не безпосередня позаекономічна комунікація, а соціально-економічні взаємозв'язки, які опосередковані товарами та функціональними ролями людини в суспільстві;
- соціальний статус людини визначається не походженням, а її місцем і роллю у системі суспільного.

Постмодернізм знімає протиставлення раціонального та ірраціонального, науки і літератури, науки і релігії, вважаючи, що між ними немає принципових відмінностей. Деякі постмодерністи пропонують не тільки реабілітувати релігію і зрівняти її з наукою, але і повернути їй пріоритет, оскільки саме вона, на їхню думку, дає абсолютні, фундаментальні, «початкові істини» [5].

У сучасності двополюсний - чорно-білий світ, що живив дихотомічні опозиції масової свідомості, давав можливість екстеріоризації добра і зла, ототожнення «свого – іншого» остаточно розпався. Епоха визначеності закінчилася.

У нових умовах такі форми визначеності як фундаменталізм, націоналізм, сепаратизм є не чим іншим, як спробою самоідентифікації з опорою на традицію, що відтворює старі якості світу.

У сьогоднішньому світі людина виявляється «осередком», певного культурного середовища. Сьогодні багато представників європейської культури живуть в одному або лише в декількох поверхах своєї особистості, своєї персональності.

Відбувається формування людини, здатної до адаптації в мультикультурному світі (різноманітності, поліфонічності, неодномірності, відкритості, нелокалізованості, розпорошеності, багатомірності і т.п.). Створюються умови для формування людини, здатної до змін протягом всього життя

Е. Фромм назвав цей антропологічний тип «біофільним», що синтезує раціоналізм і спонтанність, реалізує вищий рівень творчого самовияву у всіх сферах життєдіяльності і в самому характері своєї життєдіяльності, що синтезує раціоналізм і спонтанність як вищий рівень творчого самовияву у всіх сферах Життя.

У нових умовах формується парадигма особистісно-орієнтованої освіти метою якої є створення умов для формування особистості з високим рівнем суб'єктності, здатною до вільного вибору та відповідальною за наслідки своїх дій.

Список посилань

1. Поляков Л. В. Новая философская энциклопедия: в 4-х тт.. М.: Мысль, 2001 // http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/ консерватизм
2. Розенберг Н., Бирдцелл Л. мл. Как Запад стал богатым: Экономическое преобразование индустриального мира, гл. Развитие промышленности: 1750-1880" // tp: // www.libertarium.ru/l_lib_rich0
3. Габермас Ю. Модерн – незавершенный проект// Вопросы философии. 1992. №4//http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Article/Hab_Modern.php.
4. Педагогіка. Основні етапи розвитку педагогіки як науки // <http://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Наріжний Ю. Культурная ситуация начала 21 века. Прощание с мифами модерна// <http://postmodern.in.ua/?p=1674>

References

1. Polyakov L. V. Novaya filosofskaya ehnciklopediya: v 4-h tt.. M.: Mysl', 2001 // http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/ konservativizm
2. Rozenberg N. , Birdcell L.ml. Kak Zapad stal bogatym: EHkonomicheskoe preobrazovanie industrial'nogo mira, gl. Razvitie promyshlennosti: 1750–1880» // tp: // www.libertarium.ru/l_lib_rich0

3. Gabermas YU. Modern – nezavershennyj proekt// Voprosy filosofii. 1992. №4//http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Article/Hab_Modern.php.
4. Pedagogika. Osnovni etapi rozvitku pedagogiki yak nauki // <http://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Narizhnij YU. Kul'turnaya situaciya nachala 21 veka. Proshchanie s mifami moderna// <http://postmodern.in.ua/?p=1674>

ПОДМАЗИН С.И.

доктор философских наук, доцент,
заведующий областным научно-методическим
Центром психологии и социологии образования
Запорожского областного института
последипломного педагогического образования
(г. Запорожье, Украина)
advancing-time@i.ua

ЭВОЛЮЦИЯ ПРИОРИТЕТОВ ОБРАЗОВАНИЯ С ИЗМЕНЕНИЕМ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИХ ЭПОХ

Аннотация

В статье проведен анализ эволюции ведущих целей образования в течение основных культурно-исторических эпох цивилизации: традиционализма, модерна и постмодерна. Основной чертой традиционных обществ является господство религиозных представлений о реальности, политика и религия составляют единое целое. Политическая власть считалась одной из форм Божьей воли. Образование в традиционном обществе осуществлялась как имплицитно – в процессе самой жизни семей и общин, так и организовано – в религиозных и ремесленных учреждениях.

Промышленная революция создала основу для становления индустриального общества. На фоне успехов в науке, технике и производстве начал выстраиваться новый тип мировоззрения, который принято называть «модернистским», а соответствующую ему культурную эпоху – «модерн». Основная идея модернизма – идея Прогресса.

Постмодернизм характеризуется стремлением снять противопоставление рационального и иррационального, науки и литературы, науки и религии, считая, что между ними нет принципиальных различий. Происходит формирование человека, способного к адаптации в мультикультурном мире. Создаются условия для формирования человека, способного к изменениям в течение всей жизни.

В новых условиях формируется парадигма личностно-ориентированного образования, целью которой является создание условий для формирования личности с высоким уровнем субъектности, способной к свободному выбору и ответственной за последствия своих действий.

Ключевые слова: Традиционализм, консерватизм, модерн, постмодерн, образование, прогресс, личность, свобода, выбор, ответственность

PODMASIN S.

Honored Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Regional Scientifically-Methodical Centre
of Psychology and Sociology of Education of
Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
(Zaporizhzhya, Ukraine)
advancing-time@i.ua

THE EVOLUTION OF THE PRIORITIES OF EDUCATION IN CONNECTION WITH THE CHANGE PHILOSOPHICAL EPOCHS

Summary

The article analyzes the evolution of the major aims of education within the main cultural and historical civilizational epochs: traditionalism, modern, and postmodern. The main feature of traditional societies is the domination of religious representations of reality. Politics and religion were the whole one. Political power was considered a form of God's will. Education in traditional society was carried out in an implicit form – in the very life of families and communities, and in an organized form – in religious and craft institutions.

The Industrial Revolution created a basis for industrial society development. Technology and production began to line up a new type of philosophy at the background of scientific progress. It is called "modernist" and the cultural epoch is called "modern". The basic idea of the epoch is the idea of Progress.

Postmodern takes away the opposition of rational and irrational, science and literature, science and religion, believing that there are no fundamental differences between them. There is a human creation which is able to adapt to a multicultural world. It creates the conditions for the formation of a person which is capable of changing throughout life.

The learner-centered education paradigm forms under the new conditions. It aims at the creation of conditions for the formation of a person with a high level of subjectivity which is capable of free choice and responsibility for the consequences of actions.

Keywords: traditionalism, conservatism, modern, postmodern, education, progress, identity, freedom, choice, responsibility

УДК: 321.01:327:316.75 (470+571)

ТАРАН В.О.

доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
apitar@mail.ru

МОДЕРНІЗОВАНА УВАРОВСЬКА КОНЦЕПТУАЛЬНА ТРІАДА ЯК ВИРАЗНИК ІМПЕРСЬКОЇ СУТНОСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

В умовах боротьби за збереження і реформування української державності після революційних подій 2013-2014 рр. та відстоювання нею своєї суб'єктності в сучасному глобалізованому світі Росія представляє собою найбільш небезпечний зовнішній фактор соціально-політичної і економічної дестабілізації в Україні. Принципи такої політики чітко відображаються в офіційній російській ідеології, яка, послідовно забезпечуючи теоретичні засади для реалізації російської національної ідеї, активно використовує образ зовнішнього ворога і претензії на регіональну і світову геополітичну гегемонію. Намагання пояснити причину такої її особливості простежується в роботах цілого ряду фахівців у різних галузях, зокрема А.Зубова, Я.Грицака, О.Ситіна, М.Солоніна, Ю.Афанас'єва, Б.Немцова, М.Касьянова, А.Ілларіонова, А.Піонтковського, С.Белковського, В.Шендеровича, С.Демури, В.Застави та інших. Кожний із них дає своє бачення природи даного феномена, представляючи широкий спектр методологічних підходів. На думку автора статті, інтерес представляє осмислення названої проблеми в контексті історичної спадковості змісту провідних ідеологічних постулатів, що лежать в основі російської національної ідеї і принципів російської геополітики.

Тому *завданням* даної роботи є співставлення принципів основ сучасної російської державної ідеології з концептуальними положеннями російської державної політики, сформованими в ХІХ столітті – в період розквіту російської імперії. Оскільки ж такі положення мають багатоаспектне теоретичне підґрунтя і багатовекторне практичне спрямування, то *метою* статті є спроба показати їх безпосередній зв'язок перш за все з агресивною та імперською сутністю сучасної російської держави.

Обговорення проблеми.

Аналіз феномена російської державної ідеології неможливий без усвідомлення сутнісних засад, на яких будувалося формування російської державності. Практично вся її історія – це не тільки пошуки своєї культурно-цивілізаційної і етно-національної ідентичності, але й постійна боротьба за розширення власної території, за геополітичне домінування. Показово, що незважаючи на кардинальні відмінності за своїми соціально-політичними та економічними характеристиками ключових історичних етапів розвитку російської державності – епохи царської доби (Російська Імперія), радянського будівництва (СРСР) і посткомуністичного періоду (РФ), змістовна наповненість основних ідеологічних положень, що лежать в основі російського державотворчого процесу, в цілому залишається незмінною протягом кількох століть. Тому цілком закономірним для сучасної «путінської» Росії слід вважати спробу повернення до засад російської національної ідеї і геополітики як основи державної ідеології Російської імперії часів Миколи I, що ґрунтувалася на розробленій С.Уваровим тріаді: Самодержавство – Православ'я – Народність. Фактично йшлося про базові ціннісні орієнтири, що характеризували сутнісні ознаки російської цивілізації. Самодержавство визначалося як

природний спосіб політичної організації Росії, що передбачало сліпе підкорення вождю. Православ'я уособлювало як специфічну релігійну орієнтацію російського суспільства, так і тісний зв'язок з державою, котра не тільки виправдовувалася церквою, але й освячувалася нею. Народність же офіційно означала прихильність традиціям, «корінням» на протигагу західним віянням моди – індивідуалізму, свободі, рівності.

Таким чином повернення сьогоднішньої Росії до ідейних витоків її національно-державної ідентичності фактично означає реанімацію духовної основи російського імперіалізму, щоправда, з урахуванням характеру історичного моменту, динаміки соціальних зрушень та геополітичних особливостей сьогодення.

Безумовно, центральне місце у цій тріаді посідає ідея самодержавства. А це – фетишизація образу держави, максимальне посилення авторитаризму, відтворення культури її політичного лідера, який набуває царського статусу і наділяється безмежною владою.

Російська держава взагалі перетворюється на певний символ – символ не просто могутності, а саме імперської могутності, що уособлює собою «світову страшилку», здатну за рахунок сучасної армії і зброї наводити жах на весь світ і примушувати рахуватися із собою. Держава перебуває на вершині ціннісної піраміди в російському цивілізаційному світі, затьмарюючи собою цінність людини. Для останньої же міцна Російська держава виступає квінтесенцією всього суспільного і особистого життя, «компенсатором» будь-яких соціально-економічних, політичних, етнічних, групових, сімейних тощо проблем, прорахунків, негараздів, невдач.

Для російської держави найбільш сприятливою формою правління є, безумовно, авторитаризм. Незважаючи на спроби свого самообмеження на певних історичних етапах існування Росії, авторитаризм залишається важливою складовою її імперської сутності. Авторитаризм – як «воля, що сама себе воліє», як «абсолютно безмежне самовладдя», як самодержавство (Ю.Афанас'єв). Однак «руське самодержавство має суттєві відмінності від багатьох інших, тому що воно утверджувалося, установлювалося, розвивалося як самодержавство особового роду», з надзвичайною деспотією, жорстокістю і підступністю, які корелюють з російською ментальною особливістю – домінуванням інверсійної логіки. (Остання передбачає знищення однієї з двох протилежних сторін, програм в ході їх протиборства, на протигагу медіаційній логіці, коли в ході з'ясування відносин виникає принципово нова якість без знищення одного з опонентів). Крім того, із часів виникнення Московії самодержавство тут «наділено певною місією від Бога врятувати православну віру. І, власне, це спасіння православної віри самодержавство зробило своєю ціллю і ця ціль переформатувалася як протистояння католицькому заходу, котрий з точки зору православної віри зрадив цю християнську віру в ході погодження Константинополя з Римом». Логічним продовженням такої концепції стало формування ідеократичного самодержавства, ідеократичної влади, яка міцно трималася за ідею «Москва – третій Рим, а четвертому не бути...». Останнє ж обумовило протистояння ідеократичної монархії і ідеократичного самодержавства усієї Європі, і перш за все католицизму [2]. У подальшому ця ідея трансформувалася в імперські устремління Петра I, потім – ідею перемоги Світової революції, згодом – комунізму, і нарешті – збирання «руського миру».

Як бачимо, сьогоднішня геополітична місія російського самодержавства виходить далеко за межі протистояння виключно по лінії Росія – Захід. Сучасний російський історик Ю.Афанас'єв зазначає, що нинішня «Росія – це реальна небезпека існуванню всього людства». І пояснюється це тими внутрішніми процесами, що характеризують сутність соціального поля РФ. Воно складається із трьох реальностей: «відродження сталінізму» через сакралізацію влади; «умертвіння російського соціуму через його розкультування», тобто нівелювання його здатності до критичного самостійного мислення і повну підпорядкованість засобам масової інформації і пропаганди; «утвердження руського ресентименту» як потреби і намагання знаходити причину своїх негараздів, незгод, пригніченості, трагедії у комусь іншому, хто перебуває поруч, на кого можна перекласти відповідальність і покарати [1]. Зрозуміло, що на ідеологічному рівні це виступає ще й найбільш сприятливим для російської політичної влади засобом «пояснення» відсутності реальних досягнень у просуванні економічних і соціальних реформ у країні.

Враховуючи наявність в російській державно-політичній системі таких рис як етатизм, радикальний націоналізм, що ґрунтується навколо «руського миру», запозичений у нацистів іредентизм та анексіоністська зовнішня політика, панування державно-монополістичного капіталу в економіці, силових структурах та управлінні, високий рівень корумпованості чиновницької олігархії, шовінізм та клерикалізм в ідеології, доречно говорити про наближення її до фашизму. Відомо, що в будь-яких своїх проявах фашизм протиставляє інститутам і цінностям демократії так званий «новий порядок» та жорсткі засоби його утвердження. Фашизм у владі спирається на масову тоталітарну

політичну партію (приходячи до влади, вона стає монопольною), підконтрольні владі профспілки і незаперечний авторитет «вождя», «дуче», «каудільо», а також на масовий ідеологічний і фізичний терор. Особлива роль належить армії або силовим структурам, представники яких найчастіше стають державними керманічами. Не випадково, прихід в Росії до влади В.Путіна чітко пов'язують з його КДБ-шним минулим, що надає цій владі специфічних рис. На думку Л. Шевцової, існуючий нині в РФ політичний режим є взірцем преторіанського режиму. (Як відомо, починаючи з I століття до нашої ери римські імператори оточували себе добірними загонами військ, що називалися преторіанською гвардією. Останні мали надзвичайні привілеї, забезпечували не тільки підтримку і охорону існуючого імператора, але й приймали безпосередню участь у всіх політичних переворотках у Римській імперії). Нічого подібного раніше в історії Росії не було. Навіть самодержавні режими – це дещо інше. Сучасні преторіанці-силовики не просто контролюють владу – вони і є влада [13]. Про тривожні трансформації путінського режиму говорить й экс-прем'єр Росії М.Кас'янов. «Де-факто, – зазначає він, – ми бачимо, що існують ознаки режиму, який трансформується із авторитарного в режим з елементами фашизму. Він дуже схожий із режимами Муссоліні і Франко» [9]. Основні ідеї фашизму були викладені Б.Муссоліні у праці «Доктрина фашизму». Там, у II частині, яка має назву «Політична та соціальна доктрина», зокрема зазначається наступне: «Фашистська держава є воля до влади та панування. Римська традиція в цьому відношенні є ідеєю сили. У фашистській доктрині імперія є не тільки територіальним, військовим чи торговим інститутом, але також духовним та моральним... Для фашизму прагнення до імперії, тобто національного поширення є життєвим проявом... Для фашизму підйом імперії, тобто розширення нації, є сутнісним проявом життєздатності та протилежністю ознакам занепаду» [10, с.239-244].

До речі, посилання на Муссоліні має свою логіку. Не випадково саме до такого порівняння вдаються не тільки вітчизняні, але й зарубіжні аналітики. Так, головний редактор польської *Gazeta Wyborcza* А.Міхник зазначив: "Роблячи історичне порівняння, я би сказав, що Путін все більше починає бути схожим з Муссоліні – химерним і небезпечним диктатором" [12]. Російський соціолог І.Ейдман вважає, що у своєму просуванні в напрямку утвердження фашизму в РФ В.Путін, навіть вже випереджає Б.Муссоліні. Це стосується не тільки серії політичних вбивств представників російської опозиції, як прояву саме фашистської політичної технології, але й, на відміну від політичної кризи в Італії після вбивства у 1924 р. опозиційного депутата Маттеоті, остаточного «прищеплення» російському суспільству «синдрому пасивності» на аналогічні дії російської влади. І це не випадково. Адже фашизм став новою національною російською ідеєю [14].

На певні паралелі між радянським і російським авторитаризмом, з одного боку, та фашистською державою, з іншого, налаштовує врахування особливої ролі патерналізму. Як відомо, останній посідає одне з ключових місць у системі радянських (російських) соціально-політичних відносин, створюючи своєрідну ціннісно-світоглядну основу індивідуальної і суспільної свідомості. В принципі це повністю відповідає доктрині про особливе місце ідеї російського самодержавства на чолі з єдиним лідером (царем, генсеком тощо), яка цілком відповідає традиціям російської патріархальщини. Фашистська держава, відповідно до доктрини Б.Муссоліні, також є державою патерналістською, яка бере під контроль всі процеси в суспільстві в ім'я ефективності та справедливості. Йдеться передусім про всеосяжний корпоративізм, який об'єднує представників різних соціальних груп на професійній основі і через який визначається відповідне ставлення індивіда до самої держави. У цьому сенсі, за своїми програмними претензіям, фашизм був близьким до комуністичної ідеї і в основному відрізнявся тим, що заперечував класову боротьбу і наполягав на можливості симфонії всіх у суспільстві. Ідею ж симфонії в суспільстві фашисти взяли з практики Православної Східної Римської імперії і Православної церкви.

Спільне між названими імперськими системами можна простежити і у ставленні до історії. Цікаво відзначити, якщо Росія пишається у першу чергу своїм імперським минулим, яке пов'язується із «вдалою» загарбницькою та агресивною політикою Петра I, Катерини II, Сталіна, то А. Гітлер також акцентує увагу на важливих для історії німецького народу подіях: колонізації східної Німеччини, завоюванні і колонізації областей на схід від Ельби, організації Гогенцоллернами бранденбурзько-пруської держави як взірця та кристалізаційного ядра нової імперії [6, с.659].

Разом з тим, незважаючи на спільну ідеологію різних імперських держав, їх теоретичні доктрини суттєво відрізнялися. Так, Гітлер спирався на расовий підхід в розумінні німецької нації та її державної організації, що в принципі характерно для німецького націонал-соціалізму, який від самого початку орієнтувався на біологічний расизм, антисемітизм, еґвеніку та расову гігієну [6, с.389]. Навіть свої імперські прагнення щодо розширення власних територій Гітлер пояснював особливою історичною роллю на цих територіях німецького расового елемента. Це повною мірою розповсюджувалося і на

державну територію Росії. «Не державні обдаровування слов'янства дали силу і міць російській державі, – зазначає він. – Усім цим Росія зобов'язана була германським елементам – найяскравіший приклад тієї величезної державної ролі, котру спроможні відігравати германські елементи, діючи всередині більш низької раси. Саме так були створені численні могутні держави на землі... Протягом століть Росія жила за рахунок саме германського ядра в її вищих верствах населення» [6, с.665]. Цікаво, що саме такою логікою характеризується риторика сучасної російської політичної верхівки та тих, хто розробляє принципи російської державної ідеології, коли йдеться не тільки про українську державу, але й про Білорусь, Казахстан, республіки Прибалтики, Кавказу тощо. І навіть заслуга у перемозі у Другій Світовій війні почала приписуватися у першу чергу Росії і росіянам.

Муссоліні ж, навпаки, завжди говорив, що не приймає расового визначення нації, яка формує державу. Він ділив людей на "громадян" і "негромадян" своєї держави. Доказом служить те, що з початку 1919-х років і аж до 1938 року євреї становили значну частину італійської фашистської партії. І навіть коли Муссоліні, під жорстким тиском німців, все-таки прийняв наприкінці 1937-го року антиєврейські закони, він виклав їх у такій редакції, що вони, до люті нацистів, реально не працювали.

Ще однією особливістю реалізації російської імперської стратегії є те, що вона спирається на концепцію «постімперської легітимності». Смісл її, як стверджує О.Дугін, зводиться до того, що, «незважаючи на відсутність Імперії як цілого, її чисто адміністративні складові отримують повноцінний правовий статус незалежно від того, чи задовольняє дане утворення критерію повноцінної держави чи ні. В основі такого підходу лежить світська ліберальна ідея відносної довільності будь-якого державного утворення як історичної випадковості. За цією логікою етнічний, релігійний, культурний і соціальний компоненти є малозначимими і несуттєвими, оскільки населення розуміється тут як проста сукупність економіко-статистичних одиниць» ...» [8, с.105]. Таким чином, зведення населення до сукупності економіко-статистичних одиниць стає підставою для повного ігнорування суб'єктності будь-якого державно-національного утворення на теренах колишнього СРСР, позбавлення його права на власну історію, культуру, мову державно-політичну ініціативу тощо. Разом із тим імперська політика Росії активно використовує й доктрину «руського миру», яка також є досить недосконалою. Адже йдеться про суперечливість змісту самого поняття руськості, яке, з одного боку, офіційною російською ідеологією штучно спрямовується в етно-національне, а іноді навіть расове русло, але з іншого, – реально більше відповідає поліетнічній сутності російського соціуму. Головним об'єднуючим началом тут виступає російська мова. Показово, що будь-яка двомовність (іноді навіть тримовність) населення, яка властива значній частині населення держав – колишніх республік Радянського Союзу, не говорячи вже про національно-адміністративні суб'єкти самої РФ, трактується виключно на користь російськомовності, яка «потребує особливого захисту з боку Росії».

У той же час, саме російська мова виступає в якості дієвого інструменту проведення і насаджування з боку Росії відповідних світоглядних орієнтацій і системи цінностей. Особлива роль тут належить системі міфів, серед яких належне місце відводиться міфу про спільну історію, позитивний образ СРСР, виключну російську духовність, протилежну європейській бездуховності. Ось чому Росія всіляко виступає не просто в якості захисника російської мови чи культури за межами власної держави, але й категорично не сприймає тенденцій до розвитку інших національних мов і національних культур. Адже це сприяє піднесенню місцевого національного духу, національної і культурної ідентичності як основи їх державності, а також послаблює соціальну базу «руського миру» як найбільш надійного провідника російської офіційної ідеології і російських національних інтересів. Не випадково носії ідеї «руського миру» за межами РФ використовуються в якості п'ятої колони, яка не тільки лобює інтереси Росії, але й активно використовується як російський політико-військовий авангард у будь-яких збройних конфліктах РФ із сусідами з метою захоплення чужої території і насаджування на ній привабливою для Росії моделі державного устрою і політичного режиму.

Православ'я також продовжує зберігати найважливіше місце в російській ідеології, зокрема і концепції євразійства. Це має глибинні історичні корені. Традиційно Російська Православна Церква є невід'ємною складовою російської політичної влади, а це означає, що вона не тільки повністю підтримує всі постулати офіційної державної ідеології, але й у свій спосіб намагається посилити їх вплив і на свідомість громадян РФ, і - через власні церковні інститути - на настрої населення інших країн. А враховуючи те, що нинішня офіційна політика Росії є антигуманною і підступною за своєю суттю, а отже суперечить нормам християнської моралі, представникам РПЦ часто доводиться маскувати агресивний зміст намірів політичних лідерів російської держави «миролюбними» або політично нейтральними за формою висловлюваннями.

Показовим прикладом такого симбіозу є російський імперський проект «Руський мир», який проголошений також і основним завданням РПЦ. Саме остання активно використовує специфічну

риторику і «доказову базу» для обґрунтування імперських геополітичних амбіцій Росії. Серйозним аргументом на користь такої позиції є твердження про генетичний духовно-релігійний і державно-політичний зв'язок між Візантійською і Російською цивілізаціями.

У цьому контексті російським патріархатом всіляко підтримується ідея про «збирання споконвічних руських земель», зрозуміло, на основі православ'я. Щоправда, це потребує неабиякого спотворення історії, в якій з метою подальшої міфологізації російської державності навмисно перекирчуються історичні факти, порушується історична хронологія, тенденційно трактуються історичні документи тощо. Демонструючи саме такий підхід, патріарх РПЦ Кирил стверджує, що початок «Руського миру» - це 861-862 рр., перше офіційне хрещення Київської Русі – держави, визнаної Візантійською імперією та Константинопольським патріархатом, держави, що насправді не має жодного відношення до Московії. Уникає РПЦ визнання факту, що історично православна церква в Україні від хрещення Русі була митрополією у складі Константинопольського патріархату, що в 1685 році Московська патріархія (що відокремилася від Київської митрополії у 1448 році та отримала визнання у 1589 році) звернулася до Константинополя з проханням підпорядкувати їй Київську митрополію, що і було здійснено 1687 року [4]... Так само патріархом РПЦ виправдовується претензія Росії на Крим як здійснення історичної справедливості на повернення «споконвічних руських земель». Якщо ж певна територія не підпадає під категорію «споконвічних руських земель», якою є, зокрема Калінінградська область, то використовується інша аргументація – право Росії отримувати цю територію в якості, скажімо, «нагороди за перемогу над фашизмом у Другій Світовій війні», а тому «Калінінградська область – це руська земля, котра по праву належить нашому [руському – В.Т.] народу». У своїй новій якості вона має перетворитися на символ Перемоги, «русський анклав у центрі Європи посередині народів західної культури», «стратегічний форпост Росії, призваний назавжди відвернути... «натиск на Схід», «духовний форпост Росії в Європі», який забезпечує цивілізаційний діалог із Заходом і протистоїть західному впливу [5].

Цивілізаційно-ціннісний аспект, на переконання лідерів РПЦ, є одним із стрижневих у стратегічному геополітичному проекті Росії. Адже «Росія – це не просто держава зі своїми кордонами, законами і закладами. Це – країна-цивілізація, чії межі, місія і смисл буття визначаються духовними цінностями, ідеалами, історичними і культурними пам'ятниками, святинями» [5]. Таке ототожнення країни, яка не має чітких меж, з цивілізацією (на зразок з візантійською) відкриває перспективи для подальшого розширення її кордонів за рахунок, у тому числі, суверенних держав, які мають «здійснити свій унікальний проект інтеграції» і «створювати єдину цивілізаційну спільність», «велике багатонаціональне об'єднання» [4].

Логіка механізму створення такої спільності розглядається і з іншого боку, через співставлення понять руська церква і руський мир. Так, Московський Патріарх розділяє поняття руська церква і руський мир, адже «у створення руської цивілізації важливий внесок робили і роблять представники ісламу, буддизму, юдаїзму і традиційних християнських конфесій». Всіх їх об'єднує одна система цінностей, яка створює спільну культуру. Однак, при цьому патріархом відзначається особлива роль саме руського народу, руської культури, зокрема російської мови, а в церковному житті - церковно-слов'янської [4]. А це визначає освячення РПЦ специфічної етнічної і духовно-релігійної ієрархії в існуючому і будь-якому перспективному багатонаціональному утворенні навколо Москви.

Сама ж РПЦ, незважаючи на декларування рівності церков і «категоричне перешкоджання утиску свобод усіх тих, хто сповідує іншу віру», насправді всіляко опікується розширенням своїх парафій за межами Росії, котрі використовуються як осередки «руського миру», до якого залучається і місцеве населення, та служать духовними віхами для подальшої політичної експансії російського політичного режиму. Одночасно вона виступає проти будь-яких інших церков і конфесій навіть християнського спрямування, і особливо тих, які сприяють етно-національній консолідації і духовному піднесенню неруських народів на території інших держав. Так, в Україні РПЦ, відверто підтримуючи агресивну політику РФ, вкрай негативно ставиться до всіх церков проукраїнської орієнтації, а також категорично виступає проти ідеї створення української помісної православної церкви. Натомість всіляко використовує розкол українського православ'я і відверто підтримує виключно УПЦ МП. Навіть «шукаючи миру» на Сході України, патріарх Кирил чомусь ігнорує УПЦ КП і апелює тільки до митрополита УПЦ МП Онуфрія. І це не випадково. Адже саме ця церква не визнає факту російської агресії, не шанує українських героїв, не освячує героїчну боротьбу українського народу проти загарбників, а отже виступає союзником російської імперської політики в Україні.

Гіпертрофія місця РПЦ в сучасному російському геополітичному проекті і російському цивілізаційному світі не заважає Росії використовувати релігійний фактор у безпосередньому політичному контексті. Зокрема, провідні російські ідеологи «творчо» використовують той факт, що

значна частина народів, які проживають на території сучасної Росії сповідують іслам. Очевидно, що об'єднуючим началом віруючих різних конфесій і релігій має стати єдиний обожнюваний лідер супердержави, у даному випадку нинішній Президент Росії. Не випадково, «віддані» мусульмани Москви виступили з ініціативою відкрити у столиці РФ мечеть в ім'я В.Путіна. До речі, релігійний фактор активно використовується Росією і в військово-загарбницьких операціях. Війна у Чечні 1994-1997 рр. та 1999-2009 рр. проводилась під ідеологічними гаслами відновлення «конституційного порядку» та боротьби з міжнародним ісламським тероризмом. У війні проти Грузії (2008 р.) і грузин як християнського народу для більшої ефективності використовували військові підрозділи, укомплектовані переважно мусульманами, підбурюючи антихристиянські настрої останніх. Теж саме спостерігається у війні проти України на Донбасі (2014-2015 рр.), де на шляху встановлення «руського миру» надзвичайну агресивність і жорстокість під бойовий клич ісламських воїнів «Аллах Акбар» демонструють банди чеченського ставленика Кремля Р. Кадірова, а також представники малих народів РФ «неслов'янської зовнішності».

Модернізована ідея народності сьогодні ґрунтовно розробляється одним із представників неоєвразійського проекту в Росії О.Дугінім. Цікаво відзначити, що спочатку «теоретичні міркування» цього проекту сприймалися як прояв соціально обмеженого політичного радикалізму. Проте нині саме концептуальний підхід названого автора став важливою складовою російської офіційної державної ідеології. При розгляді народності О.Дугін враховує не тільки історичну ретроспективу, але й ситуацію епохи посткомунізму, що корелює з феноменом руськості. При цьому він виходить з того, що «РФ не є Росією, повноцінною Руською Державою. Це перехідне утворення в широкому і динамічному глобальному геополітичному процесі і не більше того. Зрозуміло, РФ може стати в перспективі Руською Державою, але зовсім не очевидно, що це відбудеться, і також неочевидно, чи треба цього прагнути» [8, с.103]. Разом з тим автор підкреслює, що незважаючи на змістовну і етнічну невизначеність поняття «руський народ», саме воно (це поняття) стає центром російської геополітичної концепції. Сутність руськості проявляється перш за все через її співставлення із західністю, як певна радикальна протилежність останній – тобто, антизахідність. Ці два начала є «конкуруючими і взаємовиключаючими одна одну моделями, протилежними полюсами». Руський народ є носієм особливої цивілізації, що має «риси самобутнього і повноцінного планетарно-історичного явища», забезпечуючи його право на «цивілізаційну експансію». Експансіонізм руських не є історичною випадковістю. «Цей експансіонізм є невід'ємною складовою історичного буття руського народу», внутрішньою «потребою у створенні Імперії, кордони якої історично постійно розширювалися, охоплюючи все більший і більший конгломерат народів, культур, релігій, територій, регіонів». І в цьому полягає месіанська роль руського народу як певний «загальний знаменник», який «дозволяє руським інтегрувати в свою Імперію будь-які культурні реальності». «Руський народ виходить у своєму бутті із ще більш глобальної, «сотеріологічної» перспективи, котра в тенденції має загальнопланетарне значення». «Руським є діло до всього і до всіх, – наголошує О.Дугін, – і тому в кінцевому рахунку інтереси руського народу не обмежуються ані руським етносом, ані Руською Імперією, ані навіть усією Євразією. Цей «трансцендентний» аспект руської нації необхідно враховувати при розробці майбутньої геополітичної стратегії» [8; 107-109]. І це повністю відповідає офіційній позиції Кремля щодо зовнішньополітичної стратегії Росії на перспективу. «Я хочу, – наполягає В.Путін, – щоб усі розуміли, – наша країна буде і надалі енергійно відстоювати права росіян, наших співвітчизників за кордоном, використовувати для цього весь арсенал наявних засобів: від політичних й економічних, до передбачуваних у міжнародному праві операцій, праві на самооборону» [9].

Висновки. Таким чином, незважаючи на зміни епох в історії російської держави, які мали кардинальні відмінності у формаційних характеристиках, адміністративно-територіальній структурі і масштабах, способах економічної і політичної організації тощо, можна відзначити наявність спільних для всіх цих епох змістовних ідеологічних складових, що незмінно підживлювали усі форми російського імперіалізму, у тому числі й неоімперський його різновид.

Провідні теоретичні засади нинішньої офіційної російської ідеології і політики знайшли всебічне обґрунтування в осучасненій уваровській тріаді: Самодержавство – Православ'я – Народність. Змістовне наповнення цих світоглядно-ціннісних сутностей набуло цілісного концептуального підходу щодо ідейних основ російської національної ідентичності і визначення місця РФ у світовому глобальному просторі. Базовими положеннями такої концепції стали: традиційна імперська могутність, ідея про виключність руського цивілізаційного світу і руської духовності, особлива месіанська роль руського православ'я, право на політичний і культурний експансіонізм, захист «руського миру» за межами РФ і право на перенесення міждержавних кордонів, розгляд будь-яких

світових проблем через призму геополітичних інтересів Росії тощо. Специфічна трансформація системи політичних і економічних відносин у сполученні з посиленням тенденцій антизахідництва, антидемократії, шовінізму, клерикалізму і ксенофобії свідчить про поступову фашизацію російської влади і соціуму, що підкреслює незворотну агресивну спрямованість російської геополітики.

Розкриття імперської сутності РФ має особливе значення не тільки на теоретичному рівні, але й у практичній площині. Це стосується і населення самої Росії, яке має усвідомлювати рівень історичної відповідальності за наслідки реалізації подібної політики, і світового співтовариства, що потребує розробки адекватних механізмів регулювання міждержавних відносин в умовах глобалізації, і сусідніх держав, зокрема й України, які мають чітко оцінювати ступінь реальних загроз, що приховує в собі близькість «руського миру», та шукати способів колективного захисту від його можливого «розповзання». Для України, яка стала безпосередньою жертвою агресивної політики «північного сусіда» у перманентній боротьбі за його політичне регіональне і світове лідерство, на часі стоїть перегляд комплексного підходу щодо визначення концептуальних засад Конституції України, військової доктрини, програми економічного розвитку, стратегії зовнішньої і внутрішньої політики, інформаційної безпеки, науки, освіти й виховання, національної культури тощо, зміст яких повинен враховувати об'єктивну наявність не тільки спільних кордонів з державою-агресором, але й досить розгалужених і міцних соціокультурних міждержавних, міжетнічних та міжособистісних україно-російських зв'язків на усіх рівнях взаємовідносин.

Список посилань

1. Афанасьев Ю. Послушное большинство как основа путинской России /Ю.Афанасьев // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://echo.msk.ru/programs/year2015/1514266-echo/>
2. Афанасьев Ю. Русское самодержавие в XX веке / Ю.Афанасьев // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://echo.msk.ru/programs/cenapobedy/951646-echo/>
3. Бжезинский Зб. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) // Пер. О.Ю.Уральский / Зб.Бжезинский. – М.: Междунар. Отношения, 1998. – 255 с.
4. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на открытии IV Ассамблеи Русского мира // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1310952.html>
5. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на I Калининградском форуме Всемирного русского народного собора // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4013160.html>
6. Гитлер А. Моя борьба / А.Гитлер. – Х.: ООО «Свитовид», 2003. – 704 с.
7. Декларация про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (30 грудня 1922 року) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1922%2812%2930.stvorennya_SRSR..php
8. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством / А.Дугин. – М.: Издательство: АРКТОГЕЯ-центр, 2000 г. – 928 с.
9. Заявление В.Путина на совещании российских послов 1.07.2014 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dialog.ua/news/7715_1404218825.
10. Муссолини Б. Доктрина фашизма (1932 р.)// Вся политика. Хрестоматия // Сост. Нечаев В.Д, Филиппов А. В./ Б.Муссолини. – М.: Изд-во «Европа», 2006 – 440 с.
11. Путин шокирован санкциями, принятым западными государствами, - экс-премьер России // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://censor.net.ua/news/303178/>.
12. Украина является началом конца Путина - главный редактор Gazeta Wyborcza // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://censor.net.ua/n327346>
13. Шевцова Л. Путин ищет новые способы удушения Украины // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.liga.net/interview/politics/3329055.htm>.
14. Эйдман И. Новая национальная идея Путина / И.Эйдман. – М.: Эксмо, Издательство АЛГОРИТМ ООО, 2014. – 240 с.

References

1. Afanas'ev U. Poslushnoe bolshinstvo kak osnova pytinskoi Rossii [The most obedient as the basis for Putin's Russia] / U.Afanas'ev // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostupa: <http://echo.msk.ru/programs/year2015/1514266-echo/>

2. Afanas'ev U. Rysskoe samoderzhavie v XX veke [Russian autocracy in the twentieth century] // U.Afanas'ev // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: <http://echo.msk.ru/programs/cenapobedy/951646-echo/>
3. Bzhezinski Zb. Velikaia shahmatnaia doska (Gospodstvo Ameriki i ego geostrategicheskie imperativi) // Per. O.U.Yralski [The Grand chessboard (the Domination of America and its geostrategic imperatives)] // Zb.Bzhezinski. – M.: Mezhdunar. Otnoshenia, 1998. – 255 s.
4. Vistyplenie Sviatejshego Patriarha Kirilla na otkritii IVAssamblei Rysskogo mira [Statement of his Holiness Patriarch Kirill at the opening of the IV Russian World Assembly] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1310952.html>
5. Vistyplenie Sviatejshego Patriarha Kirilla na I Kaliningradskom foryme Vsemirnogo rysskogo narodnogo sobora [Statement of his Holiness Patriarch Kirill on the I Kaliningrad forum of the world Russian people's Council] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4013160.html>
6. Gitler A. Moia borba [My struggle] / A.Gitler. – H.: OOO «Svitovid», 2003. – 704 s.
7. Deklaratsia pro ytvorennia Souzy Radianskih Sotsialistichnih Respyblik (30 grydnia 1922 roky) [The Declaration on the formation of the Union of Soviet Socialist Republics (December 30, 1922)] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1922%2812%2930.stvorenniya_SRSR.php
8. Dygin A. Osnovi geopolitiki. Geopoliticheskoe bydyshee Rossii. Mislit prostranstvom. [The foundations of geopolitics. Geopolitical future of Russia. Thinking by space] / Dygin A.– M.: Izdatelstvo: ARKTOGEIA-tsent, 2000 г. – 928 s.
9. Zaiavlenie V.Pytina na soveshanii rosiiskih poslov 1.07.2014 g. [V.Putin's statement at the meeting of Russian ambassadors 1.07.2014] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: http://www.dialog.ua/news/7715_1404218825.
10. Myssolina B. Doktrina fashizma (1932 r.) // Vsia politika. Hrestomatia [The doctrine of fascism (1932)/The Whole policy. Reader] // Sost. Nechaev V.D., Filippova A. V./ B.Myssolina. – M.: Izd-vo «Evropa», 2006 – 440 c.
11. Pytin shokirovan sanktsiami, prinatim zapadnimi gosydarstvami, - eks-premier rossii [Putin is shocked by the sanctions imposed by Western States - former Prime Minister of Russia] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: <https://censor.net.ua/news/303178/>.
12. Ykraina iavljaetsia nachalom kontsa Pytina –glavnij redaktor Gazeta Wyborcza [Ukraine is the beginning of the end of Putin - the chief editor of Gazeta Wyborcza] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: <http://censor.net.ua/n327346>
13. Shevtsova L. Pytin ishet novie sposobi ydyshenia Ykraini [Putin is looking for new ways to strangle Ukraine] / L.Shevtsova. - // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: <http://news.liga.net/interview/politics/3329055.htm>.
14. Eidman I. Novaja natsionalnaja ideja Pytina [New national idea of Putin] / I.Eidman. – M.: Eksmo, Izdatelstvo ALGORITM OOO, 2014. – 240 s.

TARAN V.

doctor of philosophical sciences, professor,
professor of the Department of philosophy
of Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
apitar@mail.ru

UPGRADED UVAROV'S CONCEPTUAL TRIAD AS AN EXPRESSION OF IMPERIAL NATURE OF MODERN RUSSIAN STATE IDEOLOGY

Summary

As historical experience testifies, the fight for the regional and world domination was always considered priority expression of Russia's policy. Such policy is based on the idea of Eurasianism. In Russian interpretation Eurasianism is considered as the «chess-board» on which the fight for world domination is carried out, and such fight touches geostrategy – a strategic management of the geopolitical interests. The idea of Eurasianism begins from religious and political myth about «Moscow is Third Rome». Further this idea was transformed into imperial aspirations of Peter I, Kateryna II and tsar's Russia, then into idea of victory of World revolution, afterwards –into the communism, and finally – the collection of the «Russian

world» which conforms to all stages of development of the Russian imperial state despite of its socio-economic and political organization. Thus there was unchanging the absolute «law» of Russia on an expansionist policy and expansion of own territory at the expense of other countries.

The geopolitical neoimperial aspirations are in the basic of the state ideology and policy of modern Russia. Leading theoretical principles of this official geopolitics found a comprehensive study in the modernized Uvarov`s triad: Autocracy – Orthodoxy – Nationality. Meaningful content of these ideological and valued essences reached integral conceptual approach in determine the location of RF in the world global space.

The idea of autocracy occupies a central place in this triad. And it is fetishization of image of the state, maximal strengthening of authoritarianism, recreation of cult of it political leader, which acquires tsar's status and is provided with boundless power. An important role in this context is taken to embodiment of model of «postimperial legitimacy», which becomes foundation for the complete ignoring of the subjectivity of any state and national formation on the territory of the former USSR, deprivation it of rights on its own history, culture, language, state and political initiative etc. The index of strengthening of policy of autocracy at social level has become the revivals of stalinism, «deculturicy» of the Russian society, approval of the Russian resentment (searching external guilty) on the ground of absence of the real changes in economic and social spheres. Correlation of autocracy with an etatism, antidemocracy, high corrupted of officials, total domination of state-monopoly capital, radical nationalism and chauvinism, by an aggressiveness of a foreign policy testifies about strengthening of the fascist tendencies in the social and political spaces of RF. The getting up of empire and expansion of nation for fascism is the essence display of its viability.

Orthodoxy also continues to keep a major place in Russian conception of Eurasianism. Traditionally Russian Orthodox Church is inseparable part of Russian political power, and it means that it not only entirely supports all postulates of official state ideology, but also tries to strengthen their influence on the consciousness of citizens both in RF and outside its territory using own methods. Russian imperial project the «Russian world» is proclaimed also as the basic task of ROC. It actively uses a specific rhetoric and «evidential base» for motivation of the imperial geopolitical ambitions of Russia. A serious argument in behalf of such position is assertion about connection genetic religious spirit and state politic with Byzantium and Russian civilizations, about exceptional nature of the Russian civilization world and the Russian spirituality, special messianic role of the Russian orthodoxy, about the necessity of «collection of native Russian lands», clearly, on the basis of orthodoxy.

The modernized idea of nationality consists in that essence of Russianity is shown above all through its comparison with Westiny, as radical it opposition – antiwestiny. These two principles are «competed and mutually excepted each other models, opposite poles». Russian people, according to an official doctrine, are the medium of the special civilization, which has «features of the original and value planetary-historical phenomena», providing his right on «civilization expansion».

Expansionism of Russian is not a historical chance. This expansionism is the mandatory component of the historical life of Russian people, the internal need in creation of Empire, historical borders of which were constantly broadened and embrace increasing conglomerate of people, cultures, religions, territories.

The special value has an awareness of imperial essence of RF not only in a theoretical plane but also at practical level. It concerns Russian society, world community and nearby states. For Ukraine which has become the direct victim of aggressive policy of «north neighbour» in a fight for its political regional and world leadership, the revision of complex approach to determination of conceptual principles of Constitution of Ukraine is on the agenda, military doctrine, strategy of economic development, foreign and internal policy, informative safety, science and education, national culture, and others, maintenance of which must take into account the objective presence of not only common borders with a state-aggressor but also the enough ramified and strong socio-cultural connections between Ukraine and Russia on all levels.

УТЮЖ И.Г.

доктор философских наук, профессор,
заведующий кафедрой общественных дисциплин
Запорожского государственного медицинского университета
(г. Запорожье, Украина)
utyh13@ukr.net

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОСОФИИ МЕДИЦИНЫ

Аннотация

В статье представлена философская рефлексия постструктуралистского дискурса в медицине, через идею нормы и нормализации, через аналитику репрессивных факторов в институциональной медицинской сфере. Отмечается, что философия медицины (фармации) – это своего рода интеллектуальная программа дискурса о древнейшем явлении – науке, связанной с лечением человека. В целом же медицина является не только наукой о больном, но и наукой о здоровом человеке.

Ключевые слова: философия, медицина, постструктурализм, парадигма, здоровье, дегуманизация медицины.

Актуальность исследования. Философия медицины в современном научном дискурсе презентует себя несколькими мощными парадигмами – это фрейдизм и постструктурализм. Именно данные парадигмы рассматривают философию медицины и фармации как рефлексию на здоровое сбережение человека и общества. Аспекты здоровья, продолжительность жизни, моральная гармонизация человеческих общностей – это феномены, которые, в условиях растущей социальной конкуренции, могут быть измерены, спрогнозированы и использованы самим человеком и обществом. Это нормативное знание о человеке, но оно естественно исторично.

Цель нашей статьи представить философскую рефлексию постструктуралистского дискурса в медицине, через идею нормы и нормализации, через аналитику репрессивных факторов в институциональной медицинской сфере. Ведь философская рефлексия репрессивных факторов социокультурных институтов нужна тогда, когда у людей, у какой-то части общества, возникает потребность в личной свободе.

Степень разработанности проблемы. Проблемы философии медицины преимущественно разрабатывались французской школой постструктурализма: М. Фуко, Ж. Лакан, А. Бадью, Ж. Делез, Ф. Гваттари и др. Также серьезные исследования в сфере философии медицины представлены в контексте классического и постклассического психоанализа – можно назвать такие имена как З. Фрейд, В. Райх, К. Хорни, Л. Бисвангер и др.

Основной материал статьи. Прежде чем рассмотреть историческую аспектность методологической трансформации философии медицины, хотя бы в одной из предлагаемых парадигм, хотелось бы дать определение, что мы будем понимать под феноменом «философия медицины», потому что данное определение также соотносится с парадигмальностью постструктурализма.

Как отмечает современный философ Хрусталева Ю. М. «философия медицины и фармации – 1) это самосознание медицинского сообщества, которое стремится понять и оценить медицинские знания о здоровье человека и пути его освобождения от болезней; 2) это осмысление общемедицинского сознания и клинического мышления» [1].

Автор отмечает, что медицина практически всегда сталкивается с проблемами, ответы на которые может дать только ее философия. Это – сущность жизни и смерти, обоснование смысла здоровой жизнедеятельности людей, вопросы сознательного и бессознательного, морально-этические проблемы здравоохранения и многое другое, даже проблема смены дискурсов власти (М. Фуко) возникает в лоне философии медицины.

Философия медицины (фармации) – это своего рода интеллектуальная программа дискурса о древнейшем явлении – науке, связанной с лечением человека. В целом же медицина является не только наукой о больном, но и наукой о здоровом человеке. Она преследует цель предотвращения болезней, укрепления здоровья, продление активного творческого долголетия.

Медицина и философия призваны укреплять жизнь людей физически, возвышать духовно, делать её нравственно осмысленной. Медицина и философия стали своего рода средством проявления человеческой мудрости.

Ведь недаром, люди «посвященные в тайны бытия человеческой природы» стали называться мудрецами. Только они допускались к терапевтическому и хирургическому воздействиям на тело, которые исходили из сложного мыслительного процесса – распознавания заболеваний – диагностика – сфера мудрости врача, иначе говоря – его научно-исследовательская деятельность [1].

Поэтому предметным полем философии медицины является здоровье человека, как норма жизнедеятельности, как норма жизненного успеха, как норма «вечной молодости», таким образом, тема здоровья является не только медико-биологической, но и социально-философской проблематикой. Идея нормы и нормализации в историко-культурном аспекте очень важна, так как человек судит о своей нормальности, сравнивая себя со своим окружением и ориентируясь на социокультурный контекст.

К примеру, М. Фуко рассматривает идею нормы и нормализации в историческом и методологическом плане. Он анализирует тенденцию к усилению социальной, политической и технической нормализации, развивающуюся преимущественно с эпохи Просвещения. Эта тенденция привела, к примеру, в области образования к появлению «нормальных» школ, в медицине к возникновению больничных организаций, ярко проявилась в области промышленного производства, военного дела и т. д. В целом, она стала общим преобладанием универсального над локальным, что является чертой современного общества в отличие от традиционного. Норма здесь не тождественна естественному закону, что Фуко особо отмечает. Она выполняет роль требования и до некоторой степени принуждения в своей области.

Можно говорить и о многообразии представлений о норме, их исторической обусловленности, определяемой особенностями эпохи.

М. Фуко подчеркивает тот момент, что норма – это элемент, исходя из которого обосновывается и узаконивается некоторое действие. Норма подразумевает одновременно и принцип квалификации, и принцип коррекции. Функцией нормы не должно быть исключение, отторжение. Наоборот, она сопряжена с позитивной техникой вмешательства, преобразования, с некоторым нормативным проектом.

Данные идеи мы находим в работах Мишеля Фуко – «Психическая болезнь и личность» (1954) «История безумия в классическую эпоху» (1961), «Рождение клиники: Археология врачебного взгляда» (1963). Причем в своих работах М. Фуко, пытается осмыслить не конкретную медицинскую проблему, специальность, а вообще социокультурный феномен медицины в рамках трансформации нормы и нормализации. Дело в том, что в медицине в норме отражается такое качественное состояние жизнедеятельности организма, на которое количественные функционально-морфологические сдвиги в определенных рамках существенно не влияют [3]. Для М. Фуко нормой как демаркационной гранью, в пределах которой может существовать человек, общество или можно сказать жизнь – есть «знание-власть», «болезнь-смерть» [2].

Как указывается во введении к книге М. Фуко «Рождение клиники: Археология врачебного взгляда» (1963) «интерес к медицине можно объяснить и тем, что тема болезни и смерти оказались для М. Фуко, довольно прочно связанными с центральной темой его творчества – темой «знания – власти». Именно болезнь и смерть как зоны безусловной власти (в самых различных смыслах) оказались излюбленной моделью, на которой он с присущим ему блеском демонстрировал сложную структуру простых на первый взгляд вещей и то, что дискурс о смерти и болезни – на самом деле дискурс об онтологических основаниях субъекта и жизни» [2].

Постструктуралистская методология М. Фуко дала возможность раскрыть зависимость форм деятельности врачей и зависимость их конкретного знания от того, что он называет «кодами знания». Автор блестяще презентовал историю клиники, которая исследует душу как состояние, соответствующее больному телу. Фуко анализирует исторические парадигмы (коды), на основе различных описаний болезней, сделанных врачами в одно и то же время. И как правило врачи могут и не подозревать об их существовании и власти, данные парадигмы задают смысловые векторы для медицинского сообщества. Влияние упрочения или, наоборот, изменения таких общих форм знания в парадигме огромно.

В книге «Рождение клиники» Фуко отмечает, что предмет его исследования касательно медицины связан с выяснением вопроса: как особое познание больного индивидуума структурируется на протяжении того или иного времени. А это позволяет, по его мнению, показать, что «клинический опыт возможен в виде познавательной формы», и что он приводит к реорганизации всего больничного дела, к новому пониманию положения больного в обществе. Эти «глубинные структуры», где сплетаются воедино пространство, язык и смерть и которые обычно суммируются в виде

анатомическо-клинических методов, образуют историческое условие развитие медицины как области «позитивного» действия и знания [2, С. 204].

Поэтому философия медицины и поднимает вопрос о современном состоянии социальной культуры общества. Каждой исторической эпохе соответствовала своя социальная культура – это главным образом, институциональная «культура принуждения». Мир облик которого меняется под воздействием рациональности, техники и технологии – эти ценности в определенных условиях организуют репрессивную социальную практику. В условиях повсеместной экономической паранойи господствует антропологический тип «потребителя» и «прагматика» и соответствующий ему мировоззренческий принцип – гедонистический индивидуализм, который как «кислота разъедает» современное общество и это не может не отражаться на положении дел в медицине, ведь сегодня только «ленивый» не критикует медицину. Почему современное общество столь критично и столь пристально вникает (или не вникает) в проблемы медицины? Одна из причин критики медицины в обществе – это явление «дегуманизации медицины».

Дегуманизация институциональной сферы медицины разрушает ценностные отношения между врачом и пациентом. В основе деятельности врача должно лежать сострадание, понимание и принятие другого. Но врач поставлен сегодня в нереальные условия «выживания-зарабатывания», которые делают его «телом без органов» (Ж. Делёз, Ф. Гваттари) и поэтому врач как «ученый» стал теснить врача «гуманиста». Но это только один из аспектов репрессивных практик в медицине.

Свое концентрированное выражение деструктивный потенциал современной техногенной цивилизации находит в конкретных репрессивных фигурах. Поскольку, во-первых, фигура служит средством организации сообщества (национального, политического, религиозного, научного, профессионального и иного). К примеру, в философско-политическом дискурсе в качестве подобной фигуры выступали фигуры Труженника, Солдата, Фюрера и даже Боевика.

Во-вторых, очевидно, в понятии фигура, включающей в себя геометрию, расположение тел в социальном пространстве, положения, позиции восприятия, занимаемые людьми, наиболее адекватно могут быть представлены важнейшие слагаемые технологической цепи такого сложного, зачастую неосознаваемого даже специалистами явления, каким является насилие.

Дело в том, что насилие в медицине традиционно ассоциировалось с психиатрическими клиниками, в которых заключались «больные инакомыслием». Не случайно за использование психиатрии в политических целях советская ассоциация психологов и психиатров в начале 1980-х годов была исключена из Всемирной организации. Однако если мы шире раскроем свои глаза, сместим границы восприятия, то сможем обратить внимание на то, что репрессивный характер медицины содержится и в ее структурно-функциональных основаниях. Одним из примеров можно взять работу Ю. Хабермаса, где он рассматривает техники дегуманизации медицины через вмешательство в человеческую природу. Философ отмечает, что в этой связи различает два типа вмешательства в человеческую природу, которые он называет *логикой технизации* и *логикой целительства*. *Логика технизации* определяет манипуляцию человеческим материалом с позиций инструментально действующего лица. Как пример он приводит генетическое вмешательство, проводимое с эмбрионом в соответствии с какими-то целями, на основании простых предпочтений третьего лица (например, родителей). Здесь надо иметь в виду, что Хабермас рассматривает это как акт вмешательства в природу человека как будущего участника социальной коммуникации, без его виртуального согласия на это вмешательство. Хабермас пишет о том, что мы не должны инструментализировать *человека*, словно *вещь*, для каких-то *других* целей, Он должен иметь возможность реализовать свои смысложизненные позиции. С другой стороны, *при клиническом вмешательстве* воздействие соответствует позитивной евгенике, «*логике целительства*», то есть ликвидации зла, подчиненной межличностному консенсусу. Этот пример подтверждает факт смыслового существования медицины в XX в. Медицина, начиная с XX века достигает решения прекрасной задачи внедрения в человеческую жизнь ПОЗИТИВНЫХ фигур здоровья [2]. Она развивается как знание о здоровье человека, т.е. одновременно как опыт не больного и определения идеального человека.

Стремление соответствовать социально-нормирующему представлению о здоровье означает выбор в пользу жизнеспособности, раскрытия индивидуального потенциала. Переход к более высокому качеству жизни подразумевает способность к рациональному построению жизненной стратегии. Целенаправленная работа над собой, умение использовать как превратности жизни, так и самого себя в плане накопления личностного капитала переходит в разряд добродетелей. Она свойственна отнюдь не каждому, но может быть достигнута. Очевидно, что здоровье приобретает характер ценности.

В управлении человеческим существованием медицина занимает нормативное положение, авторизуя не только простое распространение советов о «здоровом образе жизни», но и оправдывая его для управления физическими и моральными связями индивида и общества, в котором он живет.

Культурная модель современности требует адаптироваться к переменам и воли к совершенствованию. Рассмотренный в ракурсе биологического вида человек является результатом длительного эволюционного процесса. Впервые он до какой-то степени может выбирать, каким он хочет быть. Развитие медицины и биологии за последние два столетия дают ему относительно большую, чем раньше, возможность модифицировать себя в соответствии со своими пожеланиями («пионеры самоинструментализации вида», по выражению Хабермаса). Это отражается в характере социально-гуманитарного знания, социальных и управленческих технологиях, но в меньшей степени в общественной морали. Она выдает целый спектр цивилизационно-культурных реакций, становясь то более сострадательной к больным и обездоленным, то приветствуя достижительность и перфекционизм.

Социальные теоретики отмечают, что действующие силы общества владеют культурными кодами, идейными направлениями и оспаривают друг у друга контроль над ними. Например, это относится, по К. Мангейму, к образованию, так как оно является средством подготовки того типа личности, который нужен данному обществу для его успешного функционирования и развития. В своем предельном выражении эта мысль иногда выглядит как рассмотрение господствующей идеологии в качестве дискурса правящей элиты (в т. ч. экономической, финансовой). Просто это более проникающий и более разнообразный дискурс, чем раньше. Подразумевается, что социально-культурные нормы отношения человека к себе, к своей телесности, не должны препятствовать технологическому и экономическому прогрессу. Бессознательные тактики превратились в социальные стратегии, поэтому и тема фигуративной сексуальности выходит на первое место в изучении природы человека, и это еще один аспект постструктуралистского дискурса.

Требование высокой эффективности человека в социуме создает двойную классификацию, связанную со здоровьем как условием раскрытия личностного потенциала. Такая классификация связана, во-первых, с собственно уровнем здоровья (более или менее объективно здоровый индивид), и, во-вторых, со степенью «социальной благонадежности» (ответственно относящийся к себе/имеющий вредные привычки, не соблюдающий режим лечения, безответственный/асоциальный индивид). М. Фуко вообще рассматривает медицину как дисциплинарный институт с нормирующими функциями, обладающий своими инструментами реализации власти, влияющий на статусно-ролевые позиции человека в обществе.

Как отмечает З. Бауман, имеет место нарастающий разрыв между индивидуальностью как предназначением и индивидуальностью как практической способностью самоутверждения. Например, одной из характеристик эффективности человека в обществе является уровень его самоорганизации и самоконтроля. Допустим, если так случается, что он заболевает, то только потому, что не был достаточно решителен и последователен в соблюдении здорового образа жизни. Фоновые правила игры, стереотипы поведения превращают поддержание физической формы в своего рода императив.

Выводы. На смену философско-религиозному и морально-юридическому пришел медико-биологический дискурс.

В обыденной жизни мы нередко прибегаем к защитной фразе: «Не надо меня лечить, сам доктор!» Это происходит тогда, когда навязывается некий образ мысли, действия, неприемлемые для нас. Может показаться странным, но на то очевидно есть буквальное, прямое основание. Врач занимает главенствующее положение в пределах медицинского учреждения – поскольку именно он превращает его в медицинское пространство. Однако же – и в этом вся суть – врач вторгается в пространство больницы не в силу своих знаний и не только благодаря власти медицины, которая была бы воплощена в нем самом и подтверждена всей совокупностью объективного научного знания [2]. Врач действует в лечебном учреждении, как мудрец, который вправе нормировать личную жизнь своих пациентов. Там, где есть норма, есть патология. Норма – это серьезно, ведь она освещена светом научной рациональности. Норма – это то, что я понимаю как врач (и не беда, что понимает он не много), на все же остальное вешается ярлык «отправленной идентичности».

Данный тезис подтверждается идеями М. Фуко «об объективации тела в клинике». Объективация тела, вытеснение из него внутренней энергии жизни, ограничение степеней свободы человеческого тела укоренено в метафизику клиники, основано на том, что её отличает от классической больницы. Роль больничного врача заключается в том, чтобы открыть болезнь в больном, и эта интернальность болезни может быть уподоблена криптограмме, которую следует расшифровать. «В клинике наоборот, озабочены болезнью, носитель которой безразличен. То, что представлено – это болезнь сама по себе

в присущем ей теле, принадлежащем не больному, но истине. В больнице болезнь, случай, в клинике больной, случай своей болезни, транзитный объект, которым он овладевает» [2, с. 101]. Не случайно клиницисты своих пациентов между собой называют «грыжами», «аппендицитами», «инсультами», «переломами» и т. д. И это не столько дань профессиональной моде, сколько вполне естественный процесс, вытекающий из формально-рациональной логики техногенной цивилизации, где философская рефлексия репрессивных факторов социокультурных институтов нужна тогда, когда у людей, у какой-то части общества возникает потребность в личной свободе.

Список ссылок

1. Ю. М. Хрусталёв, Г. И. Царегородцев. Философия науки и медицины: учебник для аспирантов и соискателей кандидатской степени в области медицины и фармации, а также их научных руководителей. – М.: ГЭОТАР – Медиа, 2005, - 512 с.
2. Фуко М. Рождение клиники. / М. Фуко // М.: Смысл, 1998. - 320 с.
3. Галюкова М. И. Здоровье человека как социально-философская ценность // [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://cyberleninka.ru/article/n/zdorovie-cheloveka-kak-sotsialno-filosofskaya-tsennost>
4. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. Пер. с нем. — М.: Издательство «Весь Мир», 2002. - 144 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://predanie.ru/uploads/ftp/habermasyurgen/budushchee-chelovecheskoj-prirody/habermas-budushchee-chelovecheskoj-prirody.pdf>
5. Петренко Н. С. Здоровье как составляющая человеческого капитала. / Н. Петренко // Философские проблемы биологии и медицины: Выпуск 2: Междисциплинарные аспекты биомедицины: Сборник. – М., изд-во «Принтберри», 2008. – С. 14 – 18.

References

1. Ju. M. Hrustal'jov, G. I. Caregorodcev. Filosofija nauki i mediciny: uchebnik dlja aspirantov i soiskatelej kandidatskoj stepeni v oblasti mediciny i farmacii, a takzhe ih nauchnyh rukovoditelej. – М.: GJeOTAR – Media, 2005, - 512 s.
2. Fuko M. Rozhdenie kliniki. / M. Fuko // M.: Smysl, 1998. - 320 s.
3. Galjukova M. I. Zdorov'e cheloveka kak social'no-filosofskaja cennost' // [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa k resursu: <http://cyberleninka.ru/article/n/zdorovie-cheloveka-kak-sotsialno-filosofskaya-tsennost>
4. Habermas Ju. Budushhee chelovecheskoj prirody. Per. s nem. — М.: Izdatel'stvo «Ves' Mir», 2002. – 144 s. [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa k resursu: <http://predanie.ru/uploads/ftp/habermasyurgen/budushchee-chelovecheskoj-prirody/habermas-budushchee-chelovecheskoj-prirody.pdf>
5. Petrenko N. S. Zdorov'e kak sostavl'jajushhaja chelovecheskogo kapitala. / N. Petrenko // Filosofskie problemy biologii i mediciny: Vypusk2: Mezhdisciplinarnye aspekty biomediciny: Sbornik. – М., Izd-vo «Printberri», 2008. – S. 14 – 18.

УТЮЖ І.Г.

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
utyh13@ukr.net

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ МЕДИЦИНИ

Анотація

У статті представлена філософська рефлексія постструктуралістського дискурсу в медицині, через ідею норми і нормалізації, через аналітику репресивних факторів в інституційній медичній сфері. Відзначається, що філософія медицини (фармації) – це свого роду інтелектуальна програма дискурсу про найдавніше явище – науку, яка пов'язана з лікуванням людини. В цілому ж медицина є не тільки наукою про хворого, але і наукою про здорову людину.

Ключові слова: філософія, медицина, постструктуралізм, парадигма, здоров'я, дегуманізація медицини.

UTYUZH I.

Doctor of Philosophy,
Professor Head of the Department of Social of
Zaporozhye National Medical University
(Zaporozhye, Ukraine)
utyh13@ukr.net

ACTUAL PROBLEMS OF THE PHILOSOPHY OF MEDICINE

Summary

The article presents philosophical reflection of the poststructuralist discourse in medicine, through the idea of standards and normalization, by way of analytics of repressive factors in the institutional medical field. It is noted that the philosophy of medicine (pharmacy) – is a kind of intellectual discourse program about the ancient phenomena – the science related to the treatment of humans. In general, medicine is not only the science about patient (ill person), but also the science of a healthy person.

In the modern scientific discourse philosophy of medicine presents itself by several powerful paradigms – a Freudian and post-structuralism. Exactly these two paradigms consider the philosophy of medicine and pharmacy as a reflection on the conservation of healthy individuals and society. Aspects of health, life expectancy, moral harmonization of human communities - are phenomena that, in the context of growing social competition can be measured, predicted and used by the person and society. This is a normative knowledge about man, but it is naturally historical.

The purpose of this article is to present philosophical reflection of the poststructuralist discourse in medicine, through the idea of standards and normalization; by the way of analytics the repressive factors in the institutional medical field. Surely philosophical reflection of the repressive factors socio-cultural institutions is necessary when some in some part of the society the need for personal freedom arise.

Before we consider the historical aspects of methodological transformation of the philosophy of medicine, at least at one of the proposed paradigm, we would like to give a definition of what we mean by the phenomenon of "the philosophy of medicine" because this definition also corresponds to the paradigm of post-structuralism. In this article we agree with the definition by Yury Hrustalev that "the philosophy of medicine and pharmacy – 1) is medical community self-consciousness which seeks to understand and evaluate medical knowledge of human health and the ways of its liberation from the disease; 2) is a comprehending of general medical consciousness and clinical thinking".

The author notes that the medicine practically always faces such problems, the answers to which can give only philosophy. This are – the essence of life and death, substantiation the sense of the healthy human life, conscious and unconscious issues, ethical problems of health and even the problem of changing discourses of power (Foucault) occurs in the bosom of the philosophy of medicine.

Medicine and philosophy are designed to strengthen lives of people physically, to uplift spiritually, to make it morally sensible. Medicine and philosophy have become a means of manifestation of human wisdom. So subject field of the philosophy of medicine is human health, as a norm of vital functions, life success, as the norm "eternal youth". Thus the subject of health is not only biomedical, but also social and philosophical problem. The idea of standards and normalization in the historical-cultural aspect is very important, because man judge about his normality, comparing himself with his surroundings and focusing on the socio-cultural context.

Anthropological type "consumer" and "pragmatic" reigns in the context of widespread economic paranoia and to this type corresponds ideological principle – hedonistic individualism which like "acid corrodes" the modern society and it reflects on the situation with medicine, because today only "lazy" is not criticizing medicine. Why modern society is so critical and so closely delves into (or penetrates) into the problems of medicine? One reason for criticism of medicine in society - it is the phenomenon of "dehumanization of medicine".

Dehumanization of the institutional sphere of medicine destroys valuable relationship between doctor and patient. There must be compassion, understanding and acceptance of the other as the basis of doctor`s activities. But the doctor delivered today in unrealistic terms "survival - money-making", which make him a "body without organs" (G. Deleuze, F. Guattari), so the doctor as a "scientist" start to force out the doctor "humanist." But this is only one aspect of the repressive practices in medicine.

The destructive potential of modern technological civilization finds it`s concentrated expression in specific repressive figures.

Keywords: philosophy, medicine, poststructuralism, paradigm, health, dehumanization of medicine.

ПАЛАГУТА В.И.

профессор, доктор философских наук,
заведующий кафедры инженерной педагогики
Национальной Металлургической академии Украины
(г. Днепр, Украина)
palaguta@ua.fm

САМОИДЕНТИФИКАЦИЯ КАК ФОРМА СОЦИАЛИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО СУБЪЕКТА

Аннотация

В статье рассматривается процесс самоидентификации как одна из главных форм социализации современного субъекта. Сейчас можно говорить о том, что прежняя теория социализации, широко применяемая в социально-гуманитарных исследованиях, уже несовместима с современной трактовкой человека как полисубъектного образования. Полисубъектность конституируется постоянно трансформирующейся социальной реальностью, распадающейся на множество полей дискурсивного социального пространства. Тем самым, субъект определяется множественностью мест и позиций в социальных пространствах, имеющих дискурсивную или речевую природу. Социальное существование субъекта, и как следствие, сам процесс социализации во многом формируются процессами самоидентификации. Самоидентификация характеризуется дискурсивно-речевой символической природой, определяется как «дар речи», что обычно упускается из внимания в традиционной трактовке категории и самого процесса социализации в социально-гуманитарных исследованиях.

Ключевые слова: полисубъектность, самоидентификация, социализация, социальная среда, дискурс, социальная реальность.

Немаловажный аспект изучения многогранности современного человека, который нашёл своё объяснение в современном понятии полисубъектности, нацеливает социально-философский дискурс, изучающий человека действующего, на исследования взаимосвязи и всевозможных корреляций процесса самоидентификации с многообразными формами социализации. Давая определение процессу самоидентификации, мы делаем акцент на том её моменте, что самоидентификация представляет собой процесс, в котором *идентификатор и идентифицируемое совпадают*. Иными словами, в процессе самоидентификации идентификатор *сам себя соотносит* с тем или иным языковым означающим *внутри речи или что* принято сейчас называть с философии *дискурсом*. В качестве примера можно привести такие высказывания как «Это – Я», «Я думаю, что...», «Я так решил ...», «Меня зовут...», «Мною была сделана...», а также все те высказывания, в которые включена любая, прямая или косвенная, отсылка к говорящему субъекту.

Данное совпадение конституирует различие между дискурсивной самоидентификацией и всеми другими формами идентификации. Так, если в случае *простой* идентификации, идентифицируемое существует независимо от идентификатора и самого процесса идентификации (т.е. оно существует «до» и «вне» идентификации; акт идентификации является внешней по отношению к "идентифицируемому" процедурой), то *субъект не существует вне способности самоидентификации*. Это значит, что в рамках конструкции высказывания «Это есть Я», инстанция «Это», стоящая «до» «Я», и являющаяся субъектом в формально-апофатическом смысле, парадоксальным образом существует как «эффект» следующего за ним «Я», т.е. она складывается *в последствие* (термин З. Фрейда), задним числом, через акт *самоименования* или *самоозначивания*. Самоименование предшествует всякому осознанию, всякой рефлексии как мысленному действию субъекта. Необходимо отметить, что эти случаи далеко не исчерпывают содержание самоидентификации человека, они лишь указывают на самую сердцевину этого процесса, что получило именование перформативной самоидентификации или «действию субъекта через свою речь».

Во множестве исследований самоидентификацию представляют как социальную идентификацию и сводят, в конечном счёте, к социализации, т.е. рассматривают эти процессы не только как подобные, но как частично или даже полностью тождественные [1, с. 613-623]. Но так ли это на самом деле? Чтобы лучше осмыслить самоидентификацию как процесс, рассмотрим ее в контексте социализации, и наоборот, рассмотрим социализацию в свете самоидентификации.

Как следует из «Всемирной философской энциклопедии» содержательно социализация определяется как "процесс операционального *овладения* набором программ деятельности и поведения, характерных для той или иной культурной традиции, а также процесс *интериоризации* индивидом выражающих их знаний, ценностей и норм". Причем процесс интериоризации трактуется как фаза социализации. Мы намеренно делаем акцент на фазе интериоризации, потому что именно в ней, на взгляд классической социальной теории и классической философской антропологии, и заключается результат процесса социализации, происходит встреча и воздействие внешней социальной среды на внутреннее «Я» субъекта. Тем самым, сразу предполагается, что социальная среда и субъект являются отделенными друг от друга *объектными* инстанциями как ведущее и ведомое. Но так ли это на самом деле? И, наоборот, имеет ли какое-либо отношение к процессу социализации процесс самоидентификации? То есть, имеет ли какое-либо отношение к процессу самоидентификации социализация человека?

Так, в той же «Всемирной философской энциклопедии» следующим образом говорится о тождественности социализации с процессом самоидентификации: «С точки зрения *социокультурного механизма* социализация как *процесс идентификации индивидом себя* с определенными социальными ролями осуществляется не только в контексте непосредственного общения (интеракционизм), но и опосредовано: через знаковые системы культуры (язык, миф, искусство, религия и т. д.), несущие информацию о возможных в данном социальном контексте *индивидуальных ролях*» [1, с. 981]. Но насколько процесс социализации тождественен процессу самоидентификации может прояснить только сравнительный анализ их механизмов действия. Тем более, **что в традиционной теории социализации нет различия идентификации и самоидентификации**, о различии которых уже мною говорилось ранее. Если мы проанализируем вышеприведенные содержательное и процессуальное определения социализации, то сразу обращают на себя внимание следующие *существенные моменты*.

Во-первых, отождествляя механизмы социализации и идентификации, даже учитывая, что их тождество возможно только «при определенных условиях», ни слова не говорится о речевых или дискурсивных практиках как о конституирующем факторе как идентификации, так и самоидентификации в её перформативном варианте, что предельно упрощает понимание как процесса самоидентификации, так, в конечном счете, и самого процесса социализации. А как мы уже отмечали ранее, немаловажным моментом здесь является именно принципиальное различие между процессами идентификации и самоидентификации. Повторю ещё раз - специфика самоидентификации как процесса как раз в том и заключается, что в нем сам *идентификатор и идентифицируемое совпадают*, и что соотношение идентифицируемого с тем или иным идентифицирующим объектом в акте именованного устанавливается только *самим* идентификатором как самостоятельно производящим данное именование *внутри своей речи*.

Во-вторых, в данных определениях крайне расплывчато представлено социальное измерение субъективности, рассматриваемое исключительно как сугубо внешняя субъекту инстанция в виде пресловутой социальной среды, что является явно недостаточным в понимании многообразия форм феномена социального. Здесь сам процесс социализации выражается предельно упрощенной линейной схемой, смысл которой заключается в овладении определенным инструментальным набором, как принято сейчас говорить, – знаний, умений, навыков из арсенала социокультурных артефактов социальной среды, в которую, как бы «заброшен» субъект (М. Хайдеггер). Поэтому, исходя из данного толкования, – и содержательно, и процессуально, – социализация намертво "привязывает" субъекта к социокультуре, где содержательный аспект проявляется исключительно лишь через фазу интериоризации и ее производную – интроспекцию. Но как показывают современные социальные, прежде всего, дискурсивные практики – объективных, априорных и готовых содержаний социокультуры не существует, они воспроизводятся и трансформируются вместе с самим субъектом.

И здесь возникает немаловажный вопрос – а можно ли вообще соотносить между собой *процессы* самоидентификации и социализации, и каким образом это осуществить? В самом деле, обращает на себя внимание различие и противоречивость трактовок данных процессов в традиционной социальной теории, ориентированной на данные определения социализации и современной теории «производства» субъектности. Поэтому, с одной стороны, их можно рассматривать и как процессы, которые имеют сравнительно мало общего между собой, т. е. социализацию и самоидентификацию можно относить в принципе к разным сферам существования субъекта. Но, с другой стороны, возникает вопрос (он и не может не возникнуть), а существует ли какая-либо действительная корреляция в действии механизмов самоидентификации и социализации? Если да, то возможно ли и каким образом представить процесс социализации как сравнительно длительный во времени процесс

«включения» субъекта в социальное измерение? Иначе говоря, возможно ли в принципе представить социализацию как серию самоидентификационных *парциальных актов* (правда, во многом складывающихся для субъекта случайным и непредсказуемым по своим конечным результатам образом)?

При рассмотрении данного вопроса проведем краткий сравнительный анализ концептуальной структуры социализации, применяемый в традиционной социальной теории, и ее отличия от современных теоретических подходов. Так, современные подходы практически не используют социализацию как концепт рассмотрения процесса становления субъектом и изучают социальную реальность, формируемую одновременно социальными структурами социума и субъектом как относительно независимые друг от друга инстанции. Напротив, традиционная социальная теория концептуализирует процесс социализации, выстраивая его на основании линейной модели «субъект - социальная среда», где субъект *усваивает* социальные нормы мировосприятия и поведения в процессе взаимодействия с другими субъектами той же социальной группы. Процессы социализации субъекта в данном контексте немыслимы без реального социального взаимодействия, где ведущей категорией является *социальная адаптация*. На данном ключевом положении строили свои концепции социологи-функционалисты середины прошлого столетия – Т. Парсонс, Р. Мертон, Э. Шилз и многие другие социальные теоретики.

Необходимо здесь отметить что во многом социальная теория в целом начала и середины 20 века испытала сильное влияние социальной психологии и ортодоксального психоанализа при выборе социетальной модели субъективности, в которой процесс социализации жестко привязан к социальной адаптации (что, как правило, упускается из виду при рассмотрении понятия социализация). Прежде всего, как она представлена в теории личности психоаналитической «Эго - психологии», в работах А. Фрейд и, особенно методолога «Эго-психологии» Хайнца Хартманна [2]. Можно даже утверждать, если проследить генезис идей, что в середине 20 века социально-гуманитарные науки испытали сильнейшее влияние «Эго-психологии» в понимании социализации субъекта, т. е. была совершена своего рода экспансия психоаналитической теории «Эго» на социально-гуманитарное знание, сыгравшая решающую роль в утверждении принципов социализации классической социальной теории. Так, в качестве оптимальных условий и предпосылок для модели социализации субъекта Х. Хартманн выбрал именно *социальную адаптацию*, в которой непосредственным прообразом является элементарное биологическое приспособление человека к условиям окружающей внешней среды. Более того, концепция Х. Хартманна оказала существенное влияние на разработку общего междисциплинарного подхода о социализации, рассматривающей ее исключительно как социальную адаптацию. Тем самым, понятие социальная адаптация отсылает исключительно к биологической науке начала и середины прошлого столетия (как и все другие науки добившаяся сейчас уже качественно иного уровня своего развития и несколько иначе подходящая к данному вопросу) и означает приспособление субъекта к условиям социальной среды по аналогии с приспособлением живого организма к биологической среде. Повторю, что данная схема и была впоследствии принята как методологическая основа понимания субъекта в классической социальной теории.

Сейчас широкое распространение получает новая концепция социально- гуманитарных наук – социальный конструктивизм, который стремится, в конечном счете, понять, как сознание *работает* с миром, как оно с ним *обходится*, каким оно его *видит*. Вопрос же, что из себя представляет сам этот мир как таковой в этой сугубо «феноменалистской» перспективе может показаться праздным. Объективный мир, природный и социальный, предстает перед сознанием как совокупность (воспринимаемых как «внеположные», находящиеся где-то вовне) «данных опыта», подлежащих упорядочиванию, мыслительному и практическому. Каков мир сам по себе (кантовское *Ding an sich*), мы никогда точно сказать не сможем, поскольку всегда имеем дело лишь с миром *для нас* — миром, данным нам в ощущении, восприятии и представлении.

Процессы когнитивного оперирования с данными опыта и их результаты не носят абсолютно случайного характера, следовательно, обоснованным было бы предположить, что конструирование реальности совершается по определенным правилам, правда, по большей части имплицитным, ускользающим во многих случаях от внимания самих «конструкторов», задействованных в строительстве общего мира. Если черты порядка и постоянства, обнаруживаемые в фактах, носитель наивно-объективистских воззрений будет приписывать самим фактам, то конструктивист, как минимум в дополнение к этому, также способам их селективной обработки в нашем мышлении и восприятии.

И в этом смысле человек конструирует свою реальность. Конструирование реальности не является ни строго преднамеренным, совершаемым по четкому плану, ни совершенно непреднамеренным, стихийным. Но оттого, что мир человеческий конструируется, он не становится еще чистым миражом, продуктом чьей-то больной или здоровой фантазии, тем, от чего можно просто отмахнуться, что можно забыть как дурное или приятное сновидение. Действующие механизмы создания миров во многом «принудительны» для субъекта, их воспроизводящего, они задаются аппаратом сенсорной активности и когнитивных способностей человека, логической и психологической организацией его мыслительной деятельности, а также детерминированы многочисленными социально-историческими и культурными факторами. То есть конструирование реальности — это не просто увлекательная постмодернистская игра для «особо одаренных личностей», но «вполне серьезное», и притом достаточно прозаическое и рутинное предприятие, в котором принимают участие миллионы вполне обычных индивидов ежедневно как поодиночке, так и сообща. Его серьезность определяется, в частности, серьезностью и ощутимостью его результатов. В этом смысле вполне по-конструктивистски звучит хорошо известная социологам теорема Томаса: «если люди *определяют* ситуации как *реальные*, они реальны по своим последствиям».

Ни о каком хаотическом творчестве жизненных форм или ничем не ограниченной индивидуальной свободе в большинстве ситуаций перманентного процесса производства и воспроизводства реальности речи не идет. Человек, втянутый в данный процесс, конструирует мир не один и не «с чистого листа», он делает это наряду с другими и вместе с ними, он делает это не первый, до него этим уже занимались сотни и тысячи лет, и он постоянно сталкивается с плодами аналогичной деятельности своих предшественников и современников, известных и неизвестных, как с некоей упрямой фактичностью.

Поэтому, социальный конструктивизм в лице, к примеру, ее известного французского представителя Ф. Коркюфа достаточно гибко рассматривает процесс социальной адаптации. Речь здесь идет о наложении двух систем множеств: множества вариантов приспособляемости субъекта к социальной реальности и множества постоянно меняющихся обстоятельств самой социальной реальности: «Способ адаптации индивидов к их окружению — это встреча относительной упорядоченности (репертуар индивидов как типов ситуаций является заранее сформированным и пред- установленным) с сингулярной динамикой действия. Сами категории «индивид» и «коллектив», — поясняет свою позицию французский социальный теоретик, — слишком глобальные с аналитической точки зрения, и было бы предпочтительнее интересоваться более детально соединениями и напряжениями, складывающимися в процессе взаимодействия многообразных состояний личности и многообразных состояний мира. Именно так индивиды могут вступать в различные режимы действия» [3, с. 275-276].

К тому же, поскольку социальная реальность никогда не является целиком завершенной и определенной заранее, то субъект, будучи автономным, всегда открыт для новых интерпретаций и преобразований социальной реальности, включая ее трансформацию, и используя неисчерпаемые возможности и ресурсы субъективного воображения. Более того, внутри всякого социума и культуры, в которые включен субъект, имеются неиспользованные возможности, благодаря которым социальную реальность нельзя полностью свести к сложившемуся социальному порядку. Поэтому субъект, используя неисчерпаемый потенциал своего воображения, может выстраивать социальную реальность на несколько иных, даже альтернативных принципах, что во многом определяется его автономией и является необходимым условием для конструктивистской направленности его социальных практик. Таков, вкратце, смысл методологического подхода социального конструктивизма к пониманию идентификации.

Можно утверждать, что биологические организмы и человеческие социальные системы являются *совершенно противоположными* метасистемами, которые образуются при агрегации клеточных систем любого и различного порядка. Поэтому, биологические организмы и социальные системы, в которые включен субъект, невозможно отождествить или уподобить, не искажая или не отрицая при этом их специфические особенности. Между ними не существует легко просчитываемой линии перехода, **их различие не степенное, а принципиальное**. Вот почему, линия перехода от биологической адаптации к социализации в том виде, в котором она была позаимствована классической социальной теорией из биологической науки того времени *совершенно неприемлема*, если мы хотим быть в данном вопросе на уровне как современной социальной теории, так и на уровне современного развития биологического знания.

То, что эта схема широко утвердилась и в других социальных и гуманитарных науках, и, не только в социальной психологии, но и в социологии, культурологии, социолингвистике и других, без

особого труда можно обнаружить, если обратиться к трактовке проблемы социализации, социального взаимодействия и социальной адаптации субъекта одним из известнейших социологов современности Э. Гидденсом. «Социализация, – с точки зрения английского социолога, – является основным способом передачи культурных ценностей от поколения к поколению... Социализация предстает как непрерывный процесс, охватывающий всю жизнь человека, который заключается в изменении его поведения под влиянием социальных взаимодействий» [4, с. 37].

Социальные взаимодействия, обеспечивающие социальную адаптацию, понимаются как универсальные условия, которые «помогают людям усвоить ценности, нормы поведения и убеждения, присущие данному обществу» [4, с. 38] через социальный контроль и социальную коррекцию поведения. Но самое интересное то, как соотносится субъект со структурами социума у Э. Гидденса. Так, отождествляя индивидуальность и идентификацию, он, тем не менее, дифференцирует ее следующим образом: «Есть два типа идентификации: социальная идентификация и самоидентификация (или персональная идентификация). ... Социальная идентификация – это набор признаков, которые общество приписывает данному индивидууму. Они могут служить своего рода опознавательными знаками» [4, с.39].

И далее, «если социальная идентификация позволяет установить сходство между людьми, то самоидентификация дает нам возможность рассматривать себя *изолированно как отдельных индивидуумов*. <> Именно благодаря постоянному взаимодействию человека с окружающей действительностью у него/нее формируется ощущение собственного "я". Такое взаимодействие индивидуума и социума помогает установить связь между этими *двумя мирами* - миром личного и миром общественного» [4, с. 40].

На наш взгляд, здесь существует *предельно узкое*, в традиционном классическом смысле понимание феномена социального, который, напротив, многообразен, имеет свою социальную онтологию и благодаря которой социализация имеет несколько иной механизм протекания.

Поэтому, в той же работе английский социолог старается отмежеваться от «крайних» функционалистов, но, при этом, сохраняя всю онтологическую, социально-философскую основу их рассуждений. Тем не менее, данная теория социализации делает практически невозможным понимание проблематики субъекта, если мы хотим ее рассмотреть в контексте *реальных* по своей сути социальных процессов самоидентификации, и отказываемся от традиционного понимания процессов социализации через интериоризацию и интроспекцию как пассивного усвоения или "считывания" норм и ценностей извне, что, возможно, позволит нам составить более точную и ясную картину того, как социализация на самом деле происходит.

Поэтому, можно констатировать, что традиционная схема социализации «социальная среда – субъект», к сожалению, «живуча» и по-прежнему достаточно широко применяется в социально-философских исследованиях, о чем красноречиво говорят многие публикации по изучаемой проблематике. К примеру, в работе «Социальное: истоки, структурные профили, современные вызовы» есть такое достаточно дискуссионное определение: идентификации «Идентификация близка к социализации, тем не менее это разные образования. Социализация включает человека в общество, тогда как идентификация (идентичность) приобщает его к той или иной культурной общности. Такой культурной общностью может выступать само общество.<> К тому же идентификация имплицитно *индивидуализацию*, или экзистенциальную самобытность, тогда как социализация несет с собой тот или иной *конформизм*» [5, с. 345]. И далее: «Структурная диспозиция социокультурной принадлежности предстает как состоящая из *двух* сторон: внутренне-субъектной и внешне-средовой, т. е. из индивида и тех кругов жизни, которыми он де-факто опоясан. Логично поэтому описать сначала эти стороны, а потом уже их "идентичностную" взаимосвязь» [5, с. 345].

На наш взгляд, в подобных трактовках механизма социализации не только совершенно неадекватно представляется процесс и механизм самоидентификации субъекта, но и сама социализация рассматривается в *предельно упрощенном* виде. В качестве точки отсчета выбрано жесткое разделение на внутреннее, индивидуальное как субъективное и внешнее как социально-«средовое», что в принципе лишает субъекта «внутренней» социальности и делает его *пассивным и полностью зависимым* от социальной среды. Последняя традиционно рассматривается как внешняя определяющая инстанция субъективности, которая связывает самоидентификацию исключительно с индивидуализацией. Тем самым, (само)идентификация лишается важнейшей ее социальной составляющей, что, на наш взгляд, в корне неверно, т. е. совершенно игнорируется «встроенный» социализирующий субъекта аспект социального бытия, конституированный и конституирующий его в первую очередь, через речевые или дискурсивные практики.

О том, что данному аспекту стали в последнее время уделять в современной социальной теории повышенное внимание, достаточно привести точку зрения авторитетного немецкого учёного Х. Йоаса: «Социальная психология должна раскрыть социальность, заранее предполагаемую во всех индивидуальных действиях и не сводимую к ним; но эта социальность сама описывается как специфический способ действия и координация отдельных действий. В настоящее время эта понятийная стратегия стала чрезвычайно актуальна после того, как с различных сторон было показано, что в любом действии всегда заложено фоновое знание, имплицитно предполагаемое всеми и структурированное как единое целое, а так же *коллективный символический порядок*, т. е. язык» [6, с. 210]. Коллективный символический порядок, который как бы кристаллизуется в социальных структурах устанавливается, согласно нашей точки зрения, социальным измерением дискурса, то есть механизмами действия перформативных речевых актов.

Таким образом, можно утверждать, что в традиционной социальной теории искажается понимание процесса социализации, если его рассматривать исключительно сквозь конформистскую уступку субъекта социальной среде, которая трактуется как регламентирующая его внешняя инстанция. Вот почему, чрезмерная упрощенность, схематизм, биологические предпосылки и коннотации в понимании процесса социализации требует критической рефлексии и ее переосмысления в духе современного понимания феномена социального как важнейшего аспекта «производства» субъективности, конституированного нескончаемой чередой процессов самоидентификации. Более того, изучение субъекта сквозь призму данных процессов побуждает к детальному анализу и пересмотру *социально-философских предпосылок и оснований* процесса социализации, *упрощенная схема* которого досталась нам в «наследство» от классических позитивистских концепций и представлений этого процесса, некритически усвоенных и растиражированных в социально - гуманитарном познании.

Нам представляется более приемлемой современная трактовка данной проблемы социум или социальная реальность – субъект, ее современный вариант – они существуют **как одновременно автономные, самодостаточные и как периодически пересекающиеся или пронизывающие друг друга инстанции**. При всем различии теоретико-методологических подходов к исследованию социума и его социальных структур, и точек зрения на природу и генезис социального и субъективного, есть достаточно много общего на проблему их соотношения у таких разноплановых современных социальных теоретиков, как Н.Луман, К. Касториadis, С.Жижек, Х. Йоас, А. Турен.

Тем самым, опираясь на положения ряда современных социальных теоретиков, можно утверждать, что классическая социальная теория, которая исследовала проблему поиска детерминант и метапринципов социализации и социальной динамики в целом и сфокусировалась на изучении соотношения социальное и(или) субъективное, стала своего рода квазипроблемой или, в лучшем случае, проблемой прошлых социально-теоретических дискуссий, которые были популярны еще сравнительно недавно, а сейчас утратили былую остроту и актуальность.

Ещё раз сделаю акцент на том, что социализация как процесс, обеспечиваемый социальным взаимодействием, социальной адаптацией, социальным контролем и т. д., до сегодняшнего дня представлялась *предельно упрощенной схемой* «вхождения» субъекта во взаимодействие с социальной реальностью. Но этого явно недостаточно, поскольку есть потребность рассматривать социальное измерение субъекта в более расширенном варианте - как совокупность полей социального пространства, в которых повсеместно осуществляются процессы самоидентификации, а не как чисто инструментальную социальную среду.

Поэтому, наиболее предпочтительным, на наш взгляд, стало бы повсеместное распространение такого способа рассуждения, в котором вместо внешне и объектно-ориентированного понятия "социальная среда" применялось бы более гибкое и всеобъемлющее конструктивистское понятие «социальная реальность», распределенная по всем позициям социального пространства и вбирающая в себя субъект. Настало время рассматривать социализацию в более расширенном виде, дополняя и пересматривая традиционное ее толкование междисциплинарными, прежде всего социально-философскими и современными теоретико-психоаналитическими исследованиями механизма(ов) и процессов перформативной и других типов самоидентификации. Поэтому одной из тенденций формирования современной социальной теории, наравне с возвращением в ее исследовательское поле понятия «субъект» как аналитической категории (после постмодернистской ситуации «смерти» субъекта), является отход от классической – субстанционалистской парадигмы в трактовке социальной реальности, не сводимой исключительно к социальным структурам социума. Речь здесь идет о реляционном, гибком понимании социальной реальности, не редуцированной к социальной среде, о

новой трактовке социального, которое сейчас интенсивно формируется, активизируя, в том числе, и разработки **методологии междисциплинарного синтеза социально-гуманитарных наук**.

В этом смысле, *под социальным*, как основой соотношения «социальная реальность-субъект» мы понимаем неразрывное единство существования субъекта как сингулярной целостности и над-субъективных структур. Социальное определяется не столько социальной статикой и социальной динамикой социума, как принято обычно считать в социальной теории (они обычно воспроизводят и закрепляют уже конституированную социальность), а «внутренней» социальностью, устанавливаемой через речевые или дискурсивные практики субъекта.

Вызвано такое новое понимание социальной реальности, которое «снимает» традиционное дуалистическое разделение «социальная среда-субъект», в первую очередь, наметившимся сейчас переходом в социальной теории от классической субстанциалистской парадигмы к качественно иным теоретическим подходам. Суть данных теоретических подходов – это попытка если и не преодолеть, то свести к минимуму реификационистские навыки мышления о социальной реальности. В этом плане наиболее актуальным, на наш взгляд, становится сейчас повсеместное распространение такого способа рассуждения, в котором социальная реальность понимается не как совокупность социальных вещей, существующих как уже говорилось ранее по подобию вещей физического мира и замкнутых на себя, а как символическое, динамическое, социально-дискурсивное пространство.

Применяя подобную концепцию соотношения социальное – субъективное, где субъект рассматривается как самоидентифицирующаяся монада в символическом универсуме рече-дискурсивного пространства, что позволяет преодолевать дилемму социализации традиционной социальной теории: «социальная среда-субъект». На наш взгляд, именно механизмы «включения» субъекта через самоидентификацию в определенные *символические социально-пространственные образования* и определяют условия и результат не только «производства» субъектности, но и сам процесс социализации. Причем каждый раз результат изменяется от «попадания» субъекта в ту или иную социально-пространственную структуру.

Поэтому, сейчас в социально- философских исследованиях приобретает значимость изучение подобной топологии «производства» субъективности, понимаемой как набор символических структур социального пространства, которые *одновременно определяют и определяются* через процессы самоидентификации. Здесь речь идет о своего рода «люфте» между установленной социальной позицией в дискурсивном пространстве и относительно свободном ее выборе субъектом. Таким образом, резюмируя, можно утверждать, что теория социализации в традиционном виде уже несовместима с изучением онтологического измерения субъективности, если мы ее желаем рассматривать в ракурсе исследования условий и механизмов самоидентификации. Подобный ракурс проблемы субъективности, а именно, –рассмотрение социального субъекта в терминах самоидентификации, подразумевает отказ от теории социализации в том ее первоначальном виде, в каком она, к сожалению, по-прежнему представлена во многих социально-гуманитарных науках.

Можно сделать вывод, что во многом отход от субстанциалистской теории в социально-гуманитарных науках определяется такими исследовательскими подходами, которые помещают в центр социально-философской рефлексии *реального* субъекта, идентифицирующегося и самоидентифицирующегося в символическом универсуме социальных пространств и полей. Тем самым, приобретает значимость изучение *топологии* «производства» субъективности, понимаемой не как набор изначальных объективированных качеств и свойств (*теория черт*) или *ролей или масок субъекта* (Т. Парсонс и Э.Гоффман), а как динамический калейдоскоп символических структур социального пространства, которые задают поля самоопределения через *самоидентификацию человека*. Понять механизм воздействия этой топологии практически невозможно, если не рассматривать самоидентификацию как *социально-опосредованный* процесс, непрерывно осуществляющийся в дискурсивных практиках социализации субъекта.

Таким образом, можно сделать вывод, что прежняя теория социализации уже несовместима с полисубъектностью современного человека, определяемой постоянно трансформирующейся социальной реальностью. Рассматривая социализацию в контексте изучения субъектности, можно утверждать, что социальное существование субъекта во многом формируется процессами самоидентификации, носящими, в первую очередь, дискурсивный характер, определяемый как «дар речи», что обычно упускается из внимания в традиционном толковании категории и процесса социализации. Самоидентификация объемлет и задает одновременно и *непрерывный*, и *дискретный* процесс и структуру социализации, составляя самую её «сердцевину». Поэтому, самоидентификация субъекта является той основой, на которой должно базироваться современное понимание социализации как в содержательном, так и в процессуальном аспектах, что предполагает пересмотр

традиционного понятия социализации и разработки одной из современных её версий как самоидентификации, не столько дополняющей и уточняющей ее классическую традиционную трактовку, сколько ориентирующей исследователей на существенный пересмотр и переопределение классической теории социализации человека. Это вдохновляет и нацеливает нас на дальнейшее исследование процесса самоидентификации социального субъекта.

Список ссылок

1. Всемирная энциклопедия: Философия - М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
2. Хартманн Х. Эго-психология и проблема адаптации личности. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2002. – 160 с.
3. Коркюф Ф. Коллективное в споре с единичным: отталкиваясь от габитуса // Социоанализ Пьера Бурдьё. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института Социологии Российской Академии наук. – М.: Институт экспериментальной социологии. - СПб.: Алетейя, 2001. – 288 с., - С. 251-280.
4. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации. – М.: Академический Проект. 2005. – 528с., – С.38-88.
5. Социальное: истоки, структурные профили, современные вызовы. – М.:РОССПЭН, 2009. – 440 с.
6. Йоас Х. Креативность действия. – СПб.: Алетейя, 2005. – 320 с.

References

1. Vsemirnaya entsiklopediya: Filosofiya – М.: AST. Mn.: Kharvest. Sovremennyy literator. 2001. –1312 s.
2. Khartmann X. Ego-psikhologiya i problema adaptatsii lichnosti. – М.: Institut obshchegumanitarnykh issledovaniy. 2002. – 160 s.
3. Korkyuf F. Kollektivnoye v spore s edinichnym: ottalkivayas ot gabitusa // Sotsioanaliz Pyera Burdye. Almanakh Rossiysko-frantsuzskogo tsentra sotsiologii i filosofii Instituta Sotsiologii Rossiyskoy Akademii nauk. – М.: Institut eksperimentalnoy sotsiologii. – SPb.: Aleteyya. 2001. – 288 s.. – S. 251-280.
4. Giddens E. Ustroyeniye obshchestva: Ocherk teorii strukturatsii. – М.: Akademicheskii Proyekt. 2005. - 528s.. – S.38-88.
5. Sotsialnoye: istoki. strukturnyye profili. sovremennyye vyzovy. – М.:ROSSPEN. 2009. – 440 s.
6. Yoas Kh. Kreativnost deystviya. – SPb.: Aleteyya. 2005. – 320 s.

ПАЛАГУТА В.І.

професор, доктор філософських наук,
завідувач кафедри інженерної педагогіки
Національної Металургійної академії України
(м. Дніпро, Україна)
palaguta@ua.fm

САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК ФОРМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СУБ'ЄКТА

Анотація

У статті розглядається процес самоідентифікації як одна з головних форм соціалізації сучасного суб'єкта. Зараз можна говорити про те, що традиційна теорія соціалізації, яка була широко впроваджена в соціально - гуманітарних дослідженнях, вже несумісна з сучасним трактуванням людини як полісуб'єктного утворення. Полісуб'єктність конститується соціальною реальністю, яка постійно трансформується, розпадається на безліч полів дискурсивного соціального простору. Тим самим, суб'єкт визначається множинністю місць і позицій в соціальних просторах, що мають дискурсивну або мовну природу. Соціальне існування суб'єкта, і як наслідок, сам процес соціалізації багато в чому формуються процесами самоідентифікації. Самоідентифікація характеризується дискурсивно-мовною символічною природою, визначається як «дар мови», що зазвичай упускається з уваги в традиційному трактуванні категорії і самого процесу соціалізації в соціально-гуманітарних дослідженнях.

Ключові слова: полісуб'єктність, самоідентифікація, соціалізація, соціальне середовище, дискурс, соціальна реальність.

PALAGUTA V.

professor, doctor of philosophical sciences,
manager of department of engineering pedagogics of
the National Metallurgical academy of Ukraine
(Dnepro, Ukraine)
palaguta@ua.fm

SELF-IDENTIFICATION AS A FORM OF CONTEMPORARY SUBJECT'S SOCIALIZATION

Summary

The self-identification process is considered to be a general form of contemporary subject socialization. Now we can see that the old theory of socialization is already incompatible with the contemporary polysubjectivity largely determined by the social reality constantly transforming and breaking down into many fields of social space. Thus, the subject is determined by a multiplicity of positions in social spaces of discursive nature. Therefore, considering the socialization in the context of the subjectivity study, it can be argued that the subject's social existence is largely defined by the self-identification processes of discursive and speech character, that is usually overlooked in the traditional interpretation of that category and of the socialization process as it is. Self-identification embraces and defines both continuous and discrete process and structure of socialization and constitutes the very "heart" of it. I.e. the subject's identification is the ground on which the contemporary concept of "socialization is based in substantive and procedural aspects as well. This implies the revision of the traditional understanding of socialization towards the development of the contemporary version of it as a self-identification, that rather not supplements and refines its classic version, but the one focused on the substantial revision and redefinition of its basic concepts and provisions.

Traditional social theory conceptualizes the process of socialization, lining it up on the basis of the linear scheme "subject - social environment" where the subject assimilates the social norms of behavior in the process of interaction with other subjects of the same social group. The processes of subject's socialization in this context would be unthinkable without real social interaction, which is the leading category of social adaptation. On this key position the functionalists sociologists of the middle of the last century built their concepts - T. Parsons, R. Merton, E. Shils and many other social theorists. It should be noticed here that the social theory of the early and middle 20th century was strongly influenced in general by social psychology and orthodox psychoanalysis when choosing a societal model of subjectivity, in which the socialization process was 'hardly' tied to social adaptation. First of all, as it is represented in the theory of psychoanalytic "ego - psychology" of the person, in the works of Freud and especially in "ego psychology" methodology of H. Hartmann. A kind of expansion of the psychoanalytic "ego" theory was made on the social sciences and the humanities, that subsequently played a key role in establishing the principles of subject's socialization in the classical social theory. Relying on the provisions of the contemporary social theorists like N.Luman, C. Castoriadis, S. Žižek, H. Joas, A. Touraine it can be argued that the classical social theory, which studied the socialization determinants and meta principles determinations problem as well as social dynamics in general and focused on the study of the relation between the social and (or) the subjective, became a kind of quazi problem or, at best, a problem of the past recently popular social and theoretical discussions, but lost their urgency and relevance by now. Moreover, the interpretation of the socialization and identification processes in traditional social theory has been generally regarded as the processes relied to different spheres of the existence of the subject. At the same time, the correlation in self-identification and socialization mechanisms action was not denied as well as it was not emphasized. Therefore, it is possible to imagine the process of socialization as a relatively long process of subject's "inclusion" into the multiplicity of social dimensions. Socialization may be defined as a series of self-identification partial acts, however, being largely shaped for the subject in random and not predictable way.

Thus, the contemporary interpretation of this problem is seemed to be more acceptable, Society, or the social reality – is the subjects, its contemporary option, - they exist as relatively self-contained, self-sufficient and periodically intersecting or penetrating each other's human instances. In this sense, we understand that the social as the basis of the 'social reality-subject' relation is the indissoluble unity of the subject's existence as a singular integrity and over-subjective structures. The social is determined not so much by social statics and social dynamics, as it is usually considered in social theory (they usually reproduce and reinforce the established sociality), but the so-called "internal" social, permanently established through numerous subject's

discursive practices. This concept of the social and subjective relation where the subject is defined as the self-identified unity in the discursive space symbolic universe lets overcome the previously mentioned traditional social and human sciences' dilemma of socialization - "the social environment - the subject." In our opinion, the mechanisms of subject's "inclusion" through the self-identification in the certain symbolic socio-spatial formations determine the conditions and the result of the socialization process. And the self-identification with the socialization radically change themselves depending on the subject's "hit" into a particular socio-spatial relational field.

Keywords: polysubjectivity, self-identification, socialization, social environment, discourse, social reality.

УДК 316.32:330.34.000.141

ПОВЗЛО О.М.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии
Запорожского национального технического университета
(г. Запорожье, Украина)
shura.povzlo@mail.ru

ФИЛОСОФСКИЙ «РАКУРС» ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОСТИ

Аннотация

В статье речь идет о том, что сегодняшние и дальнейшие перспективы социально-философских и научных исследований по проблемам глобализма, экологии, народонаселения, терроризма и т.д. будут иметь еще значительное время острый и противоречивый характер. С одной стороны, необходимость социальной динамики будет постоянно вызывать «спрос» на креативные формы развития и воплощения в жизнь результатов научно-технического прогресса. С другой стороны, очередной «виток» этого прогресса будет неизбежно обострять состояние дел, связанных с решением глобальных проблем современности, в первую очередь с решением экологической проблематики, а также порождать новые формы противоречий глобального характера.

Ключевые слова: глобализация, экология, народонаселение, терроризм, образование, научно-технический прогресс, гуманизм.

На рубеже XX-XXI веков перед нами начала разворачиваться новая «картина мира». Ее характерной особенностью явились переходные «состояния», когда на смену индустриальной эпохи приходит и пришла эпоха постиндустриальная, первичной исторической «фазой» развития которой явилось информационное общество. Переход к информационному обществу стал «катализатором» к изменению структуры совокупного капитала в пользу человеческого, увеличивая нематериальные потоки финансов, информации и интеллектуальной собственности. Уже сейчас эти потоки превышают объемы перемещения материальных товаров в несколько раз. Одним словом, мир, изменяясь, становится более многообразным, сложным, т.е. иным, новым. Поэтому его изучение требует кардинально новых подходов, в том числе и со стороны социально-философских наук. Вот как раз над этим работают современные исследователи. Процесс только формируется и, естественно, в этом плане здесь, как говорится «непаханое поле» проблем. Над их решением уже несколько десятилетий работали и работают лучшие представители западной социально-философской мысли, но наибольший авторитет в течение последних десятилетий завоевали научные исследования и концепции С.Амина, В.Андерсона, Зб.Бжезинского, И.Валлерстайна, С.Гантингтона, Дж.Гелбрейта, Е.Гидденса, Ф.Джеймсона, А.Зиновьева, Р.Кебхане, Х.Маккинда, Р.Робертсона, Дж.Розенау, Ф.Фридмена, Ф.Фукуямы, К.Хаусхофера. Среди украинских ученых в этой области научного исследования следует отметить научные работы А.Билоруса, В.Дударева, С.Кононенко, Ю.Павленко, Н.Шепелева и других. Вот какой своеобразный «диагноз» ставит глобализации, мировому сообществу, современным тенденциям его развития член-корреспондент НАН Украины О.Билорус: «Проведені в останні 20 років дослідження та оцінка і процесів глобалізації, глобальних трансформацій, наслідків і загроз глобалізації показують, що у світі виник новий глобальний імперіалізм як симбіоз модернового державного імперіалізму з імперіалізмом глобальних корпорацій та міжнародних організацій.

На національному рівні сучасний лад залишається соціал-капіталізмом, а на зовнішньому — перетворюється у глобальний імперіалізм. Це новий тип імперіалізму, який набув глобального державно-корпоративного (економічного) характеру ... транснаціоналізація власності відкрила дорогу глобалізації власності, глобалізації вартості, глобалізації капіталу і капіталізму. Це велика економічна революція XXI-го століття, яка породила глобалізм як нову суспільно-політичну формацію, *всесвітню соціально-економічну та політичну систему*» [1, 7-10].

Но проблема заключается в том, что многочисленные (в большинстве своем правильные) подходы, концепции, связанные с определением сущности и решения таких конкретных проблем и категорий социально-философского характера, какими являются глобальные проблемы и их исследование, не систематизированы в рамках единой научной «парадигмы», единой «картины мира». Эти категории и сопутствующие им социальные феномены служат предметом острых дискуссий среди представителей социально-философской мысли. Но этот процесс все-таки постепенно развивается, острота проблем «рассасывается». В ходе их научного исследования социально-философской мыслью была сформирована глобалистика – междисциплинарная область научных исследований, направленных на выявление сути, тенденций и причин процесса мировой глобализации и порожденных ею глобальных проблем современности (войны и мира, международного терроризма, экологии, народонаселения, интенсификации миграционных потоков и др.) и поиска путей распространения положительных и преодоление негативных для человечества и биосферы последствий данных процессов. Например, по статистике и согласно отчету Международной организации по проблемам миграции, число международных мигрантов в 2010 году составило 214 млн. человек или 3,1 % населения мира. Если рост этого показателя продолжится с прежней скоростью, то к 2050 году он достигнет цифры 405 млн. На сегодняшний день, в мире по миграции населения в те или иные страны лидируют США – около 45 млн. человек, на второй позиции Россия – 12,5 млн. и на третьей – Германия.

Почему же такие огромные миграционные потоки мы наблюдаем в начале XXI века, в эпоху демократии и информационного общества? По-видимому, по причине того, что 1,5-2 млрд. человек населения планеты, живут сегодня за чертой бедности, и поэтому они, следуя инстинкту самосохранения, стремятся переселиться из своих бедных стран в благополучные европейские государства. По мнению французского экономиста Т.Пикетти, известного сегодня всей мировой экономической науке благодаря своему фундаментальному труду «Капитал в XXI веке», это является прямым следствием рыночной системы, внутри которой не существует естественных сил и механизмов, противостоящих концентрации капитала («золотого миллиарда планеты»?). Пикетти на конкретных цифрах, математических формулах и моделях, таблицах, графиках показывает, что этот социальный мировой «дефект» изначально встроен внутрь социально-экономического механизма, связанного с рыночными отношениями и, особенно, диспропорциями в распределении финансов и капитала. Более того, современная социально-экономическая реальность показывает, что на деле в мире реализуется уже не концепция «золотого миллиарда», а концепция «золотого процента», согласно которой сами заложенные в текущей экономической модели механизмы ведут обогащению ничтожного меньшинства и обеднению большинства. Этот самый **«золотой процент»** — то есть, в текущих цифрах, порядка 70 млн. человек. По сути такая же фикция, как управляющий экономикой и являющийся стержнем социума XX века – «средний класс». Ибо внутри этого «золотого процента» подавляющее большинство — даже не миллионеры. Как отмечают исследователи из некоммерческой организации «Oxfam America» в отчете, приуроченном к Всемирному экономическому форуму в Давосе (2015 год, его назвали «форумом неравенства»), вы попадаете в «золотой процент», если имеете имущества и накоплений на 760 тыс. долларов США. По факту имуществом, равным богатству остального человечества, внутри этого «золотого процента» владеет тоже ничтожное меньшинство. Там уже счёт идёт не на десятки миллионов человек, а просто на десятки человек (по последним данным 62 богатейших человека!!! планеты стали богаче 50% (3,5 млрд. человек) беднейшего населения Земли.). К примеру, систематизация данных по выплаченным за 30 лет (начиная с 1977 года) налогам в США показала, что 60% всех национальных доходов Америки были перераспределены в пользу всего 1% их получателей. Асимметрия сильна и внутри этого процента – первая десятка по уровню дохода намного превосходит первую сотню. Из приведенных Пикетти данных следует, что чем крупнее капитал, тем быстрее он растет. За годы глобализации средний прирост капитала составлял около 4%. При этом очень крупный капитал рос на 6-7%, а более мелкий на – 2-3%. При этом соотношение размера капитала к общему доходу остается неизменным уже на протяжении двух веков. Сложившееся в итоге неравенство в доходах невозможно объяснить разницей в интеллектуальных возможностях или в объемах выполняемой работы. Причинами растущей разницы в достатке между

богатыми и бедными, по данным той же организации «Oxfam America», являются налоговые льготы, доступные наиболее состоятельной прослойке населения, увеличение разницы наибольшей и наименьшей оплаты труда и сокращение финансового вознаграждения рабочих. А это рушит главный миф рынка о разумности и справедливости его механизмов, основанных якобы исключительно на таланте и работоспособности участников этого рынка. Иными словами, идея «невидимой руки рынка», которая сама собой регулирует неравенство и гармонизирует развитие общества, буквально тонет, т.е. опровергается, уже в статистических выкладках Пикетти: «рыночное равновесие представляется иллюзией, которая сложилась на коротком историческом отрезке времени, связанной с периодом существования в мире социального государства СССР. И иллюзия эта была преодолена самой системой». В связи с этим, необходимо подчеркнуть, что на данный момент, мы имеем как естественный и закономерный результат развития «ассиметричной» истории «ассиметричного» общества ярко выраженный однонаправленный (несправедливый) вектор глобализации.

Как известно, положительные и отрицательные стороны глобализации детерминированы своеобразным, сложным и противоречивым процессом развития научно-технического прогресса. Последний вызван тем, что человечество (с психологической точки зрения) стремится к облегчению своего труда, к комфорту, к свободному досугу (то есть, большинство из людей это эпикурейцы, гедонисты, сибариты, что естественно, но небезобразно). И, соответственно, «аппетиты» этого мирового «монстра» все время увеличиваются и увеличиваются. Человечество, постепенно размножаясь и осваивая природу, «надстраивается» над ней, начинает ощущать себя «царем природы», «маленьким божком». В результате, в начале XXI века по численности населения мы имеем на планете гигантское увеличение до 6,5млрд. человек. Сегодня за один год прирост населения составляет приблизительно 100 млн., причем он практически весь приходится на развивающиеся страны. При этом, существуют резкие диспропорции в демографии по регионам, этносам, расовым признакам и религии. Около 30% населения мира сосредоточено в Южной и Юго-Восточной Азии, включая Индию, Индонезию и Пакистан, 25% - в Восточной Азии, включая Китай и Японию. Большая концентрация людей в Северной Америке (восток) и в Европе. Вот из-за этих диспропорций, урбанизации, резкого роста городов-мегаполисов возникают серьезнейшие социальные проблемы. В частности, глобальная проблема, причиной которой является рост народонаселения, его концентрация в мегаполисах, военные конфликты, миграция, терроризм, сумасшедший темп жизни и в целом безысходная экономическая ситуация способствуют просто гигантскому нарастанию другой, становящейся одной из самых актуальнейших современных проблем человечества, которая связана с конкретной жизнью человека, ее ценностью и оценкой самим же человеком, а конкретно с сохранением этой жизни. Это проблема сегодня сверхглобального характера, проблема суицида, самоубийства. Печальная статистика всемирной организации здравоохранения ООН зафиксировала, что в 2014г. произошло около 1млн.100тыс. самоубийств, т.е. каждые 30-40 секунд в мире кто-то сводит свои счета с жизнью. Среди них: 300тыс. китайцев, 160тыс. индийцев, 37тыс. американцев, 30тыс. японцев, 30тыс. россиян, 16тыс. французов, 10тыс. украинцев и других. В связи с этим, многие специалисты считают, что это, к сожалению, уже «по-настоящему серьезная философская проблема».

Что касается философского осмысления болезненных мировых экологических проблем, то нам необходимо (в качестве эмпирической базы) привести некоторую статистику, касающуюся не столько аспектов истощения природных ресурсов и загрязнения планеты, а сколько нашего отношения к окружающей среде обитания, например к флоре и фауне. Так, специалисты вынуждены констатировать, что при сохранении современных темпов вырубки и уничтожения лесов через 180 лет на планете не останется лесов. Особенно большую экологическую угрозу представляет истощение тропических лесов – «легких планеты» и основного источника биологического разнообразия планеты. В этой системе вырубается или сжигается ежегодно 200 тыс. кв. километров, а значит, исчезает 100 тысяч видов растений и животных. Все это не проходит бесследно. Например, с уничтожением лесов возникают различные весенние паводки и разливы рек. Без лесов грунтовые воды пополняются слабо. Водоемы мелеют, реки становятся несудоходными. В наше время ежегодно около 6 млн.га продуктивных земель превращаются в бесплодные пустыни, которые уже все вместе взятые охватили 43% общей площади суши. Толщина озонового слоя планеты, который оберегает ее от жестокого ультрафиолетового излучения, по всей площади атмосферы Земли составляет 3 см.! Первые сигналы о резком снижении содержания озона были связаны с атмосферным поясом, развернувшимся над Антарктидой. По последним данным, на сегодняшний момент, эта озоновая «дыра» достигла 23 млн.кв. километров, то есть площади, равной всей Северной Америке. С одной стороны, мы видим, как благодаря научно-техническому прогрессу мир быстро глобализуется и любая информация мгновенно становится доступной всему миру. Но, с другой стороны, мы видим, что повседневные и локальные

проблемы обеспечения населения питьевой водой, продовольствием или топливом набирают глобального уровня всемирного масштаба. Антропогенное воздействие на природную среду живых организмов достиг таких масштабов, что угрожает самой жизни на Земле. Поэтому, само существование живой природы на нашей планете и процветание человеческого общества зависит от того, насколько объективно и своевременно будут раскрыты глобальные закономерности существования биосферы, и на этой основе сформулирована и реализована стратегия действий человека относительно природы. В этом смысле, экология - это наука нашего будущего, наука судьбоносная. Поэтому, в связи с вышеприведенной статистикой, возникает необходимость разработки в рамках системного анализа теоретико-методологических походов для качественно нового осмысления и интерпретации взаимоотношений человека и природы. Актуальность данного исследования заключается в том, что, по нашему мнению, осмысление и понимание причин и возможных путей решения экологических проблем невозможно без всестороннего философского анализа становления и развития как естествознания, так и мировоззренческого элемента в системе человек-природа, общества. Это вызывает потребность, на наш взгляд, в широком развитии экологического образования, его модернизации. Понятно, что философский «ракурс» экологии на современном этапе развивается в условиях дефицита времени. Экология, «поглощая» достижения других наук, превращается в своего рода «супернауку». Она призвана с философской точки зрения проанализировать и объяснить глобальные мировые процессы, которые происходят в окружающей природной среде, увязав их с проблемами экологии человека и социальной экологией. Не отрываясь от изучения природы, экология продолжает свое формирование в качестве синтетического междисциплинарного знания, приобретая этим своеобразные философские функции и философский характер. Хотя данный род знаний до сих пор сохраняет свое название «экология», который был унаследован с периода становления аналитических дисциплин, но сегодня цель и роль этой науки коренным образом трансформируется. Здесь имеется ввиду то, чтобы на основе фактологического материала специальных аналитических научных дисциплин дать общую картину структуры и модель сохранения природы и определить место и роль человека в данных процессах.

Глобальные проблемы приобрели размеры всемирного масштаба и, потому, касаются всех государств, народов, континентов, то есть всех без исключения людей на планете, поэтому мировые лидеры-государи начинают осознавать, что спрятаться от них «по одиночке» не удастся и вынуждены сотрудничать для решения этих проблем. И позитив стал появляться, что говорит о том, что необходимо оптимистично смотреть в будущее всего человечества. И, как полагал академик А.Д.Сахаров, высшим результатом развития культурного и творческого совершенствования общества, показателем и итогом созидательной деятельности людей все-таки являются их научные и технические достижения, т.е. плодоносная и позитивная технико-материальная сторона прогресса (с умом воплощенная в действительность). Если бы человек не имел сегодня благоприятные возможности использования научного знания и совершенные технические средства, инструменты и орудия, трудно было бы ему развивать и «поощрять» развитие прежде всего культурных и нравственных ценностей, трудно было бы «сохранить в человечестве всё человеческое - радость непосредственного труда умными руками и умной головой, радость взаимопомощи и доброго общения с людьми и природой, радость познания и искусства». [2, 34].

В заключении статьи хочется подчеркнуть, что современный исторический этап развития человеческой цивилизации неотделим от процессов модернизации, глобализации, информатизации, интернационализации и интеграции мирового сообщества и человеческих отношений. Поиск путей позитивного решения вопросов глобализации, сохранения мира на планете, народонаселения и экологии становится основной задачей в деле комплексного, системного и целостного теоретико-научного исследования со стороны социогуманитарного знания и основной геополитической стратегической целью конкретно-исторического развития мирового сообщества. В центре этой новой геополитической стратегии должен находиться не абстрактный индивидуум, а конкретный человек, конкретная личность. Человечеству необходимо создать новую базу и заложить современные предпосылки для дальнейшего стремительного промышленного, научного и культурного роста. И как раз под эти новые запросы человечества должна формироваться «новая философия», и она же должна определять формальную и содержательную стороны данной стратегии. Ибо прежняя философия не соответствует реальным требованиям и «стандартам» жизни». Она включает в себе объяснительно-разъяснительный, констатационный и рекомендательный характер, т.е. «плетется» в хвосте постоянно и стремительно изменяющихся мировых событий и проблем. А дело заключается в том, чтобы ее знание, ее методология стали действенными (11 тезис К.Маркса о Л.Фейербахе), опережающими, реально прогнозирующими наступление тех или иных проблем, т.е. находиться на передовых позициях

«жизни» нашей Планеты. Поэтому разрабатываемая и осмысливаемая сегодня «философия будущего», основываясь на достижениях естественных и гуманитарных наук, используя самые современные методы мониторинга, вычисления и моделирования, за очень короткое время должна стать «наукой о гуманитарном и духовном здоровье планеты», чтобы объединить человечество и стать подлинно научной и мировоззренческой основой дальнейшего развития цивилизации.

Список ссылок

1. Білорус, О.Г. Глобалізація і глобалізм: парадокси чи закономірність постіндустріальної цивілізаційної еволюції? / О.Г. Білорус // Економічний часопис – XXI. – Київ. – 2004. – №3.
2. Сахаров, А.Д. Мир через полвека / А.Д. Сахаров // Вопр. филос. – 1989. – №1.

References

1. Bilorus O.H. Globalization and globalism: paradoxes or regularities of the post-industrial civilizational evolution? [Hlobalizatsiia i hlobalizm: paradoksy chy zakonornist postindustrialnoi tsyvilizatsiinoi evoliutsii?] Ekonomichniy chasopys – XX, Kyiv, 2004, no. 3.
2. Sakharov A.D. The world in half a century [Mir cherez polveka] Vopr. filos., 1989. – no. 1.

ПОВЗЛО А.Н.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Запорізького національного технічного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
shura.povzlo@mail.ru

ФІЛОСОФСЬКИЙ «РАКУРС» ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Анотація

У статті йдеться про що сьогоднішні та майбутні перспективи соціально-філософських та наукових досліджень з проблем глобалізації, екології, народонаселення, тероризму тощо буде мати ще значну кількість часу гострий та суперечливий характер. З одного боку, необхідність соціальної динаміці буде постійно викликати "попит" на креативні форми розвитку та впровадження у буття результатів науково-технічного прогресу. З іншого боку, наступний «виток» цього прогресу буде неминуче загострювати стан справ, які зв'язані з вирішенням глобальних проблем, в першу чергу з розв'язанням екологічних питань, а також як генерувати нові форми протиріч глобального характеру.

Ключові слова: геополітика, глобалізація, екологія, народонаселення, тероризм, освіта, науково-технічний прогрес, гуманізм.

POVZLO A.

Doctor of Philosophy, Associate Professor of
Philosophy Department of
Zaporizhzhya National Technical University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
shura.povzlo@mail.ru

PHILOSOPHICAL “ASPECT” GLOBAL PROBLEMS OF MODERNITY

Summary

In our opinion, today's and future perspectives of socio-philosophical and scientific research on the globalism, ecology, population, terrorism, etc. problems will have sharp and contradictory nature for quite significant amount of time. For example, one group of reputable scientists armed with the latest theories and computer techniques predicts the inevitable "global warming" and even "greenhouse catastrophe", while another group, no less authoritative and armed, insists on inescapable cooling and imminent "ice age." Some explain this phenomenon by anthropogenic causes and call for a reduction in emissions into the atmosphere; others are looking for explanations in the solar activity or in something else. On the one hand, the need for social dynamics will constantly cause the "demand" for creative forms of the development and realization of the scientific and technical progress results. On the other hand, the next "round" of this progress will inevitably

aggravate the issues related to the solution of the modern global problems, first of all to the solution of environmental problems, and also will generate new forms of contradictions of global nature. For humanity, and in particular for the politics of the world's leading countries there is only one way out, one perspective left and this has to be transformed in modern and future scientific developments, specifically: to harmonize the world, to harmonize the relations between countries, between systems, between people by appealing to philosophical understanding of the deepest, inner, existential human experiences.

Therefore, on the one hand, the need for social dynamics will constantly cause the "demand" for creative forms of the development and realization of the scientific and technical progress results. On the other hand, the next "round" of this progress will inevitably aggravate the issues related to the solution of the modern global problems, first of all to the solution of environmental problems, and also will generate new forms of contradictions of global nature. This is a natural and objective process. The article emphasizes the idea that for humanity, and in particular for the politics of the world's leading countries there is only one way out, one perspective left and this has to be transformed in modern and future scientific philosophical developments, specifically: to harmonize the world, to harmonize the relations between countries, between systems, between people by appealing to philosophical understanding of the deepest, inner, existential human experiences.

For the old philosophy does not meet the real requirements and the "life standards". It possessed explanatory, interpretative, ascertaining and advisory nature, i.e. "trailed behind" the world events and problems. And the point is that knowing of it, its methodology have to become effective, outpacing, really predicting the approach of various problems, i.e. to be at the forefront of our Planet's "life". Therefore, the "philosophy of the future" which is being developed and comprehended today, based on the achievements of natural science and humanities using the most modern monitoring, calculating and modeling methods, has to become the "science of the human and spiritual health of the Planet" in very short time, in order to unite humanity and become a truly scientific and ideological basis for the further development of civilization.

Key words: geopolitics, globalization, ecology, population, terrorism, education, scientific and technological progress, humanization.

УДК: 308-316.347

ЧЕРНОВА Л.Є.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Придніпровської Академії будівництва та архітектури
(м. Дніпро, Україна)
chernlub@ukr.net

ВПЛИВ КОНЦЕПТУ «БАТЬКІВЩИНА» НА КОНСТРУЮВАННЯ «ЖИТТЄВОГО СВІТУ» ОСОБИСТОСТІ НА ПРИКЛАДІ НАЦМЕНШИН УКРАЇНИ

Анотація

У статті представлені результати якісного соціального дослідження, зробленого автором методом «Жива історія» у шести регіонах країни в 2010-2014рр. Аналізуються тексти особистих лейтмотивних інтерв'ю представників етнонаціональних меншин України, на базі яких автор обґрунтовує роль концепту «Батьківщина» у самоідентифікації особистості та конструюванні «життєвого світу», його меж, характеру стосунків та вплив на життєві плани.

Ключові слова: Батьківщина, Україна, Крим, нацменшини, етнічність, корені народи Криму, ідентичність, громадянська ідентичність, самопочуття, життєві плани та перспективи.

Політичні події в Україні у 2014/2015р. навели на думку дослідити вплив концепту «Батьківщина» на ідентичність та конструювання особистістю свого «життєвого світу» на прикладі етнонаціональних меншин, що й є метою моєї статі.

Теоретичною базою стали праці відомих світових вчених П.Бурд'є, А.Шюца, М.Кастельса, З.Баумана, П. Штомпки, П. Бергера и Т.Лукмана й вітчизняних фахівців П. Гнатенка, З.Павленко, Н. Черныш, Е.Ровенчак, А. Ручки й Л.Гудкова. Методологічною основою розробки інструментарію стали теорія самокатегоризації Дж. Тернера, роботи Р.Мертон та М.Баррет. П.Бурд'є писав: «Хоча соціальний світ з'являється нам з Вами як повністю й остаточно структурований і здатний нав'язати

будь-якому суб'єктові сприйняття прототипи власної конструкції, – він все-таки дає нам вибір» [1, с.73].

Предметом аналізу статті є тексти особистих лейтмотивних напів-структурованих інтерв'ю представників 28 етносів України, які дали згоду на публікацію їх особистих думок (якісний метод, «Жива історія») [2]. Етноменшини як об'єкт дослідження були обрані не випадково. По-перше, вони є релевантною групою для розподілу громадянської ідентичностей (Батьківщина, політична нація) та національності у радянському (етнічному) сенсі. По-друге, вона включає як недавніх мігрантів, так й «старі» меншини України; дисперсні й компактні поселення, малі «корінні» народи, що надає більш різноманітну картину. По-третє, ця група найбільш відчула «психологічну травму» зі зміною кордонів у пострадянські часи, особливо руські та біженці з гарячих точок 80-х – 90-х рр.

В якості стимулюючого матеріалу респонденту були запропоновані 10 відкритих питань особистого характеру, при потребі з уточненнями, відповіді записані на диктофон, що дало більш відверті та різноманітні якісні дані, ніж формалізовані ідентити, які використовуються у більшості кількісних досліджень ідентичностей [4]. Ми наводимо транскрипт деяких відповідей з мінімальним редагуванням для передачі емоційного фону та почуттів респондентів. Авторська лексика і мова оригіналу збережені. В дужках подано пояснення та уточнення автора.

А. Шюц відмічав, що точкою відліку аналізу «Життєвого Світу», є здатність індивіда займати певне місце. Місце індивіда не обмежується просторовими характеристиками, але їх треба враховувати, – відмічав він [3, с.11-12]. Тому у деяких випадках наведені особисті дані та місце проживання.

«Що для Вас є Україна?» (за частотою висловлювань):

1. Народжені в Україні меншини відповідали: **«Батьківщина»** (в цілому 48% масиву): «Родина моя, никогда ее не поменяю»; «Это непосредственная родина»; «Украина для меня – это ВСЕ, это Родина»; «Ненька Україна»; «Украина – это моя родина, я люблю Украину»; «Батьківщина, земля, де я народився, де народились мої діти»; «Я идентифицирую себя и там и там. Мне и Украина близка, потому, что эта моя Родина. И Польша мне близка»; «Прежде всего, Родина. Место жительства, место будущей работы. Все-таки, страну, где я родился, я считаю для себя родной.» (23р., вірменин, Мелітополь); «Украина для меня Родина, я тут родилась, и всегда я ее так воспринимала, всем так говорила, но в последнее время, мне все чаще напоминают, что я тут в гостях»; «Украина – это Родина, какая бы она не была, когда говорят об Украине плохо – я зверею, я сама могу говорить, что угодно, но не другие» (92р., єврейка, Дніпропетровськ); «Родина происходит от слово «родился». Где ты родился – там твоя Родина. И надо ее любить, какой бы она не была» (86р., єврейка, Одеса); «Это для меня Родина, родной город. Как бы я не видела плохое, но я люблю эту страну, это мое, это часть меня». З деякими варіаціями та поясненнями таку ж відповідь давали деякі народжені в інших країнах: «Украина? Наверное, все-таки Родина. Какая-никакая, а все-таки Родина. Не нравится, что правительство работает некорректно, плохо относится к народу».

2. **«Друга Батьківщина»** (близько 20%) відповідали народжені за межами України, що зрозуміло, але також ті, хто першою вважає історичну Батьківщину (звідки їх предки) : «Это моя Родина, а Отечество мое – Болгария, и там у меня душа болит и тут»; «Считается, вторая Родина» (грузини, вірмени, азербайджанці, дагестанці та інші недавні мігранти); «Сейчас Украина - мать родная, живем мы, детки живут, довольны» (72р., род. у Белорусі, Кр. Ріг); «Это мое государство, в котором я живу» (белорус, 69 р., Сімферополь); «Украина мне тоже близка (Родина – СССР, а историческая Родина – Болгария), но я разочаровалась в нашем руководстве. Они делят власть между собой и не любят народ» (61 р., болгарка, с. Ботієво.); «Я не здесь родилась, а в Белоруссии (там была тогда территория Польши). Мы ходили в костел, разговаривали на польском языке, у отца были документы, что он поляк. В моей метрике написано, что мама и отец поляки. А мне, когда я выезжала, написали белоруска. Какой-то там Машеров (1секретарь ЦК Белоруссии) сказал, чтоб поляки все выехали в Польшу, потому у сельсоветі **перезаписывали всех** белорусами, чтобы не выслали. Я приехала сюда (Дніпродзержинськ) с паспортом белорусским, дети уже были записаны как поляки, т.к. муж поляк» (83 р., полька.); «Вторая родина» – (А перша? Ви ж народились в Україні?) – «Историческая – Германия», (або Болгария, Грузия, Польша, Крим тощо – прим.автора); «можно сказать – вторая Родина, если бывает так»; «малая родина»; «...тебя воспитывает мама и няня, няня иногда может дать больше, чем мама. Украина для меня такая няня, вторая Родина, на самом деле, а не для красивого словца» (42 р., грузин, Дніпропетровськ) «Рідна країна. Тут я народилась, як би там не було. В якій би точці Землі я ні була, я всё єдино – українка» (54 р., полька, Львів). Тут має місце прояв подвійної ідентичності етнічної та громадянської.

3. Більш метафорично та персоніфіковане з позитивною, нейтральною або негативною модальністю (16%): «*Лицо. Страна наша. Мы тут родились, Украина – это наша жизнь*»; «Мне всегда обидно, когда Украину начинают хаять где-то»; «Украина для меня – это флаг, Днепр, Киев, сало и каштаны» (з посмішкою); «Просто жалко ее. Украина – такое богатое государство, а люди - бедные» (циганка, 57 р., Дніпропетровськ); «Моя страна, я здесь родилась, я *ею горжусь*. Не все так плохо»; «Страна проживания, Украина родная, но когда бываю на Западной Украине, конечно, не родная» (54 р., гречанка-елінка, Маріуполь); «як «*рідна мати*» (67 р., білоруска, Севастополь); «*Дім, мій дім*» (часто); «Второй дом, родной» (армянка з Грузії, 64 р., Харків); «Украина – моя страна, молодая, развивающаяся, но перспективная»; «*здесь я ощущаю себя дома, просто не причисляю себя к украинскому народу*» (23 р., католичка, у походженні східні народи, в Україні живе з 14 р.); «*Украина – мамочка... я очень ее люблю, но где-то обида какая то всплывает. Да, обида всплывает за наш весь народ, что как-то у нас никак не образуется*» (56 р., німкеня, Харків); «Просто место жительства»; «*живу я тут*»; «факт биографии» (часто); «так сложилось»; «это для меня проезжая остановка, промежуточная между Россией и Польшей» (22 р., укр./полька, народ. у Росії, Дніпропетровськ); «*страна, где очень добрые люди, где хорошо ко всем относятся*» (22 р., азербайджанець, Дніпропетровськ); «просто страна, мне все равно, где жить»; «*Украина для меня пока страна загадок*»; «*Ничего не значит, мне все равно, что Украина, что Советский Союз*»; «Просто место жительства, здесь живу, работаю»; «*Украина для меня некоторое недоразумение, куда я попала случайно*» (62 р., білоруска, Севастополь); «Украина для меня привычный родной дом, потому, что я здесь выросла и мне все тут понятно, мне тут уютно» (22 р., єврейка, 4 роки навчалась в Ізраїлі); «*вы знаете я настолько привык к Украине, что если бы сейчас был вопрос уехать обратно, хотя там все уже утряслось, но я не смогу уже жить в Баку, это уже не мое*» (47 р., азербайджанець, Дніпропетровськ); «это место, где я себя применяю и собираюсь применять. Это *моя среда*» (36 р., єврейка, Одеса). Дуже поширені були вислови: дім, земля, територія, мій простір у людей зі змішаним родоводом, тобто домодерне трактування «Батьківщини». Так висловлювались люди з локалізованою територіальною або особистою ідентичністю. Негативне або нейтральне ставлення було у осіб старше 40 років, мешканців Криму й Сходу України, що мають проблеми з застосуванням української мови але позитивних висловлювань і серед цих груп було на порядок більше, ніж негативних (до подій у 2014-2015рр.).

4. Зрозуміла позиція кримських татар, караїмів і кримчаків. Рефрен їх позиції: «**Батьківщина - це Крим**» (96% цієї групи, 8% всього масиву): «Украинцы – родственники, но Родина – Крым»; «*Украина – это то государство, которое лояльно и даже безразлично относится к крымским татарам*»; «*Это моя вторая Родина, так вышло*» (24 р., кр. татарин, Мелітополь, народився в Україні); «По сути дела, вторая Родина. Гражданство Украины позволяет защитить свои права» (72 р., кр. татарка, Мелітополь); «Украина – просто факт, а Родина – Крым»; «Украина – Родина, а Крым – историческая Родина» (27р.,кр.татарка, Мелітополь); «Родилась я в Крыму. Дома на своем языке говорили. Детсад и школа на русском. В школе дети были очень жестокими, травили. – (И что для тебя Украина?)–Почему-то провал ((смеется))» (21 р., руська, Сімферополь); «Дети во дворе говорили мы типа принесенные ветром, что мы здесь не свои, здесь не наша земля, ну обидные слова тоже говорили». ((А Украина для тебя что?)) – «Все-таки страна, в которой я живу» (22 р., білорус, Сімферополь); «Государство, в котором я сейчас живу» (18 р., руський, Сімферополь); «Родилась в депортации, в Самарканде. Но в раннем возрасте переехала с родителями в Крым в н. 80-х, про депортацию мне родители не говорили, я об этом узнала от бабушки лет в 9. У меня был шок. Я не могла понять, как такое могло быть, когда в школе говорят одно, да (?) мол, Советский Союз, все так хорошо, а тут такой ужас. В 1987 г., когда по радио снова прочитали Указ, что кр. татары предатели, старики боялись повторения, *часто говорили, что не дай Б-г снова все повторится*» (37 р., Сімферополь). «Украина – это страна, в которой я живу»; «Я могу сказать, что это моя большая родина, но у меня есть и малая, для меня это Крым» (47 р., Сімферополь); «Украина для меня ничего не значит. Крым – это наша родина. Должно быть самостоятельное Крымско-татарское государство. Не обязательно даже, чтобы оно называлось крымско-татарская, но чтобы люди всех национальностей жили здесь как равные, достойно» (75 р., кр. татарин, Сімферополь); «я не вижу крымских татар вне Крыма!! В другом месте, я представляю себя. Сколько лет прошло уже и уже двойная борьба идет, там на русском, здесь на крымско-татарском и тем более *вот это телевидение.. и радио...очень сильное влияние идет, просто тяжело с этим справиться...* Противостоят этому смогло бы только свое государство крымских татар» (34 р., кр. татарин, Феодосія). Тому можна зрозуміти біль та відчай кримських татар, коли знов вони вигнанці або переслідуються владою після захвату Криму росіянами у 2014р.

5. Радянська ідентичність (8% всіх опитаних) не завжди веде до негативного ставлення до України, але в деяких випадках це ярко виражено: «для меня Родина - Советский Союз, я там вырос и состоялся, а на Украине я живу. Но если завтра Украина начнет воевать с Россией, я сам не пойду, и сына не пуцую. Славяне все должны держаться вместе и дружить» (57 р., болгарин, с. Ботієво); «мне ближе, когда Советский Союз был объединенным»; «не знаю, времянка, что-ли, хочу повернутися у Білорусь» (57 р., білорус, Крим); «Украина – родина моя, родина хоть какая-то. Но хорошо было бы, если б было СССР... А Украина, конечно, это моя страна, это мое, я тут дома» (42 р., за самовизначенням: «напівукраїнка/ напівруська з Одес. обл.», муж азербайджанець).

Соціальні актори, за думкою М. Кастельса, конструюють смисли як основу ідентичності на основі культурної особливості (атрибуту) або на основі певного комплексу особливостей, які домінують над всіма іншими джерелами смислів [5, с.6]. Таким центральним компонентом для соціальної ідентичності особистості, на наш погляд, виступає поняття «Батьківщина».

Зв'язок ідентичності з визначенням «Батьківщини» розкривають відповіді на питання «**Ким Ви почуваете себе в Україні?**» (дані наведені за ступенем дистанції та частотою):

1. Найбільш поширена очікувана відповідь була: «**громадянином, ким же ще?!**» з варіаціями: «повноправним громадянином»; «громадянином этой країни»; «законопослушным гражданином»; «гражданином **своего** государства, всегда достойно несла это имя, мне это в радость» (75 р., єврейка, Дніпропетровськ); «сознательным гражданином», «простым гражданином», «таким же гражданином, как и все»; «патриотом своей Украины, я националистка в этом смысле» (62 р., укр./польсько/ білоруське походження, гречанка за самовибором, Старий Крим). Подібним чином відповіли майже в усіх регіонах, частина корінних народів Криму, руських у Криму та Донбасі. Майже 40% респондентів мають національну (громадянську) ідентичність, вона друга за значенням після етнічної ідентичності, а у деяких і перша (для кого етнічна належність не важлива).

2. Друга за частотою була відповідь «**Людиною**» з варіаціями, де «ким» перемежувалося з «як»: «своім/своею, як не дивно (з посмішкою)» або «чужим я себе не відчуваю» (частіше так говорили молоді); «мне хорошо тут»; «комфортно»; «свободным человеком во всех отношениях» (58 р., білорус, Севастополь); «членом этого общества»; «нормальным человеком (со смехом), украинкой, у меня половина украинской крови, четверть русской и четверть немецкой, прабабушка моя, немка, ну она боялась этого, и **тоже** всячески скрывала» (54 р., бі-ідентичність, Харків); «я везде чувствую себя нужным человеком» (79 р, німець, Харків); «личностью» (16 р., грузинка); «человеком, принадлежащим к грузинскому народу, что живет на Украине, разговлєє державною мовою, рідною та німецькою» (42 р., грузин); «чужой точно не чувствую, отчасти украинкою, наверное» (27 р., грузинка); «человеком, который оказался волею обстоятельств тут» (45 р., азербайджанець); «ничем не хуже коренных жителей, равный другим людям» (25 р., азербайджанець); «личность, обычный человек» (27 р., кр. татарка, Мелітополь); «крымская идентичность у меня на первом месте, я хочу, чтоб мои дети, живя на Украине, да, вот каждый народ- это своя символика, не ущемлялись по национальному признаку» (48 р., кр. татарка, Сімферополь); «я считаю, что этого более достаточно, как такового, для самосознания как личности, то есть, я не просто человек без роду, без племени, а у меня есть родословная» (21 р., студент, німець за самовизначенням, Дніпропетровськ). Узагальнюючі цю позицію,- можна процитувати: «**Я є я!**» (посмішка).

3. **Синтез громадянської та етнічної ідентичності** позитивного характеру дав такі сполучення (вагома доля масиву) : «етнонім (болгаркою, греком, вірменином, єврейкою, кримським татариним або інше) в Україні»; «українським... (назва етноніму)»; наприклад: «Мы вот украинские немцы, мы же в общем-то живем на этой земле, мы привыкли ко всему украинскому: еде, культуре, религии» (21 р., студент, Дніпропетровськ). Також багато зустрічалась змішані ідентичності есенціального і конструктивного характеру: «грузинкою,.. и українкою, отчасти»; «я – армянка с украинским гражданством, но с армянской душой!»; «я наполовину беларуска, наполовину осетинка, но считаю себя украинкою, ведь я здесь родилась и выросла, я люблю украинскую культуру»; «я наполовину белорус, наполовину русский, но считаю себя украинцем – (як громадянин?) – нет, просто это *мой личный выбор*» (21 р., Севастополь); «школа была русская, поскольку тогда был единственным государственным языком русский, делала из нас коммунистическая партия Советский народ. В армии не обижали, в шутку называли «татарский хохол». Меня спрашивают: ты кто? Я говорю: крымский татарин. Они удивляются: такой же нации нет?» (53 р., кр. татарин, Мелітополь); «українкою» (23 р., гречанка, Маріуполь); «моя культура вже змішана мне трудно розділити»; «меня батьки виховували у двох культурах (укр. і руськ.)»; «**істиннім українцем**» (29 р., грек, Старий Крим) «и греком, и українцем» (38 р., грек, Маріуполь); «задумалась, когда я первый раз приехала на Украину (із Росії у 8 років). Я закатывала истерики, говорила, «я не буду жить на этой Украине, потому что я русская

(смеется). А теперь я говорю, что «не хочу жить на Украине, потому что я полька!.. (смеется)... Сейчас, наверное, больше во мне польского (мама українка - прим.автора). Может быть, я сама себе так сделала, выбрала и полюбила... Для меня важно **чувствовать** национальность, *не важно, что у тебя написано в паспорте и какая у тебя формально национальность, важно кем ты себя чувствуешь и кем ты себя считаешь*. Это дает мне какую-то связь с прошлым. Ты ощущаешь себя частичкой всего» (19 р., студентка, Дніпропетровськ); «здесь я чувствую себя армянкой, а на Родине (Грузія) и в других странах – «хохлушкой» (19 р., армянка, Дніпропетровськ); «скорей славянкой, с немецким менталитетом» (48 р., народ. в Казахстані у поселенні німців, мешкає у Харкові); «когда у меня спрашивают о национальности, для меня самый простой ответ – это ответить, что я украинец, потому что **понятие «национальность» – оно у нас немного советское**... В других языках даже тяжело найти этому аналог, потому что то, что **в других языках используется как «национальность» – касается только гражданства**. Тут у меня нет каких-то сомнений, что я украинец, **а относительно моей этнической принадлежности, ну да я знаю, что я и грузин, и поляк**» (24 р., перекладач, Дніпродзержинськ). Такі висловлювання більш поширені серед молоді до 35 років, яка народжена в Україні або живе з дитинства, добре засвоїла державну мову, має позитивний досвід та широке коло спілкування, друзів серед етнічних українців.

4. Люди, що мають досвід віктимності, відчували дискримінацію або зберегли радянську ідентичність, відповідали **більш стримано**: «*Хозяином я себя не чувствую..(.) не чувствую*» (кр. татарка, 75 р., Сімферополь); «когда я жила во Франции были проблемы с Афганистаном.. мы тогда с **гордостью отвечали, что я – советский человек**. Это чисто протестно было. Сейчас, в глубине души, я себя как-то чувствую жителем какой-то очень большой такой страны, в которой есть очень много чего, но есть порог непонимания: почему нету вот этих всех взаимосвязей, которые были раньше, этот разрыв, он ... болезненно воспринимается, кому он был нужен?». (42 р., 4 етноси в родовіді, обрала руську ідентичність за культурним вибором, Дніпропетровськ); «В школі я навчався на українській мові і не афішував, що я поляк. В часи, коли я був малою дитиною, дорослі на польській мові не спілкувались, тому що **були дуже залякани**» – (Ким Ви себе почуваєте зараз?) – «**почуваю я себе все-таки поляком**» (46 р., поляк, Житомир. обл.); «я это понял в первом классе, когда дети стали меня обзывать и смеяться. Меня в школу приводил отец (цыган) и дети надо мной издевались. Сейчас, наверне, не очень важно (етнічність), если бы я остался жить там, в той среде (сели), то наверное было бы очень важно, а так – нет. А сейчас я больше к украинцам себя отношу, украинцем себя считаю (мати українка)» (22 р., російськомовний циган, Новомосковськ); «*наверно, чужой, я везде чужая*»; «*чужим себя чувствую*»; «как не в своей тарелке, иностранкой, не такой как все» (18 р., грузинка, в дитинстві діти часто дражнили); «*инвалидом, особой*» (19 р., студентка, грузинка); «я при получении паспорта сам себя записал немцем (батько руський) после всех репрессий, потому что я за свою национальность много страдал и много пережил» (81 р., німець, Харків); «*гость, сосед*» (19 р., азербайджанець); «*пилигримом, что вернулся на святые места*» (45р., єврей, поет, повернувся з Ізраїля, де прожив 15 років, Одеса). «Білою вороною», «я всюди почуваю себе чужою», «нікім», «стороннім», «небажаним гостем» – такі відповіді давали люди зі змішаним родоводом й особистим досвідом віктимності. Від таких почуттів виникає **бажання змінити ідентичність** приєднанням до титульної нації через культурну асиміляцію, еміграцію або надетнічну ідентичність: громадянську, радянську, європейську, космополітичну, але такі настрої не поширені, периферійні.

5. Деякі негативні визначення були пов'язані не з етнічністю, а з **соц. нерівністю** або особистою драмою: «Хозяином страны - раньше бы сказал, а теперь нет» (69л., грек, Старий Крим); «*никем*», «*быдлом*»; «я знала, что я немка, через язык, мы все советские немцы. А конфликты? Это кто-то специально делает. Подстрекает. Я считаю себя полнокровным членом общества, считаю, что я влилась в общество это»; «я не была никогда изгоем, **но вот я чувствовала, что я не русская это точно, и что: это: как бы лучше быть русским (смеется). Ну как бы и атмосфера такая была** ((в Татарстане!! сер. 90-х рр.!-прим.автора). Так никто меня не обижал прямо. Я не помню такого. **Семья у нас была советская, но бабушка** (волж. татарка) **говорила, что я мусульманка**. Ну а я никогда не считала себя никем... А потом, когда я приехала сюда (Дніпродзержинськ), в 15 лет я крестилась в католической церкви, сама захотела. Лет в 20, после оранжевой революции начала думать, кто Я? Ну-у (2) я в общем **чувствовала, что существует некий, наверное, зов крови**. ..– (Так кем Вы себя чувствуете в Украине?) – «*Ну не чувствую я себя (смеется) украинкой. Я не называю себя украинкой. Я гражданка, я чувствую себя свободной. Жителем Украины себя чувствую*» (26р., род в Казахстане, жила в Татарстане, 3 східні етноси в родовіді, Дніпродзержинськ); «*Я тут чужая. Всё равно я тут чужая. Тут всё – не моё. И особенно город я не люблю. Я люблю сельскую жизнь. Там тихо, там спокойно, все друг друга знают. А тут никто никого не знает. Живёшь на одной площадке – чужие*

люди. *Тут меня никто не обижает, но это не моё*) (83 р., полька, род. в Белорусі, тоді Польша); «До 30 лет я считала себя украинкой, а потом мы стали с мужем ходить в костел, учить польский язык и культуру, и сейчас во мне больше польского, но в данный момент чувствую себя человеком незащищенным, потому что у нас защищенности **нету вообще**: и в правах, и в судебных делах» (38 р., полька/українець, Павлоград); «ником, никем, скорее я как-то себя чувствую *белой вороной*: есть у меня такое ощущение, опять таки это не связано с моей национальностью, скорее мне так кажется это связано с моей формой мышления»

Як бачимо, трактування поняття «Батьківщина» та особиста настанова до неї надає людині сенс життя, «натуральні права», має прямий та зворотній зв'язок з самовизначенням і почуттям особистості в певному соціальному просторі, впливає на її оцінки своїх можливостей та життєвих перспектив.

Як підкреслює П. Бурд'є, «соціальний світ може бути позначений і побудований різним способом відповідно до різних принципів бачення й розподілу: наприклад, розподілу економічного або розподілу етнічного, релігійного або національного, залежно від того, який критерій вибирають агенти для конструювання соціального світу» [2, с.76], але така оцінка відноситься до всього простору (країни, народу) в цілому. Позиція варіюється залежно від віку, сфери діяльності, етнічної приналежності та особистого досвіду.

Виявлена пряма залежність оцінки рівноправ'я в Україні з визначенням поняття «Батьківщина», соціальним самопочуттям, життєвим досвідом, ставленням до України і життєвими планами на майбутнє. На питання «**Де Ви плануєте жити?**» найбільш поширеною була відповідь:

1. «Тут, в Україні» (72%), але пояснення та обґрунтування вибору часто були вимушеними: «ми там нікому не потрібні», «куди мені вже їхати», «у мене зовсім інший менталітет», «я уже не в том віці», «свое ближайшее будущее я вижу в Украине. А через 20 лет? Так далеко не заглядываю. Пока жива – живу» (38 р., єврейка, Мелітополь) – тобто більш в душі «смиріння з долею» ніж вільного вибору. Але були інші позиції, особливе в тих, хто вже мав досвід життя в еміграції: «Буду уже жить здесь, в Мелітополе. Но буду всячески укреплять и развивать связи с исторической Родиной» (63 р., болгарин, Мелітополь, 4 роки працював з родиною у Іспанії); «*я не собираюсь никуда уезжать. Хочу, чтобы сын здесь жил и внуки здесь остались*» (54 р., болгарин, с. Ботієво); «*на Украине и чтобы дети, и внуки тут жили*» (61 р., гречанка, с. Юзуф); «Здесь. Потому, что мне здесь комфортно. Даже если бы у меня были бы какие то возможности эмигрировать – я бы ими не воспользовался» (24 р., поляк, Дніпродзержинськ); «У меня никогда не было желания уехать. Я очень хорошо себя чувствую в Польше, но это 10-12дней, ну максимум 2 недели, потом я начинаю очень тосковать» (57 р., полька, Дніпродзержинськ); «думаю, больших перемен в моей жизни не предвидится, буду жить, работать на благо страны (Украины), выйду на пенсию, буду путешествовать, но жить в Украине» (42 р., руська, Дніпропетровськ); «Где буду жить через 10лет? Здесь. Другого глобуса-то нет (смеется). Хотя последние события очень настораживают» (57 р., єврей, Одеса); «в гости к родным в Польшу ездили два раза, а жить будем здесь» (83 р., полька, Дніпродзержинськ); «Мені тут добре. По-перше тут могили: мамина, татова, брата. Я їх навідую» (74 р., полька, Львів); «В Польшу ехать жить не хочется, я жил там 8 лет, там живет моя сестра, мне тут больше нравится» (42 р., поляк, Львів); «*я живу между двумя странами – то в Польше, то в Украине. Там начинают доставать – еду сюда, и наоборот, по полгода примерно*» (34 р., єврей, Одеса); «Я была в Польше, вернулась и пока планирую пожить некоторое время здесь» (19 р., полька, Дніпропетровськ); «одно время меня сын напрягал: «Мама, ну чего Вы здесь сидите?.. – Он съездил, посмотрел, у него такая эйфория была... Я так подумала, подумала. Много родственников здесь. Мои двоюродные – уже украинцы, друзей много. *Ну как это все бросить?* Внуки язык немецкий учат, в центр культуры немецкой ходят, нравится им все это и хорошо, и достаточно» (57 р., полька, Дніпродзержинськ); «жить хочу только на Украине. И нигде, кроме Украины я себя не вижу» (52 р., єврейка, Одеса); «Я буду доживать здесь. В гости могу ездить, но жить там – нет, не могу» (91 р., єврейка, Дніпропетровськ); «ми тут у себе вдома, хтось, щось не казав» (42 р, угорець, Берегово); «Україна – моя Родина, в Угорщині я жив – не сподобалось, нас там вважають руськими» (36 р., угорець, Мукачево). Так само відповідали багато інших респондентів. Зрозуміло, що кримські татари майже одноставно бачать своє майбутнє в Криму. Тим більш гірко усвідомлювати скрутне становище, в якому вони опинилися в наслідок анексії Росією Криму.

2. Ті, хто мріють емігрувати (13%), шукаючи «кращого життя», були в основному молоді люди або вже люди похилого віку («до дітей та внуків») – греки, поляки, угорці, німці, євреї та інші – їх вибір пов'язаний з країнами ЄС, США та Ізраїлем. Ці плани ніяк не обумовлені місцем народження, фахом або етнічною належністю. В Росії своє майбутнє бачать ті, хто там народився, має родичів або радянську ідентичність (у 2010-2014рр. їх було 3%).

3. Група, що мріє повернутись на свою Батьківщину (вар. історичну) ще менша за чисельністю (на час опитування біля 5%). Називали Грузію, Вірменію, Білорусь, Польщу, Росію. Респонденти посилаються на досвід віктимності, проблеми з українською мовою, ностальгію за місцями, де «були щасливі» у дитинстві або молодості чи бажання об'єднання з родиною.

Висновки:

Більшість представників нацменшин мають сильні патріотичні почуття до України, незалежно від того, де вони народилися або хто їх батьки (формальні ознаки) але не всі, що підтвердили події 2014-2015 рр. Байдужі або негативні ставлення окремих людей до України пов'язані з їх особистим біографічним досвідом, вдалою/або ні інтеграцією в українському суспільстві в пострадянські часи, тобто є результатом конструювання.

Концепт «Батьківщина» у свідомості особистості служить підґрунтям та орієнтиром самовизначення, фактор, що конституює і визначає масштаб та межі «життєвого світу» особистості, в якому вона себе бачить та планує майбутнє. Це може бути локальна «мала» батьківщина або державні «національні межі».

Концепт «Батьківщина» формується згідно з особистим життєвим досвідом, який переноситься на суспільство в цілому і впливає далі на емоційне та соціальне самопочуття і життєві плани особистості.

Концепт «Батьківщина» є центральним елементом «життєвого світу» особистості, який конструює навколо себе інші структурні компоненти і обумовлює їх зміст та ціннісний потенціал.

Список посилань

1. Бурдьє П. Социальное пространство: поля и практики / П.Бурдьє, пер. с фр. Н.А. Шматко (сост., общ.ред., послесл.) – М.: Институт экспериментальной социологии, 2005. – 576с.
2. Матеріали авторського дослідження «Трансформації самосвідомості та ідентичності нацменшин України в пострадянській період» (2010-2014рр.) зібрані у 8 експедиціях в 6 регіонах України, Криму та Донбасі включно. Всього опитано 389 осіб з 28 етносів України. Теоретична та методологічна частина див. Чернова Л.Е. Основные механизмы конструирования идентичности нацменьшинств Украины в постсоветский период / Л.Е.Чернова – текст //Культурологічний Вісник Нижньої Наддніпрянщини –Запоріжжя: ЗНУ, Просвіта. – Вип.29.– 2012. – С.169 –177.
3. Шюц А. Методология социальных наук/ А. Шюц, пер. с нем. и англ. В.Г.Николаев, С.В.Ромашко, Н.М.Смирнова, Общая и научная редакция, послесловие Н.М.Смирновой // Избранное: Мир, светящийся смыслом. – М.: РОССПЭН, 2004. – 1056 с.
4. Pichler F. The Making of Identities in Eastern European Border Regions: a Theoretical Framework / Florian Pichler // Materials of the International conference «Regional development challenges of EU border regions in the context of the interaction between the EU and countries of its immediate "neighborhood». – Estonia: University of Tartu. – 2008.– P. 45-58.
5. Castells M. The power of identity//The information age: economy, society and culture. /M.Castells [переклад українською Н.І. Черниш] – Vol.3. Blackwell Publishers Inc., 1999, – P.3–56.

References

1. Bourdieu, P. Social space: field and practice. / P. Bourdieu, trans. with fr. N.A. Shmatko (ed, obsch.red, afterword...). – М.: Institute of Experimental Sociology - 2005 – 576s.
2. Materials of the author research "Transformation of consciousness and identity of minorities in post-Soviet Ukraine Period" (2010-2014.) Collected in 8 expeditions in all regions of Ukraine, Crimea and Donbas inclusive. Total 389 people interviewed 28 ethnic groups in Ukraine. Theoretical and methodological part see. in Article Chernova L.E. Basic Mechanisms konstruyrovanyya ydentychnosty natmenshynstv Ukraine in postsovetskyu period / L.E.Chernova // Culturological Culturological Journal of Lower Naddnyprianshchyna Zaporizhzhya. ZNU: Prosvita. – № 29 – 2012, – p.169–177.
3. Schutz A. Methodology of Social Sciences / A. Schutz per. with Doich. and Eng. V.G.Nikolaev, S.V.Romashko, N.M.Smirnova, general and scientific edition, afterword by N.M.Smirnovoy// Favorites: World glowing sense. – М.: ROSSPEN – 2004. –1056 s.
4. Pichler F. The Making of Identities in Eastern European Border Regions: a Theoretical Framework / Florian Pichler // Materials of the International conference «Regional development challenges of EU border regions in the context of the interaction between the EU and countries of its immediate "neighborhood». – Estonia: University of Tartu. – 2008. – P. 45-58.

5. Castells M. The power of identity//The information age: economy, society and culture. /M.Castells, [per. ukr. N.І. Chernysh] / – Vol.3. Blackwell Pulishers Inc., 1999, – P.3–56.

ЧЕРНОВА Л.Е.

кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры философии и политологии
Приднепровской Академии строительства и архитектуры
(г. Днепр, Украина)
chernlub@ukr.net

ВЛИЯНИЕ КОНЦЕПТА «РОДИНА» НА КОНСТРУИРОВАНИЕ «ЖИЗНЕННОГО МИРА» ЛИЧНОСТЬЮ НА ПРИМЕРЕ НАЦМЕНЬШИНСТВ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье представлены результаты социального качественного исследования, сделанного автором методом, т.н. «Живая история» в шести регионах страны в 2010-2014 гг. Анализируются тексты личных лейтмотивных интервью представителей этнонациональных меньшинств Украины, на базе которых автор обосновывает роль концепта «Родина» в самоидентификации личности и конструировании «Жизненного Мира», его границ, характера отношений и влияние на жизненные планы.

Ключевые слова: Родина, Украина, Крым, нацменьшинства, этничность, коренные народы Крыма, идентичность, гражданская идентичность, самоощущения, жизненные планы.

CHERNOVA L.

PhD of philosophy, Ass. of professor of philosophy department of
the State Academy of Civil Engineering and Architecture
(Dnipro, Ukraine)
chernlub@ukr.net

THE INFLUENCE OF THE CONCEPT "HOMELAND" ON CONSTRUCTION OF THE "LIFEWORLD" OF THE PERSONALITY ON THE EXAMPLE OF NATIONAL MINORITIES OF UKRAINE

Summary

The subject of the article is texts of the individual semi-structured interviews with the representatives of 28 ethnic groups of Ukraine, who have agreed to publish their personal opinions (qualitative method, "Living History"). It is a result of the study, conducted by the author in all regions of Ukraine in 2010-2014. Ethnic minorities were selected as the object of the research because they are relevant to the group for distribution civic identities and nationalities in the Soviet (ethnic) sense. Secondly, they include both recent migrants, and "old" minorities of Ukraine of dispersed and compact settling, small "indigenous" nations, providing a more diverse picture. Thirdly, the group felt the hardest "psychological trauma" due to the change of borders in post-Soviet times, especially Russians and refugees from hot conflict spots in the 1980-90s.

Using empirical data, the author justifiably reveals the role of the concept of "Homeland", its limits and determine to the position and attitude of the personality to the events in the country. The concept of "Homeland" serves as the basis and reference point of identity as well as factor in determining the scope and boundaries of "lifeworld" personality, in which individuals see themselves and plan their future. This can be a local "small" homeland or state "national landmark". The concept of "Homeland" is formed by the personal experience of life, which is transferred to the society as a whole and further affects the emotional and social well-being and life plans of the individual. The concept of "Homeland" is a central element of the personality's "lifeworld", which constructs itself around other structural components and determines their meaning and value potential.

Keywords: Homeland, Ukraine, Crimea, national minorities, ethnicity, native people of the Crimea, identity, civic identity, health, life prospects.

SPYTSIA N.

Doctor of Philosophy, Associate professor,
 Department of Social Studies, Zaporozhye State Medical University
 (Zaporozhye, Ukraine)
NSpitsa@meta.ua

UNDERSTANDING OF NATIONAL IDENTITY THROUGH THE PRISM OF THE AGGRESSION PHENOMENON

Summary

With the rise of Maidan phenomenon and unfolding deep crisis in all spheres of life in Ukraine the problem of national identity and upbringing of the new Ukrainian civil society became the real challenge. The object of our research is mental models of aggression study of which can help to draw up, as a basis for the development and prosperity of the state, the optimization determinants of the Ukraine` socio-cultural environment. Ukrainians must learn to integrate into the globalization supranational processes while maintaining their national uniqueness.

Keywords: national identity, aggression, “hostile” (“hot”) aggression, “instrumental” (“cold”) aggression, self-organization, globalization.

Political events which have been taking place over the last two years in Europe absorbed scientist`s attention all over the world. In order to make an adequate prognosis and to determine ways for solving imminent problems, many people are trying to understand what`s happening. Conferences, “round tables” and TV-debates with politicians, political scientists, sociologists, and economists have become constant companions of Europeans – hard to stay apart and be indifferent and impartial in conditions of maturing real threat of the world military conflict which hasn`t been fading in Ukraine for about two years. Politicians and scientists specializing in study of variety socio-political processes are criticizing actively the current situation, with one accord they are speaking about crisis and catastrophic situation in Ukraine economy and politics. They appeal to save Ukraine immediately but only few are able to offer high-quality treatment of the disease, even after making a detailed diagnosis. As a rule, modern researchers of the Ukrainian problem are limited to speculative references to humanitarian issues, calling to revive the high level of spirituality and patriotism, desperately criticizing the present corrupted political elite which got stuck in the meshes of the proper insatiable greed. At this level our scholars are played out typically. This situation is similar to such when patient, visiting doctor at last receives as much as possible full picture of his diagnosis which is flavored with the most disappointing details, but the doctor is so interested in description of the diagnosis that the appointment of treatment do not have the strength, resources and time.

Forming of the national identity is a root-question lying in the base of many problems. On the one hand, preservation and enhancement of national peculiarities is the state-forming factor, without which it would not take a revolution of dignity. Contrariwise, radical forces that do not accept the globalization processes and ready to hopple good international relations with others, often gather under the flags of the national idea. That is to say national identity could play radically opposite roles. How to solve the question about the correct measures of national identity in Ukrainian state for making only constructive effect?

The research object can be represented as mental models of aggression The optimization determinants of the Ukraine` socio-cultural environment which carries responsibility for the integrity of Ukraine and security of its citizens will be the subject of our research. Indeed, aggression is a factor that is the cause and consequence of the situation in the country, in all its socio-political possible forms we would like to explore. We propose to take the self-organization concept studies in psychology (David. G. Myers) [1], and ethologic sphere (Konrad Lorenz) [2] as primary basis of the methodology, which will be able to shed light on human behavior in modern society and in particular situation.

Problem is in fact that Ukraine is facing an acute problem about which society will build, to which kind of society it will transform – subduing the global process brought from outside or preserving and multiplying national characteristics by isolating. Evidently, we have to study how to balance between these two extremes: being flowing in to European world to save face. With the help of self-organizing methodology we can examine outward influence as entropy forces to which we have counteract for keeping system in homeostasis balance.

D. Myers marks out two types of aggression: “hostile” (“hot”) and “instrumental” (“cold”) [1, c.486]. The main difference between them is the aim: in case of hostile aggression the main goal will be to harm

another, it acts as a source of anger. The purpose of instrumental aggression differs from hostile and does not related to an injury, but it may be a source of aggression indirectly and harm acts as a means to an end unintentionally. Succeeding many prominent scientists and philosophers (Hobbes, Spencer, Freud, Karl Lorenz and others) we will focus on the belief that aggression a feature of all biological organisms including man and it mustn't be ignored. K. Lorenz asserts that aggression in biological species – mechanism that retains the hierarchy and order inside species. So we can refute that the main role of aggression is annihilation because mainly aggression intended to maintain and continue the life of the species. In particular, the behavior of animals, to which we can attribute ourselves, builds mechanisms to restrict, redirect aggression – it punishes, indicates the place in the hierarchy, organizing, but not aimed at killing their own kind. If we compare the results of D. Myers` and K. Lorenz` investigations, normal aggression, constructive, designed to keep the kind of a person would be called “instrumental” or “cold” and is a mandatory attribute of any human community. A destructive, killing aggression – “hostile” or “cold”. Exactly this kind of human aggression causes murders, violence, war and bloodshed, with which XX - the beginning of XXI century are filled. Myers leads surprisingly precise quote by Lewis Thomas (1981) that “in nature nothing is more dangerous to mankind than humanity itself” [1, c.488].

According to K. Lorenz, constructive aggression in case of not finding opportunities pour out into the outside world is used for the benefit of species (fighting with a rival, for example) able to amass. Whereupon it changes its main distinctive quality and becomes a destructive force – splashes out on relatives, impairs the life of the system. Lorenz and Myers cited examples of frustration as the cause of generating anger and evoking a hostile aggression: in the animal world it is an inability to accomplish any instinctive action, in the human world – inability to achieve delivered goal. In both situations, frustration and aggression which follows it, as stronger as closer we are to the goal. Only one difference is present: a person is able to endure by the help of his ability to be strong-willed on the basis of the generated motivation. It's not that simple “Unavoidable misfortunes can be endured with patience, but can became unbearable in case they seem able they might evade” [1, c. 494].

To be precise, according to the concept of self-organization, constructive aggression (cold) is a compulsory unit of society`s homeostasis because without it, it is impossible to realized normal life. Aggression makes us motivated, gives us the ability to achieve goals, become more successful and stronger, which generally contributes to the development of the whole society. It does not kill and destroy, but only builds a hierarchy of society, making it a viable and resilient to external influences. The variety of human society`s rituals serve as limiting mechanisms. Ritualization of our lives up to the good manners and an easy smile relieves stress and suppresses aggression excess, gives no possibilities to form anger – the source of “hot” aggression. People transmit the accumulated knowledge about rituals to the next generations, fixing them as heredity important to preserve society. Not in vain Confucius places high emphasis on ceremonial and paternalism.

Unfortunately, human history is filled with violence and aggression of a destructive nature that can be directly attributed to the lack of phylogenetic human persistent prohibitions on the destruction of their own kind, because physically it is really difficult for us to do this without sharp canine teeth and long claws. But people learned to make weapons and began to apply it against their own kind. This is due to the lack of those mechanisms for the referral and removal of aggression. When rituals, designed to maintain the optimal amount of cold aggression, are not enough, when population density is increasing, and the area is growing, new requirements to improve the life, increases the amount of hot aggression that begins to destroy society appears. Hostile aggression serves as the entropy of society, homeostasis disturbed and society gets into a zone of increased turbulence – fluctuations grow and can destroy or severely harm the existing order. One of the most important factors in maintaining the vitality of society as a self-organizing complex system is the accumulation of the order that can prevent an increase of hostile aggression. K. Lorenz argues that only an emotion, a sense of the value of life gives meaning to our whole behavior that endows us by humaneness [2, c. 229]. Myers actively explores the role of television and other mass media in modern society, arguing that humanity from high-developed countries simply loses sensitivity, falling into a mental stupor. Thanks to the Internet and TV programs violence has become the norm of life and programs population for new violence and aggression. People get accustomed to the cruelty and inhuman behaviors simply because from childhood our only opportunity to become human is to repeat, learn from others. If examples, standing right in front of are associated with violence and aggression, normally to expected in response violence and not humane behavior. Ensuring the viability of the system, in this case, for the normal development of society, needs maintain an optimal balance of instrumental aggression, which is the compulsory condition for the existence of man as a biological (and as social) being with non-aggressive behavior. On the contrary, hostile, destructive aggression must be constantly monitored by society and the state, as it is not part of homeostasis, and its rise in any case,

shall entail destructive actions. As the mechanisms, controlling the situation, we can offer the compulsory popularization of non-aggressive behavior, reduce the amount of cruelty and violence on TV and in other media, which suggests the idea of definition social mechanisms of censorship and its providing.

It should be clear that globalization is a kind of constant process which is impossible to avoid. In that case the question remains “how to optimize integration of the state into the global society and at the same time to preserve its identity in such conditions”. It is important not to forget the features of our national mentality expressed in cosmism ideas of Ukrainian philosophy. As stated above, we need to accumulate the order by compiling the order information which helps us to keep system in balance between chaos and order, balance of hot and cold aggression. Cold aggression prevents state destruction; a sort of this aggression can be our national identity, realization of national originality.

Recalling to D. Dontsov’s article “Youth and Politics” where he argues that “in the life of the nation should be a certain number of axioms, irrefutable truths and no doubt to be present in them, as for the believer – commandments or “I believe”. For each member of the nation these axioms are: God, Motherland, proper pride and honor. They must be steadfast concepts ... We must and can learn different ideologies, political programs and so on. But these three axioms must remain an unshakable foundation for young people. These basic concepts must be indissoluble by any effect”[3]. The concept allocated by Dontsov as axioms acquires purely philosophical sense, the understanding of which will provide the possibility of forming new elite. God axiom cannot be found through church attendance and religious ceremonies departure, it can be realized by transcendent comprehension of the divine nature, which can be reached only through a philosophical outlook. That is shown in cosmism ideas – ideas of individuals` unity with the general principles of space through the sophia prism. According to Berdyaev`s concept of individual freedom, the universe can be included in man and be cognized because man contains its entire staff, all its strength and properties. He wrote that “in cognitive meaning the person enters the universe as a huge man; yield its creative efforts as a small universe, as a microcosm. Man and Space are coping by forces as equals”[4, c. 295]. As a Microcosm person includes the entire Cosmos. Consequently, it cannot be a part of something, it is always a wholeness. This central person`s place in space is determined exclusively by its spirit. All of the above could mean the importance of the organization of national educational space on the basis of theoretical and philosophical level. And neither knowledge of Christian ethics at the school through the study of the Bible nor permanent educational events dedicated to various national heroes and historical events of the last countries will give such a complete and comprehensive desired result as philosophy.

In the modern world it is difficult to use empirical examples taken from world and national history. Very often young people criticize; do not trust historical facts, because for a short time (last 20-25 years) they have been watching an examples of the constant rewriting of history, adjusting it under the status quo in politics. That understanding of the world through axiomatic, a priori knowledge of God as Absolute gives meaning for the knowledge about Good. Only the awareness of the general and objective, which are put into effect as the result of a philosophical deduction, is able to bring to mind the idea of God, which is not “view”, “public opinion” but firm conviction of high-educated and highly spiritual person. On the same basis of philosophical education should be “the formation of his character, a man of noble, with highly developed sense of honor, loyal, firm in defense of his beliefs and his country – “gentleman”, as they say in England, “Cossack” as saying in Ukraine, a man of much higher moral species, with clean “blood”, with “precious bones” [3]. Modern world is increasingly implementing illusion of infinity possibilities of human change. In the judgment of majority – people are so free that can be converted permanently. But such confidence creates a big problem – lost sense of sanctity of man, it gets full autonomy and independence. Such faith according to the outstanding thinker of the 20th century Leszek Kolakowski, becomes destructive. He argues that the utopia of absolute autonomy of man and the hope of unlimited perfection can be the most effective instruments of self-destruction ever invented by human culture. Denial from everything it is a rejection of our own limits. This is a rejection from the idea of evil. In the rapidly globalizing world it is difficult to live with confidence about the sanctity of our state autonomy, independence, economy and politics from external influences. But the belief in indissoluble value of the “noble man” who understands the true meaning of the concepts “God”, “holiness” and cares not only about his personal remains. As we follow the Dontsov`s advice formation of the new elite gets a new meaning. These creative elite can be formed not on the basis of certain political forces, but on the highly intellectual education, has its own dignity and sense of duty to people and to the universe.

Hence, national identity is a kind of social factor, which makes the state viable by accumulating constructive, “cold” aggression. To the same extent national identity has destructive influence being as the source of “hot” aggression. All in all, modern Ukrainian society must keep in balance both spheres of aggression, because both of them are necessary. For such purpose can be recommended: 1) active engage in the promotion of non-violent, non-aggressive behavior among the population of all ages, starting from

kindergarten and continuing quality programs and movies on TV for seniors. Even news programs, taking into account the war events taking place in the East of the country, must give sufficient time for sharing with the audience as well as positive events and emotions, tell what good is happening in the country and abroad; 2) to give auspicious conditions for the future elite education maximum philosophical grounds, because only philosophy can show the deepest sides of the problem and give us weapon to withstand the threat of aggression. Philosophy is the main tool to accumulate necessary sort of information to keep system in balance, to resist destructive (hot) aggression by forming tolerant nation with own national interest at the same time; 3) absolutely do not permit the spread of weapons in the country legal and illegal, to familiarize the public with statistical data, giving an exact picture of interference between the resolution of firearms and the consequent rapid growth of aggression and violence in these areas, as it has reported in detail in Myer's work; 4) it is important for the political and economic elite of the country to realize that the suggestion of public expectations and the refusal in consequence of the implementation of the promise - a direct path to a catastrophic increase of the hostile aggression that translate into uncontrollable riots, lead to destabilization and sometimes even to the death of the system, in which entropy overcomes.

References

1. Майерс Д. Социальная психология /Перев. с англ. . Гаврилов, С. Шпак, С. Меленевская — СПб.: Питер, 1997. — 688 с.
2. Лоренц К. Обратная сторона зеркала: Пер. с нем./Под ред. А.В. Гладкого; Сост. А.В. Гладкого, А.И. Федорова. — М.:Республика, 1998. — 393с. — (Мыслители XX века)
3. Донцов Д. «Молодь і політика» — Access mode: http://dontsov.info/index.php?option=com_content&view=article&id=207:ddoncov-qmolod-i-politykaq&catid=31:tvorcha-spadshchyna&Itemid=46
4. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н. А. Бердяев. — М.: Правда, 1989. — 607 с. — (Из истории отечественной философской мысли)., р.295.

References

1. Mayers D. Sotsialnaya psihologiya [Social psychology] /Perev. s angl. . Gavrilov, S. Shpak, S. Melenevskaya — SPb.: Piter, 1997. — 688 s.
2. Lorents K. Obrotnaya storona zerkala [Reverse Side of the Mirror]: Per. s nem./Pod red. A.V. Gladkogo; Sost. A.V. Gladkogo, A.I. Fedorova. — М.:Respublika, 1998. — 393s. — (Myisliteli XX veka)
3. Dontsov D. Molod i politika [Youth and Politics] — Access mode: http://dontsov.info/index.php?option=com_content&view=article&id=207:ddoncov-qmolod-i-politykaq&catid=31:tvorcha-spadshchyna&Itemid=46
4. Berdyayev N. A. Filosofiya svobodyi. Smyisl tvorchestva [Philosophy of Freedom. Sense of Creativity] / N. A. Berdyayev. — М.: Pravda, 1989. — 607 s. — (Iz istorii otechestvennoy filosofskoy myisli).

СПИЦА Н.В.

кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры общественных дисциплин
Запорожского государственного медицинского университета
(г. Запорожье, Украина)
NSpitsa@meta.ua

ОСМЫСЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ФЕНОМЕНА АГРЕССИИ

Аннотация

В данной статье предложена попытка оптимизировать путем исследования феномена агрессии два иногда противоречивых процесса – воспитание национальной идентичности, сильной молодой элиты украинского государства и одновременное внедрение в наднациональные и надгосударственные структуры, где аспект национальности выносится за скобки глобализацией и сопутствующими ей аспектами. Последние пару лет истории украинского общества, когда возник Майдан, детонировавший спящее во многих украинцах чувство собственного достоинства и национальной идентичности и, в то же самое время, обнаживший ряд колоссальных проблем во всех сферах жизни,

тема сохранения жизнеспособности государства и постепенного формирования гражданского общества становится для Украины настоящим вызовом.

Объектом данного исследования стали мыслительные модели агрессии, а предметом исследования являются детерминанты оптимизации социально-культурной среды, отвечающей за целостность украинского государства и безопасность его граждан. Агрессия в данном случае рассматривается, как фактор, являющийся причиной и следствием ситуации в стране, во всех ее возможных социально-политических проявлениях. Методологическая база данного исследования – концепция самоорганизации в синергии с исследованиями в области социальной психологии Дэвида Дж. Майерса и этологии Конрада Лоренца. Отправной точкой для данного исследования стал вывод вышеупомянутого этолога о том, что агрессия является совершенно нормальным явлением, характерным для всех биологических организмов и человека в том числе. Она выполняет роль очень важного защитного механизма, который сохраняет порядок и необходимую иерархию внутри общественной структуры, поддерживает и продолжает жизнь вида и общества.

Из этого следуют выводы, призывающие учитывать естественное наличие агрессии в обществе, которое стремится сохранить свою жизнеспособность и осознание собственной национальной идентичности является косвенной производной такого состояния. Поэтому, национальная идентичность и выделение себя из общей массы людей глобализованного общества, как «украинцы» – обязательное условие для сохранения и процветания сильного государства. Это становится возможным благодаря «инструментальной» («холодной») агрессии. Согласно самоорганизационной концепции, конструктивная агрессия («холодная») является обязательным звеном гомеостаза общества, без нее не возможна нормальная жизнедеятельность. Она делает нас целеустремленными, дает нам возможность добиваться поставленной цели, становится успешнее и сильнее, что в целом, способствует развитию всего общества. Учитывая эти аспекты можно порекомендовать украинскому обществу активно развивать новую элиту посредством активизации и оптимизации высшего образования не по стандартам европейского общества, а на основе собственных стандартов, разработанных с учетом национальных интересов и глубокого критического философского миропонимания.

Но в обществе существует и негативная, разрушающая агрессия, которая не является частью гомеостаза системы и несет с собой лишь деструкцию. Поэтому для сложившейся в Украине ситуации можно порекомендовать обязательное использование инструментальной агрессии как необходимого механизма формирования национальной идентичности с одновременным обязательным контролем «враждебной» («горячей») агрессии. Средствами такого контроля могут стать: пропаганда ненасильственного, неагрессивного поведения в СМИ; недопущение распространения на территории страны оружия легального и нелегального (через ознакомление общественности со статистическими данными, дающими четкую взаимосвязь между разрешением огнестрельного оружия и связанного с этим быстрого роста агрессии и насилия на этих территориях); контроль политической элиты за своими обещаниями народу, т.к. внушение населению ожиданий и позже отказ от реализации – прямой путь к катастрофическому росту враждебной агрессии, которые выливаются в неконтролируемые бунты, приводят к дестабилизации и иногда даже к гибели системы.

Ключевые слова: национальная идентичность, агрессия, «враждебная» («горячая») агрессия, «инструментальная» («холодная») агрессия, самоорганизация, глобализация.

УДК: 316.48:141.7

КУРГУЗОВ А.О.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри ділової комунікації
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
kurguzeyro@mail.ru

ВЯЗОВА Р.В.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри ділової комунікації
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
ritakorn@mail.ru

ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ МІЖКУЛЬТУРНИХ КОНФЛІКТІВ: ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

Анотація

У статті підкреслюється актуальність дослідження, яка полягає в тому, що сучасні процеси глобалізації істотно впливають на зміну конфігурації й суті міжкультурних відносин, розмивають міжнаціональні кордони та породжують низку проблем, що виникають між спільнотами з різними релігійними, національними і культурними традиціями, прискорюють подальше розмежування і фрагментацію людства та виникнення нових міжкультурних конфліктів.

На основі вивчення праць вітчизняних та зарубіжних дослідників у статті розглянуто феномен системи комунікативних відносин, яка розуміється як сукупність елементів, що знаходяться в багатовимірних відносинах один з одним і створюють певну цілісну єдність, здатну функціонувати; ознаки та складові системи комунікативних відносин; проаналізовано сутність толерантності; виокремлено фактори, які впливають на формування і специфіку прояву толерантності в суспільстві.

Зроблено висновок про те, що подолання міжкультурних протиріч і конфліктів можливе за допомогою таких атрибутів соціальної комунікації, як толерантність (на основі дотримання принципу якої можливий плідний діалог учасників комунікативної дії), діалог (який є основою для встановлення компромісу й консенсусу між суб'єктами спілкування), компроміс, консенсус (дотримання вимог якого призводить до встановлення суспільної злагоди щодо вирішення міжкультурних протиріч).

Ключові слова: міжкультурні конфлікти, діалог, толерантність, компроміс, консенсус, злагода, система комунікативних відносин.

Актуальність даного дослідження полягає в тому що, процес глобалізації істотно вплинув на зміну конфігурації й суті міжкультурних відносин, адже саме глобалізація розмиває міжнаціональні кордони та породжує безліч проблем, що не існували раніше. Проблема взаємного пристосування різних народів, цивілізацій, культур, поки що не достатньо осмислена як потенційне джерело міжкультурних протиріч. Але вже сьогодні ця проблема, безсумнівно, стає джерелом непередбачуваних соціально-культурних зіткнень. Світ стає дедалі більш взаємопроникним, у ряді країн позначилися лінії конфліктної взаємодії між спільнотами з різними релігійними, національними і культурними традиціями. Це й призводить до подальшого розмежування і фрагментації людства, до створення умов для виникнення нових конфліктів, зародження потенційних сепаратистських тенденцій. Тому, саме міжкультурна комунікація в формі трансляції культурних цінностей через спілкування людей, що належать до різних соціокультурних систем, стає важливою складовою сучасних соціальних процесів.

Міжкультурна комунікація означає обмін між двома і більше культурами, продуктами їх діяльності, та яка здійснюється в різноманітних формах. Проблемою міжкультурної комунікації та трактуванням її як діалогу культур, кожна з яких являє багатоконпонентне утворення “культура–мова–особистість” займалися такі учені, як О.Л. Бердичівський, Л.К. Гейхман, Е. Холл. Це положення ґрунтується на ідеях таких відомих дослідників, як В. Гумбольдт, Р. Ладо та філософських концепціях М.М. Бахтіна про діалогізм свідомості та мислення, що мають форму внутрішнього діалогу зі світом,

та про “діалогічну зустріч культур”. Вітчизняна філософія звертається до аналізу різних аспектів проблеми діалогового відношення (Є.К. Бистрицький, С.Б. Кримський, та ін.). Феноменологічна філософія зробила значний поштовх для розвитку сучасної діалогової філософії (Е. Гуссерль, М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр). Проблема толерантності, компромісу та консенсусу розглядається в наукових працях В. Лекторського, А. Серикова, Е. Гідденса, В. Соколова, Ю. Хабермаса.

Метою даного дослідження є аналіз системи комунікативних відносин, виявлення сутності та особливостей сучасних форм прояву комунікативних відносин у вирішенні міжкультурних протиріч та визначення атрибутів соціальної комунікації, за допомогою яких можливе подолання міжкультурних конфліктів.

Крокуючи від загального до окремого, перш ніж дослідити сутність та форми прояву комунікативних відносин у вирішенні міжкультурних протиріч, необхідно звернутись до аналізу саме системи комунікативних відносин. Під системою (грец. *systema* - “ціле, складене з частин, з'єднання”) розуміється сукупність елементів, що знаходяться в багатовимірних відносинах один з одним, і створюють певну цілісну єдність, здатну функціонувати [2]. Загальною вимогою до будь-якої системи є наявність трьох ознак системності – об'єктність – елементи якоїсь множинності або сукупності, структура – мережа відносин і зв'язків між цими елементами, і цілісність – властивість даної сукупності елементів функціонувати як єдність, в якій ціле залежить від елементів, а елементи від цілого.

До системи комунікативних відносин входять наступні складові: емоційна, формально-діяльнісна, ціннісна. З урахуванням інформаційної природи взаємодії людини з навколишнім світом можна відзначити, що емоційна складова комунікативних відносин пов'язана із засвоєнням, переробкою і передачею почуттєво-забарвленої інформації, яка закріплена в символах, і відіграє роль своєрідної призми, через яку оцінюється навколишній світ. До наступної структурної складової системи комунікативних відносин можна віднести сферу формально-діяльнісної (соціальної) взаємодії суб'єктів комунікації, яка проявляється через сукупність відносин між даними суб'єктами, спрямованих на досягнення загальної мети. Третьою важливою складовою комунікативних відносин є ціннісна (духовна) складова. Її значення визначається провідною роллю цінностей в опосередкуванні відносин людини зі світом. У разі вирішення міжкультурних конфліктів, емоційна, формально-діяльнісна і ціннісна складові системи комунікативних відносин, в їх єдності, проявляються в толерантності, діалозі, компромісі, консенсусі. Розглянемо їх сутність і потенціал більш детально.

Попри різні підходи щодо розуміння толерантності, в сучасних умовах найбільш прийнятним є визначення, запропоноване Е. Лекторським: толерантність тут виступає “як повага до чужої позиції в поєднанні з настановою на взаємну зміну позицій (і навіть у деяких випадках зміну індивідуальної й культурної ідентичності) в результаті критичного діалогу” [8, с. 54]. Таке визначення допомагає розкрити сутність толерантності в соціальному аспекті, як цінність укорінену у вітальності, соціальності і духовності людини. Толерантність відносять до сфери вітальних цінностей індивіда, пов'язуючи її з фундаментальною потребою в безпеці. А. Сериков, посилаючись на теорію Е. Гідденса, вказує, що доступ до джерел онтологічної безпеки є найважливішим ресурсом людської взаємодії. Одним із джерел онтологічної безпеки є рутинізація повсякденного життя, її укоріненість в традиціях. Разом з тим, толерантність є найважливішим утворенням духовного світу особистості, а значить, відноситься до розряду духовних цінностей. Як соціальний феномен, толерантність особливо важлива в процесах соціальної взаємодії, що мають характер міжкультурного контакту [5, с. 21]. На формування і специфіку прояву толерантності в суспільстві впливають такі фактори: зміна цивілізацій, глобалізація, етнічні конфлікти, тип політичної культури, особливості соціальних трансформацій в суспільстві, історична традиція. Толерантність пов'язана з імплантованою схильністю до терпимості й згоди. Але стан суспільної толерантності визначається не тільки цим - вирішальну роль тут відіграють зовнішні умови існування індивіда, соціальної групи, суспільства в цілому, а, зрештою, міжнародного середовища. У перехідні історичні епохи, в умовах соціальних трансформацій толерантність виступає, по суті, проблемою терпимості. Як вважає Ю. Іщенко, проблема терпимості актуалізується як категорія світоглядної свідомості, яка здатна здійснити рефлексію над особистими підвалинами. Толерантність, як відповідна норма практично-моральної свідомості реалізується через світогляд людини, її внутрішній світ [7, с. 76]. Зауважимо, що перехідний період у будь-якому суспільстві супроводжується кризою ідентичності. Звісно, неможливо підмінити ідентичність толерантністю або створити ідентичність за допомогою толерантності. Однак толерантність – це інструмент адаптації в умовах зміни або кризи ідентичності, засіб пристосування до нового соціального середовища.

На основі дотримання основних принципів толерантності формується діалог суб'єктів комунікації. Увесь досвід філософського осмислення діалогу (особливо учення про діалог М. Бахтіна,

М. Бубера, К. Ясперса, Ю. Хабермаса та ін.), свідчить про те, що діалог як режим спілкування не можна мислити як наявне суще: він є тільки якоюсь умовою можливості, яка дозволяє здійснитися наявному відношенню типу “Я” і “Ти”. Діалог є певне цілісне спів-буття, структура, що являє собою, по-перше, те, що висловлене, – тобто певний артикулюючий простір, текст, а по-друге, те, завдяки чому це висловлене може виявитися, – становище, в якому перебувають учасники діалогу, взаємозверненість яких і породжує сам текст [11, с. 47]. Спів-буттєвість діалогу є втіленням складної цілісної системи взаємодій і взаємин суб’єктів діалогу, які реалізують фундаментально-універсальні буттєві відносини єдності-взаємодоповнювальності та суперечності-відмінності. У філософсько-онтологічному плані вимір самобуття пов’язаний з такими фундаментальними онтопсихологічними явищами й категоріями, як природа та життя людського “Я”, свідомість і самосвідомість особистості, проблеми внутрішнього світу і внутрішнього діалогу людини, цілі, цінності і смисли життя особистості, життя й перспективи самореалізації та самоактуалізації людини тощо. Г. Дьяконов вважає, що найважливіші особливості змісту феноменів спів-буття і самобуття втілені в механізмах ідентифікації (уподібнення) і відособлення (розрізнення). Тому ці механізми можна розглядати як “органічні механізми” або “органомеханізми” [6]. Головними функціями органомеханізму ідентифікації є функції уподібнення та інтеграції. Ідентифікація проявляється, реалізується і формується за допомогою таких явищ і процесів, як спільність, єдність, сумісність, співпраця (кооперація), (взаємодопомога, розуміння, співчуття, співдія. Основними функціями органомеханізму відособлення є функції відсторонення – автономізації й розрізнення – диференціації. Відособлення проявляється, реалізується і формується за допомогою таких явищ і процесів, як протиставлення, відособленість, розрізненість, відчуження, відсторонення, конкуренція, конфліктність, змагання, несумісність [6, с. 15]. Важливо підкреслити, що більшість органомеханізмів ідентифікації та відособлення представлені дихотомічними, полярно-опозиційними парами – органічними “двійцями”. Наприклад: спілкування-відчуження, зближення-віддалення, об’єднання-роз’єднання (інтеграція-дезінтеграція), співпраця-суперництво (кооперація-конкуренція), персоналізація-соціалізація, діалог-конфлікт, конформність-нонконформність, перевтілення-відсторонення, змагання-взаємодопомога, співчуття-байдужість, емпатія-агресія, егоцентризм-децентрація, альтруїзм-егоїзм тощо [6, с. 15]. У структурі самого діалогу можна виділити два типи дискурсивної взаємодії – співробітництво й конфронтацію (на основі критерію збігу чи розбіжності інтересів і цілей сторін), які відбиті у двох моделях діалогу: кооперативній і конфліктній. Елементи конфронтації зводять нанівець продуктивний діалог, а діалог-співробітництво створює передумови для формування нового дискурсу. Кооперативний діалог, як бажана форма дискурсу, можливий у випадку дотримання певних сталих умов взаємин: врахування дійсних інтересів сторін; сприйняття партнера як рівного, що має право на власну думку і власне рішення; дискусійний характер спілкування; використання загальних засобів спілкування для адресанта й адресата; кількість і компетентність учасників діалогу. Діалогова ситуація в конфліктному режимі зображена В. Табачковським так: а) нездатність “зважити свій передсуд”; б) нерозуміння чужого (часто – приховане ілюзією розуміння); в) конфлікт між своїм та чужим; г) конфліктний діалог та, як наслідок, його д) конфліктно-ситуативний консенсус і відповідна йому толерантність [10, с. 21]. “Позитивно конфліктна толерантність” репрезентує бажання культурного співжиття між прихильниками різних світоглядних орієнтацій або різних культурних світів. Тут толерантність постає як активна сила, як “мужність толерантності”. Справді, нам зовсім нелегко визнати, що інші, які мислять не так, як ми, мають таке ж право сповідувати свої переконання, гадаємо ми, це означає давати рівну правосильність істинним та хибним поглядам” [9, с. 324]. Саме тому, наполягає П. Рікер, ми повинні набратися мужності приймати навіть “право іншого на помилку”. Тому толерантність є мужністю, а консенсус – конфліктним у тому розумінні, що конфліктувати доводиться передусім з власною занятістю, із власним передсудом [9, с. 21-22].

Також серед головних умов діалогу виділяються: відсутність упередженості щодо “істинності” або “неістинності” тих чи інших конкретних конфлікуючих парадигм; певні поступки, самообмеження, без чого діалог перетвориться на “монолог глухих”; взаємність, яка з точки зору М. Бубера породжує нове вимірювання “поміж”, як реальність, де безпосередньо зустрічаються “Я” і “Ти” [3]; саме довіра, породжена надійністю сторін, є обов’язковою умовою діалогу; рівноправність партнерів може гарантувати повнокровне спілкування; розуміння (порозуміння) – ефективність діалогу залежить не від величин часу, простору або кількості його учасників, а від ступеня проникнення сторін, уживання однієї сторони в іншій [1, с. 94-98].

Отже, спілкування суб’єктів комунікації у діалогічному режимі, з дотриманням принципів толерантності, призводить до встановлення соціального компромісу і консенсусу. Зазначимо, що на практиці ці феномени розвести досить складно. Консенсус можна тлумачити як довгострокову згоду,

що базується переважно на цінностях, а компроміс – як ситуативну угоду, зумовлену, у першу чергу, інтересами. Проте головна відмінність між консенсусом і компромісом полягає в тому, що в першому переважає ціннісний момент, а в другому – функціональний. В реальному суспільному житті компроміси звичайно передують консенсусу, оскільки суперечності на рівні інтересів долаються невимірно легше і швидше, ніж на рівні цінностей. Виділяються такі вимоги до консенсусу: 1) принципова рівність та суб'єктність учасників; 2) діалогічність обговорення предмета узгодження; 3) свідомий характер дискурсу, відсутність маніпуляції; 4) раціональність; 5) динамізм, перманентна підтверджуваність консенсусних домовленостей; 6) відкритість, максимальна публічність; 7) багаторівневність і взаємозв'язок консенсусних рівнів. Лише та згода, що відповідає всім наведеним пунктам, вважається здатною успішно здійснювати свою суспільностабілізуючу функцію. Однак, досягнення нової якості згоди закономірно вимагає вдосконалення, а тому й помітного ускладнення консенсусних механізмів [4, с. 2-3].

У цілому, будь-яка форма вияву консенсуальних процесів та відносин може спиратися, як мінімум, на п'ять критеріїв: соціальна рівність/нерівність (соціальний консенсус у економічній, політичній, гендерній, етнічній, міждержавній, конфесійній, демографічній, статусно-рольовій, професійній, територіальній та інших сферах); масштаб функціонування (консенсус у межах соціальної взаємодії двох соціальних акторів, суспільних організацій, соціальних систем, окремої суспільної системи, світової спільноти); прикладом ірраціонального консенсусу, здебільшого, може виступати інтеріоризація християнського світогляду громадянами тих держав, для яких ця релігія є головною; авторитаризм/демократизм (соціальна злагода, детермінована тоталітарною державною ідеологією, авторитарними методами державного управління, притаманна, наприклад, нацистській Німеччині; злагода, що базується на демократичних принципах, які характеризують сучасні західноєвропейські суспільства, де формують консенсус на засадах ненасильницької взаємодії між соціальними акторами, за допомогою артикулювання соціальних інтересів представниками всіх прошарків суспільного конусу, повноцінного функціонування громадянського суспільства, інститутів соціального партнерства); злагода інтергенераційна/інтрагенераційна (консенсус між поколіннями, зумовлений цінностями, традиціями, сумісними культурними орієнтаціями, тобто міцною соціальною пам'яттю, може бути прикладом міжгенераційної злагоди; суспільна консенсуальність, яка заснована на певних нормах та цінностях усередині однієї генерації, постає як ілюстрація інтрагенераційної злагоди в рамках різноманітних соціальних прошарків, груп, спільнот) [4, с. 16-17]. Досягнення соціального консенсусу можливе за допомогою створення особливої культури в суспільстві. У свою чергу наявність єдності в поглядах соціокультурного ядра суспільства щодо питань соціальної справедливості, соціального порядку, ціннісно-нормативного комплексу, координаційно-діяльничої характеристики, дотримання еволюційного та культурно-спадкового розвитку соціуму призводить до встановлення суспільної згоди.

Підсумовуючи сказане визначимо, що подолання міжкультурних протиріч і конфліктів можливо за допомогою таких атрибутів соціальної комунікації як: толерантність, діалог, компроміс, консенсус. Укорінена у вітальності, соціальності й духовності людини, як соціальна цінність, толерантність набуває найбільшого значення за умови практичної поваги до “чужого”, “іншого”, боротьби за те, щоб вони не відторгалися в суспільстві й мали повне право бути гідно представлені в ньому. Як соціальний феномен, толерантність особливо важлива в процесах соціальної взаємодії, що мають характер міжкультурного контакту. Тільки на основі дотримання принципу толерантності можливий плідний діалог учасників комунікативної дії. Умовами діалогу є: відсутність упередженості; певні поступки, самообмеження; взаємність; довіра; рівноправність партнерів; розуміння (порозуміння). Діалог є основою для встановлення компромісу й консенсусу між суб'єктами спілкування. Дотримання вимог консенсусу, таких як: принципова рівність та суб'єктність учасників; діалогічність обговорення предмета узгодження; свідомий характер дискурсу, відсутність маніпуляції; раціональність; динамізм, перманентна підтверджуваність консенсусних домовленостей; відкритість, максимальна публічність; багаторівневність і взаємозв'язок консенсусних рівнів призводить до встановлення суспільної злагоди щодо вирішення міжкультурних протиріч.

Список посилань

1. Александрова О. С. Взаємодія конкуренції та партнерства як фактор розвитку середнього класу в Україні : філософський аналіз : [монографія] / О. С. Александрова. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2009. – 252 с.

2. Арсентьева Г. О. Спілкування як сумісна діяльність людей : соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03. “Соціальна філософія та філософія історії” / Г. О. Арсентьева. – Запоріжжя, 2001. – 18 с.
3. Бубер М. Я и Ты / Бубер М. ; [пер. с нем. Ю. С. Терентьева, послесловие П. С. Гуревича]. – М. : Высшая школа, 1993. – 175 с.
4. Вознюк П. Ф. Консенсус як принцип сучасної демократії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 “Теорія та історія політичної думки” / П. Ф. Вознюк. – К., 2004. – 14 с.
5. Гараджа В. И. Толерантность и религиозная нетерпимость / В. И. Гараджа / Философские науки. – 2004. – № 3. – С. 18–33.
6. Дьяконов Г. Діалогічна інтерпретація психології самобуття і спів-буття в онтології С. Франка / Г. Дьяконов // Соціальна психологія. – 2008. – № 3. – С. 14–26.
7. Іщенко Ю. А. Толерантність як філософсько-світоглядна проблема / Ю. А. Іщенко // Філософська і соціологічна думка. – 1998. – № 4. – С. 75–79.
8. Лекторский В. А. О толерантности / В. А. Лекторский // Философские науки. – 1997. – № 3-4. – С. 54–58.
9. Рікер П. Толерантність, нетолерантність, неприйнятне / П. Рікер // Навколо політики. – К. : Дух і літера, 1995. – С. 313–332.
10. Табачковський В. Гуманізм та проблема діалогу культур / В. Табачковський // Філософська думка. – 2001. – № 1. – С. 6–25.
11. Шевцов С. В. Диалог как порождающая структура у Софокла (обзор методологических аспектов) / С. В. Шевцов // Грані [науково-теоретичний громадсько-політичний альманах]. – Дніпропетровськ. – 2006. – № 3(47). – С. 47–51.

References

1. Aleksandrova O.S. Vzayemodiya konkurentstviya ta partnerstva yak factor rozvitku serednyogo klasu v Ukraini: filosofskiy analiz [Interaction of competition and partnership as a factor of the middle class in Ukraine: philosophical analysis] / O.S. Aleksandrova. – K.: Vid. PARAPAN, 2009. – 252 s.
2. Arsentyeva G.O. Spilkuvanna yak sumisna diyalnist ludey: sotsialno-filosofskiy analiz: avtoref. dis. na zdobuta nauk. stupena kand. filos. nauk: spez. 09.00.03 “Sotsialna filosofiya ta filosofiya istorii” [Communication as compatible human activity: social-philosophical analysis] / G.O. Arsentyeva. – Zaporizhzhya, 2001. – 18 s.
3. Buber M. Ya i Ti [Me and you] / M. Buber [transl. from German by Y.S. Terentyeva, afterword by P.S. Gurevich]. – M. Vishaya shkola, 1993. – 175 s.
4. Voznuk P.F. Konsensus yak printsip suchasnoi demokratii: avtoref. dis. na zdobuta nauk. stupena kand. polit. nauk: spez. 23.00.01 “Teoriya ta istoriya politichnoi dumki” [Consensus as a principle of modern democracy] / P.F. Voznuk. – K.: 2004. – 14 s.
5. Garadzha V.I. Tolerantnost i religioznaya neterpimost [Tolerance and religious impatience] / V.I. Garadzha // Filosofskie nauki. – 2004. - №3. – S. 18-33.
6. Dyakonov G. Dialogichna interpretatsiya psihologii samobutya I spiv-butya v ontologii S. Franka [Dialogic interpretation of the psychology of self-existence and co-existence in S. Frank's ontology] / G. Dyakonov // Sotsialna Psihologiya. – 2008. - №3. – S. 14-26.
7. Ishchenko Y.A. Tolerantnist yak filosofsko-svitogladna problema [Tolerance as a philosophical worldview problem] / Y.A. Ishchenko // Filosofska i sotsiologichna dumka. – 1998. - №4. – S. 75-79.
8. Lektorskiy V.A. O tolerantnosti [About tolerance] / V.A. Lektorskiy // Filosofskie nauki. – 1997. - №3-4. – S. 54-58.
9. Ricker P. Tolerantnist, netolerantnist, nepriyatne [Tolerance, intolerance, unacceptable] / P. Ricker // Navkolo politiki. – K.: Duh i litera, 1995. – S. 313-332.
10. Tabachkovskiy V. Gumanizm ta problema dialogu kultur [Humanism and the problem of dialogue of cultures] / V. Tabachkovskiy // Filosofska dumka. – 2001. - №1. – S. 6-25.
11. Shevtsov S.V. Dialog kak porozhdayushchaya struktura u Sofokla (obzor metodologicheskikh aspektov) [Dialogue as generating structure in Sophocles (the review of methodological aspects)] / S.V. Shevtsov // Grani [scientific and theoretical socio-political almanac]. – Dnipropetrovsk. – 2006. - №3(47). – S. 47-51.

КУРГУЗОВ А.О.

кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры деловой коммуникации
Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)
kurguzeyro@mail.ru

ВЯЗОВАЯ Р.В.

кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры деловой коммуникации
Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)
ritakorn@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНЫХ КОНФЛИКТОВ: ОПЫТ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО АНАЛИЗА

Аннотация

В статье подчеркивается актуальность исследования, которая заключается в том, что современные процессы глобализации существенно влияют на изменение конфигурации и сути межкультурных отношений, размывают межнациональные границы и порождают ряд проблем, возникающих между сообществами с различными религиозными, национальными и культурными традициями, ускоряют дальнейшее разграничение и фрагментацию человечества и возникновение новых межкультурных конфликтов.

На основе изучения работ отечественных и зарубежных исследователей в статье рассмотрен феномен системы коммуникативных отношений, которая понимается как совокупность элементов, находящихся в многомерных отношениях друг с другом и создающих определенное целостное единство, способное функционировать; признаки и составляющие системы коммуникативных отношений; проанализирована сущность толерантности; выделены факторы, влияющие на формирование и специфику проявления толерантности в обществе.

Сделан вывод о том, что преодоление межкультурных противоречий и конфликтов возможно с помощью таких атрибутов социальной коммуникации, как толерантность (на основе соблюдения принципа которой возможен плодотворный диалог участников коммуникативного действия), диалог (который является основой для установления компромисса и консенсуса между субъектами общения), компромисс, консенсус (соблюдение требований которого приводит к установлению общественного согласия в решении межкультурных противоречий).

Ключевые слова: межкультурные конфликты, диалог, толерантность, компромисс, консенсус, согласие, система коммуникативных отношений.

KURGUZOV A.

Ph.D., Associate Professor,
Department of Business Communication,
Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)
kurguzeyro@mail.ru

VYAZOVAYA R.

Ph.D., Associate Professor,
Department of Business Communication,
Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)
ritakorn@mail.ru

THE PROBLEMS OF OVERCOMING INTERCULTURAL CONFLICTS: THE EXPERIENCE OF SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Summary

The article highlights the relevance of the study, which is determined by the fact that modern globalization significantly affects the changes in configuration and nature of intercultural relations erode national and ethnic boundaries and raise the number of problems that did not exist before; lines of conflict interaction,

arising between communities with different religious, ethnic and cultural traditions, accelerate further differentiation and fragmentation of mankind, create conditions for the emergence of new cross-cultural conflicts.

The authors conducted the analysis of communicative relations system, revealed the essence and modern forms of communication relationships in solving intercultural conflicts; emphasized the role of intercultural communication as an important component of modern social processes.

Based on the study of the works of national and foreign researchers the article examines the phenomenon of communicative relations system, understood as a set of elements that exist in multidimensional relations with each other and create a coherent unity that is able to function; features and components of communicative relations system; the essence of tolerance, understood as a value, rooted in the vitality, sociality and spirituality and as the most important substance of the spiritual world of the person; singles out the factors that influence the formation and the specific of the manifestation of tolerance within society, including change of civilizations, globalization, ethnic conflicts, the type of political culture, the peculiarities of social transformations in society and historical traditions.

The authors pay special attention to the dialogue of communication subjects, which is based on respect for the fundamental principles of tolerance, differentiating in the dialogue structure the two types of discursive interaction - cooperation and confrontation (based on the criterion of coincidence or divergence of interests and goals of the parties) and outlining the conditions of cooperative dialogue as the preferred form of discourse, which is possible only due to the maintaining the certain stable conditions of relationship: taking into account real interests of the parties; treating and perception a partner as an equal, that is entitled to his own opinion and own decision; controversial nature of communication; using common means of communication between the sender and recipient; the number and competence of participants in the dialogue.

The article also underlines the difference between the concepts of social compromise and consensus: in particular, it is noted, that the main difference between consensus and compromise is that it is the value factor that prevails in consensus, and that compromise is mostly prevailed by the functional one. The authors outline certain requirements for the emergence and existence of the consensus, including the fundamental equality and subjectivity of participants, dialogic character of discussion; conscious nature of the discourse, the absence of manipulation; rationality, dynamism, permanent confirmation of consensus agreements; openness, maximum publicity; multilevel character and interrelation of consensus levels.

It is concluded in the article that overcoming intercultural differences and conflicts is possible with the help of the following attributes of social communication: tolerance (based on its principle the fruitful dialogue between communicative action participants can be possible), dialogue (which can be the basis for the establishing the accordance and consensus among the subjects of communication), compromise, consensus (the compliance of its requirements leads to the establishment of social consensus to resolve intercultural conflicts). In particular, the article states that tolerance as a social phenomenon is particularly important in the processes of social interaction, which have the character of intercultural contact and emphasizes the important role of the principle of tolerance as the necessary condition for the fruitful dialogue of intercultural communication participants.

Keywords: intercultural conflicts, dialogue, tolerance, compromise, consensus, communicative relationship system.

УДК 14:[316.34:354]

КУРБАТОВ О.Г.

кандидат філософських наук,
доцент кафедри богослов'я та гуманітарних дисциплін
Класичного приватного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
gag67@outlook.com

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ СВОЇМ АТРИБУТИВНИМ ХАРАКТЕРИСТИКАМ У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ НОВОГО ЧАСУ

Анотація

У статті дається аналіз осмислення проблеми відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам у філософії Нового часу. Під основною атрибутивною

характеристикою політичних еліт розуміється їх духовність, тобто керованість у своїх діях не власними інтересами всупереч інтересам інших, а спрямованістю на принесення максимальної користі тим, ким ці еліти керують.

Дається докладний аналіз особливостей розуміння атрибутивних характеристик політичних еліт кожним філософом, розкриті різні сторони цих характеристик. У результаті цього аналізу виділені мотивації, котрі різні автори вважають основними для відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам (міркування доцільності та самозбереження, критерії моральності та справедливості, розумність і т. д.).

Виходячи з викладеного вище, робиться висновок, що більшість проаналізованих мислителів не бачить особливих перешкод у тому, щоб реальні політичні еліти набули відповідності своїм атрибутивним характеристикам. Серед умов досягнення такої відповідності називаються високий рівень моральності суспільства у цілому, розвиток прикладних наук, наявність громадянського суспільства.

Ключові слова: політичні еліти, атрибутивні характеристики політичних еліт, духовність, філософія Нового часу.

Останні соціально-політичні події в Україні висвітлили нагальну необхідність формування нової політичної еліти в нашій країні, оскільки старі еліти виявилися неспроможними забезпечити громадянам України достойне життя, що в усіх цивілізованих країнах є необхідною умовою збереження елітою свого статусу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю створення соціально-політичних умов для формування політичних еліт, які не відчужені від народу, а, навпаки, складаються з його найкращих представників. Головною атрибутивною характеристикою таких еліт є духовність, тобто керованість у своїх діях не власними інтересами всупереч інтересам інших, а об'єктивною логікою буття суцього. Останні події засвідчили, що українське суспільство здатне до самоорганізації, йде формування громадянського суспільства. Завдання, таким чином, полягає у виявленні та вивільненні закладених в об'єктивній логіці суспільного буття механізмів безпосереднього народження громадянським суспільством політичних еліт.

На жаль, прогнози стосовно того, що безпосередньо з Євромайдану вийдуть нові політичні сили, які захищатимуть інтереси не олігархів, а певних соціальних верств, та сформуують нову політичну еліту, не виправдалися. Критична маса постмайданної правлячої верхівки по суті залишається псевдо-або квазіелітою, спрямованою, у першу чергу, на власне збагачення шляхом збереження корупційних схем, лобіювання власних політичних інтересів тощо при повному нехтуванні інтересами українського народу. Продовження такого стану речей загрожує катастрофою та може призвести до зникнення української держави.

В історії соціально-філософської думки накопичений величезний досвід осмислення проблеми формування найбільш дієвих політичних еліт, тобто таких, що керувалися б у своїх діях не власними інтересами всупереч інтересам інших, а були б спрямовані на принесення максимальної користі тим, ким вони керують. Цей досвід може стати у великій нагоді для осмислення шляхів формування такої еліти в Україні. Усі ці вчення наголошують на необхідності приведення політичних еліт у відповідність до своїх атрибутивних характеристик.

Дослідження політичних еліт як соціальних груп, що завдяки певним (у першу чергу психічним) якостям прагнуть до вищої влади у державі і здобувають її, здійснювалися, зокрема, Р. Міхельсом, Г. Москою, В. Парето, В. Липинським.

Але ще задовго до формування категорії “політична еліта” проблема відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам розглядалася авторами різноманітних соціально-політичних учень. У попередніх статтях автора був здійснений аналіз освітлення проблеми приведення політичних еліт у відповідність до своїх атрибутивних характеристик стародавніми, середньовічними філософами та філософами епохи Ренесансу.

Таким чином, проблемною ситуацією є необхідність аналізу соціально-політичних вчень минулого через призму висвітлення ними проблеми відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам.

Мета статті — аналіз осмислення проблеми відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам в філософії Нового часу для визначення основних шляхів, запропонованих названими філософіями для досягнення цієї відповідності.

Цією метою зумовлена постановка таких завдань: довести, що атрибутивною рисою політичних еліт в усіх даних соціально-філософських ідеях виступає їх духовність; визначити та узагальнити

варіанти шляхів досягнення відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам, запропонованих мислителями цього періоду.

Погляди родоначальника філософії Нового часу Френсиса Бекона (1561-1626) на ідеальну державу (а отже, і на ідеальну правлячу еліту) втілені в його незакінченій утопії “Нова Атлантида”. На відміну від комуністичних утопій, “ідеальність” держави в цій утопії забезпечується не всезагальною майновою рівністю, а дотриманням як елітою, так і народом високих моральних принципів, які були втілені в законодавство близько тисячі дев'ятисот років тому легендарним правителем Соламоною: “Государ цей мав серце невичерпної доброти; і мету свого життя вважав єдино в тому, щоб зробити країну і народ щасливими” [1, 498]. Ці моральні принципи виражаються, зокрема, у повній відсутності корупції: чиновники відмовляються від будь-яких хабарів, називаючи їх “повторною платою”. Звичайно, такий стан речей забезпечується не лише чесністю, а й високою оплатою праці тих самих чиновників, що, у свою чергу, є відображенням загального добробуту населення острова. Цей добробут забезпечується родючістю землі, відсутністю контактів з іноземцями та високим розвитком наук. Незважаючи на відсутність докладного опису філософом політичної системи та суспільних відносин у країні, очевидно, що головною рисою політичної еліти в його утопії є духовність у поєднанні зі втіленням у практику досягнень науки, що й являє собою суспільний ідеал Ф. Бекона.

Молодший сучасник та учень Ф. Бекона Томас Гоббс (1588-1679) був прибічником абсолютної влади (незалежно від форми правління), такої, що стоїть над законом, неподільної на виконавчу, законодавчу та судову. Виступаючи єдиною інстанцією, яка має право та обов'язок судити своїх підданих, ця влада одноосібно встановлює критерії розрізнення добра та зла, керуючись лише своєю совістю: “Суверен, таким чином, має право на все з тим лише обмеженням, що, будучи сам підданим Бога, він зобов'язаний у силу цього дотримуватися природних законів” [2, 166]. Причому відповідальність за їх порушення він несе не перед підданими, а лише перед Богом: “Адже, хоча такого роду діяння (як, наприклад, вбивство Урії Давидом), будучи несправедливим, йде всупереч природному закону, беззаконня у наведеному випадку було скоєне, однак, лише стосовно Бога, а не стосовно Урії” [2, 166].

Але такі погляди Т. Гоббса не означають, що він вважає моральність політичних еліт потрібною лише для їх спасіння у потойбічному житті. Вона, у першу чергу, потрібна для збереження державного стану суспільства, адже “цей Левіафан смертний та схильний до тління”, і лише самої “сильної руки” для його збереження недостатньо.

Так, дуже небезпечною “хворобою” для правлячої еліти філософ вважає “невтомну жагу... до розширення своїх володінь, яка має часто своїм наслідком незцільні рани, отримані від ворогів; пухлину неприєднаних завойованих земель, котрі часто є тягарем і втрачаються з меншою небезпекою, ніж придбаються, а також летаргію розпещеності та марнотратства, бенкетів та непотрібних витрат” [2, 259-260].

Головним же обов'язком політичних еліт є забезпечення безпеки народу, причому “під забезпеченням безпеки мається на увазі не одне лише забезпечення безпеки голого існування, але також забезпечення за всякою людиною усіх благ життя, придбаних законним трудом, безпечним і нешкідливим для держави” [2, 260].

Важливим завданням суверена є забезпечення рівності всіх перед законом: “Безпека народу вимагає, далі, від того або тих, хто має верховну владу, щоб справедливість була однаковою мірою дотримана стосовно людей усіх станів, тобто щоб як багаті та високопоставлені, так і бідні та непомітні люди могли однаково знайти управу проти образ, що вчиняються по відношенню до них” [2, 268].

Таким чином, виходячи зі своєї теорії суспільного договору, Т. Гоббс досить переконливо доводить, що необхідність спрямованості політичних еліт (незалежно від їх походження) на принесення максимальної користі підданам зумовлена не тільки абстрактною мораллю, але є необхідною для збереження суспільством державного стану, уникнення ним “війни всіх проти всіх”.

Погляди як на атрибутивні властивості політичних еліт, так і на політичну систему в цілому іншого видатного мислителя Нового часу Джона Локка (1632-1704) зумовлені його концепцією природного права, вихідним положенням якої є визнання свободи природним станом людини. Виходячи з цієї концепції, Дж. Локк вважає неприйнятними будь-які форми державного управління, які посягають на цю свободу: “...Тиранія — це здійснення влади поза правом, на що ніхто не може мати права. І це є використання влади, яку хто-небудь має у своїх руках, не на благо тих, хто підпорядковується цій владі, але в цілях своєї власної приватної вигоди, коли правитель, які б повноваження він не мав, покладає в основу своїх дій не закон, а свою волю і його розпорядження та

дії, спрямовані не на збереження власності його народу, але на задоволення його власного честолюбства, мстливості, жадібності чи якої-небудь іншої недостойної пристрасті” [3, 377].

Важливим аргументом, що підтверджує легітимність зміни влади, яка відбулася в Україні у 2014 р., можна вважати думку Дж. Локка, згідно якої “якщо хто-небудь з тих, хто знаходиться у владі, перевищує надану йому по закону владу та використовує силу, що знаходиться в його розпорядженні, для таких дій стосовно підданого, які не дозволяються законом, то він при цьому перестає бути посадовою особою...” [3, 378]. Мислитель стверджує, що “якщо государ, або законодавчий орган, або хто-небудь з них діє всупереч проявленій до них довірі” [3, 388], то це є ознакою “розпаду правління”. В такій ситуації народ має право створити новий законодавчий орган, який буде відрізнитися від попереднього складом та (або) формою, а в деяких випадках (наприклад, якщо король став вассалом іншого короля) має право скинути й короля. Отже, при втраті представниками політичних еліт відповідності атрибутивним характеристикам останніх, вони автоматично втрачають право вважатися належними до цих еліт, що, у свою чергу, призводить до втрати цими діячами політичної легітимності й вони мають бути замінені на інших.

На політичні погляди Баруха Спінози (1632-1677) вплинула його концепція свободи як усвідомленої необхідності, згідно якої необхідність для людини полягає у пізнанні власної природи для підпорядкування афектів розуму. Тому свободою людиною не обов'язково є та, що діє за власною волею, також як і не обов'язково той є рабом, хто діє за примусом; але критерієм свободи людини є вчинки, що відповідають велінням розуму. “Якщо метою дії є користь не самого діючого, але того, хто повеліває, тоді діючий є раб і непотрібний собі. Але в республіці та імперії, де найвищий закон є благо усього народу, а не повелителя, повинен бути названий не непотрібним для себе рабом, але підданим, а тому та держава найбільш вільна, закони якої ґрунтуються на здоровому глуздові: адже там кожен, коли він хоче, може бути свободним, тобто, не кривлячи душею, жити за вказівкою розуму” [4, 190-191]. З цього можна зробити висновок, що ідеальною політичною елітою Б. Спіноза вважає таку, що керується не пристрастями, а розумом, що й відповідає принесенню максимальної користі своїм підданим.

“Володар дум” XVIII століття Вольтер (1694-1778) із властивою йому гіркою іронією викриває несправедливість усіх сучасних йому політичних еліт. Так, вустами одного з героїв своєї філософської повісті “Кандид, або оптимізм” він розповідає про єзуїтську державу в Парагваї: “Los padres володіють там усім, а народ нічим; не держава, а зразок розуму та справедливості” [5, 183].

У багатьох своїх художніх творах письменник торкається проблеми світового зла. При цьому з наведених там численних проявів зла очевидно, що все воно є наслідком використання влади у корисних цілях, для задоволення своїх низьких інстинктів та пристрастей. Повністю відсутнє зло лише у виведеній Вольтером у тій самій повісті ідеальній державі Ельдорадо, яка за багатьма ознаками (ізоляваність від усього світу, багатство природними ресурсами, розвиненість наук) нагадує Нову Атлантиду Ф. Бекона. Про політичну систему та суспільні стосунки в Ельдорадо автор нічого не говорить, але можна припустити, що їх основною рисою є демократизм, адже церемонія привітання короля в Ельдорадо полягає у тому, що “кожен обіймає короля та цілує в обидві щокі” [5, 196].

Демократичний ідеал суспільного устрою простежується і в інших творах Вольтера. Використовуючи відомий прийом — подорож героя, Вольтер описує у повісті “Царівна Вавилонська” держави, в яких втілює ті чи інші сторони атрибутивних характеристик політичних еліт. Так, у Скандинавії “...королівська влада та свобода не ворогували між собою — їх пов'язував союз, немислимий в інших державах. Землероби брали участь у законодавстві нарівні з вельможами...” [5, 377]. В іншій країні виховання майбутніх монархів побудовано таким чином, щоб вони “змалку поважали моральні правила та зневажали забобони” [5, 377]. Найповніше ж ідеал відповідності представника влади атрибутивним рисам політичної еліти виражений у повісті “Задиг, або Доля”, де мислитель показує, що найбільше відповідає цим рисам такий стан речей, коли у своїх діях цей представник влади керується не власною волею, а виключно законом, “не виставляючи на вид важливості свого сану” [5, 37]. При цьому “..закони потрібні не лише для того, щоб устрашати громадян, але й для того, щоб допомагати їм” [6, 37], тобто забезпечують справедливість у суспільстві й усі громадяни рівні перед ними.

На погляди стосовно політичних еліт іншого з двох найвидатніших мислителів французького Просвітництва Жан-Жака Руссо (1712-1778) вплинула глибока демократичність мислителя. Так, у передмові до трактату “Міркування про походження та основи нерівності між людьми” він вважає ідеальною таку країну, “де право законодавства належало б усім громадянам, адже хто може знати краще самих громадян, за яких умов подобає їм жити сумісно в одному й тому самому суспільстві” [6, 56].

Але така широка участь громадян у політичному житті не виключає, на думку мислителя, необхідності формування політичних еліт, яким належала б вирішальна роль в управлінні країною. Так, філософ вважає, що право законодавчої ініціативи повинне належати виключно “магістратам”, а роль приватних осіб має обмежуватися тим, що вони “затверджували б закони спільно та за поданням правителів вирішували б найважливіші суспільні справи” [6, 67]. Але для цього потрібно, щоб джерелом формування такої політичної еліти був народ як сукупність цих самих приватних осіб, які “обирали б із року в рік найбільш здібних та найбільш невідкупних зі своїх громадян, щоб чинити правосуддя і правити державою, і де чесноти магістратів свідчили б, таким чином, про мудрість народу — і перші, й другі шанували б один одного” [6, 67].

Умовою формування народом політичних еліт, які відповідають атрибутивним якостям останніх, є моральність самого народу, для чого, як зазначає Ж.-Ж. Руссо в іншому трактаті, “Про політичну економію”, треба встановити “царство добродетелі”. Для виховання ж моральності у суспільстві потрібна залученість людей у тісні, емоційно близькі стосунки з певним колом співгромадян: “...Людяність, сконцентрована у колі співгромадян, набуває в них же нову силу, що укріплюється звичкою постійно бачити один одного та загальними інтересами, що їх об'єднують” [6, 168]. З цього можна зробити висновок, що наявність структур громадянського суспільства сприяє моральності у суспільстві, а це, у свою чергу, призводить до формування політичних еліт, відповідних своїй атрибутивній сутності.

У трактаті “Про суспільний договір” Ж.-Ж. Руссо описує різні види правління. Користуючись цим описом, можна прослідкувати особливості та “зміст” політичних еліт, які формує кожен із цих видів правління.

Перший вид правління, демократію як безпосередню владу народу, філософ вважає утопічним, адже тоді цей народ повинен мати такі ідеальні якості, за яких він увесь був би політичною елітою, але це означало б зняття самого поняття “політична еліта” у зв'язку з відсутністю необхідності існування держави: “...народ, який завжди добре правив би, не потребував би того, щоб ним управляли” [6, 255], і тому “ніколи не існувала справжня демократія, і ніколи такої не буде” [6, 255]. Оскільки весь народ не може постійно займатися державними справами, то у демократичній державі неминуче створюються “комісії”, “колегії” тощо, які й займаються цими справами, набуваючи при цьому рис політичної еліти.

Що стосується аристократичної форми правління, то вона за визначенням передбачає наявність чітко оформленої правлячої еліти. При цьому Ж.-Ж. Руссо вважає, що спадкова аристократія - “найгірше з усіх правлень”, у той час як “вибірні аристократія — це аристократія у власному значенні слова” [6, 257]. Адже “саме той лад буде найкращим та найбільш природним, коли наймудріші правлять більшістю, коли достовірно, що вони правлять нею до її вигоди, а не до своєї власної” [6, 258]. Встановлення такого правління є більш реальним, ніж встановлення демократії, адже тут від усього народу не вимагається наявності ідеальних якостей.

Що стосується монархії, то за цієї форми правління політична еліта ще менше відповідає своїм атрибутивним характеристикам, ніж за спадкової аристократії, тому що еліту тут складають “дрібні баламути, нікчемні шахраї, дріб'язкові інтригани, чий жалюгідні талантики дозволяють їм досягти при дворі високих посад, але лише для того, щоб, ледве їх досягнувши, виявити перед народом повну свою нездатність” [6, 261].

Важливим моментом усієї філософії Ж.-Ж. Руссо є те, що необхідність будь-яких політичних еліт у ній обмежується лише виконавчою владою. Що стосується законодавчої, то тут мислитель ставиться різко негативно навіть до інституту представницької демократії, оскільки вважав народ сувереном, воля якого не може бути нічим представлена: “Суверенітет не може бути представлений за тією причиною, за якою він не може бути відчужений. Він полягає, по суті, у спільній волі, а воля ніяк не може бути представлена; або це вона, або це інша воля, середнього не буває” [6, 285]. Усі законодавчі рішення, на думку філософа, можуть прийматися загальними зборами усього народу, і навіть велика кількість населення у країні не повинна цьому перешкоджати.

Підводячи підсумок аналізу поглядів Ж.-Ж. Руссо на політичні еліти, можна зробити висновок, що останні в його концепції виконують другорядну роль порівняно з сувереном-народом, будучи лише його виконавчим органом на основі загальної волі, втіленням якої є Закон. Формуються такі еліти виключно самим народом з його найкращих представників і тому умовою відповідності цих еліт своїм атрибутивним характеристикам є моральність самого народу.

У результаті аналізу осмислення проблеми відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам у філософії Нового часу можна констатувати:

– атрибутивною рисою політичних еліт в усіх проаналізованих соціально-філософських ідеях філософів Нового часу визнається їх спрямованість на використання влади не у власних егоїстичних цілях, а в цілях принесення максимальної користі тим, ким ці еліти керують, що можна охарактеризувати як духовність цих еліт; у філософії Т. Гоббса та головним мотиватором такої поведінки еліт виступають міркування доцільності і самозбереження; у вченнях Ф. Бекона, Вольтера та Ж.Ж. Руссо — критерії моральності і справедливості, у Б. Спінози — розумність. Лише у філософії Дж. Локка найповніше виражений онтологічний підхід до сутності політичних еліт — використання влади у власних інтересах автоматично позбавляє політичні еліти статусу таких і створює умови для їх заміни іншими елітами;

– що стосується шляхів досягнення відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам, то більшість проаналізованих мислителів не бачить особливих перешкод у тому, щоб реальні політичні еліти набули відповідності своїм атрибутивним характеристикам, за винятком Ф. Бекона та Вольтера, які помістили “ідеальні” еліти до неіснуючих держав. Особливі умови створення таких еліт названі лише Ж.Ж. Руссо, який вважає такими умовами наявність громадянського суспільства та моральність самого народу.

Що стосується перспектив подальших досліджень, то ними є:

– осмислення філософської спадщини, котра стосується проблеми відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам, у мислителів інших епох;

– вироблення на основі цього осмислення суспільно-правових механізмів, які забезпечили б в умовах сучасної України прихід до влади людей, що відповідають атрибутивним характеристикам політичної еліти.

Список посилань

1. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. Т. 2 / Ф. Бэкон; сост., общ. ред. и вступит. статья А.Л. Субботина. – М.: Мысль, 1978. – 575 с. – (Филос. наследие).
2. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т. 2 / Т. Гоббс; сост., ред., авт. примеч. В.В. Соколов; пер. с лат. и англ. - М.: Мысль, 1991. – 731, [1] с., [1] л. ил. – (Филос. наследие).
3. Локк Дж.. Сочинения в трех томах. Т. 3 / Дж. Локк. – М.: Мысль, 1988. – 668 с. – (Филос. наследие).
4. Спиноза Б. Трактаты / Б. Спиноза; пер. с лат; предисл. Е.М. Темнова. – М.: Мысль, 1998. – 446 с.
5. Вольтер. Философские повести / Вольтер; пер. с фр.; сост., вступ ст. и ком. А. Михайлова; ил. Ж.-М. Моро-Младшего. – М.: Правда, 1985. – 576 с., 4 л. ил.
6. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Ж.Ж. Руссо; пер. с фр. - М.: “Канон-пресс”, “Кучково поле”, 1998. - 416 с.

References

1. Bacon F. Compositions in 2 vol. Vol. 2 / F. Bacon. – М.: Mysl, 1978. – 575 p.
2. Hobbes T. Compositions in 2 vol. Vol. 2 / T. Hobbes. – М.: Mysl, 1991. – 731p.
3. Locke J. Compositions in 2 vol. Vol. 3 / J. Locke. – М.: Mysl, 1988. – 668 p.
4. Spinoza B. Tractates / B. Spinoza. – М.: Mysl, 1998. – 446 p.
5. Voltaire. Philosophical Works / Voltaire. – М.: Pravda, 1985. – 576 p.
6. Rousseau J.-J. The Social Contract. Tractates / J.-J. Rousseau. – М.: “Kanon-press”, “Kuchkovo pole”, 1998. – 416 p.

КУРБАТОВ А.Г.

кандидат философских наук,
доцент кафедры богословия и гуманитарных дисциплин
Классического частного университета
(г. Запорожье, Украина)
gag67@outlook.com

ПРОБЛЕМА СООТВЕТСТВИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЭЛИТ СВОИМ АТРИБУТИВНЫМ ХАРАКТЕРИСТИКАМ В КОНТЕКСТЕ ФИЛОСОФИИ НОВОГО ВРЕМЕНИ

Аннотация

В статье дается анализ осмысления проблемы соответствия политических элит своим атрибутивным характеристикам в философии Нового времени. Под основной атрибутивной

характеристикой политических элит понимается их духовность, то есть руководимость в своих действиях не собственными интересами вопреки интересам других, а направленностью на принесение максимальной пользы тем, кем эти элиты управляют.

Дается подробный анализ особенностей понимания атрибутивных характеристик политических элит каждым философом, раскрыты разные стороны этих характеристик. В результате этого анализа выделены мотивации, которые различные авторы считают основными для соответствия политических элит своим атрибутивным характеристикам (соображения целесообразности и самосохранения, критерии нравственности и справедливости, разумность и т. д.).

Исходя из вышеизложенного, делается вывод, что большинство проанализированных мыслителей не видит особых препятствий в том, чтобы реальные политические элиты приобрели соответствие своим атрибутивным характеристикам. Среди условий достижения такого соответствия называются высокий уровень нравственности общества в целом, развитие прикладных наук, наличие гражданского общества.

Ключевые слова: политические элиты, атрибутивные характеристики политических элит, духовность, философия Нового времени.

KURBATOV A.

Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Department of theology and humanities, Classic Private University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
qag67@outlook.com

THE PROBLEM OF POLITICAL ELITES' CORRESPONDENCE TO THEIR CRITICAL CHARACTERISTICS IN CONTEXT OF EARLY MODERN PHILOSOPHY

Summary

This article deals with the problem of political elites' correspondence to their critical characteristics in context of early modern philosophy. The key political elites' critical characteristic is in their spirituality. This means that such people are aimed to provide maximum benefit to those who they guide, but not their self interests.

Also the article gives the detailed analysis of political elites' critical characteristics described by each thinker. Aside from that, there is a concrete depiction of these characteristics.

Francis Bacon as the founder of early modern philosophy depicted his ideas in the unfinished utopia "New Atlantis". Unlike communist utopias, "perfection" of a state in this utopia is not provided by universal equality and maintenance of high moral principles both by elite and people. Despite the lack of philosopher's detailed description of political system and social relations in a country, it is clear that the main feature of political elite in his utopia is in spirituality together with a reduction to practice some scientific discoveries. That is the embodiment of Francis Bacon's social ideal.

Hobbes with his theory of the social contract argues that the need to focus political elites' activity on bringing maximum benefit to citizens is not determined only an abstractive morality. This claim is also necessary to a society for nationhood's protection and "war of all against all" avoidance.

John Locke's theory of natural law assumes that freedom belongs to human's nature. To that basis, he considered any government that encroaches on people's liberty to be unacceptable.

Spinoza believed that ideal political elite has to exercise intellect, but not their passions. Also, it is about to provide maximum benefit to citizens.

Voltaire exposes with his usual bitter irony the injustice of all contemporary political elites. According to the thinker, public authority mostly complies his/her ontological essence when guides not by his/her own will, but only by law. Laws must provide justice in society and everyone is equal in the eyes of the law.

J.-J. Rousseau in his theory considers political elites to perform minor role in comparison with a sovereign nation. This happens because elites appear for an executive board elected by a general will, which is the embodiment of a law. Such elites are forming exclusively by the best representatives of a nation; the main elites' critical characteristic is people's morality.

It is concluded that most of the analyzed philosophers saw no obstacles for the real political elites to obtain their critical characteristics. The main conditions to reach such propriety are an achievement of a high level social morality, an evolvement of applied sciences, and a civil society's existence.

Keywords: political elites, political elites' critical characteristics, spirituality, early modern philosophy.

PANOS ELIOPOULOS

Ph.D. in Philosophy , Lecturer of University of Peloponnese (Greece),
 the Vice President of ISUD (International Society for Universal Dialogue),
 the Vice President in the Scientific Council of the Academy of Institutions and Cultures
ksatriya@tri.forthnet.gr

**GENDER INEQUALITY AND THE PERSONAL HINT:
 THE PROBLEM OF STEREOTYPES AS LOGICAL AND ETHICAL MISCONCEPTIONS**

*“I never felt oppressed because of my gender.
 When I'm writing a poem or drawing, I'm not a female; I'm an artist”.*
Patti Smith

In workplaces but also in everyday life situations gender inequality often becomes a real issue. What becomes most annoying, especially to the female population, is that much of this gender discrepancy seems to be coming from very deep-rooted stereotypes, aftermath of cognitive procedures that have been consolidated over time. In this paper I will discuss the reasons why such procedures that lead to gender stereotypes are difficult to cope with when this effort remains solely on a social level or on a level of policies. Despite the fact that practices that enhance gender inequality are expressed dynamically and most visibly in the social arena, serious work against such phenomena needs to start from the inner self, from the way one perceives reality around him/her. Each person's self image is the outcome of two major forces: one of outside influences and one that comes from within. Self image, in the meaning that I would like to give it here, should not mean an image wholly unsubstantiated, the outcome rather of random sentiments than of the logical capacity for realistic conceptions. Having said that I uphold we need to point to the direction of one's ability to achieve a level of self awareness and social awareness that will prevent him/her from inner conflict and will release the particular person from the ethical and logical fallacies that false conceptions and practices have inflicted. This is the personal hint that can affect the perception one gets from and about the world. And this is precisely the perception that may be adequate or at least supplementary to safeguarding one's identity and personality in a hostile environment, even in an environment where gender inequality is indeed a pressingly practical, not only an academic or purely theoretical issue. Thus, focus should be shed not only to the exterior criteria of what comprises gender inequality but also to the inner criteria that are related with acceptance. In accordance with the above stress needs to be laid also to the recognition that stereotypical ways of thinking, apart from the fact that they affect gender co-existence, are incorporated in human action as perceptions which are the result of ethical and/or logical misconceptions. As such, stereotypes about gender are doubly responsible for social malfunctions: one of their being injustices taking place against other human beings and another of their being inaccuracies taking place against knowledge and truth.

But let us first examine the way in which stereotypes really concern our interactions at work and other places. Stereotypes, as false or misleading generalizations that homogenize our perception about certain customs, beliefs or people, emerge as a constant obstacle in the progression of any human relation (Eliopoulos 2012, pp. 146-162), among them work relations. While it might be argued that stereotypes, in the form of cognitive categorizations with both a logical and an ethical content, can be useful, as long as properly constrained, it is the feasibility of that constraint that primarily casts aspersions on the viability of a human world of equality (not only gender equality) and justice along with the existence of stereotypes. In addition, since stereotypes are links between certain schemata and context, it would be at least paradoxical to believe that they do not affect, enhance or weaken gender differences. As phenomena which aspire to pragmatically “interpret” the reality of our relationships towards the influence of those differences, they have to be primarily understood in their being modeled for this precise reason of interpretation. Since this form of interpretation is what intervenes in the attempts of gender proximity, it goes beyond saying that their existence is not solely of a psychological or theoretical interest but of a practical one as well, thus belonging to a discussion about their subjectivity or objectivity in the real world.

In social psychology it is maintained that stereotypes tend to be consolidated each time that people or cultures come together and this is, in fact, an astonishing ascertainment. The first question arises: on what epistemic and practical criteria can we focus the effort against a stereotypical way of thinking? Secondly: do stereotypes mingle with our moral responsibility to those that we call “others” and to ourselves? A primary admission has to do with the use of attitudes or beliefs in everyday life and with the way attitudes form

stereotypes. It is important to remember that attitudes do not only have to do with other individuals but also with concepts, even very abstract ones (Georgas 1995, p. 121). Two main characteristics that we must bear in mind are that attitudes are characterized: A) by stability. This means that they are not prone to changing easily and they usually resist change. It is worth mentioning that those attitudes that are consolidated during childhood are even more resistant to change. B) They can be learnt. This suggests that theories of learning can explain the process and perhaps can shed some light of how something which is not positive can be un-learned. According to Gordon Allport, an attitude is readiness for action (Allport 1935), meaning that it can drastically affect the reactions of a person towards the objects and conditions which he is related with. Modern social psychology generally concludes that by the term "attitude" we mean a constant system with a) a cognitive element, b) an emotional element and c) with some inclination for expressing behavior (Georgas 1995, p. 124). The cognitive element is based on the inherent human ability for categorization. However, this ability can turn into a threat since cognitive categorization may be responsible for the oversimplification of things or of misinterpreting experiences that may be substantially different. In this dimension we should note even phenomena of a "subjective culture" that are responsible for deeply rooted differences among individuals, genders or even societies (Triandis 1964).

Another crucial point to be taken into consideration is that values and attitudes cannot be strictly separated or detached. According to the anthropologist C. Kluckhohn: "a value is a conception, explicit or implicit, of the desirable, which influences the selection from available modes, means and ends of action" (Kluckhohn 1951, p. 395). When values are the fruit of social axiology, infringement on them may cause to the individual feelings of failure or guilt. An acute theoretical problem is that of the potential inconsistency between attitudes and behavior. Research on the relation between attitude and behavior has shown that the latter is frequently not reliably unswerving from the former. What makes them inconsistent is either the characteristics of each person, the distinctive features that are connected with his interests and motives, his verbal and mental abilities etc., or current conditions that may have occurred in a given situation (Wicker 1969, pp. 41-78). Such conditions may vary from the presence of people who agree or disagree with the person's attitude to the social norms that the person has to follow at a specific moment. These affirmations, however, render this area of attitude and stereotyping quite problematic, as it is evident, and of course they encumber its philosophical treatment.

What is relevant with our hypothesis here is that resistance to changing an attitude is correlated with the general context of someone's beliefs due to the fact that changing an attitude may signify the change for a series of other attitudes which are associated with that specific one. Nonetheless, when a person forms an opinion by means of his own free will and not under peer pressure then he is more dedicated to it and resists changing even more (Freedman, Sears & Carlsmith 1978, p. 338). That could also be valid for someone who changes his own icons about the world, also his/her self image. The fact remains that as regards our perception of other people, our first impressions of people we are unfamiliar with, we tend to generalize, based usually on isolated elements. That means that we tend also to be more inexorably prone to fallacies or false judgment (Georgas 1995, p. 201). A principal mistake is that human beings in general are inclined to consider of the characteristics of others as categories and not as variables and this comes as an inevitable effect of cognitive categorization. This in turn steers ineluctably to prejudice and gender prejudice as well. According to Campbell: a) in every stereotype there is a kernel of truth, b) the more individuals may come in contact the more their stereotypes are strengthened (Campbell 1967, 817-829). Therefore the improvement of the stereotypical image must be based on other factors apart from contact and bringing together; that could be working in the realm of the inner self. Clearly, there is some deterministic factor in this discussion about stereotypes. Stereotypes are the inescapable result of a chain of causes. When the individual behavior diverges from the socially desirable then the productive causes of behavior are internal whereas when someone's behavior is in accordance with the socially desirable then the productive causes can be attributed to external influences (Jones & Davis, 1965).

If we take a look at the theory of cognitive dissonance, as expressed by Festinger, we shall see that what Festinger upholds can be related with cognition and attitude. Festinger believes that there are times when there is some serious imbalance between the cognitive elements of attitudes and also between attitude and behavior. A person who sees arguments in favor and arguments against a belief will act according to what is graver or more significant in his thought. In other words, if one thinks that smoking is good because it offers relaxation and some fast relief from everyday routine then one will disregard the minor argument that smoking may be seriously pernicious to health. As this argument decreases its gravity or as the opposite argument increases its own gravity the smoker will be urged to change his mind and turn to a new decision. Thus, he reduces the dissonance created by the contradiction of the arguments and he is at ease with his consciousness. Conflict can be avoided when he realizes that he now is more convinced about the other view and since this view is a

necessity for him he is comforted and now prone to immediate or gradual changing (Festinger 1957). Attitudes can be learnt through typical behavioristic mechanisms such as: connection, reinforcement and imitation, a conclusion which directs us towards the philosophical precondition of education, a final system of beliefs and appropriate training that can reduce gender inequality.

But let us turn now from the way stereotypes can be created and fostered to the way gender inequality develops as a problem at workplace. A tremendous amount of research has shown that gender inequity at work actually exists. Income, authority, and prestige are all distributed unequally between men and women, even if they share the same occupational level. Researchers have proposed a variety of explanations for systematic gender inequity in the workplace, including cultural beliefs, men's actions, employers' actions, and workers' own preferences. Gender inequity violates the principle of equal treatment that requires individuals with the same entitlement to a benefit be treated alike in terms of access (Ngo et. al 2003). Gender inequity is regarded, and rightly so, as unethical because it violates human dignity and autonomy and often leads to the withdrawal of rights that should be available to all members of society. There are several kinds of gender discrimination, among them: Discrimination against Older Women, Discrimination against Women of Color, Discrimination against Women in the Professions, Discrimination against Pregnant Women, Discrimination against Women with Children, Sex Discrimination at Various Stages of the Employment Relationship, Increased Incidence of Sexual Harassment in the Workplace (Raymond 2003).

Nonetheless, one astonishing finding is that the women have often expressed the belief that their places of work were egalitarian, i.e. gender neutral, despite some evidence of discriminatory practices. In making sense of how employees coped with these contradictions, it has been argued that some workers can be viewed as experiencing "gender fatigue." That is, employees are tired of dealing with discrimination and they explain it away as being individual, personal, and/or belonging in the past. This not only helps to maintain the notion of a gender equitable workplace but also establishes expectations of individual (rather than structural) responses to acts of discrimination (Miller 2009, p. 174). Another crucial datum is that changing the organization's gender substructure by changing the dominant discourse or introducing competing discourses may help to destabilize established situations and stereotypes and interrupt the perpetuation and reification of policies, practices, and understandings that are often taken for granted despite their ability to privilege some groups over others (Dye & Mills 2011, p. 427).

Along with the above it must be noted that in a working environment certain tenets of competition are celebrated: hard work, dedication, the willingness to put all other things aside to get the job done and help the company become number one in its field. Employees are expected to make sacrifices for the organization and these often come at the expense of family and social life (Dye & Mills 2004, pp. 80-118). This can often be the reason for personal conflict, as one is often interested to have more family time than work time despite ambitions and personal development. Regarding employee development, another reading could reveal that employees who perform according to high standards and devote personal time and attention would be rewarded, which shifts the focus from employee development to company expectations. As with much of the discourse of competition, this directly contradicts the former discourse of family and can possibly serve to further gender discrimination. That is, employees with family or community demands may be limited in their ability to expend personal time and energy on business matters, thus limiting their ability to compete in the organization. As it is today, women are the primary caregivers of children at home and fill the majority of volunteer positions within the community. This is just one area of many where concessions to women's liberation, under the guise of equal opportunity, do not seem liberating at all (Dye & Mills 2011, p. 434).

Another relevant phenomenon is that of gender harassment. Survey data has shown that there are five typical profiles of harassment: low victimization, gender harassment, gender harassment with unwanted sexual attention, moderate victimization, and high victimization. The vast majority of harassment victims fell into one of the first two groups, which described virtually no unwanted sexual advances. When compared to non-victims, gender-harassed women showed significant decrements in professional and psychological well-being. (Leskinen et. al 2011, pp. 25-39). Nonetheless, past research on everyday sexism has found that regular sexist interactions decrease psychological well-being and provoke symptoms of psychological trauma. Ordinary sexist behavior may include: anti-female jokes, comments reflecting gender stereotypes, etc, observed or experienced in any life setting. These everyday sexist encounters were associated with greater anger, anxiety, and depression. To explain such negative outcomes, it has been argued that everyday sexism triggers feelings of stereotype threat, defined as "being at risk of confirming, as self-characteristic, a negative stereotype about one's group". Similar to everyday sexism, gender harassment may foster stereotype threat in women, especially those working in traditionally masculine domains. Gender harassment may be used to convince women that they are inadequate and unable to perform at the level of men. The associated experience of stereotype threat could set off a cascade of negative outcomes in victims (Leskinen et. al 2011, p. 29). That is,

the more that women experienced gender harassment, the less satisfied they were with their jobs and colleagues, the more they experienced stress on the job, and the more they suffered health problems that detracted from their job performance (Leskinen et. al 2011, p. 37). Gender harassment on its own is linked with a variety of adverse work outcomes, including but not limited to performance decline.

On the whole, the most frequent types of behaviours advocated in the workplace are predominantly in 'directive' mode. Not only do the competences reflect and reinforce the 'directive' behaviours, but they can embed expectations that those with domestic responsibilities are unable to meet. However, it is not simply the language of the 'competences' themselves that may disadvantage women. The associated discursive practices may also have this effect. Competence strategies are invariably accompanied by an increase in ongoing assessment and appraisal which are assumed to be objective. Nevertheless, research has clearly indicated that appraisal and assessment are not the objective and scientific exercise that is assumed. Many organizational researchers argue that widespread assumptions about gender difference are embedded in beliefs about personal skills and traits. Even where women are behaving in ways that match the organizational norm for success, such behaviour may be negatively perceived in a woman (Rees & Garnsey 2003, p. 572) or even penalized (Triana 2011, p. 73).

As shown above, in addition to objective facts regarding the causes of gender inequity, there is also a subjective dimension which concerns how an individual interprets, perceives, and values inequity between the two sexes (Ngo et al. 2003, p. 229). Men and women often differ in their perceptions, and these gender differences in perceptions may be innate, a product of socialization or a person's value system, or due to prior experience. Gender socialization theory proposes that males and females tend to regard their work environments with different attitudes and expectations. Research on gender differences in perceptions of fairness suggest that for women, the relationship between the fairness of procedures (e.g., promotion, performance appraisal, discipline) and various organizational outcome variables (e.g., commitment, intent to stay) are stronger, and for men, the relationship between the fairness of outcome distributions (e.g., pay raises, promotions, performance ratings) and those same variables are stronger. It has also been noted that men and women are different in perceptions of entitlements and use different bases for comparisons. Men perceived feminist issues as significantly less important than do women, and women had a broader conception of gender inequity than do men. Furthermore, it has been suggested that males and females differ on their bases for making ethical decisions, with males more rule-based, and females more carebased (Ngo et al. 2003, p. 229). Men and women may be socialized to perceive different social-sexual behaviors as appropriate or inappropriate. On the other hand, men and women may have different perceptions due to their differential roles and positions in the organization. Their positions of responsibility may affect how they perceive gender inequity (Ngo et al. 2003, pp. 229, 237).

So far it has been pointed out that gender stereotypes impact the way women are perceived. There is a prescriptive component of gender stereotypes suggesting how women should be and act. But Wittgenstein rightly makes us cautious about this by pointing out that there is a vast difference between what I *know* and what I *feel certain for*; what I *feel certain for* is always subjective and not necessarily truth-related (Wittgenstein 1989, 245). Apparently such phenomena of logical and psychological inadequacies and inaccuracies depend on what the ancient philosophers would have called a "crisis" of Logos. The "crisis" of Logos, before applying to mass societies or communal forms of human existence, firstly concerns the atomic existence, the human being in singularity. David Schneider (2005, p. 16) remarks that in the particular case of stereotypes: "although we often stress stereotypes about groups, for the most part our major practical concern is with group stereotypes applied to individual members of these groups". Hence, contrary to some voices that express demands which acknowledge the necessity of collective solutions, we could try to handle this matter primarily at a moral-individual level and only secondarily as a problem of policies. Therefore the suggested solutions should primarily refer to the individual; they should focus on the individual as the indispensable basis for any social reformation. In this hypothesis, Logic and the right manner of syllogisms are parameters that can assist our world in understanding the way to live outside the ethical and logical tyranny of stereotypes.

The promising element is that the increasing involvement of women in the work force seems to have affected perceptions of the manner in which individuals exercise power in conflict situations. In particular, gender differences in power usage are viewed as diminishing over time (Schwarzwald, Koslowsky & Bernstein 2013, p. 307). What is still quite preoccupying is the "glass ceiling effect", which accounts for the inability of many women to advance past a certain point in their occupations and professions, regardless of their qualifications. There is a number of key factors that contribute to the creation and maintenance of glass ceiling effects, including selection effects, cultural capital, homophily, networking, gender stereotypes, gender discrimination and occupational segregation, and characteristics of organizations (Purcell et al. 2010, p. 705). Nonetheless there are findings that the best practices for reducing inequality are those that establish

responsibility in the structure of the organization, rather than those that target individual bias or education (Purcell et al. 2010, p. 714). All in all, and having taken everything into consideration, I would like to be conclusive by laying emphasis on the personal hint. Gender, despite the barriers it could set, at the same time it is a liberating force, a basis for one's personal and professional development, a unique mark of individuality. Avoiding a crisis of the logical and ethical conceptions, one could put forward his/her inner talents and determination for work and success. As the Spanish existentialist Ortega y Gasset (1971, 21-22) suggests one need to focus on his/her vital sensitiveness, exactly the aspect that rationalist practice misses. Being able to remain in the place of subjective awareness will generate the ability for objective utility that will allow one to be functional, effective and free from misconception. However it remains true that it is only ethical that all participants in any part of the social arena be given equal and unimpeded opportunity and this should never consist a basis for negotiation.

Keywords: gender inequality, personal intuition, cognitive procedure, misconceptions, personal hint, self

Bibliography

1. Allport, G. W 1935, "Attitudes" in *Handbook of social psychology*, C. M Murchison (ed.), Worcester, Massachusetts, Clark University Press, pp. 798–844.
2. Campbell, D. T 1967, "Stereotypes and the perception of group differences", *American Psychologist*, 22, pp. 817-829.
3. Dye, E & Mills, A 2011, "Duelling Discourses at Work: Upsetting the Gender Order", *Canadian Journal of Administrative Sciences, Revue canadienne des sciences de l'administration*, 28, pp. 427–439.
4. Eliopoulos, P 2012, "Stereotypes and the stoic perspective" in *Dialogue Among Cultures: Peace, Justice and Harmony*, Keping Wang (ed.), Foreign Language Press, Beijing, pp. 146-162.
5. Festinger, L 1957, *A theory of cognitive dissonance*, Evanston IL, Row, Peterson.
6. Freedman, J. L, Sears, D. O & Carlsmith J. M. 1978, *Social Psychology*, 3rd edition, Englewood Cliffs, N. J, Prentice Hall.
7. Georgas, D 1995, *Koinoniki Psychologia (Social Psychology)*, vol. A-B, Athens.
8. Raymond, F. G 2003, *Women and Workplace Discrimination. Overcoming Barriers to Gender Equality*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, London.
9. Jerry, A. J & Gerson, K 2004, *The Time Divide. Work, Family, and Gender Inequality*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London.
10. Jones, E. E & Davis, K. E. 1965, "From acts to dispositions" in *Advances in experimental social psychology*, Berkowitz L (ed.), vol. II, New York: Academic Press, pp. 219-266.
11. Kluckhohn, C 1951, "Values and value orientations is the theory of action" in *Toward a general theory of action*, Parsons T & Shilds E. A (eds), Cambridge Massachusetts, Harvard University Press.
12. Leskinen, E. A, Cortina, L. A & Kabat, D. B 2011, "Gender Harassment: Broadening Our Understanding of Sex-Based Harassment at Work", *Law and Human Behavior*, 35, pp. 25–39.
13. Miller, G. E, Mills, A. J. & Mills, J. H 2009, "Introduction: Gender and Diversity at Work: Changing Theories. Changing Organizations", *Canadian Journal of Administrative Sciences, Revue canadienne des sciences de l'administration*, vol. 26, no. 3, pp. 173–175.
14. Ngo, H et al. 2003, "Who Gets More of the Pie? Predictors of Perceived Gender Inequity at Work", *Journal of Business Ethics*, vol. 45, no. 3, pp. 227–241.
15. Ortega y Gasset, J 1971, *El tema de nuestro tiempo [To thema tou kairou mas]* translated in Greek by Costas Tsiropoulos, Oi ekdoseis ton Philon, Athens.
16. Purcell, D, MacArthur K. R & Samblanet, S 2010, "Gender and the Glass Ceiling at Work", *Sociology Compass*, vol. 4, no. 9, pp. 705–717.
17. Rees, B & Garnsey, E 2003, "Analysing Competence: Gender and Identity at Work" in *Gender, Work and Organization*, vol. 10, no. 5, pp. 551- 578.
18. Schneider, R 2005, *The psychology of stereotyping*, New York, Guilford Press.
19. Schwarzwald, J, Koslowsky, M & Bernstein, J 2013, "Power tactic usage by gender at work and home: past, present, and future", *International Journal of Conflict Management*, vol. 24, no. 3, pp. 307-324.
20. Triana, M 2011, "A Woman's Place and a Man's Duty: How Gender Role Incongruence in One's Family Life Can Result in Home-Related Spillover Discrimination at Work", [*Journal of Business and Psychology*](#), vol. 26, no. 1, pp. 71–86.
21. Triandis, H. C 1964, "Cultural influences upon cognitive processes" in *Advances in experimental social psychology*, Berkowitz, L (ed.), New York, Academic Press, pp. 1-48.

22. Wicker, A. W. 1969, "Attitudes versus action: The relationship of verbal and overt behavioral responses to attitude objects", *Journal of Social Issues*, 25, pp. 41-78.
23. Wittgenstein, L 1989, *Über Gewissheit (Peri tis Vevaiotitas)*, translated by Constantine Boudouris, Kardamitsas, Athens.

ПАНОС ЕЛІОПУЛОС

кандидат філософських наук,
викладач університету Пелопоннесу (Греція),
віце-президент ISUD (Міжнародне Товариство універсального діалогу),
віце-президент наукової ради Академії інституцій та культур
ksatriya@tri.forthnet.gr

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ ТА ОСОБИСТА ІНТУЇЦІЯ: ПРОБЛЕМА СТЕРЕОТИПІВ ЯК ЛОГІЧНИХ ТА ЕТНІЧНИХ НЕПРАВИЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ

Анотація

Стаття присвячена дослідженню процесу відтворення гендерної нерівності у когнітивних процедурах. Доводиться необхідність виявлення специфіки цих процесів на рівні внутрішнього я. При цьому образ власного я, на думку автора, більшою мірою відкритий випадковим емоційним переживанням, ніж логічно-понятійному відтворенню реальності. Відтак актуалізується питання визначення того рівня суспільної та особистісної самосвідомості, досягнення якого забезпечує попередження внутрішніх особистісних конфліктів та дає змогу уникати відповідних логічних та етнічних помилкових уявлень. Для вирішення цього завдання використовується аналітична методологія, спрямована на критичну рефлексію когнітивних моделей сприйняття світу на предмет виявлення процесу впливу гендерних відмінностей на самосвідомість особистості. Розкривається провідна роль особистісної інтуїції для формування відповідної здатності самопізнання.

Ключові слова: гендерна нерівність, особиста інтуїція, когнітивні процедури, помилкові уявлення, я.

УДК 304.4:114:115

НОСОВА Г.Ю.

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
Інституту філософії НАН України ім. Г.С. Сковороди
(м. Київ, Україна)
ayun@ukr.net

ДЕЩО ПРО КРИЗУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація

В умовах глобалізаційних трансформацій, за умов втрати національними державами статусу основних суб'єктів світових процесів, помітне послаблення національних та етнічних підстав ідентичностей. Разом з тим посилення етнонаціональних конфліктів свідчать про те, що етнічна та національна ідентичності не хочуть здавати свої позиції. Одночасно у сучасних національних державах спостерігається тяжіння до уніфікації ідентичностей в єдину політичну ідентичність. Все це знаходить своє відображення в різноманітних теоріях модернізму та постмодернізму – і в культурологічних та інтегрованих з постмодернізмом психологічних підходах до теорії ідентичності, і в аналізі інституалізованого націоналізму, що включає в концептуалізацію проблеми таке поняття як держава. Водночас набуває поширення теорія громадянського націоналізму М. Кітінга, виникають розробки щодо транснаціональних спільностей та мікроідентичностей (Аппудураї). В такій ситуації осмислення нових соціальних практик, окреслення меж, границі етнічної, національних та не національних підстав ідентичностей постає вкрай важливим завданням.

Ключові слова: Етнічна ідентичність, національна ідентичність, глобалізаційні трансформації, громадянський націоналізм, криза нації-держави, транснаціональна ідентичність, мікроідентичність.

Найзначнішим фактором, що сьогодні впливає на формування та дослідження ідентичності є глобалізація. Об'єктивний процес глобалізації зі всією гостротою поставив питання щодо суб'єктів світового порядку через втрату національними державами статусу домінуючих суб'єктів світових політичних, економічних та культурних процесів, коли ці функції все активніше приймають на себе чи військово-політичні блоки, чи економічні союзи, світові організації, тощо.

Осмилення цих змін супроводжується появою цілого ряду прогнозів, що стосуються нового світового порядку. Сучасні дослідники передбачають «зіткнення цивілізацій» (С. Хантінгтон) [13], «зіткнення фундаменталізмів» [11], прогнозують виникнення чи повернення в світову політику різноманітних суб'єктів як то релігійні товариства, транснаціональні корпорації (Е.Тоффлер) [14], тощо. Тобто виникають думки щодо повернення до гетерогенної світової системи, аналогічній тій, яка існувала до перебудови світу за національно-державним принципом, коли суб'єктами політики були не лише держави, але і церковні общини, релігійні ордени та торгові союзи. [15] Виникає припущення щодо зменшення національної та підвищення соціально-культурної (станової, професійної) багатоманітності в подальшому розвитку людства. За умов глобалізації помітне послаблення національних підстав для ідентичності особистості, послаблення почуття належності індивіда до певної держави, суспільству та культури та поширення ідеї щодо транс-національності, подвійного громадянства та проголошення цінності космополітичної ідеї «людини світу».

Разом з тим етнічна та національна ідентичності не хочуть здавати свої права, становлення «наднаціональної» або «транснаціональної» ідентичності має суперечливий характер, про що свідчить цілий ряд етнонаціональних конфліктів другої половини ХХ ст. Цей об'єктивний конфлікт ідентичностей у різноманітних формах, в тому числі прихованих, спостерігається по всьому світі. Всупереч вестернізації та популяризації мультикультуралізму в національних культурах різних країн посилюються охоронні тенденції. Так у Франції, під впливом етнічного протесту держава утверджує програми по захисту чистоти національної мови, в благополучній Австрії та Австралії відзначається ріст ксенофобії. Європа всупереч ідеології «відкритого суспільства» намагається закрити свої кордони для азіатських та східноєвропейських мігрантів. А в ряді європейських країн відмова від національної валюти та національної Конституції на користь євро та європейської Конституції викликає активний протест населення.

Тому щоб уберегтися якимось чином від зазначених конфліктів та криз у сучасних національних державах спостерігається тяжіння до уніфікації багатоманітних ідентичностей (станових, групових, корпоративних, релігійних, етнічних, регіональних) в єдину політичну ідентичність нації-держави. Особливо еліти намагаються згуртувати націю в колективне «ми». В дослідженнях ідентичності більше уваги починає приділятися її політичній складовій. Тому крім теорій модернізму, культурологічного (етніцизму) та інтегрованих з постмодернізмом психологічного підходів (теорії ідентичності) в аналізі націоналізму та пов'язаних з ним ризиків в 90-ті роки ХХ ст.. розвивається інституційний підхід, що акцентує увагу на політичних цілях націоналізму по встановленню контролю над державною владою. Про важливість інституційного політичного аналізу націоналізму та значення включення в концептуалізацію даної проблеми такого поняття, як держава в цей період пишуть Джон Брейлі (Breuilly J.) [3], Майкл Кітінг (Keating M.) [6].

Згідно Д. Брейлі, основним завданням в дослідженні націоналізму є аналіз співвідношення феномену націоналізму з політикою та політичними цілями націоналістичних рухів. Джон Брейлі вважав, що соціально-економічні зміни та ефекти, що вони призводять, є важливим для утворення ідентичностей. Разом з тим соціальні та економічні процеси не є безпосередніми факторами формування націоналістичної мобілізації. Соціальна та економічна модернізація здатні прискорювати виникнення нових ідентичностей та символів, значущих з точки зору можливості посилення або прискорення процесів етнічної та націоналістичної політизації. Їх можна розглядати в якості джерел політизації етнічності та націоналізму. Сама же політизація етнічних та націоналістичних ідентичностей відноситься до функцій політичного тиску, що використовується тією частиною етнічної еліти, яка намагається встановити контроль над державою та владою. [5]

Політичні аспекти націоналізму, перед усім в аспекті взаємовідносин держави та громадянського суспільства в межах яких розглядаються націоналістичні ідеї ідентичності, отримали розвиток в працях Ганса Конома (Kohn H.) [7], Майкла Кітінга (Keating M.) [6], тощо.

М Кітінг притримується поширеної в західній політичній думці позиції щодо поділу сучасного націоналізму на два основних типи – на етнічний націоналізм (Ethnic Nationalism) та громадянський націоналізм (Civil Nationalism). [12]. На думку М Кітінга етнічну ідентичність і націоналізм відрізняє від громадянського націоналізму, перед усім пріоритетність диференціації (Differentiation) цінностей ідентичності етносу від інших ціннісних структур та ідентичностей. Специфічною рисою та цінністю

громадянського націоналізму є не диференціація та есклюзивність окремої ідентичності, а асиміляція та взаємовключенність (Assimilation and Inclusion) ідентичностей, що розвиваються в напрямку формування спільної системи цінностей та спільної ідентичності. В трактовці М. Кітінга громадянський націоналізм завжди пов'язаний з ідеєю територіальної спільності, що означає представлення будь-якому громадянину, що проживає на цій території, доступу до спільних для даної громадянської ідентичності цінностей, а також можливість для нього бути прийнятим, належати цій ідентичності. Названі атрибути визначають інклюзивність вказаної ідентичності. У концептуалізації відносин громадянського та етнічного націоналізму концепція М. Кітінга, як ми бачимо, не відрізняється від його попередників.

Розробляючи концепцію громадянського націоналізму, М. Кітінг крім понять інклюзивності, включеності (Inclusion), територіальна спільність (Territorially Based Nationalism), оперує положенням щодо ерозії та обмеження держави (State Erosion and Limiting its Autonomy) і звідси – висуває тезу про створення в сучасних демократіях нових форм соціальної та політичної ідентичності відмінної від державної та національної (Creation of New Forms of Social and Political Identity). [6] На думку М. Кітінга нові ідентичності створюють складність сучасного світового порядку і таким чином обмежують суверенітет сучасних держав.

Згідно М. Кітінга, в умовах глобалізації та росту громадянського націоналізму та послаблення націоналізму етнічного, формуються нові національні структури, що представляють загрозу традиційним державним структурам, інститутам та ідентичностям з установкою на зміну держави у відповідності з новими економічними реаліями глобалізації.

Таким чином, підхід М. Кітінга відрізняється інтегративністю, поєднанням характерного для теорій модернізації акценту на економічних факторах націоналізму та властивого для інституційного підходу увагою до політичних факторів. З точки зору М. Кітінга, націоналістичні ідентичності та ідеології детерміновані переважно, хоча і не в повній мірі, соціоекономічними змінами, пов'язаними з модернізацією, що змушують політичні еліти та еліти громадянського суспільства адаптуватися.

В.Н.Фурс в роботі «Глобализация жизненного мира в свете социальной теории» робить припущення, що специфіка глобалізації пов'язана з глибокою кризою нації-держави [16, с. 130]. Звідси можна говорити і про зміну чи кризу ідентичностей, і в першу чергу, національних. Яким чином Фурс пов'язує глобалізацію та національну кризу. При визначенні глобалізації автор схиляється до запропонованого М. Уотерсом визначення глобалізації, що «це соціальний процес, в якому обмеження (*constraints*), що накладаються географією на соціальний та культурний устрій слабшають, і в якому люди це послаблення все більше усвідомлюють [10, р. 3]. А оскільки найвизначальнішим моментом в порядкуванні нації є територіальність -- чітка фіксація територіальних кордонів, що визначають область монопольного здійснення державної влади, то криза територіальності веде до кризи національної держави.

Дискурс нації, вважає Фурс, завжди був дискурсом самотності та унікальності, але при цьому він завжди був також і дискурсом належності всесвітньо-історичному процесові, бути членом нації означало завжди разом з тим належність до світу цивілізованих людей. Тому, робить висновок Фурс, саме через належність до своєї нації та лише через неї, індивід відчуває себе залученим в історичне буття, а нація є компонентом модерного типу людської цивілізації або модерного типу історичності.

Криза нації-держави як базисної інституції модерну проявляється в тому, що вираз «нація-держава» стає все більше знаком роз'єднання ніж єдності, держава втрачає монополію на морально-правові ресурси нації, а етно-націоналізм, втрачаючи прив'язку до границь територіальної держави, виробляє уявні суспільства глобального масштабу.

На думку Аппадурі [2] глобалізація означає, перед усім, становлення транснаціональних сфер публічного життя людей, більш менш пов'язаних з територіально визначеними публічними сферами відповідних націй, але такими, що володіють власною та достатньо автономною динамікою. Електронні засоби інформації та комунікації, система масових перевезень, на думку Аппадурі, по-іншому організують роботу соціального уявлення, а саме таким чином, що утворюється деяка інша уявна спільність -- транснаціональна ідентичність. Високий рівень масових міграцій, що охоплює різноманітні групи населення – біженців, туристів, гастарбайтерів, студентів, нелегальних іммігрантів, тощо, що приводить до утворення спільностей – діаспор, транснаціональна ідентичність яких формується електронним ЗМІ.

У зв'язку з цим Аппадурі аналізує парадокс сконструйованого примордіалізму діаспор, соціальність яких генерується цілою культурною індустрією, яка вибудовує ностальгічний образ «історичної батьківщини», яка маючи мало спільного з дійсністю, тим не менше ефективно формує почуття «природної» етнічної близькості людей. Такі діаспори можна розглядати як сферу де

утворюється пост національний політичний порядок: в їх середовищі виникають організації, формуються рухи активістів, розробляються ідеології, вільні від прив'язки до будь-якої нації-держави. Прикладами таких організацій можна назвати транснаціональні філантропічні рухи, що опираються на групи волонтерів по всьому світові; міжнародні терористичні організації, що мобілізують бойовиків в міжнародних масштабах; фінанси та устаткування в глобальному масштабі; міжнародну моду, що забезпечує всесвітню трансляцію смаків; рух зелених; правозахисні організації; глобальні релігійні секти... Окремо можна виділити біженців, що представляють собою цілий соціальний світ: табори біженців, їх власна бюрократія, національні та міжнародні організації допомоги біженцям, відповідні департаменти держав – усі вони складають не дещо тимчасове, а елементи постійно функціонуючої структури в межах виникаючого постнаціонального порядку.

В згаданих роботах мова йде не про «інтернаціональний», а саме про «транснаціональний» або «пост національний» політичний порядок, де своєрідні мікроідентичності сприймають територіальний суверенітет націй та його обмеження для їх діяльності скоріше як фактичне положення справ, але не як легітимну реальність. Концепція Аппадурі дозволяє інтерпретувати процеси інтенсифікацій політик етнічних ідентичностей та сепаратистських рухів не як продовження традицій модерних національних рухів, а як один із ефектів глобалізації, в деякій мірі як поворот від політичної, територіальної національної ідентичності до наднаціональної сконструйованої ідентичності по типу етнічної.

Причина націоналістичної видимості нових спільностей – транснаціональних за способом свого буття -- в неадекватності мови, у відсутності відповідних образів, іміджів для вираження пост національних форм соціальної ідентичності. Детериторіалізовані групи не усвідомлюють себе поза звичного стилю соціального уявлення, і багато з транснаціональних організацій використовують ідеологеми націоналізму.

Ерозія нації як базисної уявної спільності епохи модерна, як суб'єкту історичного процесу породжує фундаментальну проблему «історичної невизначеності» -- як тепер мислити історію? В горизонті ліберальної західної свідомості та обставина, що світ стає глобально єдиним, сприймається як кінець історії, того єдиного еволюційного процесу, що результує дії багатьох поколінь людей. Хто тепер суб'єкт історії, якщо нація як територіальна спільність перебуває в глибокій кризі, а етнічність як така не є суб'єктом за визначенням?

Нація як головна інституція суспільства втрачає сенс, а територіальність стає лише перемінною. В такій ситуації завдання соціальної теорії полягає в тому щоб осмислити нові соціальні практики, в тому числі практики нових етнічних та неітнічних наднаціональних спільностей, а також, позбувшись штампів «народного суверенітету» та політичного представництва народу (нації), осмислити проблему джерела легітимності соціальної дії та політичного порядку.

Політичний ресурс «мікроідентичностей», в тому числі етнічних починає відігравати більш істотну роль по відношенню до державних «макроідентичностей». Різноманітні ідентичності намагаються отримати статус політичних суб'єктів. Мова йде не лише про мігрантів, чий спільності відіграють значну роль в електоральному процесі західних країн (латиноамериканський електорат в США, турецький в Німеччині, арабський у Франції, пакистанський в Британії), але й про територіальні спільності. Останні все частіше використовують культурні відмінності для посилення регіональної ідентичності на противагу національній.

В західних країнах протиріччя ідентичностей в рамках єдиної держави не мають особливо гострих конфліктних форм внаслідок запасу міцності інститутів національної держави. Проте такі проблеми сильно ускладнюють політичне життя таких країн як Канада (Квебека) [4], Франція (Корсіка), Іспанія (Країна басків), [5] Італія (сепаратизм Північної Лігії), [1] Британія (Північна Ірландія та Шотландія). Найбільш гостро ці проблеми відчуваються в тих країнах світу, де процеси націоутворення не завершені (Балкани, частково країни Прибалтики, простір СНД).[8]

Поява нових викликів національній державі змінює логіку формування політичної ідентичності. Можна прогнозувати ріст соціальної напруги, маргіналізацію меншин та загострення радикальних настроїв в титульних групах. Меншини в окремих випадках можуть виступати в якості ресурсу впливу іноземних держав. Мова може йти і про використання діаспор в лобіюванні конкретних політичних рішень, використанні регіонального сепаратизму для ослаблення потенціальних конкурентів на міжнародній арені.

За таких обставин етнічність та етнічна ідентичність часто-густо протистоїть сучасній державі і її посилення є реакцією на процеси модернізації та глобалізації. Як вважає Т.Х.Еріксен, «етнічна та культурна фрагментація та модерністська гомогенізація – це не два аргументи, не два протилежні погляди на те, що відбувається в світі, а дві тенденції глобальної дійсності»[9].

У такій ситуації завдання соціальної теорії полягає в тому, щоб осмислити нові соціальні практики, в тому числі практики нових етнічних та неетнічних наднаціональних спільностей та окреслити межі, границі етнічної ідентичності як такої.

Список посилань

1. Agnew J., C. Brusa. New Rules for National Identity? The Northern League and Political Identity in Contemporary Northern Italy // National Identities. 1999. Vol. 1. No 2. P. 117–130.
2. Appadurai A. A Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization. Minneapolis-London, 1996/Breuilly J. Nationalism and the State.-2 nd ed.-Chicago: Univ.of Chicago Press, 1994,- P.350
3. Breuilly J. Nationalism and the State.-2 nd ed.-Chicago: Univ.of Chicago Press, 1994,- P.350
4. Brodie J. Citizenship and Solidarity: Reflections on the Canadian Way // Citizenship Studies. 2004. Vol. 6. No 4. P. 377–393.)
5. Johns M.. European Black Sheep: Explaining Ethnic Conflict in Corsica and the Basque Country // Conference Papers – International Studies Association Annual Meeting. Montreal, 2004. P. 1–27
6. Keating M. State and Regional Nationalism, Territorial Politics and the European State. New York; London: Harvester Wheatshead, 1988
7. Kohn H. The Idea of Nationalism: A Study of Its Origins and Background. New York: The Macmillan Co., 1946, Kohn H. The Age of Nationalism. New York: Harper & Brothers, 1962., Kohn H. Nationalism: Its Meaning and History. New York: D. van Nostrand, 1965., Kohn H. The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background (2nd ed.). New York: Collier Books, 1967.
8. The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe / Sammy Shmooha and Priit Jarve (eds.). Budapest 2005
9. Thomas Hylland Eriksen «Ethnicity and Nationalism», 2002 <http://folk.uio.no/geirthe/Ethnicity.html#Chapter1>
10. Waters M. Globalization. London-New York, 1995, p. 3.
11. Али, Тарик. Столкновение цивилизаций: Крестовые походы, джихад и современность. – М., 2006. – С. 488.
12. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе // Логос.- 2003, N 6 – С.111-113.
13. Самюэль Хантингтон. Столкновение цивилизаций. – М.: АСТ, 2014. – 571 с.
14. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер / пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 698 с.
16. Фернан Бродель. Динамика капитализма, Смоленск: Полиграмма, 1993. - 127 с..
17. Фурс В. Н. Глобализация жизненного мира в свете социальной теории / Фурс В. Н. // Общественные науки и современность. – 2000. – № 6. – с 128–139.

НОСОВА А.Ю.

кандидат философских наук, старший научный сотрудник
Института философии НАН Украины им. Г.С. Сковороды
(г. Киев, Украина)
ayun@ukr.net

НЕМНОГО О КРИЗИСЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ И ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Аннотация

В условиях глобализационных трансформаций, потери национальными государствами статуса основных субъектов мировых процессов, заметно ослабление национальных и этнических оснований идентичности. Вместе с тем усиление этнонациональных конфликтов свидетельствуют о том, что этническая и национальная идентичности не хотят сдавать свои позиции. В то же время в современных национальных государствах наблюдается тяготение к унификации идентичностей в единую политическую идентичность. Все это находит свое отражение в различных теориях модернизма и постмодернизма - и в культурологических, интегрированных с постмодернизмом психологических подходах теории идентичности, и в анализе институализованного национализма, который включает в концептуализацию проблемы такое понятие как государство. В то же время получает распространение теория гражданского национализма М. Китинга, возникают разработки транснациональных общностей и микроидентичностей (Аппудурау). В такой ситуации осмысление

новых социальных практик, определение границ этничности, национальных и не национальных оснований идентичности является крайне важной задачей.

Ключевые слова: Этническая идентичность, национальная идентичность, глобализационные трансформации, гражданский национализм, кризис нации-государства, транснациональная идентичность, микроидентичность.

NOSOVA A.
Senior Researcher,
H. Skovoroda Institute of Philosophy of
the National Academy of Sciences in Ukraine
(Kiev, Ukraine)
ayun@ukr.net

SOMETHING ABOUT THE CRISIS OF NATIONAL AND ETHNIC IDENTITIES IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION TRANSFORMATIONS

Summary

In the context of globalization transformation nation-states loses status main world processes subjects and the ethnic and national identities are weakening. However, the strengthening of ethno-national conflict indicates that ethnicity and national identity do not want to give up their positions, the series of ethnic conflicts of the second half of the XX century evidence that the establishment of "supra-national" or "transnational" identity is controversial. Despite the westernization and promote multiculturalism security trends in the national cultures of different countries are intensified. At the same time it is growth of the unification of identities in a single political identity. These trends are reflected in the various theories of modernism and postmodernism - cultural and integrated with postmodernism psychological identity theory, and in analysis of institutionalized nationalism, which includes conceptualization of the problem of a state. So according to Breuilly J, the main task in the study of nationalism is to analyze the relationship of nationalism with politics and political objectives nationalist movements. At the same time theory of civic nationalism by M. Keating, theory of transnational communities and mikro identities (Appadurai) get spread.

M Keating operates with widespread in Western political thought division of modern nationalism into two main types - Ethnic Nationalism and Civil Nationalism. According to M Keating ethnic and nationalism identities differs from civil nationalism before all by priority values of ethnic identity over another structures and identities valuables. A specific feature of civic nationalism and values are not differentiation and exclusivity of separate identity but Assimilation and Inclusion identities, developing towards the formation of a common system of values and a common identity.

According Appadurai globalization means, first of all, the emergence of transnational public spheres of people more or less associated with geographically defined social spheres of relevant nations, but those that have self-sufficient and autonomous dynamics. Electronic media and communications, mass transit system, according Appadurai, otherwise organize the work of social representation, and in this way formed some other imaginary community - transnational identity. In this regard Appadurai analyzes paradox constructed diasporas, which sociality is generated by a cultural industry that builds nostalgic image of the "historic homeland" that little connected with reality, yet effectively creates a "natural" sense of ethnic affinity of people.

The political resource "mikro identities " begins to play a more significant role compared with the state of "makro identities." Various identities are trying to obtain the status of political subjects. It refers not only to migrants whose community play a significant role in the electoral process in Western countries, but also to the territorial community. These communities use cultural differences to strengthen regional identity as opposed to national

In such situation, understanding of new social practices, the definition of national and non-national boundaries of identity is a very important task.

Keywords: Ethnic identity, national identity, globalization transformation, civic nationalism, the crisis of the nation-state, transnational identity, mikro identities.

УДК: 316. 776 : 005.57 : 004.77

КОМПАНИЄЦЬ Л.Г.

кандидат філософських наук, старший викладач
кафедри ділової комунікації Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
milacomp@mail.ru

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В МЕЖАХ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ

Анотація

В статті аналізується феномен міжкультурної комунікації у сучасних ділових відносинах. Досліджуються типи ділових культур у різному організаційному середовищі. Виявлені головні чинники ефективності міжкультурної комунікації у межах соціокультурної парадигми.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, соціокультурна парадигма, ділова культура, організація, корпоративна культура.

Необхідність працювати у спільних підприємствах або багатонаціональних концернах, міжнародних проектах зобов'язує знати процеси міжкультурної комунікації і уміти вирішувати проблеми у полікультурній сфері взаємин. Розширення взаємодії країн, народів, етносів, культур піднімає питання про культурну самотність і культурні відмінності. Зі збільшенням міждержавних та міжкультурних зв'язків зростає значення та роль уміння сприймати культурні особливості народів, поважати їх та певним чином знаходити «спільну мову».

Вивчення міжкультурної комунікації, яке почалося у 80-их роках минулого століття і об'єднує різноманітні підходи (культурна антропологія, етнографія комунікації, контрастивна прагматика і т.д.) продуктивним є саме в межах соціокультурної парадигми. Соціокультурну парадигму можна визначити як сукупність ментальних, семантичних і поведінкових норм комунікацій (мотивів, механізмів, патернів), що рефлексуються, які впливають на сприйняття об'єкту взаємодії. Оперуючи категорією "соціокультурність", слід дотримуватися традиції, закладеної в теоретичних положеннях робіт О. Ахієзера, П. Бурдье, Н. Зарубіної, М. Лапіна, П. Сорокіна, О. Темницького. Вони дозволяють визначити соціокультурність як фундаментальний елемент системи управління, що опосередковує дію решти інших чинників (економічних, соціальних, політичних, національно-етнічних) [1, с. 264]. Тому метою даної статті є дослідження феномену міжкультурної комунікації та аналіз головних чинників її ефективності в межах соціокультурної парадигми. Вважаємо, що ця проблема є досить актуальною, особливо з огляду на розширення співпраці між країнами у різних сферах діяльності.

Дослідження відомих філософів і мовознавців (Ф. Браса, В. фон Гумбольдта, В. Лейбніца, В. Вундта, О.А. Потєбні та ін.) склали основу для розвитку міжкультурної комунікації як науки, теоретичні засади якої були визначені Е. Холлом. На сучасному етапі проблеми, які виникають в процесі міжкультурного спілкування, розглядаються вітчизняними (С.Г. Тер-Мінасова, О.А. Земська, Т.І. Грушевська, А.Г. Старостенко, О.П. Сарокін, В.М. Манакін, В.Д. Попков, Ф.С. Бацевич) та зарубіжними (П. Єммерт, В. Донах'ю, С. Тінг-Тулі, Н. Сигбанд, А. Белл, Г. Хофстедс, Ф. Тромпенаарс) ученими. Головна увага дослідників зосереджена на виявленні ситуацій порушення успішності акту комунікації та визначенні шляхів для усунення суперечностей та подолання комунікативних бар'єрів. Але бракує досліджень, пов'язаних із філософським осмисленням ефективності міжкультурної комунікації у межах соціокультурної парадигми.

Все, що створено людиною або має до неї відношення, є частиною культури. Комунікація виступає важливою частиною людського життя, а тому і частиною культури. Американський дослідник О.Тейлор в своїй книзі «Міжкультурна комунікація: важливий вимір ефективної освіти» стверджує, що комунікація – це породження культури. Спосіб, за допомогою якого люди спілкуються, обумовлений їхньою культурою. Людина може знати більше однієї культури, бути експертом з декількох культур, але беззаперечним буде одне: комунікація – це продукт і витвір культури [2].

Проблема міжкультурної комунікації важлива у багатьох сферах людської діяльності і розглядається ученими в структурі міжкультурної компетентності, яка є головним чинником в успішній взаємодії представників різних монокультурних спільнот. Особливого значення в системі міжкультурної комунікації набуває і ділова культура. Ділова культура – це система формальних та неформальних правил і норм поведінки, звичаїв, традицій, особливостей поведінки працівників, стилю

керівництва і т.ін. в організаційних структурах різних рівнів [3, с. 150]. Національна ділова культура є невід'ємною частиною національної культури кожної країни і відображає нариси, цінності та правила кожної конкретної національної культури. В основі національної ділової культури закладені норми та традиції ділової етики, нормативи і правила ділового етикету і протоколу.

На сучасному етапі розвитку суспільства під впливом глобалізаційних тенденцій в світовій економіці нових акцентів набуває взаємодія національних ділових культур. Управління фірмою, яке відбувається на межі різних культур, здійснюється з урахуванням особливостей, властивостей кожної корпоративної культури. Цілком зрозуміло, що конструктивне вирішення проблемних ситуацій залежить від міжкультурної компетенції та компетентності менеджера: він має бути спроможним керувати поведінкою людей і своєю власною поведінкою. Кроскультурне оточення вимагає від керівника «спільне ведення бізнесу з представниками інших культур, засноване на визнанні та повазі кроскультурних відмінностей та формуванні спільної корпоративної системи цінностей» [3, с. 153].

Досліджуючи питання про ефективність міжкультурної комунікації як важливої умови організаційного розвитку на наш погляд, перш за все необхідно звернутися до праці американського ученого Ф. Мохаддама, який виділяє два вектори при характеристиці сутності ділової культури: «демократія – диктатура» та «ринкова економіка – планова економіка» [4, с. 74]. Це дозволяє досліднику виокремити чотири типи суспільного устрою, що впливають на особливості діяльності міжнародних компаній: ринкова демократія, ринкова диктатура, демократія з плановою економікою та диктатура з плановою економікою. До першого типу можна, наприклад, віднести США, до другого – Китай, третій тип представляє Швеція, четвертий – Куба. На думку автора, саме ринковий демократичний устрій найбільше сприяє позитивному сприйняттю культурного різноманіття. Таким чином, виявлені соціокультурні відмінності доцільно враховувати у процесі розвитку закордонних представництв компаній.

Однією з перших класифікацій у рамках порівняльного менеджменту був розподіл культур на високу – та низькоконтекстні, здійснений Е. Холлом [5]. Цей розподіл важливий з точки зору організації комунікацій у різних культурах. Сприйняття тієї чи іншої події (повідомлення) залежить від контексту, тобто відомої наглядачу (реципієнту) інформації, яка не міститься в повідомленні і тісно пов'язана з подією. Зазначені два типи культур розрізняються співвідношенням інформаційної насиченості самого повідомлення і контексту.

У низькоконтекстних культурах відповідальність за успіх комунікації у великій мірі несе той, хто передає інформацію. Він повинен володіти майстерністю точного та детального опису. Типовою низькоконтекстною культурою є американська. Тут речі прийнято називати своїми іменами, ситуація описується максимально точно та детально. Від реципієнта не вимагається особливих знань про те, як виник та розвивався описуваний процес, які взаємозв'язки істотні. Передбачається, що люди вільно домовляються між собою, а зовнішні обмеження мають загальний характер.

Культурною передумовою такого типу комунікації є високий ступінь індивідуалізму, свободи, мобільності людей. Менеджерські рішення ухвалюються менеджером винятково індивідуально, з урахуванням честолюбства підлеглих, їх здібностей і можливостей з одного боку, і прагнення до збагачення, з іншого. Вся управлінська діяльність спирається на механізм індивідуальної відповідальності, оцінку індивідуальних результатів.

Типовою висококонтекстною культурою є японська. В японському суспільстві комунікації відбуваються в основному всередині групи. Робочі місця не відокремлюються одне від одного будь-якими перегородками, а співробітники знаходяться у безпосередній близькості один до одного. В таких умовах працюють представники всіх рівнів ієрархії. При цьому не виникає ні фізичних, ні психологічних бар'єрів для комунікації.

Міжособистісні комунікації в японському офісі є звичайною справою і заохочуються керівництвом. Більше того, спілкування, обговорення важливих для відділу чи підприємства в цілому питань відбувається і за межами офісу, в неформальній обстановці. Це створює безперервний інформаційний потік, обслуговуючий традиційний для Японії процес ухвалення рішень, що вимагає знаходження консенсусу. Той факт, що співробітники весь час знаходяться в курсі подій, знижує потребу в детальній передачі повідомлень, характерній для низькоконтекстних культур.

У висококонтекстній культурі, такої як японська, саме повідомлення відносно невизначене, але воно сприймається й інтерпретується як частина спільного комунікаційного простору, вже існуючого між учасниками діалогу. Поведінка працівників, що належать до різних типів культур, розрізняється не тільки в сфері комунікацій. Е. Холл зазначає, що в висококонтекстній культурі

керівник не тільки в теорії, але і на практиці несе відповідальність за дії підлеглих, що знаходяться нижче його на ієрархічних сходах [5].

У низькоконтекстній культурі практикується делегування повноважень, влада розподіляється більш рівномірно, виконавець бере відповідальність на себе. Людина оцінюється на основі її власних вчинків і досягнень.

У висококонтекстній культурі при ухваленні менеджерських рішень основним завданням менеджера є не зосередження у своїх руках відповідальності, а розподіл цієї відповідальності між членами групи і стимулювання творчої віддачі кожного через створення відповідної морально-психологічної атмосфери, що забезпечує максимальну групову віддачу.

У своїй класичній праці про культуру голландський вчений Г. Хофстеде розглядає кілька напрямків, за якими можна класифікувати конкретний тип культури [6, с. 213]: індивідуалізм / колективізм (описує силу відносин між індивідумом та іншими індивідумами в суспільстві, тобто наскільки люди поведуть себе як індивідуалісти, а не як члени групи), владна дистанція (показує, як культура ставиться до ієрархічних відносин влади, зокрема, нерівного розподілу влади), уникнення невизначеності (описує, як культури ставляться до того факту, що майбутнє важко повністю передбачити, тобто наскільки носії певної культури надають перевагу структурованим ситуаціям над неструктурованими), маскулінізм – фемінінізм (описує міжстатевий розподіл ролей у суспільстві), короткотермінова / довготермінова орієнтація (передбачає, що культури з високою довготерміновою орієнтацією концентруються на майбутньому та дотримуються цінностей сьогодення, що не обов'язково принесуть миттєвий прибуток, в той час як культури з короткотерміновою орієнтацією орієнтовані на минуле та сьогодення, дотримуються поваги до традицій та виконання соціальних обов'язків).

Г. Хофстеде виходив з того, що культура як «колективне духовне програмування» визначає установки та поведінку людей. Саме культура змінюється з працею, хоч й дуже повільно. Вона має тенденцію втілюватися, кристалізуватися у створених людиною громадських інститутах. У свою чергу, громадські інститути певною мірою як обмежують, так і стимулюють різні методи мислення.

Одна із спроб класифікації культур на основі комплексної системи показників, що впливають на ділову поведінку, належить Р. Льюїсу, який виділив три типи культур.

Моноактивні культури. Їх представники орієнтовані на завдання. Вони активно займаються плануванням життя і не роблять декілька справ одночасно. До цієї групи входять німці, англійці, американці, австралійці, новозеландці, скандинави (за винятком фінів).

Поліактивні культури. Представники даної культури орієнтовані на людей. Вони товариські, спонтанно активні, роблять кілька справ водночас, і не обов'язково такі, що заплановані. Вони можуть робити те, що подобається в даний момент, що здається важливим. Це – іспанці, італійці, латиноамериканці, араби.

Реактивні культури. Характерна риса цього типу культури – надання великої значущості ввічливості, вмінню слухати. Її типові представники – японці, китайці, фіни [7, с. 365].

Саме Х. Тріандіс звернув увагу на відмінність у типах інформаційних процесів у різних сучасних ділових культурах. Зокрема, суттєву роль у сприйнятті інформації відіграють соціальні характеристики джерела і одержувача інформації [8, с. 114]. З урахуванням зазначеного *культури за типом поділяються на такі де важливіша компетентність партнера в сфері комунікації, і такі, де сприйняття інформації залежить від статусу людини в певній групі*. В останньому випадку релевантні походження, стать, релігія та інші характеристики, що визначають статус індивіда в суспільстві.

З введенням розмежування тісно пов'язана постановка питання про те, кого можна вважати членом групи (інсайдером), а кого ні. Природно, всередині групи інформація сприймається з більшою довірою, а комунікації набагато інтенсивніше, ніж між її членами і третіми особами. Особливості комунікаційного процесу також визначаються тим, як сформовані групи, їх розмір.

Наприклад, згуртованість підрозділів зумовлює ефекти їх самостійного організаційного розвитку, диференціації субкультур. Водночас "м'які" розмежування підрозділів сприяють створенню сильної корпоративної культури. Аналогічні процеси спостерігаються в стратегічних альянсах. Більш того, «м'якість» або «твердість» способів розмежування може збільшувати або зменшувати легкість зміни постачальника або іншого бізнес-партнера.

Ціннісні орієнтації та вірування особистості, що мають вияв в організаційному середовищі, безпосередньо пов'язуються з домінуючою у певному типі суспільства тією чи іншою релігією. Найбільш прямолинійно такий підхід демонструє у своїй типології Н. Юшимурі (Noboru Yoshimura) та Ф. Андерсон (Philip Anderson) [9]. Ними було виділено у підсумку три головних *типи організаційної*

культури за національною ознакою – західноєвропейська, північноамериканська та японська. Всі інші культури позичають та синтезують окремі ознаки цих трьох головних. Отже, така типологія охоплює лише основні моменти соціокультурної парадигми, проте навіть при цьому помітними є суттєві відмінності між культурами. Ці відмінності мають вияв не лише у протиставленні західних та східних організацій, але й існують поміж організаціями західного типу.

Наприклад, європейські організації більш ретельно підходять до складання довгострокових програм, стратегій своєї діяльності, а американські насамперед цікавляться заходами зі швидким ефектом. Європейські та американські організації належать до західної цивілізації, що віддзеркалюється в основних цінностях – неоднорідності, мобільності, індивідуальній свободі. Для японських організацій основні цінності полягають у стабільності, однорідності, взаємній довірі, захищеності.

Учені К. Камерон та Р. Куїнн виділяють такі типи організаційної культури: кланова, адхократична, ієрархічна, ринкова.

Кланова культура характеризується внутрішньою орієнтацією та гнучкістю у вирішенні проблем. Позитивні характеристики кланової культури: дружній, сприятливий соціально-психологічний клімат, згуртованість колективу, турбота керівництва про трудовий колектив, відданість традиціям та виконання зобов'язань.

Адхократична культура відрізняється від кланової зовнішнім спрямуванням. Для культури такого типу властивим є дух новаторства, творчості при вирішенні проблем, здатність йти на ризик, високо цінується ініціативність та особиста свобода.

Ринкова культура, як і адхократична, є зорієнтованою на зовнішнє середовище, але в такій культурі цінується стабільність і контроль. Такі організації спрямовані в своїй діяльності на результат, досягнення поставлених завдань, а від персоналу вимагається вміння конкурувати, керівництво демонструє жорсткість і вимогливість.

Ієрархічна культура поєднує внутрішнє спрямування зі стабільністю та контролем як способами вирішення проблем. Тому для ієрархічної культури є властивими формалізація процесів, плановість, стабільність, гарантії [10, с. 68-79].

Класифікацію організаційної культури, яка базується на розподілі влади та визначенні ціннісних орієнтацій особистості запропонував американський учений Ч. Хенді. За цими ознаками було виділено чотири типи організаційної культури: 1) силова, 2) рольова (бюрократична), 3) особистісна, 4) цільова. Розглянемо їх докладніше.

Силова культура – ґрунтується на владі і жорсткому контролі, особистих якостях лідера. Як правило, в таких компаніях існує жорстка ієрархія. Важливими позитивними характеристиками компаній із таким типом культури є їх мобільність і висока адаптивна здатність.

Рольова культура – характеризується наявністю бюрократичних процедур, чіткою регламентацією прав і обов'язків усіх працівників, наявністю програм поступового кар'єрного зростання. Такий тип культури складається в компаніях, які провадять діяльність на стабільних ринках. Позитивні характеристики рольової культури – це прозорість і прогнозованість, негативна – низька адаптивна здатність.

Особистісна культура утворюється в компаніях, які є об'єднаннями висококласних фахівців певної галузі. Влада і контроль в таких організаціях мають координуючий характер. Особистісна культура має нетривкий характер і схильна достатньо швидко видозмінюватись у інший вид організаційної культури. Такий тип культури створює оптимальні умови для особистісного розвитку, але ступінь відповідальності кожного працівника є дуже високим.

Цільова культура характеризується чіткою орієнтацією на вирішення конкретних задач, що є важливим в умовах ринку, який динамічно розвивається. Для підвищення ефективності роботи на підприємствах з таким типом культури застосовуються командні методи роботи і жорсткі методи контролю і звітності. Цільова культура дає позитивний результат для підприємств, які працюють в умовах жорсткої конкуренції, і не прийнятна для організацій, які знаходяться в кризовому стані.

Важливим висновком Ч. Хенді є те, що корпоративна культура не є статичною, а постійно видозмінюється в процесі розвитку підприємства. Іншими словами, модель Ч. Хенді є ілюстрацією зміни організаційної культури в залежності від стадії життєвого циклу підприємства. Стадії зародження і становлення відповідає силова культура, стадії розвитку – культура ролі, стадії розквіту – особистісна культура, стадії спаду і відродження – цільова культура [11, с. 253 – 256].

Отже, головними чинниками ефективності міжкультурної комунікації у межах соціокультурної парадигми вітчизняні та зарубіжні вчені вважають, перш за все, міжкультурну чутливість, знання та активне сприйняття цінності іншої культури, тактовність, толерантність, самопізнання, володіння

спільною мовою, взаєморозуміння. На нашу думку, менеджерам, які налагоджують контакти у полікультурному просторі необхідно встановлювати пріоритетні зони позитивних емоцій під час спілкування, сприймати іншу культуру з точки зору набуття нових особистісних і ділових якостей.

Список посилань

1. Ахиезер А. С. Социально-культурные проблемы развития России / Ахиезер А. С. – М. : Ин-т науч. информации по обществ. наукам РАН, 1992. – 82 с.
2. Orlando L. Taylor Cross-Cultural Communication: An Essential Dimension of Effective Education / Orlando L. Taylor; [Revised and reprinted], 1990. – 356 p.
3. Старостенко А. Г. Міжнародний менеджмент / А. Г. Старостенко. – Київ : ЦУЛ, 2011. – 488 с.
4. Moghaddam F. M. Multiculturalism and intergroup relations : psychological implications for democracy in global context / F. M. Moghaddam. – American Psychological Association. – Washington, DC, 2008. – 207 p.
5. Hall E T. Understanding Cultural Differences / E. T. Hall, M. R. Hall. – Yarmouth, ME : Intercultural Press, 1989. – 320 p.
6. Hofstede G. Culture's Consequences : Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations / Hofstede G.; [2 ed.]. – Ed. Thousand Oaks, CA : Sage, – 2001. – 358 p.
7. Lewis R. C. Cases in Hospitality Marketing and Management / Lewis R. C.; [2nd Edition]. – London : John Wiley & Sons, Inc., 1997. – 504 p.
8. Triandis H. Multimethod Probes of Individualism and Collectivism / Triandis H., McCusker C., Hui C. // Journal of Personality and Social Psychology. – 1990. – V. 59. – № 5. – P. 106 – 120.
9. Yoshimura N. Inside the Keisha : Demystifying Japanese Business Behavior [Електронний ресурс] / N. Yoshimura, P. Anderson. – Режим доступу: <http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a727551762>
10. Камерон К. Диагностика и изменение организационной культуры / К. Камерон, Р. Куинн ; [пер. с англ.] ; [под ред. И. В. Андреевой]. – СПб : Питер, 2001. – 320 с.
11. Хэнди Ч. Будущее крупных корпораций и мелкого бизнеса / Хэнди Ч. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 356 с.

References

1. Ahiezer A. S. Social'no-kul'turnye problemy razvitija Rossii / Ahiezer A. S. – M. : In-t nauch. informacii po obshhestv. naukam RAN, 1992. – 82 s.
2. Orlando L. Taylor Cross-Cultural Communication: An Essential Dimension of Effective Education / Orlando L. Taylor; [Revised and reprinted], 1990. – 356 p.
3. Starostenko A. G. Mizhnarodnij menedzhment / A. G. Starostenko. – Kiiv : CUL, 2011. – 488 s.
4. Moghaddam F. M. Multiculturalism and intergroup relations : psychological implications for democracy in global context / F. M. Moghaddam. – American Psychological Association. – Washington, DC, 2008. – 207 p.
5. Hall E T. Understanding Cultural Differences / E. T. Hall, M. R. Hall. – Yarmouth, ME : Intercultural Press, 1989. – 320 p.
6. Hofstede G. Culture's Consequences : Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations / Hofstede G.; [2 ed.]. – Ed. Thousand Oaks, CA : Sage, – 2001. – 358 p.
7. Lewis R. C. Cases in Hospitality Marketing and Management / Lewis R. C.; [2nd Edition]. – London : John Wiley & Sons, Inc., 1997. – 504 p.
8. Triandis H. Multimethod Probes of Individualism and Collectivism / Triandis H., McCusker C., Hui C. // Journal of Personality and Social Psychology. – 1990. – V. 59. – № 5. – P. 106 – 120.
9. Yoshimura N. Inside the Keisha : Demystifying Japanese Business Behavior [Електронний ресурс] / N. Yoshimura, P. Anderson. – Режим доступу: <http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a727551762>
10. Kameron K. Diagnostika i izmenenie organizacionnoj kul'tury / K. Kameron, R. Kuinn ; [per. s angl.] ; [pod red. I. V. Andreevoj]. – SPb : Piter, 2001. – 320 s.
11. Hjendi Ch. Budushhee krupnyh korporacij i melkogo biznesa / Hendi Ch. – M. : Al'pina Biznes Buks, 2008. – 356 s.

КОМПАНИЕЦ Л.Г.

кандидат философских наук,
старший преподаватель кафедры деловой коммуникации
Запорожского национального университета
(г. Запорожье, Украина)
milacomp@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В РАМКАХ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ПАРАДИГМЫ

Аннотация

В статье анализируется феномен межкультурной коммуникации в современных деловых отношениях. Исследуются типы деловых культур в разном организационном окружении. Выявлены основные факторы эффективности межкультурной коммуникации в пределах социокультурной парадигмы.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, социокультурная парадигма, деловая культура, организация, корпоративная культура.

KOMPANIYETS L.

Ph.D., senior lecturer of
the Department of business communication,
Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
milacomp@mail.ru

ACTUAL PROBLEMS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION WITHIN A SOCIOCULTURAL PARADIGM

Summary

The article analyzes the phenomenon of intercultural communication in modern business relationships. The types of business cultures are researched in modern business. Main factors of the efficiency of intercultural communication have been investigated within the sociocultural paradigm that is defined as a set of mental, semantic and behavioral norms of communication (motives, mechanisms, patterns) which affect the perception of the object of interaction.

The need to work in joint ventures or multinational concerns, international projects requires to know the processes of intercultural communication and have the ability to solve problems in the field of multicultural relations. The expanding of the interaction of people, ethnic groups, cultures raises questions about cultural identity and cultural differences. With the increase of international and intercultural relations, the importance of the role and the ability to perceive cultural differences, respect them and find a "common language" is going up nowadays.

The study of intercultural communication, which began in the 80s of the last century and combines different approaches (cultural anthropology, ethnography of communication, contrastive pragmatics, etc.) is productive only within a sociocultural paradigm. Sociocultural paradigm can be defined as a set of mental, semantic and behavioral norms of communications (motives, mechanisms, patterns) that affect the perception of object interaction.

Domestic and foreign scientists believe that the main factors of intercultural communication within the socio-cultural paradigm are intercultural sensitivity, knowledge and active perception of values of another culture, tact, tolerance, self-knowledge, the possession of a common language and mutual understanding. We believe that managers, who are establishing contacts in the multicultural space should establish priority areas of positive emotions during a conversation, take different cultures in terms of acquiring new personal and business skills.

Keywords: intercultural communication, sociocultural paradigm, business culture, organization, corporate culture.

УДК 177.9: 316.485: 327.56

ЛІСЦІН В.В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
та суспільно–гуманітарних дисциплін, КЗ «Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» ЗОР
(м. Запоріжжя, Україна)
lisitsinvv@gmail.com

ДЕТЕРМІНАНТИ ІСТОРИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Анотація

Стаття присвячена дослідженню факторів, якими визначається необхідність та можливість встановлення історичної справедливості. Автор розглядає даний різновид справедливості як зняття протиріччя, що виникло в минулому через несправедливі дії якихось суб'єктів історії. Особлива увага приділяється питанню про те, яку роль у вирішенні історичного конфлікту може відігравати так звана «справедлива війна».

Ключові слова: історична справедливість та несправедливість, детермінанти необхідності та свободи, діалектичні протилежності, зняття протиріччя

Питання справедливості в усі часи привертало особливу увагу філософів, оскільки від неї залежить гармонізація відносин людей на міжособистісному та міждержавному рівнях. Історична справедливість стає актуальною тоді, коли виникає потреба у вирішенні проблеми, що виникла в минулому і дотепер ускладнює відносини між суб'єктами історичного розвитку. Вона може отримувати наявне буття у припиненні етнічних, національних, релігійних, територіальних, майнових та інших історичних суперечок, що існували в середині країни або у міжнародних стосунках. В науковій літературі та офіційних документах проявами історичної справедливості можуть називатися: об'єднання в єдине ціле народу або частин розчленованої колись держави; реалізація права нації на самовизначення у вигляді відновлення або здобуття державної незалежності; ліквідація наслідків незаконної депортації народу та реабілітація репресованих громадян; відзначення або засудження дій історичних діячів і організацій у відповідності до їх заслуг або провини, оприлюднення правдивої історичної інформації; офіційні вибачення за здійснення актів історичної несправедливості, принесені тими, хто їх вчинив або їх правонаступниками і т. ін.

Коли йдеться про виправлення хибного історичного знання, відкриття невідомих та приховуваних раніше історичних фактів, встановлення значущості подій та діяльності окремих осіб, ми маємо справу з науковим різновидом історичної справедливості. Якщо ж відбувається вирішення проблеми, що була спричинена насильницькими діями суб'єктів історії, то такий різновид історичної справедливості визначається як політичний.

Так само як і будь-яка реальність, історична справедливість визначається дією зовнішніх та внутрішніх чинників, що виступають в ролі детермінант відповідної необхідності та свободи. Наукова історична справедливість детермінується потребою переосмислення минулого у відповідності до умов сучасності та можливістю розширення джерел інформації, удосконалення засобів опрацювання історичного матеріалу. Однак, процес вирішення наукових історичних проблем значною мірою залежить від політичних чинників і не може завершитися успішно, доки зберігається політичне протистояння та не встановлена політична історична справедливість.

Порівнявши, як по різному висвітлюються деякі події в історіографії різних країн, можна зробити висновок, що наукові історичні знання не мають такого впливу на політику, як політика на історичні знання. Приміром, в творах деяких російських істориків стверджується, що Симон Петлюра є головним винуватцем антиєврейських погромів, а його антисемітизм слід вважати доведеним фактом [9, с.8]. В той же час українські дослідники, так само спираючись на історичні джерела, переконують, що «в усіх випадках, коли Симон Петлюра мав владу і можливість впливати на розв'язання проблем захисту євреїв, він намагався зробити все, що було в його силах» [11, с.370]. Це дозволяє зробити висновок, що для встановлення історичної справедливості на науковому рівні іноді необхідно мати певні політичні передумови.

Найбільш відчутно потреба в політичній історичній справедливості виникає тоді, коли через несправедливі дії, що сталися в минулому, продовжує зберігатися конфліктні стосунки між державами та народами. Оскільки встановлення такої справедливості супроводжується завершенням певного

конфлікту, її детермінантами можна вважати ті ж самі фактори, що визначають припинення конфліктного протистояння.

Теоретики конфліктології називають кілька шляхів вирішення конфліктів. Це може бути шлях знищення однією протиборчою стороною іншої, шлях повного підпорядкування, а також шлях компромісу та досягнення консенсусу. Перші два з них зазвичай призводять до війни, яку через її причини та мету проголошують справедливою. Та чи може бути війна засобом для встановлення історичної справедливості? Майже кожна країна, що бере участь у війні, упевнена, що її дії є справедливими. Коли військовий конфлікт розпочинається заради відновлення історичної справедливості, її ініціатор виправдовує це необхідністю виправлення допущеної колись кривди по відношенню до нього, вказуючи на певну історичну подію. Такий борець за справедливість переконаний, що певна власність, до того як було вчинено акт несправедливості, належала йому по праву. Однак заглиблення у минуле могло б похитнути цю впевненість.

Відомий мислитель XX ст. Микола Бердяєв аргументовано доводив, що існуючі в будь-який момент історії кордони – це результат старого насилля, старої боротьби та старих анексій. «Національні тіла, – писав філософ, – утворилися в історії і визначили свої кордони через боротьбу, і в боротьбі цій був елемент насильства» [3, с.172]. Питання про обґрунтування справедливості претензій на те, що було втрачене у далекому минулому, залишається актуальним до нашого часу. Сучасний американський філософ Роберт Нозік зізнався, що йому не вдалося знайти ретельних або теоретично опрацьованих досліджень, що давали б відповіді на такі запитання: Як змінюється і чи змінюється ситуація, якщо ті, хто виграли і ті, хто постраждали від несправедливості є не прямими учасниками самого акту несправедливості, а їх нащадками? Чи була насправді здійснена несправедливість по відношенню до того, чиє володіння майном було засноване на не виправленій несправедливості? Наскільки далеко в минуле слід заходити, щоб виправити історичну несправедливість? Що мають право зробити жертви несправедливості, щоб виправити несправедливість? [10, с.196–197]. Існування такої невизначеності не дозволяє виявити чіткий критерій для встановлення відповідності історичних причин війни імперативам справедливості.

Багато військових конфліктів виникало і продовжує виникати через бажання одних суб'єктів історії здобути незалежність, а інших – захистити недоторканість своїх кордонів. Вирішенню проблеми заважає не зняте на теоретичному та законодавчому рівні протиріччя між правом нації на самовизначення і правом держави на збереження своєї цілісності. Однаково справедливими сьогодні, приміром, виглядають як наміри курдів створити власну державу, так і прагнення турків не допустити порушення цілісності своєї держави. За таких умов посилення на справедливі причини втрачає будь-який сенс, бо кожна сторона формально воюватиме за справедливість.

Якщо за своєю причиною та метою війна гіпотетично ще може бути справедливою, то за своїм способом досягнення мети вона не спроможна бути такою за будь-яких умов, оскільки не може уникнути загибелі людей. Сама сутність війни полягає у насиллі, а насилля традиційно сприймається як несправедливість. Військовий спосіб вирішення проблеми є несправедливим тому, що від бойових дій страждають великі маси людей, які не мали відношення до причин виникнення війни та прийняття рішення щодо її початку. Населення країн, що ведуть війну, фактично несе покарання за те, чого не робило, а це з давніх часів і до тепер вважається порушенням принципу справедливості.

Кожна воююча сторона змушена певною мірою грішити проти правди і норм порядності, бо в іншому випадку вона опиниться у менш вигідних умовах ведення бойових дій. До несправедливих супутників війни можна віднести також духовне каліцтво як комбатантів, так і населення, що не бере безпосередньої участі у бойових діях. Доведена до крайнього ступеню злості людина позбавляється можливості керуватися розумом і усвідомлювати, що нею маніпулюють. Втрачаючи почуття емпатії, багато хто починає втішатися інформацією про загибель великої кількості громадян ворожої країни або про їх нелюдські страждання. Іммануїл Кант у творі «До вічного миру» звернув особливу увагу на цей аспект війни. Своє ставлення до нього він обґрунтував посиленням на відомий давньогрецький вислів: «Війна жахлива тим, що більше створює злих людей, ніж винищує їх» [7, с.221].

Антигуманність та нечесність способів ведення війни не дозволяють морально виправдати воєнний спосіб розв'язання суперечок між конфліктуєчими сторонами. Слід погодитися зі словами аргентинського мислителя, політичного та громадського діяча XIX ст. Х.Альберді: «Термін справедлива війна містить в собі дику нісенітницю; це те ж саме, що сказати – справедливий злочин, святий злочин, законний злочин» [1, с.44]. Отже війна за своєю сутністю та виявленнями є несправедливою, і тому вона не може розглядатися як засіб для встановлення історичної справедливості. Намагаючись вирішити історичну суперечку військовим шляхом, протиборчі сторони

замість встановлення справедливості сприятимуть скоріше породженню нових історичних несправедливостей.

До справедливого вирішення історичного конфлікту веде не шлях нав'язування своєї волі опоненту, а шлях компромісу та знаходження консенсусу. Оскільки в консенсусі відбувається певне об'єднання протилежних прагнень, його можна розглядати як реальність, що належить до предмету філософського поняття «зняття». Г.Гегель, завдяки якому це поняття набуло поширення у філософії, вважав його одним з найважливіших понять філософії, одним з головних визначень, яке зустрічається рішуче всюди і яке має подвійний зміст: заперечення і збереження. За словами німецького філософа, «дещо є знятим лише остільки, оскільки воно вступило в єдність зі своєю протилежністю» [5, с.168].

Вчення Г.Гегеля про «зняття» можна вважати не застарілим до нашого часу і таким, що узгоджується з принципами постмодерної філософії. Хоча філософи постмодерністи протиставляють себе Гегелю та вважають свої концепції анти-гегелівськими, є підстави стверджувати, що саме німецький мислитель, подолавши межі голого розумового «або–або», відкрив шлях для переходу до стану радикальної плюральності, з яким пов'язується постмодернізм.

У відповідності до гегелівського вчення, процес встановлення історичної справедливості можна розглядати як певний розвиток, що здійснюється за такою схемою: твердження, або покладання, яким є акт історичної несправедливості, далі йде заперечення цього покладання у вигляді боротьби проти несправедливого становища, і нарешті завершення протистояння примиренням покладання і заперечення, в якому несправедливість та її заперечення певною мірою долаються і в той же час зберігаються у єдності.

В історичній справедливості відбувається зняття, так би мовити, горизонтального протиріччя, тобто протистояння між співіснуючими суб'єктами історії, та зняття вертикального протиріччя, яким є розбіжність між тим, що було до порушення справедливості, і тим, що сталося після цього.

Історична справедливість отримує наявне буття тоді, коли для цього є відповідні об'єктивні та суб'єктивні детермінанти необхідності та свободи. Об'єктивні чинники детермінують необхідність зміни тієї ситуації, що виникла колись через несправедливі дії. Однак спроби ліквідації несправедливості можуть здійснюватися насильницьким шляхом або через домовленості. Лише другий шлях веде до встановлення історичної справедливості, а перший, як вже зазначалося вище, лише призводить до заміни однієї несправедливості на іншу. Який саме спосіб вирішення проблеми історичної несправедливості, силовий або консенсусний буде обраний, залежить від суб'єктивних факторів.

Подолання історичної несправедливості стає реальним тоді, коли сили, які хочуть змінити існуюче несправедливе становище, мають для цього і необхідність, і свободу, а сили, які прагнуть залишити все як було, хоч і мають для цього відповідну необхідність, але їм бракує достатньої свободи. Приміром відновлення державності Польщі в 1918 р., з одного боку, було визначено відповідним бажанням поляків, яке ніколи не згасало у них від часів трьох поділів країни, а з іншого – кризовим станом Росії, Австро–Угорщини та Німеччини, що були настільки знесилені I світовою війною та революційними потрясіннями, що вже не могли далі утримувати польські землі під своєю владою.

Суб'єктивними чинниками, що визначають готовність сторін історичного конфлікту схилитися на користь мирного способу його розв'язання, є уявлення опонентів про свої можливості та можливості своїх візаві, усвідомлення ними недоречності продовження силового протистояння. Відомий американський дослідник проблеми конфліктів Льюїс Козер детермінацію вибору консенсусного шляху пояснює таким чином: «Прагнення сторін до миру може бути викликано очевидною неможливістю досягти мети або непомірною ціною успіху, або, в більш загальній формі, усвідомленням меншої привабливості продовження конфлікту в порівнянні з його мирним результатом» [8, с.196].

Визначившись з тим, що історична справедливість детермінується чинниками необхідності та свободи, ми маємо звернути увагу на те, які саме фактори слід відносити до таких чинників. Детермінантою необхідності встановлення історичної справедливості є наявність конфліктної ситуації, яка виникла через несправедливі дії одного суб'єкта історії по відношенню до іншого. До подій, що визначаються в якості історичної несправедливості і створюють проблему, яка потребує вирішення, належать: завоювання країни або анексія її територій, спроби культурної асиміляції одного народу іншим, погіршення умов життєдіяльності нації або обмеження можливостей для її подальшого розвитку, винищення якоїсь верстви населення або порушення її прав, приховування фактів або поширення неправдивої інформації про дії окремих особистостей, соціальних груп та цілих народів і т.ін.

До факторів, що визначають свободу або можливість вирішення історичної проблеми, можна віднести усвідомлення протиборчими сторонами того, в чому полягає першопричина протистояння між ними. Іноді сторони сперечаються між собою через якийсь об'єкт, хоча насправді їх цікавить дещо інше, більш важливе. Конфлікт, що виник сьогодні між Росією та Україною через Крим, має більш глибоке коріння ніж претензії на певну територію. Підтвердженням цього можна вважати те, що до розпаду СРСР кримська проблема була не актуальною. Вона виявила себе тоді, коли Україна взяла курс на незалежність, а особливою загострення набула після активізації руху України в напрямку інтеграції з Європейським союзом. Вирішення кримського питання без зміни зовнішніх орієнтацій навряд чи могло б привести до встановлення дружніх стосунків між цими країнами, тоді як подолання суперечки щодо зовнішньополітичних позицій напевно значно сприяло б досягненню домовленості стосовно Криму.

Прикладом того, як відносно легко вирішувалася історична проблема після того, як знімалося основне протиріччя між суб'єктами, що її створили, можна вважати об'єднання Західної та Східної Німеччини в 1990 р. Утворення двох Німеччин сталося не через стосунки між німцями, а головним чином через те, що виникло повоєнне протистояння між СРСР та країнами Західного світу. Після покращення стосунків цих суб'єктів історії з'явилися підстави для об'єднання двох частин одного народу і встановлення історичної справедливості.

З'ясування першопричини конфлікту є важливою детермінантою для його вирішення, але зробити це не так легко, як може здаватися на перший погляд. Георг Зіммель, якого вважають одним з основоположників конфліктології, зазначав: «У людської ворожнечі причина та дія часто до такої міри перебувають поза зв'язком і розумною пропорцією, що неможливо правильно зрозуміти, чи є уявний предмет спору його дійсним приводом або всього лише виходом для вже існуючої ворожнечі [6, с.115]. Для історичних суперечок це є особливо актуальним, оскільки виникнення протистояння могло статися дуже давно і за тривалий час протистояння сторони могли нанести одна одній таких втрат та образ, які викликали більшу ненависність, ніж та історична несправедливість, через яку все розпочалося, та про яку залишилися лише невиразні уявлення.

Борці за історичну справедливість вважають, що важливою підставою, яка визначає необхідність та можливість її відновлення, є правдива інформація про події минулого. Встати на захист історичної правди закликають правителі держав, в багатьох країнах створюються різноманітні «комісії правди». Однак роль зазначеного фактору як детермінанти історичної справедливості, на наш погляд, перебільшувати не слід. Пояснюється це тим, що кожна зацікавлена сторона схильна акцентувати увагу на тих історичних фактах, що потрібні їй для обґрунтування своїх претензій, і не зважати на свідчення, які для неї є не вигідними. Скандинавський конфліктолог Й. Хьарпе, помітивши цю особливість апелювання до історії, зазначив: «Сторони в будь-якому конфлікті відбирають найбільш значущі для них історичні події по-різному. Це не означає, що одна сторона бреше, а інша повідомляє історичну правду. Учасники конфлікту говорять про події, які дійсно мали місце, але це не одні й ті ж події. Сучасна ситуація детермінує вибір історії» [Цит. за: 2, с.16].

Боротьба за історичну правду, так само як і боротьба за історичну справедливість, дуже часто не веде до досягнення мети, а навпаки віддаляє від неї. Слід визнати, що звернення до історичного минулого більше роз'єднує людей ніж зближує їх. Доречним буде згадати відомий афоризм Поля Валері: «Історія – найнебезпечніший продукт, що виробляється хімією інтелекту. Властивості її добре відомі. Вона викликає мрії, п'янить народи, породжує в них помилкові спогади, посилює їх рефлексії, вередить їх старі виразки, бентежить їх спокій, веде їх до манії величчя або переслідування і робить нації гіркими, пихатими, нестерпними і суєтними» [4, с.289]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що історичні суперечки скоріше вирішуються не завдяки, а всупереч знанню про минуле. Збереження історичної пам'яті допомагає уникати помилок минулого, але заважає їх виправленню.

Суперечливі історичні знання, які дуже часто є політично заангажованими, не можуть бути підставою для вирішення історичних проблем шляхом зняття протиріччя, оскільки вони по-різному інтерпретуються сторонами конфлікту. Це змушує відмовитися від відновлювальної концепції історичної справедливості. Відновити справедливість через значний проміжок часу практично не можливо через те, що, по-перше, дуже складно довести, що вона дійсно існувала до її порушення. По-друге, спроба відтворити ситуацію далекого минулого призведе порушення прав сторонніх історичних індивідів, які не мали відношення до виникнення проблеми, але можуть постраждати, у разі повернення до минулого. Прикладом того, як компенсація втраченого через тривалий час може стати покаранням для тих, хто на це не заслуговував, є відновлення єврейської держави. Палестинські араби були непричетними до вигнання євреїв з їх історичної батьківщини, вони не брали участь у масовому винищенні цього народу під час Другої світової війни, однак саме за їх рахунок в післявоєнний період

здійснювалося вирішення єврейського питання. Наслідки такого відновлення історичної справедливості всім відомі і вони свідчать, що справедливість слід не відновлювати, а встановлювати. І робити це треба, виходячи із сучасних реалій, а не на підставі історичних даних.

Список посилань

1. Альберди Х.–Б. Преступление войны / Х.–Б.Альберди; пер. Ю. В. Дашкевича. – М.: Изд-во ин. Лит-ры, 1960. – 256 с.
2. Барбашин М. Ю. Мифология «исторической справедливости» в этнополитических конфликтах как фактор легитимации этнических элит // Южнороссийское обозрение. – 2004.– № 24. С. 10–20.
3. Бердяев, Н.А. Падение священного русского царства: Публицистика 1914—1922 / Николай Александрович Бердяев; вступ. статья, сост. и примеч. В.В. Сапова. – М.: Астрель, 2007. – 1179,[5] с.
4. Валери, П. Избранное / П.Валери; введ. и ред. Абрама Эфроса. – М.: Гослитиздат, 1936. – 299, [3] с.
5. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. В 3х томах. Т. 1. / Г.В.Гегель. – М.: «Мысль», 1970. 501 с, (АН СССР. Инт философии. Философское наследие)
6. Зиммель Г. Человек как враг // Социологический журнал. – 1994. – № 2. С. 114–119.
7. Кант И. К вечному миру// Трактаты о вечном мире: сборник./ Сост. И. С. Андреева и А. В. Гулыга. – СПб.: Алетейя, 2003. – С.205–241.
8. Козер Л. Функции социального конфликта / Л. Козер; Пер. с англ. О.А.Назаровой; Под общ. ред. Л.Г.Ионина. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуал. книги, 2000. – 205 с.
9. Михайлов И. В. «Украинская революция» или революция на Украине? / И. В. Михайлов // Вестник МГИМО. – 2010. – №7. – С.1–11.
10. Нозик Р. Анархия, государство и утопия / Роберт Нозик ; пер. с англ. Б. Пинскера под ред. Ю. Кузнецова и А. Куряева. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 424 с. (Серия «Политическая наука»).
11. Сергійчук, Володимир І. Симон Петлюра / В. І. Сергійчук. – Вид. 2–ге, доп. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2009. – 568 с.: іл. – (Українські державники).

References

1. Alberdi H.–B. Prestuplenie voynyi / H.–B.Alberdi; per. Yu. V. Dashkevicha – М.: Izd-vo in. Lit-ryi, 1960. – 256 s.
2. Barbashin M. Yu. Mifologiya «istoricheskoy spravedlivosti» v etnopoliticheskikh konfliktah kak faktor legitimatsii etnicheskikh elit // Yuzhnorossiyskoe obozrenie. – 2004.– № 24. S. 10–20.
3. Berdyayev, N.A. Padenie svyaschennogo russkogo tsarstva: Publitsistika 1914—1922 / Nikolay Aleksandrovich Berdyayev; vstup. statya, sost. i primech. V.V. Sapova. – М: Astrel, 2007. – 1179,[5] s.
4. Valeri, P. Izbrannoe / P.Valeri; vved. i red. Abrama Efrosa. – М.: Goslitizdat, 1936. – 299, [3] s.
5. Gegel G. V. F. Nauka logiki. V 3h tomah. T. 1. / G.V.Gegel. – М.: «Myisl», 1970. 501 s, (AN SSSR. Int filosofii. Filosofskoe nasledie)
6. Zimmel G. Chelovek kak vrag // Sotsiologicheskii zhurnal. – 1994. – № 2. S. 114–119.
7. Kant I. K vechnomu miru// Traktaty i o vechnom mire: sbornik./ Sost. I. S. Andreeva i A. V. Gulyiga. – SPb.: Aleteyya, 2003. – S.205–241.
8. Kozher L. Funktsii sotsialnogo konflikta / L. Kozher; Per. s angl. O.A.Nazarovoy; Pod obsch. red. L.G.Ionina. – М.: Ideya–Press, Dom intellektual. knigi, 2000. – 205 s.
9. Mihaylov I. V. «Ukrainskaya revolyutsiya» ili revolyutsiya na Ukraine? / I. V. Mihaylov // Vestnik MGIMO. – 2010. – №7. – S.1–11.
10. Nozik R. Anarhiya, gosudarstvo i utopiya / Robert Nozik ; per. s angl. B. Pinskera pod red. Yu. Kuznetsova i A. Kuryaeva. – М.: IRISEN, 2008. – 424 s. (Seriya «Politicheskaya nauka»).
11. Serhiichuk, Volodymyr I. Symon Petliura / V. I. Serhiichuk. – Vyd. 2–he, dop. – К.: PP Serhiichuk M.I., 2009. – 568 s.: il. – (Ukrainski derzhavnyky).

ЛИСИЦЫН В.В.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии и социально-гуманитарных дисциплин, КЗ «Запорожский областной институт последипломного педагогического образования» ЗОС (Украина, Запорожье)
lisitsinvv@gmail.com

ДЕТЕРМИНАНТЫ ИСТОРИЧЕСКОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ

Аннотация

Статья посвящена исследованию факторов, которыми определяется необходимость и возможность установления исторической справедливости. Автор рассматривает данную разновидность справедливости как снятие противоречия, которое возникло в прошлом из-за несправедливых действий каких-либо субъектов истории. Особое внимание уделяется вопросу о том, какую роль в разрешении исторического спора может играть так называемая «справедливая война».

Ключевые слова: историческая справедливость и несправедливость, детерминанты необходимости и свободы, диалектические противоположности, снятие противоречия

LISITSIN V.

PhD, associate professor of department of philosophy and social and human sciences, Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Education (Ukraine, Zaporizhzhya)
lisitsinvv@gmail.com

DETERMINANTS OF HISTORICAL JUSTICE

Summary

The article discusses the factors that determine the need for and the freedom of historical justice. The relevance of the topic is based on the fact that many ethnic, religious, territorial and other conflicts have their origins in the past and require a fair resolution of the historical disputes. Determining the role of historical knowledge in establishing historical justice, it was one of the objectives of this study.

The consideration of the essence of justice led the author to the conclusion that it is identical to the relationship between social agents which removes the contradiction between them. The ability to solve a long-standing problem and prevent a new conflict with other stakeholders is the distinguishing features of historical justice. Such justice is not established by means of war. Particular attention is paid to the definition of the negative impact of military operations on the population and to identifying of violations of the principles of justice at all stages of the war. The author substantiates the idea that the struggle of nations for the approval of the historic rights really is not fair. The article argues the idea that war and justice as a means of resolving conflicts are dialectical opposites.

The presence of the conflict situation that has arisen because of the unjust actions of a subject of history is a factor in the need to establish historical justice. Historical injustice acquires actual existence in such actions: the conquest of the country, the annexation of territories; deterioration of the conditions of life of the nation, limitation of opportunities for further development; destruction of a population group, a violation of her rights; concealment of facts, spreading false information about the actions of individuals, social groups and entire peoples, etc. When considering ways to address historical disputes researcher guided by the provisions of the modern theory of conflicts.

Knowledge that is the basis of contradictions between the parties of conflict is one of the determinants of the freedom of a just solution of historical problems.

This study contains examples of how historical justice manifested itself in the past of different nations of the world.

The author of this article criticizes the conception of historical justice, which interprets it as a return to the situation before the implementation of injustice practices. It is impossible to reconstruct the past because of the lack of reliable information about it and due to changes in conditions. The attempts to do so often lead

to the fact that other people are responsible for the actions of some subjects of history. This means that one injustice is replaces another injustice.

The study found that historical knowledge does not contribute to consensus-building and the establishment of historical justice.

Keywords: historical justice and injustice, grounds of justice, removal of contradictions, determination of historical justice, historical truth, factors of necessity and freedom

УДК 101.8+ 37.011.32+364.446

КІРИК Т.В.

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри
Київського медичного університету Української асоціації
народної медицини
(м. Київ, Україна)
kirikt@ukr.net

ФІЛОСОФИ ЗАХОДУ ПРО НЕОГУМАНІЗМ ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ І СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

Анотація

Сучасна цивілізація перебуває у кризі й рухається не до порятунку, а до колапсу. Серед варіантів засобів порятунку знаходимо пропозиції (Пол Куртц, США) створити і застосувати новий варіант гуманізму. У статті детально розглянута Декларація неогуманізму - спроба 102 філософів, соціологів і психологів світу запропонувати засіб, скерований на згуртування позитивних сил, об'єднання конструктивних ідей задля порятунку цивілізації. Вказано переваги і недоліки Декларації-102, запропоновано її використання у вищій школі України. Відзначено, що в Україні слід консолідувати вивчення досягнень західних неогуманістів і підготуватися до відсічі московським теїстам, лідер яких проголосив гуманістичне вчення скерованим проти Бога.

Ключові слова: криза цивілізації, глобальні загрози, гуманізм, німецький неогуманізм, Пол Куртц, Декларація-102, неогуманізм-XXI.

Актуальність і розробка проблеми. У діяльності соціумів і в поведінці людей важко відшукати щось принципово інноваційне. За новітніми даними етологів і когнітологів природні генетичні програми соціального життя Homo Sapiens задовго до появи загальновідомих інструкцій Макіавеллі гарантували успіх у маніпулюванні масами, зокрема, засобами відволікання уваги на звабливі неістотності задля приховування правди про економіку і виробництво. У даний момент на планеті зусиллями світових ЗМІ, які діють за власними правилами, сформувався по-справжньому небезпечний розрив між найвищими потребами всього людства і тим, що нав'язується, поширюється і вмонтовується у голови. Зрідка промайне повідомлення про практично миттєву загибель у морі біля берегів італійського острівця понад 800 громадян країн Африки, що мріяли досягти Європи [2], але дуже рідко ЗМІ нагадують про те, що населення планети продовжує збільшуватися на 2-3 особи щосекунди разом зі скороченням орних земель та інших засобів для життя. Мовчать ЗМІ про подальше зростання розриву між розвиненими і бідними державами, не знайти пояснень того, чому перші **щомісяця** витрачають на виготовлення і вдосконалення озброєнь кошти, яких цілком вистачило б для піднесення рівня життя всього населення тих сахельських та інших держав Африки і Близького Сходу, де мільйони готові ризикувати життям для перетину Середземного моря.

Далеко не всі громадяни розвинених держав перебувають у захваті від того, що їхні щоденні витрати у сотні разів перевищують те, що мають у своєму розпорядженні їхні сучасники в третьому світі. Окремі з них всю свою енергію скеровують на ліквідацію вказаної несправедливості й намагаються й справді рухати всю планету до сталого розвитку (sustainable development) [6], який доцільно було б замінити назвати інакше ноорозвитком. Одним з подібних і доволі рідкісних на Заході моральних взірців ми вважаємо американського філософа Пола Куртца (1925-2012), який всю другу половину свого життя присвятив пошукам засобів згуртування науковців задля прискорення вирішення проблем планети [4]. Зауважимо, що українські дослідники стану і розвитку гуманістичних ідей так і зауважили досягнень П. Куртца ([1] та ін.)

Мета статті – вивчити уявлення сучасних філософів Заходу про перспективи відродження та удосконалення неогуманізму і порівняти їх з оцінками українських науковців в аспектах використання для усунення загроз існуванню людства.

Виклад дослідження. Доцільно нагадати, що з 1800-го року чисельність науковців PhD-рівня зросла у світі в десять тисяч разів, а обсяг створених ними текстів збільшився ще дужче. Неважко загубитися й лишитися непоміченим у сучасному активному і швидкозмінному океані інформації навіть у разі винайдення важливих явищ і пропозиції глобально корисних ідей. Необхідні роки наполегливої праці не тільки для створення нових знань, а й для поширення їх у близькому і віддаленому оточенні.

Хорошим доказом щойно висловленого твердження ми вважаємо життя і діяльність американського філософа Пола Куртца (1925-2012). Він майже невідомий в Україні, не потрапив у Оксфордський філософський словник, де, однак, згаданий його науковий наставник С. Хук. Доволі незвичайним ми вважаємо його життєвий шлях і нетипову для американських філософів цікавість до комунізму.

Її витoki ми вбачаємо у тому, що Пол Куртц брав безпосередню участь у боях в Західній Європі і сформував дуже негативне ставлення до обох тоталітарних режимів - і гітлерівського, і сталінського. У своїх наукових уподобаннях П. Куртц рухався від вивчення етики до формування нової концепції освіти і виховання, маючи наукові праці з теорії знань, критичного мислення, методології наукових досліджень, проблем релігії і паранормальних учень, а головне - філософії гуманізму. Він упевнився в тому, що гуманізм утратив вплив і перетворився в частину історії педагогіки і філософії, а не в ефективний засіб вирішення через освіту соціальних, політичних і навіть економічних проблем.

Для зміни ситуації на краще П. Куртц шукав ефективніші від професорських лекцій засоби для створення нового гуманізму. Спершу він заснував успішне і відоме у США видавництво Прометеус Букс, яке скеровувало продукцію на розвиток прогресивної наукової думки, а пізніше став використовувати можливості телебачення та інших ЗМІ. П. Куртц став відомим у США захисником і популяризатором наук, організатором численних науково-дослідних, освітніх та медіа-програм з критичного мислення, світського гуманізму та інших тем. Він уславився також успішною боротьбою зі лженаукою, шарлатанством, паранормальними віруваннями, невіглаством і забобонами [4].

Подібна активність мала логічним наслідком не тільки протидію незадоволених подібною діяльністю Пола Куртца (найбільше лютували антидарвіністи), але й об'єднання однодумців. Він заснував Міжнародну гуманістичну і етичну спілку й став співавтором Гуманістичного маніфесту II (1973), а пізніше кілька разів вдосконалював цей свій проект аж до створення наприкінці життя заключного документу з назвою "*Неогуманізм: декларація світських принципів і цінностей - особистих, соціальних і планетарних*" (2010 р.).

Уважаємо доцільним здійснити критичний аналіз цього значного досягнення Пола Куртца і його прибічників. Назвемо для стислості цей документ "Декларація-102" на знак того, що її одразу ж підтримали своїми підписами 102 науковці з багатьох держав (серед них були й росіяни, оскільки П.Куртц взаємодіяв переважно з факультетом філософії Московського університету імені Михайла Ломоносова).

Декларація-102 складається з Преамбули і дев'яти розділів: 1) Ще один крок уперед; 2) Світський гуманізм; 3) Наука і скептицизм; 4) Людські цінності; 5) Особиста моральність і добра воля; 6) Неогуманізм - це прогресивний гуманізм; 7) Планетарний гуманізм; 8) Політична активність; 9) Нові транснаціональні інститути.

Преамбула містить перелік загроз для людства, констатує накопичення достатнього наукового і технологічного потенціалу для їх усунення, а також пропонує перегляд консервативних переконань та об'єднання задля спільного добробуту навколо ідеї «неогуманізму» для перемоги прогресивних світських принципів. Це дуже серйозна теза, адже йдеться про критику теїзму не тільки в старовинних варіантах, а й сучасного. У Декларації-102 наголошується на тому, що кількість різного походження учень значно перевищує 4000, а відмінностей між ними незрівнянно більше від кількості спільних рис. Ця обставина гарантувала релігійну непримиренність у минулому, забезпечує її активність і наш час, створюватиме значні проблеми для згуртування людства і в майбутньому. Автори Декларації-102 використовують для цієї сфери словосполучення "архаїчні погляди", хоч було б більш справедливим назвати їх консервативними, антипрогресивними і навіть відверто деструктивними.

Цій величезній множині архаїчних релігійних світоглядів Пол Куртц та його прибічники пропонують протиставити універсальне для всього населення Землі учення *неогуманізму*, яке є логічним розвитком досягнень Європи часів Відродження і Просвітництва.

Автори Декларації-102 пропонують нові філософські засади для винайденого ними поняття "світського гуманізму" (хоч тут цілком доцільний термін "атеїзм"). Ось як це зроблено:

"Світські гуманісти абсолютно не релігійні і дотримуються натуралістичного світогляду. Вони не вважають свою позицію релігійною в принципі, вважаючи, що термін «релігійність» заплутує суть питання; цим вони відрізняються від ліберальних релігійних гуманістів. Вони черпають свої переконання головним чином із сучасних джерел, в основному з новітніх досягнень науки, але також і філософії, етики, світської літератури і мистецтва. Тому, багато хто може бажати приєднатися до світських гуманістичних груп і центрів, щоб підвищити рівень спілкування та обміну цінностями одностайності і дружби. Термін «неогуманізм» найкращим чином змальовує цей новий підхід, який повинен глибше і повніше відповідати завданням співпраці в рамках широких громадських зв'язків" [3].

У цьому місці у тексті Декларації-102 відбувається різкий і частково несподіваний поворот. Цілковито ігноруючи вказаний вище поділ на розділи, виклад надалі спирається на перелік 16 головних рис і особливостей неогуманізму. Ми також змушені діяти подібним чином, тому наводимо ці особливості одним реченням (курсив). Друге і наступні будуть поясненнями чи авторськими коментарями.

Декларація-102 закликає об'єднуватися навколо ідеї неогуманізму на таких засадах:

1. *Повна відкритість неогуманістів до позитивної співпраці.* З подальших пояснень випливає, що йдеться про плідну співдіяльність для порятунку людства на основі найновіших наукових знань і технологічних досягнень. Неогуманісти категорично відкидають войовничий атеїзм, але одночасно "налаштовані критично до заяв про істинність релігійної точки зору". Схоже, що Пол Куртц і його колеги на власному досвіді упевнилися в тому, що світоглядні дискусії з переконаними віруючими є витратою часу.

2. *Сумніви у доцільності та застосовності традиційного теїзму в XXI ст.* Для підтвердження слушності цієї фрази в Декларації наголошується на очевидній архаїчності релігій та їх доцільності в аграрних суспільствах, але не у суспільстві знань зразка XXI ст.

3. *Позитивна налаштованість на співпрацю, а не конфронтацію.* У короткому поясненні вказано, що неогуманісти відмовляються від дій "проти когось чи чогось", сподіваючись тільки на злагоду.

4. *Використання критичного мислення і довіра до наукових фактів.* Прекрасне формулювання, яким користуються навіть віруючі у тому разі, коли вони піклуються про житло, благо і безпеку родини, використання транспортних засобів тощо.

5. *Критично-шанобливе ставлення до етичних принципів і цінностей.* Це вже майже цілковито філософське твердження, яке передбачає великий обсяг роботи для неогуманістів. Якщо у питанні довіри до наукових фактів проблем і сумнівів немає, то множинність релігій і навіть наукових варіантів гуманізму вже давно призвела до різноманітності культур, засад моралі, комплексів пріоритетів і цінностей.

6. *Підтримка ключових цивілізаційних цінностей й засад поведінки.* На наш погляд, це ще одне потенційне джерело незгод "інших" з неогуманістами, адже Декларація-102 є витвором "західної" думки й майже цілковито побудована на засадах християнства. Чи приєднається Схід до неї без застережень чи корекцій - побачимо пізніше.

7. *Визнання необхідності і незамінності суспільного життя.* Тут виникають певні роздуми, адже послідовне застосування цього твердження означає орієнтацію прихильників Декларації-102 тільки на "можливе" у даному суспільстві, а не на "бажане". Це помітно суперечить висловленому раніше наміру трансформувати світ і вивести все людство у "зовсім інше суспільне життя".

8. *Захист права на недоторканність приватного життя.* Точне формулювання має такий вигляд: "Це центральний постулат демократичного суспільства. Індивіду має бути надане право приймати самостійні рішення і реалізовувати свої цінності, в тій мірі, в якій це не ущемляє права інших". Історія людства і відкриті етологами витоки законів індивідуальної і колективної поведінки істот з виду Homo Sapiens свідчать про виключну складність здійснення цієї тези. Якщо індивіди будуть цілком самодостатніми, то спільні дії кризового і загального плану стають практично неможливими (бо "кожен має право..."). Досягнення якоїсь мети дуже полегшується в разі "слухняності" людей, піддатливості на пропаганду довільної природи. Рух має до спільної мети, очевидно, у цьому разі контролює "влада". Лишається сподіватися на те, що вона буде притримуватися не тільки неогуманізму, а ще й найкращих релігійних приписів, сучасних і майбутніх світових конвенцій та ін.

9. *Підтримка демократії, справедливості, свободи.* Прекрасні побажання, про втілення яких у життя можна і помріяти. Автори Декларації-102 не тільки сподіваються, а ще й переконані в їх існуванні в природі: "Громадянські чесноти демократії пройшли довгий шлях розвитку, і сьогодні вони цілком вкорінені в суспільному житті; вони забезпечують принципи терпимості, справедливості, примирення відмінностей і готовності до компромісу". Тут знову дуже яскраво впливає "західне" походження тексту, адже нам в Україні в умовах надпотужної агресії лишається сподіватися на чудо чи Божу ласку, бо оті "демократії" аж надто добре засвідчують налаштованість "на компроміси".

10. *Неогуманісти визнають важливе значення персональної вихованості, доброї волі і порядності.* Пояснення цієї тези в Декларації-102 звучить так: "Історично склалося так, що багато невірних, людей світського світогляду, атеїстів і агностиків недооцінювали важливість особистої моральності, оскільки вони відмовлялися обговорювати поведінку людей в термінах гріха, покарання і відплати, або апелювати до моралі. Вони воліли розглядати питання моральності як проблему соціальних перетворень. Але ясно, що це було помилкою, бо нерозумно уникати питань доброчесності та моральної чесності окремих осіб, які і складають суспільство. Нам потрібні освічені індивіди, які досягли належного ступеня етичної зрілості та моральної доброчинності. Відповідно з цим, моральне виховання дітей та молоді має особливе значення для батьків і суспільства."

У нас є дуже багато застережень щодо подібного формулювання, яке "трошки" звинувачує в цілковитій неувазі до засад моралі і цивілізованої поведінки "багато невірних, людей світського світогляду, атеїстів і агностиків" тільки тому, що вони "відмовлялися обговорювати...". На наше переконання, вказана група складалася з дуже порядних людей, які з внутрішніх переконань поводитися високоцивілізовано й відносили до ознак невихованості вихваляння себе чи розлогі просторікування на теми моралі. Пояснити появу подібного формулювання в Декларації-102 можна тільки фактом надмірно поширеної тези про "винність" представників точних наук в усіх політичних, економічних, виробничих і екологічних негараздах, які ринули потоком після появи ідеї "Знання - це сила". На наш погляд, у даному випадку гуманітарії, які й створювали текст Декларації-102, не утрималися від невеликого використання гіпотези про антигуманність точних наук.

11. *Визнають верховенство права, рівність перед законом.* До такого кроткого формулювання у нас заперечень немає, а от у поясненнях автори Декларації-102 надмірно і не в усьому обгрунтовано вихваляють лібералізм, вільний ринок, тощо. Тут уже не дуже рятують і такі гарні сентенції: "Неогуманісти підтримують прогресивний гуманізм, тобто точку зору, згідно з якою необхідно гарантувати, наскільки це можливо, рівні можливості для всіх членів суспільства. До цих гарантій відносяться право на освіту, загальну охорону здоров'я, право, там, де це можливо, на оплачувану роботу і отримання достатнього доходу, з тим, щоб могли бути задоволені основні потреби людини". У подальшому викладі вони визнали ці плани нереальними, але наприкінці наголосили на тому, що у разі поєднання наполегливості і мужності все ж можна досягти сталого розвитку.

12. *Вони є активними захисниками довкілля.* Тут усе гарно, але вимогу авторів Декларації-102 щодо заборони для будь-кого "нестримно споживати багатства природи" не бажатимуть виконувати насамперед громадяни країн Заходу, зокрема, бізнесова, політична і мистецька еліта. Надто вони звикли до комфорту і приватних літаків.

13. *Визнають необхідність обмеження чи регулювання чисельності населення планети на наукових засадах.* Цей пункт нам відверто не подобається, бо його виконання буде не тільки найгрубішим вторгненням у приватне життя, а й просто антигуманним. Слабкість цієї своєї тези П. Куртц і його колеги цілком усвідомлюють, тому не пошкодували місця для приведення кількісних даних про зростання чисельності населення Землі у наш час. Чомусь написали про "шкідливість" зростання відсотка людей третього віку, ігноруючи їх спроможність своїм інтелектом ефективно підтримувати економіку суспільства знань (вони були "зайвими" тільки в архаїчних суспільствах). Шкода, що, маючи виразну повагу до точних наук, автори Декларації-102 цілковито проігнорували креативний потенціал ноотехнологій, що не шкодять довкіллю і можуть у майбутньому забезпечити сталий розвиток.

14. *Беруть активну і позитивну участь у політичному житті.* Цей пункт частково повторює №7, ми його коментувати не будемо, зауваживши, що завданням середньої і вищої школи є формування достатньої громадянської компетентності, зокрема, щодо "позитивності" участі в політичному житті.

15. *Критично налаштовані до ідеї необмеженого споживання та факту відсутності рамок для індивідуального збагачення.* Хоча це і повтор пункту 12, але все ж приємно, що автори Декларації-102 ще раз звернули увагу на шкідливість зажерливості і намагання багатьох осіб перевершити сусідів, якщо не в розумі, то бодай в обсязі накопичених речей. Пол Куртц і його колеги не внесли пропозиції створити і прийняти світову конвенцію "Про обов'язки Людини", але у тексті до пункту 15 знаходимо

таке закінчення: "Хоча валовий національний продукт є важливим критерієм економічного прогресу, ми повинні також прагнути до того, щоб підвищити рівень валової національної якості життя. Ми повинні заохочувати людей до радісного сприйняття життя, вдосконалення, усвідомлення власної гідності; ми повинні переконувати їх, за допомогою освіти, розвивати свій естетичний, інтелектуальний і моральний рівень і таким чином підвищувати якість свого життя" [3, розділ 8]. Завдання для освітньої системи сформульовано правильно, але чомусь залишилися поза увагою сучасні ЗМІ, внесок яких в еволюцію людства стає все негативнішим. А могли б навчати хоча б "радісному сприйняттю життя".

16. *Діють у напрямі подолання егоцентричного індивідуалізму і викорінення шовіністичного націоналізму як перешкод для руху до сталого розвитку людства.* Це дуже важливий пункт, який можна активно вітати. От тільки приклад його можливого застосування обраний невдалий: "Новою реальністю XXI століття є той факт, що ніхто на планеті не може жити в ізоляції, а всі частини світової спільноти взаємопов'язані. Це однаковою мірою справедливо і щодо національних держав, що користуються випадковими перевагами, зумовленими подіями минулого. Невдача Копенгагенського конгресу в грудні 2009 р., на якому 192 держави не змогли дійти згоди щодо протистояння глобальному потеплінню, вказує на нагальну необхідність створення нових міжнародних інститутів" [3, розділ 9]. Позиція авторів Декларації-102 щодо "потепління" не має цілком точного наукового доведення, адже вже накопичено чимало наукових даних, що, як мінімум, ліквідують нагальність цієї загрози на інтервал 30-50 років, як максимум, доводять відсутність радикальних змін клімату і підпорядкованість його традиційним природним циклам. Нагадаємо, що у 1920-1930-х роках було потепління, у 1950-1960-х - похолодання. Сучасне потепління вже розпочало переходити у похолодання.

Узагальнюючи виконаний аналіз, відзначимо, що філософські засади неогуманізму Декларації-102 не викликають у нас особливих заперечень чи критики, а от більшість операційних пропозицій вимагають саме критичного підходу, зокрема, застосування пункту №4. Можна, звісно, передбачити створення глобальної екологічної поліції, а ще краще - пристойних збройних "екосил" з новітньою технікою для примусу тих, хто забруднюватиме довкілля не тільки на теренах сусідніх держав, а й на своїх власних.

Відтак, підтримуючи Декларацію-102, ми можемо запропонувати використання цього документу в системі вищої освіти як приклад характерного для наших бурхливих часів проекту вирішення майже всіх світових проблем тільки через виховання, формування нового світогляду, високого за якістю і потужного за впливом морального комплексу та ін. у кожної людини, якій пощастить жити упродовж XXI ст.

Доцільно також відзначити те, що провідні філософи України з Інституту філософії НАНУ та інших установ не проводять дослідження неогуманізму в його соціально-трансформаційних перспективах. Наприклад, в анотації до колективної монографії "Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи" її автори проголосили, що у цій книзі "Дається характеристика "неогуманізму", аналізуються гуманістичні тенденції новітніх філософських концепцій людини (постекзистенціалізм, постмодернізм, "нова герменевтика", неопрагматизм тощо)" [1]. Та під час створення тексту забули про цю обіцянку і використали вказане концептуальне поняття усього двічі, до того ж, в неконструктивному варіанті, стверджуючи, що європейський гуманізм подрібнився "на безліч неогуманізмів, які протистоять один одному" [1, с. 118].

На наше глибоке переконання, набагато серйознішою загрозою для української гуманістичної освітньої парадигми є не це "подрібнення", а концентрований антицивілізаційний наступ Росії, яка вирішила раз і назавжди "піднятися з колін".

Українська нація, її наука, освіта і культура зобов'язані своєчасно відреагувати на те, що присутня на наших теренах церква Московського патріархату буде ревно виконувати наказ свого зверхника про визнання всіх гуманістів антихристами, а гуманізму - єретичним ученням [5]. Слід звернути особливу увагу на розвиток спроможності студентів протистояти російській збройній, інформаційній та релігійній агресії.

Список посилань

1. Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи / Пазенок В.С., Лях В.В., Соболев О.М. та ін. - К.: Український Центр духовної культури, 2001. - 380 с.
2. Европа разруливает новое нашествие (Del: <http://newsland.com/news/detail/id/1535499/>) 24-04-2015
3. НЕОГУМАНИЗМ: декларация светских принципов и ценностей – личных, социальных и планетарных (Российское гуманистическое общество. Del: <http://www.humanism.ru/neohumanism.htm> 11-04-2015)

4. Памяти Пола Куртца (Del: <http://humanism.su/ru/articles.phtml?num=001006>)
5. Сванидзе: Патриарх Кирилл называет ересью гуманизм
<http://newsland.com/user/4296648057/content/svanidze-patriarkh-kirill-nazyvaet-eresiu-gumanizm/5128431> 22-03-2016
6. Knowledge for sustainable development: An insight into the encyclopedia of life support systems. Vol. 1 — P.: UNESCO publishing, 2002 — XXXIII, 1226 p.

References

1. Humanism: modern interpretations and perspectives / Pazenok B.C., Liakh V.V, Sobol A.M. et al. – К.: Ukrainian Center for Spiritual Culture, 2001. – 380 p.
2. Europe resolves new invasion (Del: <http://newsland.com/news/detail/id/1535499/>) 24-04-2015
3. The neo-humanism: the declaration of secular principles and values - personal, social and planetary (Russian Humanist Society Del: <http://www.humanism.ru/neohumanism.htm> 11-04-2015.)
4. In memory of Paul Kurtz (Del: <http://humanism.su/ru/articles.phtml?num=001006>)
5. Svanidze: Patriarch Kirill calls humanism the heresy
<http://newsland.com/user/4296648057/content/svanidze-patriarkh-kirill-nazyvaet-eresiu-gumanizm/5128431> 03/22/2016
6. Knowledge for sustainable development: An insight into the encyclopedia of life support systems. Vol. 1 — P.: UNESCO publishing, 2002 — XXXIII, 1226 p.

КИРИК Т.В.

кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой
Киевского медицинского университета Украинской ассоциации народной медицины
(г. Киев, Украина)
kirikt@ukr.net

ФИЛОСОФЫ ЗАПАДА О НЕОГУМАНИЗМЕ ДЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Аннотация

Современная цивилизация находится в кризисе и движется не к спасению, а к коллапсу. Среди вариантов средств спасения находим предложения (Пол Куртц, США) создать и применить новый вариант гуманизма. В статье подробно рассмотрена Декларация неогуманизма - попытка 102 философов, социологов и психологов мира предложить средство, направленное на сплочение положительных сил, объединение конструктивных идей для спасения цивилизации. Указаны преимущества и недостатки Декларации-102, предложено ее использование в высшей школе Украины. Отмечено, что в Украине следует консолидировать изучение достижений западных неогуманистов и подготовиться к борьбе с московскими теистами, лидер которых провозгласил гуманистическое учение направленным против Бога.

Ключевые слова: кризис цивилизации, глобальные угрозы, гуманизм, немецкий неогуманизм, Пол Куртц, Декларация-102, неогуманизм-XXI

KIRYK T.

Ph.D., Associate Professor,
Kiev Medical University of Ukrainian Association of Folk Medicine
(Kiev, Ukraine)
kirikt@ukr.net

THE PHILOSOPHERS OF THE WEST ABOUT NEOHUMANISM FOR HIGHER EDUCATION AND HUMAN DEVELOPMENT

Summary

Modern civilization is in crisis and does not move to the rescue, but to collapse. Among the options we find the means of salvation offered by (Paul Kurtz, USA) to create and apply a new version of humanism. The article discussed in detail the Declaration of neo-humanism - an attempt to 102 philosophers, sociologists and psychologists to offer the world a means aimed at the consolidation of positive forces, the unification of

constructive ideas for the salvation of civilization. These advantages and disadvantages of the Declaration-102, proposed its use in higher education in Ukraine. It is noted that in Ukraine one should consolidate the achievements of Western neohumanistic studies and get prepared to resist Moscow theist whose leaders proclaimed humanist doctrine to be directed against God.

For a complete victory and transformation of Ukraine in a successful member of the united Europe the older generation has to pay special attention to the education of youth in patriotic respect and help each student to achieve the highest professionalism.

An important part of the impact on students is creating a positive image of the future. Modern civilization is in crisis and it is not moving to the rescue, but to collapse. UN and environmental conferences offered to fight against poverty and for the «green economy». Among the options we find the means of salvation offered by Paul Kurtz (USA) to create and apply a new version of humanism. The article discussed the Declaration of neo-humanism – an attempt of 102 philosophers, sociologists and psychologists to offer the world means aimed at the consolidation of positive forces, the unification of constructive ideas for the salvation of civilization. In the Declaration-102 in detail the major problems of mankind are a list of the greatest threats to selected critical points and on the basis of proposals 16 directing global development in a positive direction are formulated, based on the unification of all people around the following provisions:

1. Full neohumanistic openness to positive cooperation with everyone who follows the provisions of international conventions on human rights.

2. The critical disposition to the feasibility of traditional theism in the XXIst century.

3. The positive activity to unity, cooperation, not confrontation.

4. Use critical thinking and confidence in scientific facts.

5. Critical respect for ethical principles and values, moral models of modern humanity.

6. Support key values and principles of civilized behaviour.

7. Recognition of necessity and indispensability of public life.

8. Protection of privacy.

9. Support for democracy, justice and freedom.

10. Neohumanists recognize the importance of personal upbringing, goodwill and decency.

11. They recognize the rule of law, equality before the law.

12. They are active environmentalists.

13. Recognize the need to limit or regulate the population of the planet.

14. Take active and positive participation in political life.

15. Neohumanistic critics to the idea of unlimited consumption and personal enrichment.

16. They work towards overcoming egocentric individualism and chauvinistic nationalism.

The article focuses on the advantages and disadvantages of the Declaration-102, proposes its use in higher education for «personality formation» in Ukraine.

It is noted that philosophers of Ukraine are not interested in the Declaration-102 and even believe in the collapse of European humanism in many competing neo-humanisms. We believe this is a mistake. We need not a criticism of Europe but consolidation with it. This is particularly important at the moment, as theists of Russia named humanism heresy and called to struggle against it.

In modern terms we offer the revitalization for studying English, participate in major European projects and the establishment of our university student groups capable to resist the Russian informational aggression.

Keywords: crisis of civilization, global threats, humanism, the German neo-humanism, Paul Kurtz, the Declaration-102, neo-humanism XXI, European integration.

СТАРИКОВСЬКА О.О.

аспірант кафедри соціальної філософії та управління
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
elenast396@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДСЬКА ДУМКА»

Анотація

Стаття розкриває можливість дослідження характеристик полісемантичного поняття «громадська думка», систематизуючи різноманіття дослідницьких підходів. Поняття громадської думки включає більшість систем соціального знання, входить у всі сфери свідомості, ґрунтуючись на раціональній, емоційній та вольовій складовій. Соціально-філософський аналіз виявляє інтегративний характер громадської думки як міждисциплінарного поняття та відкриває перспективи у вивченні феномена громадської думки, а саме дозволяє зробити спробу дослідження його змісту і сутності.

Ключові слова: громадська думка, судження, свідомість, взаємодія, система.

Постановка наукової проблеми. Поняття «громадська думка» широко вживається у суспільстві та є буденним для більшості людей. Воно зустрічається у художніх та філософських творах, соціологічних та маркетингових дослідженнях, психологічній літературі, передвибірчих компаніях політичних лідерів тощо. Однак повсякчасні дискусії про громадську думку здебільшого розкривають її значення у якості прояву явища людського життя, не висвітлюючи весь спектр розуміння, а це нерідко призводить до підміни понять і визначення громадської думки у таких буденних трактуваннях, як «душа народу», «результат опитування», «дух колективу», «суспільне клеймо», «думка більшості» і т.п. Сам термін «громадська думка» був відомий ще із Середньовіччя, однак донині через односторонній характер його теоретичних досліджень здебільшого розкривався за допомогою близьких по значенню понять, таких як «свідомість мас», «суспільний настрій», «масова комунікація», «колективна психологія» та інше, нерідко виступаючи їх синонімом. Дана проблема займала важливе місце у вітчизняному та зарубіжному знанні протягом останніх сторіч, однак не вирішила сутнісної та словесно-змістовної неоднозначності, а тому на сьогоднішній день не знайдено єдиного визначення поняття, що досліджується.

Метою цієї статті є дослідження поняття «громадська думка» та виявлення сутнісних характеристик феномена через розкриття теоретичних підходів до визначення змісту останнього.

Аналіз наукових досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання наукової проблеми. З огляду на актуальність дослідження та поставлену мету, слід зазначити, що проблема інтерпретації поняття громадської думки піднімалася у роботах філософів різних часів (Аристотеля, Т.Мора, Г.Гоббса, Ж.Ж. Русо, Ф.В. Гегеля). Більшість дослідників (Усков Є.В., Городяненко В.Г., Багмет М.О., Ляпіна Л.А. та інші) посилається на твір «Полікратик» 1159 року, англійця Йоханеса фон Солсбері, в якому вперше застосовується поняття «publica opinio» для позначення моральної підтримки парламенту зі сторони населення [7]. Пізніше, природу громадської думки, зміст та сутність поняття, що досліджується розглядали науковці різних країн: французький соціолог Г. Тард і психолог Г. Лебон [25], німецький юрист Ф. Гольцендорф [6], політолог Є. Ноель-Нойман [16], американський публіцист У. Ліппман [14], російський філософ Б. Грушин та багато інших, сформувавши підходи до осмислення даного феномену. Свій внесок у розробку поняття внесли й українські вчені, такі як В. Осовський [17], В. Полторак [19], О. Дмитренко [8] та інші. Розгляд напрямків дослідження поняття «громадська думка» спирається на філософське підґрунтя, а їх дослідження сприяє подальшій розробці та поглибленню вивчення поняття «громадська думка» з позиції соціально-філософського підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів. Будь-яке поняття включає в себе характерні ознаки предмета або явища. Тому, перш за все, звернемося до словниково-довідникової літератури та зупинимо увагу на тлумаченні ключових слів, у визначенні яких розкриваються важливі аспекти громадської думки. Вони несуть в собі центральні компоненти: (соціальний, що розкривається завдяки тлумаченню поняття «громадський», та психологічний, що відображений за допомогою слова «думка»), тому не дивно, що і сам термін «громадська думка» частіше за все зустрічається у психологічних та соціологічних словниках.

Поняття «думка», як складову визначення громадської думки, відносять до духовної сфери, адже її «неможливо побачити та матеріально виміряти» [12]. Відповідно до цього, вона невіддільна від змісту психіки та пов'язана із предметним змістом свідомості [18, с.64]. Крім того, у широкому значенні «Філософський енциклопедичний словник» трактує думку, як «частину процесу мислення, або його результат, зміст, ідею» [31], у більш вузькому значенні «Короткий психологічний словник» визначає її, як «судження, яке виражає відношення до чогось» [26], а «Етимологічний словник української мови», пояснює її дієсловами «вагатися», «сумніватися» [9, с.144]. Згідно з цим, думка не є тотожною знанню, дозволяє кожній людині усвідомлювати свою і чужу поведінку, а ще, що важливо – свідомо оцінювати явища, процеси, події і факти дійсності. Ця змістовна характеристика проявляється у визначеннях поняття «громадська думка» в психологічній довідниковій літературі. Наприклад, у словнику – довіднику «Психологія: терміни, поняття, визначення» під редакцією Г.В. Ложкіна громадська думка визначається, як «найбільш типове судження більшості населення про людей та їхні дії, про особливості одного з членів групи, його вчинки, характер тощо». [22, с.21]. Подібне визначення дає автор навчального словника з психології Н.А. Ладченко, вказуючи, що «Громадська думка – це стан масової свідомості, викликаний відношенням різних соціальних верств суспільства до певних подій» [13, с.106]. Однак аналогічні визначення звужують трактування досліджуваного поняття в рамки структури масової свідомості, до оцінки, а відповідно – до відображення дійсності, спрощуючи його змістовне наповнення.

Дійсно, думка народжується всередині власного «Я», однак змушена виходити за ці межі. Визначальним є той факт, що кожна людина має певні інтереси, тому, для того, щоб розвиватися вона повинна задовольняти як біологічні, так і соціальні вимоги, бути включеною в соціальну реальність, засвоювати і приймати цінності, таким чином примножуючи власний життєвий досвід. Як зазначають фахівці «подібно до того, як фізичне життя можливе тільки через живлення, постійне включення в себе предметів і явищ навколишньої природи, так і духовне життя здійснюється лише завдяки спілкуванню, через кругообіг духовних елементів, спільних для всіх людей» [30, с.506]. Завдяки цій «спільності» в думках, людина може орієнтуватися у навколишньому світі, пристосовуватися до умов що склалися та перетворювати дійсність. А цей процес стає неможливим без соціального оточення. Із цього випливає соціальний компонент досліджуваного поняття, який відображає ключове англійське слово «public». Його переклад та інтерпретація дозволяє шукати відповідь на питання: «Хто є суб'єктом громадської думки?». Однак однозначного перекладу на українську мову його не має, воно перекладається як «громадський», «суспільний», «публічний», «колективний» та інше, а тому дане питання потребує глибокого аналізу. У науковій літературі його розглядали В. Оссовський [17], Н. Луман, Б. Грушин та багато інших. Так чи інакше, суб'єкт громадської думки вказує на зв'язок людей, які формують певні взаємини. Це дозволяє розглядати громадську думку в системі суспільних відносин та визначати її як «важливий чинник соціальної комунікації» [32, с. 636]. Дане визначення, запропоноване Н.І. Рудою у «Юридичній енциклопедії» розкриває громадську думку в якості показника включення в соціум. Звідси стає зрозуміло, що вона не відірвана від матеріального світу, адже залежить від суспільного буття. Діалектичне поєднання взаємовідносин соціального буття і масової свідомості у дослідженні поняття «громадська думка» обґрунтовує його дифузний характер та породжує різноманітність методологічних позицій його аналізу через приділення уваги окремим сторонам феномену, а отже певній провідній позиції у внутрішньодисциплінарних сферах соціального знання. Систематизуючи дослідницькі пошуки у визначенні поняття «громадська думка» виділимо декілька підходів для аналізу даної проблеми.

Передуючим фактором формування громадської думки за твердженням О. Уледова «завжди є факти суспільного життя, щодо яких складається думка і уявлення про ці факти» [29, с.38]. Тому необхідним стає розгляд поняття «громадська думка» з позиції соціології, що досліджує громадську думку, наголошуючи на її значенні у суспільстві, таким чином відкриваючи «верхіву» досліджуваного феномену та розкриваючи його зовнішні прояви. В залежності від даного підходу громадська думка «як правило, є усвідомленням населенням соціально-економічних проблем, які необхідно вирішувати» [23, с.297]. Відповідно до цього вона розглядається в контексті соціологічних досліджень та системи соціологічних опитувань. Дійсно, громадська думка пов'язана з оцінкою, яку надають люди [34, с.45], а отже визначається як сукупність негативних або позитивних оціночних суджень великих соціальних спільностей, що характеризують «ставлення людей до суспільно значущих подій і фактів, актуальних проблем суспільного життя» [7, с.293]. Під таким кутом зору, що відповідає позиції соціальної статистики, громадська думка розглядається як кількісна величина, що виражає реакцією на актуальні події великої групи людей, відображає стан процесів в суспільстві у реальному соціальному часі і просторі, що вказує на її конкретно історичний, часовий, територіальний характер.

Як соціальний феномен, громадська думка має моністично-плюралістичну природу, тобто спочатку виникає декілька різноманітних думок, відносно об'єкта, а потім із їх числа виділяється одна домінуюча, яку розділяє більшість. Однак існують і інші позиції. Наприклад видатний дослідник громадської думки Борис Грушин вважав, що громадська думка – це лише плюралістичне утворення, а тому враховувати необхідно думку більшості. А теоретик - дослідник громадської думки, професор Олександр Уледов вважав, що суть громадської думки у її внутрішній єдності, а отже існує одна єдина громадська думка. Аналіз соціологічної літератури дає підстави розуміти громадську думку як інтегративне утворення, яке обмежене в часі і просторі, має динамічну комунікативну природу [1], виражене в усній чи письмовій формі [23] базується на основі існуючих суспільних відносин [12, с.16], безперечно передбачає факт дискусійності, а отже породжує конфліктність [17, с.65], що нерідко провокує певні зовнішні прояви – дії та поведінку. Таким чином, в процесі освоєння світу відбувається мисленева людська діяльність що формує індивідуально-суспільне утворення, яке впливає на перетворення суспільної свідомості та суспільного буття. А отже діяльність виступає основою та предметно-практичним результатом громадської думки.

Даний підхід дозволяє проаналізувати громадську думку, як масовий феномен, дослідити напрями її формування, надати за допомогою неї якісну оцінку проблемам дійсності, які актуальні для соціальної спільності, вирахувати масштабність, спрямованість, інтенсивність, стабільність громадської думки щодо них. Однак не розкриває внутрішні джерела її виникнення, причини розповсюдження чи фактори впливу, як її так і на неї. Тому актуальним є розгляд поняття «громадка думка» у системі психологічного знання.

Психологічні довідникові джерела наголошують на тому, що громадська думка формується на рівні масової свідомості, визначається, як її стан [13, с.106], складова частина суспільної психології [2, 288], чи одне із масовидних явищ психіки [15, с.79]. Крім того, розповсюдженим є твердження авторів психологічних концепцій про моністичну природу громадської думки, яка стає явищем надіндивідуальним, так як, на думку дослідників, у будь-якій спільності так чи інакше втрачається індивідуальна свідомість. Наприклад Г. Лебон пояснює, що існує колективна душа, яка спільна для окремої раси, впливає на формування цінностей, потреб та інтересів індивідів, які стають важливим чинником становлення громадської думки: «В колективній душі – пише Г. Лебон, – індивідуальність зникає; різноманітне втопає в однорідному і беруть верх несвідомі якості» [25, с.135]. Відповідно до цього, колективна душа формує свої ідеї, які досить складно піддаються змінам: «Завдяки спільності ідей люди кожного віку мають запас середніх понять, який робить їх дуже схожими в їх думках та їх справах» [25, с.92]. Про схожість у думках говорить і У. Ліпшман. На його думку, так як світ є дуже великим, людина не може знати про нього все, тому змушена орієнтуватися на прочитане або почуте, згідно з яким у неї формуються відповідні ідеї, стимули та стереотипи. Вони можуть бути емоційно забарвленими, але не відповідати дійсній картині подій, а отже служити псевдосередовищем між людиною та її соціальним оточенням [14]. А це значно спрощує процес формування громадської думки. Про однакові душевні рухи сукупності людей говорив і Г. Тард, який відносив громадську думку до однієї із трьох «фракцій суспільного духу» на ряду із традицією і розумом. Чим сильніше думка тим слабше традиція і тим скрутнішою стає позиція розуму. Причому, думка починає розвиватися останньою по відношенню до двох інших, однак швидше та в збиток останнім [25, с.300-301]. Аналіз психологічного підходу дає підстави визначати громадську думку як психологічний факт в соціальному житті, який є проявом несвідомого, що є по своїй суті ірраціональним утворенням. Витоки ж останнього можна шукати у давнині, коли домінувала буденна свідомість. Саме тоді почався зароджуватися зв'язок громадської думки з глибинними психічними процесами, як пізнавальними так і емоційно-мотиваційними. Згідно з цим, громадська думка виділилася із буденної практики та залишилася як об'єктом, так і суб'єктом пізнання, адже з одного боку вона відображає дійсність, а з іншого, сама є сферою, на яку спрямована пізнавальна діяльність.

На нашу думку, як масовий феномен, громадська думка все ж не втратила взаємозв'язок «людина – суспільство», тому коренем громадської думки постає діалектична єдність індивідуального і суспільного. У більшості досліджень при вивченні феномена громадської думки автори роблять акцент на істотній ознаці мисленевого результату громадської думки та її характерній особливості – формуванні судження. Однак можна сказати, що судженню щодо об'єктів громадської думки передують й почуттєві форми відображення, якими є відчуття, сприйняття та уявлення. У кінці ж кінців шляхом спостереження або за допомогою висновку людина все ж приходять саме до цієї форми абстрактного мислення, «у якій за допомогою зв'язку понять стверджується або заперечується щонебудь про будь-що» [3, с.109].

З рівнем розвитку та змінами умов формування, судження, а отже рівень мислення, а також співвідношення пропорцій теоретичної і буденної свідомості змінювалися, але незмінним залишався зв'язок громадської думки із емоційно-мотиваційними психічними процесами та ціннісними орієнтаціями: «специфіка соціального пізнання характеризується тим, що воно завжди пов'язане з ціннісно-особистісним ставленням суб'єкта до досліджуваної проблеми» [3]. Тому ціннісні орієнтації, як і емоційно-мотиваційна сторона громадської думки відіграє важливу роль як у стимулюванні пізнання соціальної реальності, для більш точного її відображення, так і для створення важливих важелів впливу для формування відповідних вольових спонукань.

Відповідно до цього, спеціалісти стверджують, що громадська думка включає раціональний, емоційний та вольовий компоненти [7], адже залежить від кількості отриманої інформації, рівня освіченості, включає ефект зараження, що відображають настрої та емоції, які формуються до об'єкта громадської думки та проявляються завдяки волі у суспільній діяльності.

Через призму психологічного підходу відкривається взаємозалежний зв'язок «громадська думка – людина», визначається значення психічного світу людини, як головного суб'єкта громадської думки. У психічних процесах важливу роль відіграють соціальні почуття, настрої, переживання, які впливають на систему інтересів, потреб, стереотипів, способу життя людей, а отже визначають єдність спільноти та являються чинником згуртованості суспільства.

Через внутрішню потребу у схваленні, громадська думка базується на несвідомому прагненні людей прийти до загальної згоди. Люди спостерігають за громадською думкою та, за твердженням Є. Ноель-Нойман, орієнтуються на домінуючу, замовчують ту, яка на їх думку складає меншість: «Якщо люди вважають, що відповідають консенсусу громадської думки, вони більш впевнені в собі і беруть участь в розмові, приватній чи публічній, демонструють свої переконання. Якщо ж люди переконані, що їх меншість, вони стають обережними і мовчазними, посилюючи у громадськості враження слабкості свого табору» [16, с.321]. Згідно з цим, виникає «спіраль мовчання», яку дослідниця вважає атрибутом громадської думки. Відповідно до цього, громадська думка може бути, як би мовити, «річчю в собі» до тих пір поки вона є прихованою. Публічна ж громадська думка виступає сукупністю панівних ідей, які транслиуються суспільством та в кінці кінців впливають на формування та перетворення світогляду людей.

Отже, не зважаючи на свою віртуальність, громадська думка транслює моделі прийнятної поведінки та здійснює соціальний контроль, що є важливою особливістю за морально-юридичним підходом. Тут громадська думка розглядається як особливий соціально-правовий інститут, а питання вивчення громадської думки являються «складовою частиною загальної проблеми правосвідомості» [10, с.10]. Стає важливо відповідати або не відповідати вона тим ідеалам, які склалися у суспільстві. А отже проявляється її ще одна її особливість – виняткова мінливість на початковій стадії становлення. Громадська думка постає як стани суджень великої спільноти людей, які послідовно змінюють один одного у конкретній стадії історичного розвитку соціального організму, де формування моральних установок і ідеалів залежить від різних обставин: наприклад, сприйняття соціально-політичної ситуації, рівня освіти, матеріального благополуччя та соціальної активності більшості населення.

Від кількості населення, що володіє власними поглядами, активною життєвою позицією, залежить ефективність громадської думки [11, с.167-171]. Таким чином, громадська думка виступає демократичним засобом вираження відповідної моралі та моральності, не закріпленою в офіційному законодавстві, однак неофіційно впливовою. Громадська думка виробляє моральні санкції, змушує людину виправляти помилки в поведінці і враховувати їх при програмуванні подальшої діяльності, наслідувати груповим нормам, а отже сприяти виробленню стереотипу поведінки, закріплюючи його до ступеня звичного. Так, через інтегруючі фактори, такі як норми, потреби та інтереси, відбувається процес самоорганізації спільноти, який на сьогоднішній день необхідний у сучасному суспільстві [4]. Крім того здійснюється адаптація до певних умов життя, виробляється, крім зовнішнього, ще й внутрішній соціальний контроль на який повсякчас діє совість і воля людини. Ще Аристотель казав, що на відміну від інших живих істот людина здатна сприймати речі: відділяти добро від зла, справедливість від несправедливості. При цьому моральна цінність громадської думки обумовлена «здатністю людини визначати лінію своєї поведінки відповідно до морального обов'язку» [27, с.226].

Таким чином, громадська думка підвищує відповідальність громадян та «встає проти свавілля, зловживань, порушень договорів і проявів варварства» [6, с.11]. Звідси її високий статус і серед юридичних норм. Адже вона «враховується при прийнятті законів законодавчими органами державної влади і органами місцевого самоврядування» [32, с.636], а позитивне сприйняття закону активно сприяє його виконанню, в той час як негативне ставлення може серйозно перешкоджати його реалізації [33, с.234-235]. Таким чином, як інститут громадянського демократичного суспільства, громадська

думка розглядається в якості «соціальної влади», тобто «влади, наділеної волею і здатною підпорядковувати собі поведінку суб'єктів соціальної взаємодії» [24, с.14].

Розглядаючи громадську думку можна згадати відомий вислів «Голос народу – голос Бога», тому ігнорувати його не можливо. Ще з давнини підтримування моральних принципів та функціонування громадської думки ґрунтувалося й на релігійних віруваннях, які спонукали до виваженості в поведінці, прилучення до культури та цінностей за допомогою налагодження союзу людини з Богом. Через релігійні ідеї, погляди, звичаї будувалося особливо емоційне ставлення до світу, яке ґрунтувалося на вірі, яка і досі відіграє важливу роль у формуванні переконаності та наслідування, як важливих характеристик для формування і функціонуванні громадської думки.

Перед тим як реалізуватися у вчинках, громадська думка повинна бути засвоєною особистістю, прийнятися нею як належне та безумовне. Опис цього процесу наводить Г. Лебон, який так пише про створення релігійної суспільної ідеї: «Потрібно щоб вона спочатку була прийнята невеликим числом апостолів, яким сила віри або авторитет їхнього імені дають великий престиж. Вони діють більше навіюванням ніж доказами. Поширення ідеї буде відбуватися через зараження і під дією наслідування. Громадська думка приймає її скоро, як непереборну силу, підкорюючи їй всі розуми, створюючи разом з тим, спеціальну атмосферу, загальну манеру мислення... Величезна кількість людей приймає без критики всі усталені ідеї, які їм доставляє громадська думка» [25, с.99].

Таким чином, людина безумовно вбирає в себе все, що підкріплюється сильними переконаннями її оточення та передає ці ідеї далі через систему налагодженої комунікації, будуючи громадську думку. Вона підтримує непорушність традицій, які на думку науковців, являються усталеною формою громадської думки [12]. Однак громадська думка виступає також як сила, здатна подолати застарілі форми поведінки в сфері суспільних відносин, в тому числі релігійних, якщо останні перестали відповідати новим умовам, чи вступили в протиріччя з інтересами і потребами більшості членів групи. Але цей процес потребує досить великої кількості часу та критики з боку прихильників альтернативної думки.

Як зазначають дослідники: «Сильне переконання непереможне, поки воно не зустрілося з таким же сильним переконанням: воно може боротися проти першого з шансом на перемогу. В релігії як і в політиці успіх належить завжди віруючим, але ніяк - скептикам» [25, с.97]. Так, для того, щоб створювалася громадська думка потрібен переконаний суб'єкт, лідер громадської думки та об'єкт на який він буде впливати, намагаючись схилити думку людей, вдало управляючи нею. Ця взаємодія стає першопрчиною громадської думки, яка складається через багатоманітність людської діяльності та суспільних відносин під впливом яких упорядковується суспільство.

Так, крім сфери моральних, правових, релігійних відносин, громадську думку можна розглядати у сфері політичних відносин, де вона виступає «необхідним елементом функціонування політичної системи» [28, с.164]. Згідно політичного підходу громадська думка є силою, яка веде до влади. Як зазначає В.І. Воловик, «однією із функцій політичних партій є формування суспільної думки, вплив на неї з метою залучення на свій бік якнайбільше прихильників» [3]. З цього видно, що представники влади зацікавлені в контролі над думкою громадян, а відповідно до цього і над їхніми діями.

Однак існує й інша позиція, про те, що громадську думку можна і не враховувати. Наприклад політолог Оксана Дмитренко у своїй статті зазначає, що політичний діяч О. Гамільтон писав: «Народ, народ! – це лише тільки величезний звір», а К. Кульчор зазначав: «Якщо політична діяльність, пов'язана з виробленням цілей розвитку суспільства, не може тільки ґрунтуватися на наукових знаннях і повинна реалізовуватися з урахуванням стану громадської думки, то з цього зовсім не випливає, що рішення приймається просто у відповідності з існуючою громадською думкою, на основі побажань широкої громадськості» [8, с.106]. Відповідно до такої позиції, суб'єктом громадської думки стають не всі громадяни, не більшість, а лише спеціалізовані групи, панівні класи. Ю. Габермас писав, що «воля партій тотожна волі активного громадянства, отже, партія більшості щоразу виступає представником громадської думки... кулуарна чи кабінетна думка має бути спершу опрацьована в партіях, а відтак здобуває своє існування як «громадська» [5, с.294].

Протилежна цій точка зору виходить із того, що об'єктом громадської думки можуть бути лише ті явища дійсності, які доступні знанню та розумінню громадськості, з яких вона поінформована. Громадська думка впливає на органи управління і поряд із іншими соціально-політичними інститутами, бере участь у політичному процесі [19, с.11]. Відповідно до цього при освіченості мас з певного політичного питання громадськість може виступати як повноцінний партнер управлінських органів. Науковці вважають, що невикористання владою громадської думки може привести до позбавлення престижу органів політичного управління, відчуження народу від державних справ, що в свою чергу призведе до породження соціальної напруги, розгортання політичних конфліктів та

загострення ситуації [8, с.107-108]. Таким чином у впливі на формування громадської думки зацікавлені як громадськість, так і представники владних органів.

Важливий висновок робить Г. Почепцов, який говорить, що в системі «влада – народ» громадська думка виступає як проміжний механізм між ними [20, с.8]. Така діалектична взаємодія влади і громадськості визначає розвиток громадської думки, і в цій ситуації важливим компонентом виступає забезпечення комунікаційного зв'язку, який частіше за все здійснюється через засоби масової інформації, «як засоби духовного спілкування великих мас людей, духовно-політичного спілкування держави і суспільства» [3]. В залежності від цього підходу ефективність громадської думки буде залежати від взаємовідносин «примус-свобода» та відповідно до цього, забезпечуватися соціальна самоорганізація, з принципово новими вимогами як до громадянина, так і до владних органів.

Як бачимо, поняття громадської думки включає більшість систем соціального знання, воно входить у всі сфери свідомості, включає моральну, релігійну, політичну, правову та інші форми, ґрунтуючись на раціональній, емоційній та вольовій складовій. Та головним методологічним інструментом досліджень поняття громадської думки є соціальна філософія, що розглядає це поняття через призму універсальності, виділяючи внутрішні, глибинні, стійкі зв'язки, завдяки яким існує цей складний феномен. Соціально-філософське осмислення поняття «громадська думка» передбачає синтез і теоретичне обґрунтування ідей та поглядів щодо громадської думки та спрямоване на їх узагальнення.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи зазначене, для розгляду поняття «громадська думка» виділено і проаналізовано ряд підходів, які спираються на дослідження науковців в галузі соціології, соціальної статистики і психології, політології, права тощо. Дослідники юридично-правового напрямку розглядали поняття «громадська думка» як спосіб трансляції моральних норм, соціологічного – визначали, як спосіб вираження відношення соціальних спільнот до явищ суспільного життя, політичного – як регулятор державно-владних відносин. Крім того, громадська думка набуває свого змісту в якості психологічного явища та феномену комунікації.

Соціально-філософський аналіз поняття «громадська думка» дає підстави розглядати цей феномен як організована сукупність станів взаємодії елементів соціальної спільності, обумовлену їх домінуючими інтересами та потребами, що формує систему вільних оціночних суджень, які змінюються в процесі пізнання об'єктів природної і соціальної реальності під впливом соціально-політичних факторів на певній стадії історичного розвитку, передаються та успадковуються, перетворюючись в усталені норми, традиції, стереотипи під впливом яких змінюється суспільство, як соціальний організм.

Не претендуючи на непогрішність, запропонована дефініція в той же час вказує на: по-перше, важливі складові громадської думки, а саме залучені в процес обговорення об'єкти природної і соціальної реальності, а також спільності людей, які мають інтерес до цих об'єктів; по-друге, визначає громадську думку, як об'єкт і суб'єкт пізнання; по-третє, визначає сутнісну основу громадської думки, в якості якої виступає організована людська взаємодія; по-четверте, звертає увагу на те, що ця взаємодія будує комунікативний простір, де створюється система оціночних суджень, таких необхідних для формування громадської думки; по-п'яте, вказує на мінливість громадської думки, визначаючи її, як сукупність станів, які змінюють один одного на певній стадії історичного розвитку; по-шосте, фіксує такі її особливості, як ефект зараження та наслідування; та на останок по-сьоме, повідомляє, що зміни у громадській думці впливають на саме суспільство.

Враховуючи все вищевказане, перспективи подальшого дослідження полягають у виявленні та глибшому розкритті сутності феномена громадської думки.

Список посилань

1. Американская социологическая мысль: тексты / Под ред. В.И. Добренькова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 496 с.
2. Большая психологическая энциклопедия / авт кол. А.Б. Альмуханова и др. – М. : Эксмо, 2007. – 544 с.
3. Воловик В.І. Вступ до філософії: навч. Посіб. / В.І. Воловик. – Запоріжжя, 2000. – 217 с.
4. Воробьев Ю.Л. Коммуникативный 153roble общества и власти : 153roblem153ia / Ю.Л. Воробьев. – Иркутск : Изд-во ИГУ, 2007. – 456 с.
5. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості / Ю. Габермас. – Львів: Літопис, 2000. – 318 с.
6. Гольцендорф Ф. Общественное мнение / Ф. Гольцендорф; пер. с нем. Яз. Н.О. Бер. – СПб. : Центральная типо-литография М. Я. Минкова, 1985. – 131 с.

7. Городяненко В.Г. Соціологія : підруч. Для студ. ВНЗ. / В.Г. Городяненко. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. – 560 с.
8. Дмитренко О. Громадська думка : історія і сучасність / О. Дмитренко // Політичний менеджмент. – 2004. – № 2 (5). – С. 101-108.
9. Етимологічний словник української мови : [в 7 т.]. Ред. Кол.: О.С. Мельничук, І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 2. – 573 с.
10. Ефремова Г.Х. Изучение правосознания и общественного мнения о преступности и деятельности правоохранительных органов : пособ. по методологии и методики исслед. / Г. Х. Ефремова, А.Р. Ратинов. – М., 1989. – 368 с.
11. Касьянов В.В. Социология права : учеб. Пособ. / В.В. Касьянов, В.Н. Нечипуренко. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 480 с.
12. Коробейников В. Пирамида общественного мнения / В. Коробейников. – М. : Молодая гвардия, 1981. – 221 с.
13. Ладченко Н.А. Учебный словарь по психологии / Н. А. Ладченко. – Р н/Д : Феникс, 2012. – 224 с.
14. Липпман У. Общественное мнение : монография / У. Липпман; пер. с англ. Т.В. Барчунова. – М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
15. Немнов Р.С. Психология : словарь – справочник : [в 2 ч.]. Ред. Р.С. Немнов. – М : ВЛАДОС Пресс, 2003. – Ч. 2. – 352 с.
16. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания / Э. Ноэль-Нойман; пер с нем. яз. Л.Н. Рыбакова. – М. : Прогресс – Академия, 1996. – 352 с.
17. Оссовський В.Л. Соціологія громадської думки : навч. Посіб. / В.Л. Оссовський. – К. : ПЦ «Фоліант», 2005. – 186 с.
18. Петрушенко В.Л. Філософський словник : терміни, персоналії, сентенції : для студ-в НДЗ / В.Л. Петрушенко. – Львів : Магнолія, 2006. – 352 с.
19. Полторац В.А. Социология общественного мнения : учеб. пособ. / – Киев – Днепропетровск : Изд-во «Арт-Пресс», 2000. – 264 с.
20. Почепцов Г.Г. Паблік Рилейшнз: навч. Посіб. / Г.Г. Почепцов. – 3-тє видання, 154robl. І доп. – К.: Т-во «Знання», 2006. – 327 с.
21. Психология : словарь / под общ. Ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – изд. 2-е исправ. И доп. – М.: Политиздат, 1990. – 496 с.
22. Психологія терміни, поняття, визначення : словник – довідник / за заг. Ред. Г.В. Ложкіна. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – 188 с.
23. Руженко Л.М. Сутність та підстави класифікації громадської думки / Л. М. Руженко // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 50. – С. 292-299.
24. Сафаров Р.А. Политический статус общественного мнения / Р.А. Сафаров // Социологические исследования. – 1979. – № 4. – С. 11-17.
25. Социальная психология : сборник Г. Лебон «Психология толп». Г. Тард «Мнение и толпа» / за общ. Ред. К.ф.н. И.В. Задорожнюка. – М. : Институт психологии РАН, Изд. «КСП+», 1998. – 416 с.
26. Свенцицкий А.Л. Краткий психологический словарь / А.Л. Свенцицкий. – М. : Проспект, 2009. – 512 с.
27. Словарь по этике : текст / под ред. А. А. Гусейнова, И. С. Кона. – 6-е изд. – М. : Политиздат, 1989. – 448 с.
28. Торяник В.М. Громадська думка і політична ментальність як компоненти політичної культури суспільства / В.М. Торяник // Право і суспільство . – 2013. – № 5. – С. 161-165.
29. Уледов А.К. Общественное мнение советского общества : монография / А.К. Уледов. – М. : Изд-во соц.-эконом. лит-ры, 1963. – 391 с.
30. Філософія : підручник для студ. ВНЗ / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л.А. Чекаль. – К. : Академвидав, 2005. – 592 с.
31. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / голов. ред. В.І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.
32. Юридична енциклопедія : [в 6 т.]. Ред кол.: Ю.С. Щечшученко, Ф.Г. Бурчак, М.П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. – Т. 1. – 672 с.
33. Явич Л.С. Социализм : право и общественный прогресс / Л.С. Явич. – М. : Юрид. Лит., 1990. – 271 с.
34. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования : унивес.учебн. / В.А. Ядов. – М. : Добросвет, 1998. – 456 с.

References

1. Dobren'kova V.Y. (1994). *Amerykanskaia sotsyolohycheskaia mysl* [American Sociological thought]. – Moscow : MSU [in Russian].
2. Almukhanova A.B. (Ed). (2007). *Bolshaya psihologicheskaya entsiklopediya* [Most psychological encyclopedia]. – Moscow : Eksmo [in Russian].
3. Volovik V.I. (2000). *Vstup do fillosofiyi* [Introduction to Philosophy]. – Zaporizhzhya [in Ukrainian].
4. Vorobev Yu.L. (2007). *Komunikativniy dialog obschestva i vlasti* [Communicative dialogue society and government]. – Irkutsk : IGU, [in Russian].
5. Habermas J. (2000). *Strukturni peretvorennia v sferi vidkrytosti* [Structural changes in sociability]. – Lviv: Litopys [in Ukrainian].
6. Holtzendorff F. (1985). *Obshchestvennoe mnenie* [The Public Opinion]. (N. Ber, Trans). – Saint Petersburg: Tsentralnaia Tipolihografiia M.Ya. Minkova [in Russian].
7. Gorodyanenko V.G. (2002). *Sotsiologiya* [Sociology]. – Kiyiv: Akademiya [in Ukrainian].
8. Dmitrenko O. (2004). *Gromadska dumka : istoriya i suchasnist* [Public Opinion: past and present]. *Politichniy menedzhment – Political management*, 2(5), 101-108 [in Ukrainian].
9. Melnichuk O.S., Bilodid I.K., Kolomiets V.T., & Tkachenko O.B. (Ed). (1985). *Etimologichniy slovník ukrayinskoyi movi* [Dictionary of Ukrainian language]. (Vols. 1-7). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Efremova G.H., & Ratinov A.R. (1989). *Izuchenie pravosoznaniya i obschestvennogo mneniya o prestupnosti i deyatelnosti pravoohranitelyih organov* [The study of justice and public opinion on crime and law enforcement]. – Moscow [in Russian].
11. Kasyanov V.V., & Nechipurenko V.N. (2001). *Sotsiologiya prava* [Sociology of law]. – Rostov n/D : Feniks [in Russian].
12. Korobeynikov V. (1981). *Piramida obschestvennogo mneniya* [Pyramid of public opinion]. – Moscow: Molodaya gvardiya [in Russian].
13. Ladchenko N.A. (2012). *Uchebniy slovar po psihologii* [Training Dictionary of Psychology]. – R-n/D: Feniks [in Russian].
14. Lippman W. (2004). *Obshchestvennoe mnenie* [The Public Opinion]. – Moscow: Institut Fonda «Obshchestvennoe mnenie» [in Russian].
15. Nemnov R.S. (2003). *Psihologiya* [Psychology]. – Moscow: VLADOS Press [in Russian].
16. Noel-Noiman E. (1996). *Obschestvennoe mnenie. Otkrytie spirali molchaniya* [Public opinion. The opening of the spiral of silence]. – Moscow: Progress – Akademiya [in Russian].
17. Ossovskiy V.L. (2005). *Sotsiologiya gromadskoyi dumki* [Sociology of public opinion]. – Kyiv: Foliant [in Ukrainian].
18. Petrushenko V.L. (2006). *Filosofskiy slovník : termini, personaliyi, sententsiyi* [Philosophical Dictionary: timing, personalities, maxims]. – Lviv: Magnoliya [in Ukrainian].
19. Poltorak V.A. (2000). *Sotsiologiya obschestvennogo mneniya* [Sociology of public opinion]. – Kiev – Dnepropetrovsk: Art-Press [in Russian].
20. Pocheptsov G.G. (2006). *Pablik Rileyshnz* [Public relations]. – Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
21. Petrovskogo A.V. & Yaroshevskogo M.G. (Eds). (1990). *Psihologiya* [Psychology]. – Moscow: Politizdat [in Russian].
22. Lozhkin G.V. (Eds). (2011). *Psihologiya: termini, ponyattya, viznachennya* [Psihologiya termini, ponyattya, viznachennya]. – Lutsk: VNU im. Lesi Ukrayinki [in Ukrainian].
23. Ruzhenko L.M. (2013). *Sutnist ta pidstavi klasifikatsiyi gromadskoyi dumki* [The essence and basis of classification of public opinion]. *Aktualni 155roblem politiki – Recent policy issues*, 50, 292-299 [in Ukrainian].
24. Safarov R.A. (1979). *Politicheskiy status obschestvennogo mneniya* [The political status of public opinion]. *Sotsiologicheskie issledovaniya – Sociological studies*, 4, 11-17 [in Russian].
25. Zadorozhnyuk I.V. (1998). *Sotsialnaya psihologiya : sbornik G. Lebon «Psihologiya tolp»*. G. Tard «Mnenie I tolpa» [Social psihologiya: collection G. Lebon «The psychology of crowds» G. Tard «Opinion and the crowd»]. – Moscow: Institut psihologii RAN, Izdatelstvo «KSP+» [in Russian].
26. Svetsitskiy A.L. (2009). *Kratkiy psihologicheskiy slovar* [Short psychological dictionary]. – Moscow: Prospekt [in Russian].
27. Guseynov A.A., & Kon I.S. (Eds). (1989). *Slovar po etike* [Dictionary of Ethics]. – Moscow: Politizdat [in Russian].

28. Toryanik V.M. (2013). Gromadska dumka I politichna mentalnist yak komponenti politichnoyi kulturi suspilstva [Public opinion and political mentality as components of political culture]. Pravo I suspilstvo – Law and Society, 5, 161-165 [in Ukrainian].
29. Uledov A.K. (1963). Obschestvennoe mnenie sovetского obschestva [Public opinion of Soviet society]. – Moscow: izdatelstvo sotsialno-ekonomicheskoy literatury [in Russian].
30. Prichepiy E.M., Cherniy A.M., & Chekal L.A. (2005). Filosofiya [Philosophy]. – Kyiv: Akademvidav [in Ukrainian].
31. Shinkaruk V.I. (Eds). (2002). Filosofskiy entsiklopedichniy slovník [Encyclopedic Dictionary of Philosophy]. – Kyiv: Abris [in Ukrainian].
32. Yu.S. Shechshuchenko, F.G. Burchak, & M.P. Zyablyuk (Eds). (1998). Yuridichna entsiklopediya [Legal encyclopedia]. (Vols. 1-6). Kyiv: Ukrainska entsiklopediya im. M.P. Bazhana [in Ukrainian].
33. Yavich L.S. (1990). Sotsializm : pravo I obschestvenniy progress [Socialism: the right and social progress]. – Moscow: Yurid. Lit [in Russian].
34. Yadov V.A. (1998). Strategiya sotsiologicheskogo issledovaniya [The strategy of sociological research]. – Moscow: Dobrosvet [in Russian].

СТАРИКОВСКАЯ Е.А.

аспирант кафедры социальной философии и управления
Запорожского национального университета
(г. Запорожье, Украина)
elenast396@gmail.com

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ»

Аннотация

Статья раскрывает возможность исследования характеристик полисемантического понятия «общественное мнение», систематизируя многообразие исследовательских подходов. Понятие общественного мнения включает большинство систем социального знания, входит во все сферы сознания, основываясь на рациональной, эмоциональной и волевой составляющей. Социально-философский анализ выявляет интегративный характер общественного мнения как междисциплинарного понятия и открывает перспективы в изучении феномена общественного мнения, а именно позволяет сделать попытку исследования его содержания и сущности.

Ключевые слова: общественное мнение, суждения, сознание, взаимодействие, система.

STARYKOVSKA O.

Postgraduate student,
Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
elenast396@gmail.com

SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF «PUBLIC OPINION»

Summary

The article opens the possibility of research of essential characteristics of polysemantic notion of "public opinion" through analysis of approaches that are based on scientific research in the field of sociology, social statistics, psychology, political science, law and so on.

Analysis of reference literature and keyword research of the concept "public opinion" gave reason to believe that the idea which is born in the human mind is not identical to knowledge. It allows each person to realize own and others' behavior, but also, importantly - consciously evaluate phenomena, processes, events and facts of reality. Idea is born into human's own "I", but has to go beyond those limits. Everyone has certain interest, so person must satisfy both biological and social demands to be included in the social reality, assimilate and accept the values thus multiplying their own experience. During the process of interaction, people form certain relationships. It allows us to consider public opinion in the system of social relations.

Dialectical combination of relationships and social life in the study of mass consciousness the notion of "public opinion" justifies its diffuse character and generates a diversity of methodological positions its analysis

by paying attention to certain aspects of the phenomenon, therefore to certain leading position in the fields of social knowledge of the discipline.

Researchers of legally legal direction considered the concept of "public opinion" as a way to broadcast moral standards. From the point of sociology -they defined how the way of expressing social communities relates to the phenomena of social life, from the point of politics – how it regulates state-government relations. Besides, public opinion acquires its content as a psychological phenomenon, and the phenomenon of communication.

Social and philosophical analysis of the concept "public opinion" reveals integrative, diffuse nature of public opinion as an interdisciplinary concept and gives grounds to identify a number of features of the phenomenon, namely: 1) public opinion consists of the discussion of the nature and social reality, and community people who have interest in these objects; 2) public opinion is the subject and the subject of knowledge 3) self-organizing interaction is a basis of public opinion; 3) This interaction builds a communicative space where a system of value judgments is created; 4) public opinion is a set of conditions that follow to each other at a certain stage of historical development; 5) opinions are changed in the process of cognition the objects of nature and social reality under the influence of socio-political factors; 6) public opinion has the effect of infection and imitation; 7) public opinion is converted into established norms, traditions, stereotypes. Society as a social organism is changed under the influence of these factors.

Thus, public opinion can be seen as self-organized set of states of interaction elements of social community, which is due by their dominant interests and needs, which forms a free system of value judgments that are changed in the process of cognition nature and social reality under the influence of socio-political factors on definite stage of historical development, and they are transmitted and inherited, then are converted to established norms, traditions, stereotypes under the influence of changing society as a social organism.

Analysis of the concept "public opinion" opens perspectives in the study of its phenomena, and it allows us to try studying its content and nature.

Key words: public opinion, judgment, conscious, interaction, system.

УДК 141.4:291.1

ХАХАЛІН О.О.

асистент кафедри філософської антропології
Національного педагогічного Університету імені М.П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)
aakhakhalin@mail.ru

СПОВІДАЛЬНИЙ ДИСКУРС ПАЛОМНИКА

Анотація

У статті надається культурна та історична реконструкція сповідального дискурсу паломника в культурі Нового часу як широкої інтерпретативної метафори набуття віри та святості. Вивчається сповідницький дискурс паломника як текстова реальність, що спонукає до сугестії, впливу та розповсюдження релігійного досвіду.

Ключові слова: культура, святість, паломництво, сповідь, дискурс, досвід.

Вступ. Паломництво як текст, що знаходить свою об'єктивну вербальну реальність, – досить розгалужена сфера літератури. Вже давні щоденники паломників, їх ходіння, які починаються в перші роки християнства і, закінчуючи нашими днями, набувають вигляду певного дискурсу. Характерною ознакою цього дискурсу є нібито безпосереднє знаходження в реальності спілкування з Абсолютом. Таке враження, що людина знаходиться буквально на дорозі, або буквально в стані екстатичного піднесеного злету. Сповідальник – одна із відомих і важливих характеристик цього дискурсу. Він в певній мірі монологічний. Він більше є розсіювання, ніж діалог. Або діалог, який викликає на себе комуніканта, який є абсолютним, тобто є ідеальним слухачем.

Фактично дискурс паломника – це монолог або діалог двох Абсолютів. Ця парадоксальність і разом дивна стратегія відома з давніх часів, ми маємо величезний досвід самозанурення в стан викликання на себе ідеального слухача, або Абсолюту, який є співчутливим, милостивим і здатним вирішити проблеми паломника.

Аналіз публікацій та досліджень. Проблема філософсько-культурологічних визначень з формування дискурсу паломника досліджувалася у роботах С. Житеньова, І. Кучмаєвої, В. Расторгуєва [3; 5; 6] та ін., адже мало визначені знаки сповідницького дискурсу паломника.

Мега статті – визначити культурологічні виміри проблеми формування сповідницького дискурсу паломника в сучасній культурі.

Основна частина. Паломник – фігура символічна. В більшій мірі в історії культури він виступає як суб'єкт дискурсу, який спонукає до експресії, унікального бачення і водночас вживання в той стан, у якому знаходиться комунікатор. У цій статті ми звертаємося до декількох текстів різних століть, різних часів, різних культур і спробуємо знайти типологічні ознаки, які характерні для дискурсу паломника.

Відомий текст Джона Беньяна «Подорожування пілігрима» – це своєрідний алегоричний зашифрований текст, де пілігрим – це християнин з великої літери, який фактично є головним пробним епіцентром дискурсу, цей християнин повторює земний шлях Христа. Його рух на гору Синай у певній мірі є злет в небо. Вже цей текст, який є характерною ознакою емблематизму, геральдизму і символізму XVII століття, став певним маркером тієї літератури, яка піднімає паломника над буденністю мандрів, показує, що паломник з великої літери – це або християнин, або інший представник будь-якої релігії, який уособлює своїм шляхом певний парадигмічний шлях, який належить пророку, Абсолюту, Богу.

Після Беньяміна багато було наслідувань, які навіть у російській культурі визначилися як своєрідні алюзії і запозичення цитат, як певна паралельна реальність. Так, Пушкін з його буквально паралельними запозиченнями у творах «Мандрівник» («Странник» російською мовою) та ін., Лесков, Гоголь, Лев Толстой, навіть Достоевський – всі вони є пілігримами з великої літери, всі здійснюють Подорож, яка є аналогом подорожі Христової, всі викликають у своєму дискурсі ідеального слухача, тобто звертаються до Абсолюту.

Алегоричний роман Беньяна «Шлях паломника», 1687 рік, у метафоричній формі описує шлях перетворення людської душі, що звернулась до Бога. Він стає надзвичайно популярним в Європі, перекладається різними мовами і впливає на діячів різних епох. Шлях паломника – це шлях, який відчули всі люди, не байдужі до християнства, і всі вони відчували себе пілігримами, мандрівниками у великому світі. Це своєрідна релігійна дидактична проза, яка екзистенційно та емблематично виписує певні настанови, цінності, стани людини. Образ християнина, від імені якого відбувається оповідь, виступає консолідованим синтетичним образом і акумулює в собі досвід християнського універсуму.

Доля цього твору в Росії стала парадигмічною. У XVII столітті робота входить у простір російського читача, О. Пушкін з його «Странником» фактично знаходить роман Беньяна у часи тієї глибокої духовної кризи, яка виникла в 1830 році в душі поета. Можна стверджувати, що такі роботи, як «Пророк» і «Странник» у певній мірі, були нав'язані алегоріями Беньяна.

Робота М.Лескова «Саборяни» – своєрідний архетиповий космічний вимір світу мандрів душі, шляху людини в просторі його долі, які визначаються як подорож. Ця подорож і образ дороги в Росії гостро актуалізується у Миколи Гоголя і Лева Толстого. Цікаво, що Гоголь, який у принципі жив у дорозі і не міг існувати без подорожі, отримав велике розчарування після паломництва на Святу землю. Це був настільки несподіваний поворот долі, що він декілька років майже не міг визначити свого відношення до тієї кризи, яку він пережив після подорожування. Цьому є багато свідків, і сам по собі образ Святої землі, який викликав лише розчарування, став своєрідною нормою самооцінки, саморефлексії пілігрима, паломника, який вступає в простір святині [4].

Важливо зазначити, що звернення до „Шляху паломника” Беньяна склалося в певному контексті сентименталізму, предромантизму, романтизму, навіть реалізму, а також у контексті російсько-англійського міжкультурного діалогу. Так, англійські клуби, вчинок П. Чаадаєва і захоплення англійською культурою для Росії тих часів було надзвичайно важливим. Навіть такі роботи, як «Баришня-селянка», виводять на арену двох поміщиків: один проанглійський, а один профранцузький. Цікаво, що сама по собі настанова звернення до справжнього шляху, який виборюється в паралельній культурі, зокрема в англійській, була результатом того метакультурного і водночас універсального дискурсу, який актуалізував саме сповідальний дискурс.

Оповідання в романі Джона Беньяна відбувається від першої особи і починається так: «Мандруючи дикою пустелею цього світу, я випадково зайшов в одне місце, де знаходився вартеп. Вертеп? Там я приліг відпочити і раптом заснув. І от сниться мені сон...

Бачу я людину, одягнену в брудний одяг, що стоїть нерушимо на дорозі спиною до свого житла. В руках її – книга, а на спині – важка поклажа. Бачу, як вона відкриває книгу і починає читати, але чомусь раптом заплакала і затрусилася. Потім, ніби не в силах зупинити сумного почуття, вона у відчай вигукнула: «Що мені робити?»».

З важким серцем повернувся він додому, і, наскільки міг, тримав себе в руках, щоб дружина і діти не помітили його скорботи. Однак, недовго йому вдалося приховувати перед ними свій душевний стан, оскільки його страждання постійно підсилювались. Зрештою, він звернувся до дружини і дітей: «Моя улюблена дружина! Мої дорогі діти! Я страшенно впав у сум! Я загинув, бо я все своє життя грішив» [2, с. 1].

Однією із найбільш вражаючих глав є глава шоста – «Хрест»: «... І от бачу я, що він знов крокує дорогою. По обидва боки її тяглись високі стіни з дуже обнадійливою назвою – Спасіння. Християнин поспішав, але важка ноша на спині заважала йому йти і втомлювала. Йшов він, не зупиняючись, поки не дійшов до гори, на котрій стояв Хрест. Трохи нижче була могила. Лише християнин дійшов до Хреста, ноша його начебто відпала від спини і покотилася до розритої могили і впала в неї. Більше він її не бачив.

Християнин зрадів, з радістю в серці вигукнув:

«Його страждання дарували мені спокій, а смерть Його подарувала мені життя!» [2, с. 19].

Отже, ми бачимо, що перед нами емблематична, героїчна, піднесена реальність, яку можна визначити як предромантичний образ, яка впливала на дуже багатьох художників, композиторів і ставала парадигмічною для осяння шляху людини як шляху буття, життя християнина. Це образ добронравної доброчесної??? поведінки.

Одним із тих, хто наслідував цей досвід, був Дж. Байрон, який пише роман «Паломництво Чайльд-Гарольда». Буквально після виходу цієї роботи автор стає відомим, більш того, знаменитим. Розроблено той же самий мотив піднесеного пошуку шляху, а перший літературний герой вже є байронічний герой – особливий ліричний герой з високим рівнем інтелекту, романтичний і водночас здатний на пожертвування.

Поштовх був настільки міцним, що у ХІХ столітті виникає навіть пересувний гурт художників-передвижників. Ці мандрівники часто описуються лише як ті, хто порвали з академічною традицією і стали оспівувати побут. Це не зовсім так. Це давня традиція, яка наслідувала романтичну традицію, і вони майже всі вивчені у класичній школі. Так, і на основі романтизму К. Брюлова, С. Щедрина, О. Кіпренського сформувався інший дискурс – сповідальний дискурс, який досягає свого найвеличнішого злету у І. Крамського в його роботі «Христос у пустелі». Безкінечна місячна рівнина, каміння, холодний ландшафт і рефлексуюча людина, погляд якої далекий від цього світу.

М. Ге дає іншого Христа – Христа страждань, Христа, який стоїть перед Понтієм Пілатом, що у світлоносному струмені запитує: «Що є істина?». Христа на хресті, який страшенно страждає. Проте Христос у Крамського вже не від світу сього – навколо лише камінь холодний, далекий. Ми бачимо майже неземний, місячний ландшафт. Мандри, паломництва, шляхи в російському живописі надзвичайно драматично відзначаються у Ге, просяяне ремінісценціями Палестини у Поленова і досягають свою апогею в стилі модерн у Врубеля і Нестерова. Близький до них і П. Корін.

Отже, парадигма задана, сповідальний дискурс передвижників, фактично пілігримів, мандрівників духу спонукав до звернення до ідеального глядача, до ідеального героя, який очікував цього сповідального дискурсу. І тому роботи Куїнджі буквально перевернули світ. Там не було людей, але живе пейзаж. Робота Левітана, Саврасова теж говорять, що пейзаж, ландшафт починає жити як людина і дорога Володимирка – той великий шлях, яким мандрують люди, і цей шлях веде до гори Сінай, до якої йде герой англійського роману, до якого, в свою чергу??, йдуть всі люди шляхом Ісуса Христа.

Слід зазначити, що покаяння і сповідь поєднуються. Але якщо в апостольські часи покаяння мало публічний характер, то пізніше воно стає приватною справою. Сповідник, священник приймає сповідь, але сповідь знов стає публічною в художньому вербальному дискурсі паломників, які друкують тексти своїх подорожей, своїх почуттів, своїх відношень до Абсолюту, до духу.

Важливо також зазначити, що культура, а особливо християнська культура, – це не лише продукування, не лише шлях. Це і є спокій, тиша, містико-аскетична практика, зокрема ісихазм, що веде до молитовного, синергійного спілкування з Абсолютом. Це зустріч місць, зустріч двох Абсолютів: один, що має очі і молиться, а один, який існує в цьому місці на правах предметних і речовинних артефактів, копій слідів його земного шляху.

Отже, всі загальні космоантропні характеристики свідчать про те, що існує певна аналогія християнській Трійці – подієва, процесуально-ритуальна, яку можна визначити як проходження через браму, через певні ворота, які маркують межу двох світів. Фактично, тут є три диспозиції, або три стани, які очікують людину на шляху паломника – це звертання, метаноя, і покаяння.

Звертання полягає у тому, що людина перед брамою отримує вістку – голос Абсолюту і настанову, і вона відвертається від того, що було, від минулого дому, як християнин, якого вважають

божевільним, і вона спрямована вже до покаяння і орієнтована на шлях. Сама ідея звертання походить від античності і позначає повернення, але це була завершена часова структура, яка орієнтувалась на вічність. Шлях як образ часу-стріли утворює іншу християнську ментальність, іншу християнську практику, яка пов'язана з тим, що практика турботи про себе, що була відома в античності, стає практикою турботи про всіх. Енергія божественна починає циркулювати в іншому універсумі. Вона зветься синергією. Тобто відгук, який отримав той, хто починає рухатися шляхом християнської дороги, існує як своєрідна мандрівна одиниця, як універсум, як той, хто є актором, здійснює акт віри, починає створювати свій окремий вчинок, свій окремий текст, який визначається як сповідь. Сповідь закінчується каєнням, закінчується осянням і тим обміном натур, який визначається як синергія.

Отже, першим письменником, який підняв образ сповіді, вважають Августина. Саме його „сповідь” поєднує в собі образи шляху, образи життя, смерті, часу і образи людини, яка починає справді вірити. В першій главі „Сповіді” Августин дає ландшафтний, топологічний образ універсуму, який поєднує з Абсолютом. Він пише: „Чи вміщують Тебе небо і земля, якщо Ти наповнюєш їх? І чи Ти наповнюєш їх і є ще щось у Тобі, що залишається, або воно не вміщає тебе? І куди виливається цей надлишок Твій, коли небо і земля цілком наповнені? Але ж Тобі не потрібно вмістилища. Тобі, Який вміщуєш все, бо те, що Ти наповнюєш, Ти наповнюєш, вміщаючи? Чи не посудини, Тобою повні, сповнюють Тебе міцністю: тож нехай вони навіть і розбіються, Ти не виллєшся. А коли ж Ти виливаєшся в нас, то не Ти розливаєшся, але ми через це стаємо знову відновлені Тобою. Не Ти зникаєш, але ми стаємо зібрані Тобою. І все, що Ти наповнюєш, цілком Собою Ти наповнюєш усе. Але все не в стані вмістити тебе, воно вміщає лише частину Тебе – і відразу воно вміщає ту ж саму частину? І окремі єства – окремі частини: більша більшу, менша меншу? Однак, одна частина в Тобі більша, а інша менша. Або ж повсюду Ти цілий і ніщо не може тебе вмістити цілком” [1, с. 6].

Отже, ці розміркування свідчать про універсальність двох просторових констант: простір Абсолюту і простір тварний, священний і профанний. Профанний простір не може вмістити священного, але священний маркується всередині профанного. Ця складність урозуміння великого і малого, малого і великого створює той парадокс, який потребує злету духу вгору.

Є два вектори злету: екстенсивний – пересування по землі, шлях, дорога, тотальний християнський шлях і багато маленьких шляхів, які створюють одну загальну дорогу; і є інший шлях – шлях в небо, інтенсивний шлях, що утворює пересування по вертикалі центра Всесвіту по Земній кулі. І в цьому центрі знаходиться Хрест, могила. І всі ноші падають в цю могилу, і людина скидає з своїх плечей вагу Землі, їй стає легко, вона набуває неземної сили. Ми бачимо, наскільки поетично, наскільки героїчно і водночас алегорично відбувається ця метаноія, тобто цей синкретичний обмін натурами.

П. Тейяр де Шарден в останньому розділі своєї книги, який він називає «Фінал», пише: «Можна, передусім, серйозно запитати себе: чи зуміє колись життя при зростанні напруги духу на поверхні земної кулі перемогти стіни своєї земної в'язниці, або, знаходячи спосіб захопити іншими іншими ненаселені небесні тіла, або – ще більш надзвичайна подія – встановити крізь простір психічний зв'язок з іншими джерелами свідомості. Зустріч двох збагачених ноосфер. Це пророкування на перший погляд здається божевільним, але воно, зрештою, лише розповсюджується на психіку, масштаб величин, правомірність котрих для матерії ніхто більше не буде піддавати сумніву. Свідомість, що створює себе кінечним шляхом, як синтез планетарних одиниць. А чому б і ні? В такому універсумі, де астральна одиниця – галактика» [7, с. 224].

Втім, це вже інший шлях. Цей шлях можна назвати діалогом ноосфер, шлях, який можна формулювати не як діалог культури, а як ноосферний діалог, що в певній мірі лише відбиває шлях Христа, шлях християнської релігії. Отже, всі паломники як ноосферний простір мріють знайти Абсолют, який почує тебе, відгукнеться на твоє страждання та прохання, і це спонукає до шляху.

Як відомо, Гоголь спалив другий том «Мертвих душ». Він був християнський. І Чичиков, і Плюшкін отримують моральне відродження, і їх чекає монастир. Звичайно, що стати ченцями ці авантюристи не змогли, і „Мертві душі” були знищені. Це є «невдалий проект» перетворення мертвих душ, їх перевтілення в духів не вдалося, як, до речі, це не вдалося у художників-передвижників. Хоча є великі злети, прекрасні образи дороги, прекрасні образи пілігримів, подорожніх, мандруючих цими дорогами.

Коли помер Саврасов, на його могилі виступав Левітан, його промова була швидко і дуже якісно роздрукована, бо вона всім доходила до душі. Він писав буквально такі рядки: якщо раніше пейзаж був гарною світлоносною картиною, холодною, скульптурною, як космос у греків, то природа у Саврасова починає страждати, плакати, починає жити як звичайна людина. Всі почуття цієї людини були віддані природі. Левітан не знав, що через три роки він теж покине цей світ, але він написав „Володимирку”,

написав „Над вічним покоем”, він теж примусив говорити природу людським голосом. Дорога живе, дорога несе, як Русь-Трійка, несе дорогу. Не Трійка несеться по дорозі, а Русь-Трійки несе дорогу. Ця інверсія Абсолюту і того звичайного, буденного пілігриму, що тут мандрує, у І. Льїна визначається досить просто: універсум знаходиться в кожному шматочку пилу на дорозі, цей пил і є космос Батьківщини.

Отже, сама по собі ця тема утворює той сповідницький дискурс, який викликає ідеального слухача, ідеального глядача. Так, у Лева Толстого в очах П'єра Безухова, його вустами виговорюються буквально такі слова, коли він закохався в Наталку: «Якщо я був би не я, а найкраща людина у світі, то тоді став би на коліна і просив руки Вашої» Тобто, якщо він бачить її як ідеал, то не може до неї звертатися як звичайна людина, підставляє замість себе ідеал, «кращу людину». Відбувається субституція: відношення двох ідеалів, двох Абсолютів. В цьому весь сенс паломництва, і в цьому весь сенс паломницького дискурсу, який так гостро розгорнувся в літературі XIX – XX і вже XXI століть.

Звичайно, фігура паломника описується вже в постмодерністському дискурсі. М. Уваров в роботі «Архітектоніка сповідального слова» пише: «Останні роки сповідальне слово скоріше стає розхідною монетою в руках ловких просвітників, ніж справжнім жестом душі, що розкалялась. Сповідуватись стало модним і престижним, і нічого, що за брехливим розкаянням і за зовнішню атрибутикою оцерковління все частіше скривається пустота серця і брехня, а слово сповіді перекладається на нарцистичний лад. Поза самолюбівання стає артефактом присутності в світі» [8, с. 5 – 6].

Він пише, що культура стає більш публічною, більш масовидною, сповідь тиражується, перетворюється на симулякр. Звичайно, постмодерністський сповідник – одна із парадоксальних в історії культури фігур, який епатує, скидає маски з себе і зі всіх, і одночасно знов викликає на себе того ідеального слухача, якого неможна не викликати, адже важко відповісти, чи слухає він цього сповідника. Не все є брехня, не все є поза і гра. І, якщо задіяна така риторична фігура, як іронія, то вона акумулює в собі іронію романтичну, акумулює в собі досвід знаходження в двох світах (вертикаль і горизонталь). І все це є надсистемний дискурс, де сповідь поза простором і часом існує як можливість бути універсальним і величним у світі.

Цей діалог двох Абсолютів, ця універсальна фігура сповіді – фігура паломника – має свої інваріанти. М. Уваров робить надзвичайно цікаві аналітичні розвідки з історії культури. Він говорить про парадокс Ель Греко. „Хто з апостолів, намальованих Ель Греко, є Петром, а хто Павлом? Атрибутика картини таке питання, звичайно, не продукує. Ми стаємо перед проблемою про сутність сповіді в історії європейської культури. З полотна на глядача направлені два чудових погляди, але один із них – погляд полум'яного проповідника, інший же – полум'яного сповідника, заглибленого в себе, у своє особисте розкаяння і каяття. Хто з апостолів полум'яний проповідник, а хто полум'яний сповідник? Сповідання віри – справа життя кожного з них. Але чи може той, хто кається в гріху, бути одночасно проповідником? Для паломницької доктрини тут взагалі не має питань: сповідь покладає ідею проповіді. Святий Павло є цілісний у цьому сенсі. Для нього це каяння не є домінуючою ідеєю навчання, проповіддю. Образ Святого Павла – образ вічного грішника, що покався, набагато більш складний для розшифровки. Фігура Павла на певних полотнах Ель Греко набуває значення справді всезагального масштабу. Його сповідь в мовчанні розфарбовується космічними кольорами, примушує задуматися про конкретно-історичні злами такої сповіді в історії людства» [8, с.30].

Висновки. Зараз культура постмодернізму знаходиться в стадії проектного максималізму і проектного ретроспективізму. Паломницький дискурс теж є одним із цих культурно-історичних феноменів проектного респективізму. Проект паломництва як модель світу, яку започаткували так давно автори різних „хождінь”, мімікрує, трансформується і знаходить все нові і нові обличчя, нові і нові імена. Проте образ паломництва залишається інваріантом, проектом, кинутим уперед, а цей кидок відбивається крок на шляху. Шляху, який проторено досить і досить давно.

Список посилань

1. Августин А. Исповедь / А. Августин; пер. с. Лат. М.Е. Сергеев. – М. : Канон, О.И. „Реабилитация”, 2003. – 464 с.
2. Беньян Дж. Путешествие пилигрима. – Электронный ресурс . – Режим доступа : : <http://www.livelib.ru/book/1000005752>
3. Житенев С. Ю. Религиозное паломничество в христианстве, буддизме и иусульманстве: социальные, коммуникационные и цивилизационные аспекты / С. Ю. Житенев. – М. : Идрик, 2012. – 263 с.
4. Иванов В. Подходы к Иерусалиму и иерусалимские впечатления / В. Иванов // Триалог. – М : Прогресс – Традиция, 2012. – С. 617 – 620.

5. Кучмаева И.К. Православное паломничество как путь приобщения к святыням христианства / И.К. Кучмаева // Сотериологический смысл паломничества. Сб. Мат. Научн.-метод. Конф. . – 12 февраля 2007. – М., 2007. – С. 44 – 52.
6. Расторгуев В.Н. Возвращение святынь и судьба России / В. Н. Расторгуев // Церковь и время, № 2 (43). – М., 2008. – С. 243 – 255.
7. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пьер Тейяр де Шарден. – М.: Наука, 1987. – 240 с.
8. Уваров М. Архитектоника исповедального слова / Михаил Уваров. – СПб. : Алетея, 1998. – 246 с. [10].

References

1. Avgustin A. Ispoved / A. Avgustin; per. s. Lat. M.E. Sergeyenko. – М. : Kanon. О I. „Reabilitatsiya”. 2003. – 464 s.
2. Benian Dzh. Puteshestviye piligrima. – Elektronnyy resurs . – Rezhim dostupa : : <http://www.livelib.ru/book/1000005752>
3. Zhitenev S. Yu. Religioznoye palomnichestvo v khristianstve, buddizme i iusulmanstve: sotsialnyye kommunikatsionnyye i tsivilizatsionnyye aspekty / S. Yu. Zhitenev. – М. : Idrik. 2012. – 263 s.
4. Ivanov V. Podkhody k Ierusalimu i iyerusalimskiye vpechatleniya / V. Ivanov // Dialog. – М : Progress – Traditsiya. 2012. – S. 617 – 620.
5. Kuchmayeva I.K. Pravoslavnoye palomnichestvo kak put priobshcheniya k svyatynam khristianstva / I.K. Kuchmayeva // Soteriologicheskiy smysl palomnichestva. Sb. Mat. Nauchn.-metod. Konf. . – 12 febralya 2007. – М.. 2007. – С. 44 – 52.
6. Rastorguyev V.N. Vozvrashcheniye svyatyn i sudba Rossii / V. N. Rastorguyev // Tserkov i vremena. № 2 (43). – М.. 2008. – С. 243 – 255.
7. Teyyar de Sharden P. Fenomen cheloveka / Pyer Teyyar de Sharden. – М.: Nauka. 1987. – 240 s.
8. Uvarov M. Arkhitektonika ispovedalnogo sloava / Mikhail Uvarov. – SPb. : Aleteya. 1998. – 246 s. [10].

ХАХАЛИН А.А.

ассистент кафедры философской антропологии
Национального педагогического Университета имени М.П. Драгоманова
(г. Киев, Украина)
aakhakhalin@mail.ru

ИСПОВЕДАЛЬНЫЙ ДИСКУРС ПАЛОМНИКА

Аннотация

В статье предоставляется культурная и историческая реконструкция исповедального дискурса паломника в культуре Нового времени как широкой интерпретативной метафоры приобретения веры и святости. Изучается исповедальный дискурс паломника как текстовая реальность, которая побуждает к суггестии, влиянию и распространению религиозного опыта.

Ключевые слова: культура, святость, паломничество, исповедь, дискурс, опыт.

КНАКХАЛИН А.

Assistant Department of Philosophical Anthropology,
National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov
(Kyiv, Ukraine)
aakhakhalin@mail.ru

THE CONFESSONAL DISCOURSE OF THE PILGRIM

Summary

In the article cultural and historical reconstruction of story of pilgrim is given in the culture of New time as a wide interpretative metaphor of acquisition of faith and holiness. Spovidnitskiy of story pilgrim as text reality which induces to to influence is studied, influence and distribution of religious experience.

Keywords: culture, holiness, pilgrimage, confession, discourse, experience.

УДК: 140.8:398.2+304.44

НАСЄДКІНА О.О.
аспірант кафедри філософії
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
miss.nasedkina@mail.ru

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ НАСТАНОВ У КАЗКАХ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ

Анотація

Стаття представляє аналіз чинників формування світоглядних настанов в казках та їх використання в соціальних практиках сучасного світу. Показується, що при формуванні світоглядних казкових настанов діалектично поєднується загальне та конкретне. Регулятивно-виховна функція настанов, об'єктивуючись законами етики, проявляється в загальному усвідомленні суспільних потреб щодо нормування міжособистісних і соціальних відносин та типізовано-позитивних рисах культурних героїв як прикладів для морального наслідування. Конкретне виявляється в забобонах і віруваннях язичницької доби, притаманних певному народу, впливі релігії, особливостях національного менталітету, вербальних конструкціях мовної картини світу. В сучасному масово медійному, політичному та духовному просторі настанови виступають, з одного боку, як джерело пізнання та, з іншого – як результат соціальної практики людства.

Ключові слова: настанови, соціальні практики, чинники, світогляд, казка, свідомість.

У сучасному глобальному світі, в якому «об'єктивність стала двозначною» [7, с. 111], виникає необхідність повернення до витоків свідомо-відповідального гармонійного буття. Якщо казкова складова в соціальних практиках набуває наукового тлумачення, [6], то генезис казкових настанов, пов'язаний з зародженням казки як метафоричного осмислення світу, практично не висвітлений у філософському ракурсі. **Актуальність** теми обумовлена необхідністю дослідити чинники формування казкових настанов як елементів світогляду в соціально-філософському аспекті та окреслити використання настанов в сучасних соціальних практиках. Виходячи із сказаного, **метою** статті є визначення загальних та конкретних факторів впливу на формування казкових настанов і втілення світоглядних настанов у деяких політичних, мас медійних і духовних соціальних практиках.

Визначимося з термінами. Світогляд, здійснюючи загальне регулювання та ситуативну підтримку, трактується як уявлення про людину та світ, а також включає в себе ціннісно-моральні орієнтири [1, с. 206]. Зазначимо, що світоглядні настанови казки розглядаються нами не тільки в вузькому сенсі як дидактичні повчання чи моралізаторські інструкції (хоча подібні приклади існують), але й як кумулятивний емпіричний досвід предків, який генетично складається на національному ґрунті. Настанови можуть бути названі заповідями попередніх поколінь, уроками людства, своєрідною духовною рацією, яка ввібрала в себе як загальне, так і індивідуальне.

Серед загальних чинників формування казкових настанов як об'єктивної рефлексії на оточуючий світ виокремимо усвідомлення людством необхідності регуляції сімейних і суспільних відносин. В період виникнення майнової нерівності та державотворення виникає нагальна потреба у нормуванні соціальних відносин. Китайські настанови *Допомагаєш іншим – допомагаєш собі / небо не чує того, хто дбає лише про себе / земля віддячує роботящим* втілюють в собі не тільки конфуціанське поняття держави як єдиної родини, але й загальноприйняті світоглядні орієнтири щодо праці на благо суспільства як залого особистого процвітання.

Італійська настаново-попередження *не годиться без труда отримувати все, що забажаси* та словацьке зауваження *хто на печі сидить, тому ні про що говорити* уособлюють самоцінність труда як єдиного можливого існування людини в соціальному середовищі. Нехтування праці – нехтування природи соціальної взаємодії, яка будується на трудових відносинах. На боці працелюбного не лише справедливість, але й казковий випадок, уособлений прихильністю природних стихій та допомогою чарівних речей та явищ.

Казкові настанови регламентують національно забарвлені правила поведінки, вмотивовані прадавніми традиціями, місцевими звичаями та потужним релігійним впливом. Китайські настанови радять *родичам плакати за померлим, молодшим не перечити старшим, не затримуватися в чужому домі надовго, коли приходиш вперше*. Етичні норми усвідомлення власного соціального місця вписані

і в суспільні, і в сімейні відносини. Норвезьке спостереження *які господарі, така і їхня оселя* уособлює менталітет сільських мешканців (зокрема, і українських), для яких естетика житла та побоювання громадського осуду є суттєвими світоглядними атрибутами буття.

Багатовіковий досвід існування інституту шлюбу та сім'ї дозволяє виявити в казках загальнолюдські постулати, які приймають характер аксіом. Сербська настанова *добра дружина є найбільшим багатством* та англійське наставляння *частіше чоловікам радитися з дружинами* є мудрим джерелом безконфліктного існування шлюбних відносин. Казка, визнаючи любов як диво-дар трансцендентних сил, по-максималістськи ставиться до поняття вірності – *вартує гроша вірність, що сидить на цепену*.

Слідуючи казковій логіці, та жіноча або чоловіча вірність є справжньою, яка активно діє в рамках необмеженої свободи або безальтернативно страждає, пам'ятаючи про моральний внутрішній закон. Словенська настанова *родина в зборі – значить, щастя в домі* виводить прямі причинно-наслідкові взаємозв'язки між дружною єдністю родини та загальнолюдським поняттям щастя. Німецька казка з притаманними німецькому народу прагматичною далекоглядністю та актуальністю сімейних цінностей зауважує *для двох ніяке державне питання не страшно*.

Загальний заклик казкових настанов до гармонійного буття об'єктивується доречністю визначити кодекс неписаних правил, норм, які унеможливають або зводять до мінімуму проблемне міжособистісне існування. Європейські світоглядні позиції сходяться, наприклад, з африканськими на думці, що *мовчання – золото* і що *слід тримати язик за зубами* та *перемовчати лайливі слова*. Грузинська настанова *не казати нічого не подумавши* знаходить аналогічні поради в усіх казках світу. Поспішна балакучість або словесна нестриманість, яка висловлена чи в м'якій формі підсміювання, чи в різкій іронічно-саркастичній манері, підлягає аксіологічному засудженню.

Принципи непорушності людської гідності, важливості об'єктивної самооцінки, вміння володіти собою знаходять втілення у численних настановах всіх казок світу. Золоте правило моралі, відоме з часів античності, є джерелом казкових настанов. З іншого боку, казки вербально та імпліцитно сприяють свідомому зародженню усвідомлення золотого правила у реципієнта. Іспанська настанова *ніколи не слід відвертатися від чужого горя* означає *бути* для іншого, а не для себе. Словацька настанова *шануй людей, не чини людям лиха* – заклик до соціальних взаємовідносин, які ґрунтуються на засадах апріорної ввічливості, відчуженості від індивідуально-суспільного зла.

Знання людської природи – одне з вагомих чинників формування казкових настанов. Японська казка визнає суперечливу нетотожність людської форми і змісту *вдаєш з себе ягнятко, а сама хитра як лисиця*. «Напрочуд суетна, дійсно мінлива, вічно хитка істота – людина...» [4, с. 38]. Однак, поняття зла і добра як етичні категорії – є непохитними в казках з деякими національними коливаннями. Виокремимо стиглі показники добра як моральної норми, що зустрічаються майже в усіх казках – чесність, працелюбність, сміливість, вірність (вірність справі і обов'язку в тому числі), мудрість; у японців значно виражена така національна риса, як вдячність (по відношенню до природи та людей); у шотландців заощадливість – риса національного характеру: чеська народна свідомість цінує добру славу; для валлійців співчуття до природи артикулюється як одна з найважливіших моральних якостей.

Моральна категорія зла загально уособлена казками в людських пороках - ледарстві, заздрості, пихатості, надмірній довірливості, жорстокості та нечемності. Усі казки дають перевагу чемній й працьовитій особистості перед неввічливою, нерозсудливою та ледачою людиною. Японці засуджують крадіжки, тоді як російські казки допускають їх на користь бідного. Суфійські казкові настанови наповнені аскетизмом і явною перевагою морального вдосконалення над матеріальними вигодами і славою.

Слов'янські казки в силу суспільно-історичного розвитку вітають багатство бідного, засуджуючи багатого на перерозподіл статків через зuboжіння і смерть останнього. Золота рівновага матеріальної бідності та багатства в якості розумної міри висвітлена в настановах чеської та білоруської казок *користуйтесь багатством собі на користь і людям на радість / самі не ставайте біднішими та людей не ображайте*. Казкові поради виховують раціонально-етичний погляд на суть опозиції багатство / бідність: золота середина міра пролягає там, де людина усвідомлює власне багатство як частину суспільного. Глибока філософська думка, що радість від розділеного – це розділена радість з боку того, кому дарують і з боку того, хто дарує, зустрічається у прадавніх філософів античного світу та Сходу.

Одвічні риси, що притаманні природі людини, стають центром казкових настанов сучасної літературної казки, яка, продовжуючи традицію, дає приклади настанов, з одного боку, більш індивідуального сучасного спрямування, а з іншого – вбирають в себе відлуння філософських пошуків герменевтики, прагматизму та екзистенціалізму. Шведський пустун Карлсон мудро зауважує *не завжди можна відповісти на питання «так» або «ні»*. Дитина вчиться бачити неоднозначність і не

прямолінійність світу. Англійський Кролик із казки А. Мілна про Вінні-Пуха філософські трактує поняття самоті «я» *бувають різні*. Індивідуальна ідентичність обумовлюється як внутрішніми суб'єктивними, так і зовнішніми об'єктивними факторами; це питання само сприйняття, стереотипного мислення і опору шаблонам.

Англійська вихователька Мері Поппінс як проміжна грань між раціоналізмом і емпіризмом, свідомістю дорослого та наївною довірою дитини в роздумах *коли люди стають старшими, вони перестають розуміти вітер і сонячні проміння / всі ми – в містах і джунглях - зроблені з одної й тої ж речовини* повертає дорослого до потреби осмислення чи переосмислення індивідуального буття. А це значить, дорослій людині сучасного світу слід здійснювати переоцінку світоглядних позицій щодо само ідентифікації, пробуючи досягнути суть гармонійних взаємовідносин з природою і молодшим поколінням.

Намагаючись пізнати істину, втілену в образі недосяжного Синього Птаха, М. Метерлінк проводить дітей крізь світ реального і містичного. Настанови-нагадування *краще мам немає нікого в світі / ми не бачимо далі власних тіней / там, де живуть з відкритими очима, всі дні тижня – недільні / тістечка – шкідливі, вони розслаблюють волю* в прямій та алегоричній формі звучить філософія Сократа і стоїків, піднімаються питання волі у зв'язку з ледачою розкішшю, визнається пріоритет материнської любові над усіма іншими.

Свято буття з *відкритими очима* – свято відповідальної самореалізації та рішучого усвідомлення самоцінності буття. Можна припустити, що поняття щастя в усіх казкових настановах збігається з філософським розумінням щастя - воно описується як переборювання власних негативних демонічних рис, реалізації дій на благо суспільної користі, а також подолання соціальних перешкод за умов дотримання ідеалів добра і справедливості. «Філософська формула щастя передбачає щастя нелегке, ... можливість бути щасливим за будь-яких умов життя...» [2, с. 94]. Казкові настанови вчать витримці в біді, терпінню в нуждах, милосердю в скруті, доброті в безвиході.

Казка як зліпок суспільства з притаманними йому історично побудованими формами суспільних відносин і соціальними ролями вносить історично узагальнені норми стосунків народу з владою. В російському казковому дискурсі *владу не грішно обдурити* при зовнішній формі її шануванні. В західнослов'янських казках влада порівнюється із золотим птахом, в японських – з крихітним ліхтариком. Західноєвропейські казки визнають *неможливість жити без голови* – інститут державницького управління, який базується на юридично-правовій основі карає, наряду з казковими містичними перевтіленнями та загрозою середньовічного спалення, ув'язненням у виправному домі.

Важливість казкових образів-настанов для розуміння національних ознак народного світогляду висловлено в твердженні: «Той, хто не знає Чеширського kota та Білого Лицаря, не знає нічого про Англію» [3, с. 198]. Традиційні казкові образи культурних героїв – українського Івана-Побивана, російського Івана-Царевича, японського Момотаро або англійського Джека - переможця велетнів – трансформуються в уявні авторські літературні образи, які втілюють в себе прикмети сучасності та по-новому трактують сенс морально-етичних настанов. Традиційні настанови, що втілені в образах героїв – бути чесними, сміливими, рішучими та цілеспрямованими – доповнюються, а в деяких випадках переосмислюються завдяки філософії «навпаки».

Іронічною пародією «Аліси в країні див» на сучасний йому суспільний порядок Л. Керролл виступає проти моралі надмірної розсудливості, нудьги шкільних уроків, тривалості беззмстовних судових промов, аморфності королівської влади та англійського парламенту. Подорож Алісою безглуздим світом – не лише політичний памфлет або ірреальність сну. Автор нагадує, що світогляд дитинства принципово відмінний від світосприйняття дорослості та ще раз акцентує увагу на важливості дитячих запитань, які в усіх казках світу є символом проникнення в сутність речей. Казка-сон, казка-гра слів, казка-семантичний знак на відміну від чарівних алегоричних казок традиційного порядку – основна характерна риса казок сучасного світу, в яких реалізуються настанови.

У Л. Керролла слова оживають буквально, піднімаючи філософську проблематику відповідності назви із сутністю: дитину називають поросям, і вона стає твариною, яка хрюкає (проблема імені). Багатозначність слів перероджується в нестандартну багато вимірність смислів: *в усьому є своя мораль, треба тільки її знайти* (можливо, навпаки, мораль не треба шукати?). *Одна з найсерйозніших втрат – це втрата голови* (і прямий, і переносний смисл ідіоми підтверджують справедливість настанови-попередження). *Треба завжди тримати себе в руках* (гра слів закликає до іншого кута розумового зору). Логічно-алогічний світ казки про Алісу - запрошення сучасній людині по-новому подивитися на світ і слова, що утворюють власне середовище, по-іншому поставитися до речей та явищ загалом.

Сучасний глобальний світ, в якому для людини «ні в чому не прозирає присутність справжнього буття» [7, с. 56], артикулює власні претензії на оволодіння свідомістю людини. Розглянемо політичну

сферу як одну з соціальних практик, в якій реалізується світоглядний міфологічно-казковий компонент свідомості. Іміджмейкери з піар-компанії надають «образу лідера енергетики століть» [6, с. 198]. Міфотворчість в ЗМІ є потужним та ефективним інструментом маніпулювання суспільною свідомістю. Такі засоби нечесної практики, як використання архетипів, наклеювання ярликів і свідомо підміна понять, націлені на трансформацію картини світу, що відповідає певним політичним силам в конкретних соціально-політичних умовах.

Казкові настанови чи образи використовуються в рекламному дискурсі в якості знаків-символів. Аптека «Айболіт» імпліцитно перенаправляє свідомість покупця з образу місця для нездорових людей, яким необхідно витратити гроші, на образ місця, апріорі доброзичливого і уважного до клієнта. Перукарня «Рапунцель» асоціативно відносить пересічну свідомість до образу дівчини з довгим гарним волоссям із німецької казки. Зоомагазин «Умка» нагадує мультиплікаційний образ чарівного полярного ведмедика, допитливого й непосидючого як всі діти, створюючи образ не магазину, де батькам треба витратити гроші, а, насамперед, місця перебування лагідних пухнастих тварин-іграшок. Реклама лікувального засобу – абсорбенту – реалізується завдяки казковим персонажам – злій чарівниці та Білосніжці, перша з яких пригощає другу отруйними продуктами, однак здоров'я красуні не руйнується.

Казкові настанови використовуються в сучасному кінематографі та театральних постановках, в живопису, музиці, архітектурі, в розпису гончарних виробів, мистецтві вишивки. З одного боку, в соціальних духовних практиках настанови перевіряються на критерій істинності. З іншого боку, практика виступає рушійною силою пізнання митців. Споконвічна боротьба добра і зла, відносини влади та народу, типові образи героїв-визволителів, протиріччя дорослості й дитинства, особистісна ініціація, краса місцевої природи, а також національні мотиви та казкові сюжети з потужним етичним підтекстом знаходять втілення в соціальних духовних практиках.

Звуки, фарби, графічні зображення, танцювальні рухи, драматичні дії, екранні або архітектурні втілення уяви митця підключають потужний емотивний заряд, енергію духу, змушуючи спостерігати, чути, відчувати, уявляти моральні сентенції не в якості надрукованих букв, але в якості символів, які, діючи на органи почуттів, інтерпретуються і оживляються. Фільми, спектаклі, опери, симфонії та балети на мотиви народних казок, а також на сюжети казкових творів Гофмана, Толстого, Пушкіна, Ібсена, Гоголя – реальність сучасного світу, яка призвана закріпити не тільки метафоричність казки та її здатність до широкого тлумачення завдяки власній синкретичності, але й перейнятися етичною стороною казкової творчості.

Картини І. С. Марчука, К. В. Білокур, М. О. Приймаченко, книжкові ілюстрації І. С. Їжакевича, І. Я. Білібіна. В. М. Васнецова випереджають час, адже націлені на усвідомлення багатомірності світу уяви, знаходження характерних атрибутів національного буття. Митці змушують замислитися над казковим різночитанням, дивовижністю існування чарівного в житті та розумінням його крихкості в постіндустріальному суспільстві. Дотримання принципових етичних позицій притаманно майстрам пензля – картини стверджують перемогу добра над злом (в наївній, декоративній, алегоричній або реалістичній формі), добротність, милосердя до природи, гармонійне поєднання людини і всесвіту.

Казкотерапія (не будучи панацеєю від усіх хвороб) – сучасний термін для соціальної профілактики втрати цільного світогляду та смислу життя, а також для лікування нервових, конфліктних, агресивних, неспокійних дітей та дорослих. Емоційне вживання в казку поєднується з раціональним критичним мисленням, ілюстрація казки пацієнтом – з саморефлексією. Навіювання, яким володіє казкове слово, та казкові смисли дозволяють дорослим і дітям повернутись до наївно-довірливого ставлення до світу, знайти своє місце серед інших і здійснити самореалізацію. Казкові настанови, вербально доведені до лаконічної простоти, відкривають пацієнтам широкий діапазон для власних інтерпретацій завдяки напруженому внутрішньому сюжету, актуалізації смислових форм і наданню пацієнту права бути співавтором.

Таким образом, серед чинників казкових настанов нами виокремлюються загальні об'єктивні та конкретні суб'єктивні фактори. До загальноприйнятих відносимо об'єктивні закони етики та естетики, усвідомлення соціальних потреб, знання природи людини. Вплив релігії, народні вірування й заботони, національні реалії (традиції, звички), національний менталітет і особливості словесних оболонок настанов-паремій, в які вкладається багатомірний досвід людської свідомості побутово-світоглядного рівня відносяться нами до конкретно-національних чинників, характерних для певної культури.

Використання настанов у соціальних практиках – політичній, соціальній, духовній – не обмежується приведеним списком. Настанови – не тільки казкова вербальна паремійна конструкція. Функціонально в якості настанови може виступати і образ, і вся казка як розгорнута метафора.

Подальші дослідження в області філософського осмислення чинників казкових настанов можуть здійснюватися на межі наукових дисциплін – логіки та лінгвістики, філософії та соціології, етики та лінгвокультурології. Представляє науковий інтерес сфера казкової складової свідомості в сучасних областях масової культури, а також в економіці, торгівлі, туризмі, стихійних практиках народного лікування. Перспективним також представляється компаративний аналіз світоглядних настанов у специфічних казкових культурах.

Список посилань

1. Брокгауз. Философия : Концепции, мыслители, понятия / [пер. с нем.] – СПб. : Амфора. ТИД Амфора : РХГА, 2010. – 423 с. : ил.
2. Етика : навч. посібник / В. О. Лозовой, М. І. ПАНОВ, О. А. Стасевська та ін. ; за ред. проф. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 224 с.
3. Кэрролл Л. Приключения Алисы в Стране Чудес ; Алиса в Зазеркалье : Сказки / Л. Кэрролл / пер. с англ. Н. Демуровой ; стихи в пер. С. Я. Маршака и др. ; худ. В. Шатунов. – Мн. : Юнацтва, 1990. – 206 с. : ил.
4. Монтень М. Опыты. Избранные главы / М. Монтень / пер. с фр., сост. и вступ. ст. Г. К. Косикова ; прим. Н. Мавлевич. – М. : Правда, 1991. – 656 с.
5. Скринька казок народів світу / Упоряд. Т. Зарембо. – К. : Етнос, 2007. – 400 с. : іл.
6. Цуладзе А. Политическая мифология / А. Цуладзе. – М. : Изд-во Эксмо, 2003. – 384 с. - (Серия «История XXI века»).
7. Ясперс К. Духовная ситуация времени / К. Ясперс / пер. с нем. М. И. Левиной. – М. : АСТ, 2013. – 285, [3] с. – (Новая философия).

References

1. Brokgauz. Philosophy: Conceptions, thinkers, notions / [translated from German]. – SPb. : Amphora. TID Amphora: RHGA, 2010. – 423 p. : ill.
2. Ethics : textbook / V. O. Lozovoy, M. I. Panov, O. A. Stasevska and others ; edit. by prof. V. O. Lozovoy. – K. : Yurinkom Inter, 2004. – 224 p.
3. Carroll L. Alice's Adventures in the Wonderland ; Through the Looking Glass : Tales / L. Carroll / transl. from English by N. Demurova ; verses' transl. by S. Marshak and others ; illustrated by V. Shatunov. – Minsk : Youth, 1990. – 206 p. : ill.
4. Monten M. Experiments. Selected chapters / M. Monten / transl. and introduction by G. K. Kocikov ; comments by N. Mavlevich. – Moscow : Pravda, 1991. – 656 p.
5. The Casket of the World Tales / compiled by T. Zarembo. – K. : Ethnos, 2007. – 400 p. : ill.
6. Tsuladze A. Political Mythology / A. Tsuladze. – Moscow : Publishing house Eksmo, 2003. – 384 p. - (Series "History of the XXI century").
7. Yaspers K. Spiritual Situation of the Time / K. Yaspers / translated from German by M. I. Levina. – Moscow : AST, 2013. – 285, [3] p. – (New philosophy).

НАСЕДКИНА О.О.

аспирант кафедри філософії
Запорозького національного університета
(г. Запорозьке, Україна)
miss.nasedkina@mail.ru

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИХ НАСТАВЛЕНИЙ В СКАЗКАХ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ПРАКТИКАХ

Аннотация

Статья представляет анализ факторов формирования мировоззренческих наставлений в сказках, а также их использование в социальных практиках современного мира. Показывается, что при формировании мировоззренческих сказочных наставлений диалектически взаимодействует общее и конкретное. Регулятивно-воспитательная функция наставлений, объективированная законами этики, проявляется в общепринятом осознании общественных потребностей относительно формирования межличностных и социальных отношений, а также типизировано-позитивных чертах культурных героев как образцов для морального наследования. Конкретное проявляется в суевериях и

верованиях языческого периода, которые присущи определенному народу, воздействию религии, особенностях национального менталитета, вербальных конструкциях языковой картины мира. В современных средствах массовой информации, политическом и духовном пространстве наставления выступают, с одной стороны, как источник познания, с другой – как результат социальной практики человечества.

Ключевые слова: наставления, социальные практики, факторы, мировоззрение, сказка, сознание.

NASEDKINA O.

postgraduate student of the Department of philosophy,
Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
miss.nasedkina@mail.ru

TALES' WORLDVIEW PRECEPTS' FORMING FACTORS AND THEIR USE IN CONTEMPORARY SOCIAL PRACTICES

Summary

The article is the analysis of tales' worldview precepts forming factors and their use in contemporary social practices. The article proves that formation of tales' worldview precepts happens on the basis of a dialectical unity of the general and specific. The precepts' regulatory and educative functions being objectified by the laws of ethics appear in general awareness of the social needs concerning the regulating process of both interpersonal and social relationship. The regulatory and educative functions are revealed through some generally typical positive features of cultural heroes as the examples of moral patterns.

The specific is manifested in some prehistoric superstitions and beliefs which are intrinsic properties of a certain country. The specific also emerges in the things connected with religious influence as well as national mentality's peculiarities. The specific occurs in worldview precepts' verbal constructions designing the linguistic picture of the world. Some cultures pay more attention to social obedience and civil sacrifice (China), others intend to stress wisdom as the source of all human virtues (the Check republic). Some cultures are likely to be agriculture-oriented (Ireland, Ukraine), while others have much in common with marine theme (Scotland, Italy).

Despite having so many differences in the world perception of various nations the general reveals itself in the worldview precepts due to the knowledge of human nature similarity. The vital questions of goodness and evil as ethical and esthetical categories are the same in all the cultures. The worldview precepts appeal for being honest, decent, hard-working, sympathetic, reliable and kind-hearted. All the cultures disapprove greediness, jealousy, laziness as eternal anti values. In the tales' precepts of nowadays all the ethical issues are still actual ones though their form of expression has varied because of some global social changes.

The problem of authority, labor, childhood, money, duty, fear, love, hatred as well as family and social relationships, peace and war, leisure and work are reflected in the modern literary tales. These include philosophy of pragmatism, existentialism and analytical one. Some up-today precepts are constructed in the form of linguistic game containing backwards philosophy and illogical way of so to say absurd manner of thinking.

In the contemporary world of mass media, complicated spheres of politics and spirit worldview precepts are the source of cognitive processes, on the one hand, and the result of human social practice, on the other hand. The precepts are being used in film industry and theatrical activity, decorative art and pop-art, show business and advertisements, cartoons, book illustrations, music, opera and ballet performances, architecture and painting. Gestures, symbols, signs, movements and sounds propose the cognitive associative basement of the tales' precepts' essence revealing due to the powerful emotional impact on the human conscience given by the social practices mentioned above.

Worldview precepts are able to educate, teach, train will and determination, raise inner energy, activate psychological resources, bring children up mildly showing examples of courage, devotion, love and deep concern. Tales' precepts revive people's identities; help people realize their own life senses and allow them to get away of some obsessive ideas letting people's conscience trust the world again. Therapeutic tales' effect is worth analyzing because precepts accumulate the human spiritual experience of a long lasting period. So, precepts can comfort, reconcile with the world surrounding, remind of eternal moral values, cheer you up or inspire.

Worldview precepts can be interpreted as moral lessons of humanity being formed during the whole history of its existence. Having been created in the metaphorical manner precepts have absorbed social and

civil dreams and needs, political struggle, spiritual searches, individual joy and sorrow of previous generations. Superstitions and prejudices, religious traditions and ethnic cultural peculiarities affect the precepts on the local level.

Generally speaking, worldview precepts' formation is the result of centuries-old empiric perception and further philosophical conceptualization process aimed at some general human, social and spiritual laws' discovery. Specific attributes complete the general picture of the world adding some variety and perfection to the philosophical world perceiving.

Keywords: precepts, social practices, factors, worldview, fairy tale, conscience.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ
LIST OF AUTHORS

БУТЧЕНКО ТАРАС ІВАНОВИЧ, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

БУТЧЕНКО ТАРАС ИВАНОВИЧ, доктор философских наук, доцент, заведующий кафедрой социальной философии и управления Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

BUTCHENKO TARAS, Honored Doctor of Philosophy, Associate Professor, Head of Social Philosophy and Public Administration Department of Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: bti@kvnn.org.ua

ВОЛОВИК ВІТАЛІЙ ІВАНОВИЧ, Заслужений діяч науки і техніки України, доктор філософських наук, професор Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ВОЛОВИК ВИТАЛИЙ ИВАНОВИЧ, Заслуженный деятель науки и техники Украины, доктор философских наук, профессор Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

VOLOVIK VITALY, Honored Science and Technology Worker of Ukraine, Honored Doctor of Philosophy, Professor of Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: yvi@kvnn.org.ua

ВЯЗОВА РИТА ВАСИЛІВНА, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри ділової комунікації Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ВЯЗОВАЯ РИТА ВАСИЛЬЕВНА, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры деловой коммуникации Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

VYAZOVAYA RITA, Ph.D., Associate Professor, Department of Business Communication, Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: ritakorn@mail.ru

ГЛАЗУНОВ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ, доктор філософських наук, доцент, професор кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ГЛАЗУНОВ ВЛАДИМИР ВЛАДИМИРОВИЧ, доктор философских наук, доцент, профессор кафедры социальной философии и управления Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

GLAZUNOV VOLODYMYR, Doctor of philosophical sciences, Associated Professor, Professor of the Department of social philosophy and public administration of Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: vladcpu@inbox.ru

ELIOPOULOS PANOS, Ph.D. in Philosophy, Lecturer of University of Peloponnese (Greece), the Vice President of ISUD (International Society for Universal Dialogue), the Vice President in the Scientific Council of the Academy of Institutions and Cultures

ЕЛІОПУЛОС ПАНОС, кандидат філософських наук, викладач університету Пелопоннесу (Греція), віце-президент ISUD (Міжнародне Товариство універсального діалогу), віце-президент наукової ради Академії інституцій та культур

E-mail: ksatriya@tri.forthnet.gr

КИРИК ТАМАРА ВІКТОРІВНА кандидат педагогічних наук, доцент, зав.кафедри Київського медичного університет Української асоціації народної медицини (м. Київ, Україна)

КИРИК ТАМАРА ВІКТОРОВНА кандидат педагогических наук, доцент, зав. кафедры Киевского медицинского университета Украинской ассоциации народной медицины (г. Киев, Украина)

KIRYK TAMARA, Ph.D., Associate Professor, Head of dep., Kiev Medical University of Ukrainian Association of Folk Medicine (Kyiv, Ukraine)

E-mail: kirikt@ukr.net

КОМПАНИЄЦЬ ЛЮДМИЛА ГЕОРГІЇВНА, кандидат філософських наук, старший викладач кафедри ділової комунікації Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

КОМПАНИЕЦ ЛЮДМИЛА ГЕОРГИЕВНА, кандидат философских наук, старший преподаватель кафедры деловой коммуникации Запорожского национального университета (г. Запорожье Украина)

KOMPANIYETS LYUDMILA, Ph.D, lecturer of the Department of Philosophy, Zaporizhzhya National University, (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: milacomp@mail.ru

КУРБАТОВ ОЛЕКСАНДР ГЕННАДІЙОВИЧ, кандидат філософських наук, доцент кафедри богослов'я та гуманітарних дисциплін Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

КУРБАТОВ АЛЕКСАНДР ГЕННАДИЕВИЧ, кандидат философских наук, доцент кафедры богословия и гуманитарных дисциплин Классического приватного университета (г. Запорожье, Украина)

KURBATOV ALEXANDER, Doctor of Philosophy, Associate Professor, department of theology and humanities, Classic Private University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: qag67@outlook.com

КУРГУЗОВ АНДРІЙ ОЛЕГОВИЧ, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри ділової комунікації Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

КУРГУЗОВ АНДРЕЙ ОЛЕГОВИЧ, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры деловой коммуникации Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

KURGUZOV ANDREY, Ph.D., Associate Professor, Department of Business Communication, Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: kurguzeyro@mail.ru

ЛЕПСЬКИЙ МАКСИМ АНАТОЛІЙОВИЧ, доктор філософських наук, професор, декан факультету соціології та управління, Запорізький національний університет (м. Запоріжжя, Україна)

ЛЕПСКИЙ МАКСИМ АНАТОЛИЕВИЧ, доктор философских наук, профессор, декан факультета социологии и управления, Запорожский национальный университет (г. Запорожье, Украина)

LEPSKIY MAXIM, Prof., dr. hab., Dean of the Faculty of Sociology and Administration, Zaporizhzhya National University (Zaporozhzhya, Ukraine)

E-mail: waysensey@gmail.com

ЛІСЦИН ВІТАЛІЙ ВІКТОРОВИЧ, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін, КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР (м. Запоріжжя, Україна)

ЛИСИЦЫН ВИТАЛИЙ ВИКТОРОВИЧ, кандидат философских наук, доцент кафедры философии и социально-гуманитарных дисциплин, КЗ «Запорожский областной институт последипломного педагогического образования» ЗОС (г. Запорожье, Украина)

LISITSIN VITALY, PhD, associate professor of department of philosophy and social and human sciences, Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Education (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: lisitsinvv@gmail.com

МУРЗИН ВЯЧЕСЛАВ ЮРІЙОВИЧ, Лауреат Державної премії України, доктор історичних наук, професор Мелітопольського Інституту державного і регіонального управління (м. Мелітополь, Україна)

МУРЗИН ВЯЧЕСЛАВ ЮРЬЕВИЧ, Лауреат Государственной премии Украины, доктор исторических наук, профессор Мелитопольского Института государственного и регионального управления (г. Мелитополь, Украина)

MURZIN VYACHESLAV, Laureate of the State Prize of Ukraine, Doctor of historical sciences, Professor of Melitopol' is Institute of state and regional administration (Melitopol', Ukraine)

E-mail: vjmurzin@ukr.net

НАСЄДКІНА ОКСАНА ОЛЕГІВНА, аспірант кафедри філософії Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

НАСЕДКИНА ОКСАНА ОЛЕГОВНА, аспирант кафедры философии Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

NASEDKINA OKSANA, Postgraduate student of the faculty of philosophy, Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: miss.nasedkina@mail.ru

НОСОВА ГАННА ЮРІЇВНА, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Інституту філософії НАН України ім. Г.С. Сковороди (м. Київ, Україна)

НОСОВА АННА ЮРЬЕВНА, кандидат философских наук старший научный сотрудник Институт философии НАН Украины им. Г.С. Сковороды (г. Киев, Украина)

NOSOVA ANN, Ph.D; senior researcher; Institute of Philosophy of Ukraine National Academy of Science (Kyiv, Ukraine)

E-mail: ayun@ukr.net

ПАЛАГУТА ВАДИМ ІВАНОВИЧ, професор, доктор філософських наук, завідувач кафедри інженерної педагогіки Національної Металургійної академії України (м. Дніпро, Україна)

ПАЛАГУТА ВАДИМ ІВАНОВИЧ, професор, доктор философских наук, заведующий кафедры инженерной педагогики Национальной Металлургической академии Украины (г. Днепр, Украина)

PALAGUTA VADIM, professor, doctor of philosophical sciences, manager of department of engineering pedagogics of the National Metallurgical academy of Ukraine (Dnepro, Ukraine)

E-mail: palaguta@ua.fm

ПОВЗЛО ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Запорізького національного технічного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ПОВЗЛО АЛЕКСАНДР НИКОЛАЕВИЧ, кандидат философских наук, доцент кафедры философии Запорожского национального технического университета (г. Запорожье, Украина)

POVZLO ALEXANDER, Doctor of Philosophy, Associate Professor of Philosophy Department of Zaporizhzhya National Technical University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: shura.povzlo@mail.ru

ПОДМАЗІН СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ, доктор філософських наук, доцент, завідувач обласним науково-методичним Центром психології та соціології освіти Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, (м. Запоріжжя, Україна)

ПОДМАЗИН СЕРГЕЙ ИВАНОВИЧ, доктор философских наук, доцент, заведующий областным научно-методическим Центром психологии и социологии образования Запорожского областного института последипломного педагогического образования (г. Запорожье, Украина)

PODMASIN SERGEY – Honored Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Regional Scientifically – Methodical Centre of Psychology and Sociology of Education of Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: advancing-time@i.ua

СКВОРЕЦЬ ВОЛОДИМИР ОЛЕКСІЙОВИЧ, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціології Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

СКВОРЕЦ ВЛАДИМИР АЛЕКСЕЕВИЧ, доктор философских наук, доцент, заведующий кафедрой социологии Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

SKVORETS VOLODYMYR, Honored Doctor of Philosophy, Associate Professor, Head of Sociology Department, Zaporizhzhya National University, (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: vskvorets@yandex.ua

СТАРИКОВСЬКА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА, аспірант кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

СТАРИКОВСКАЯ ЕЛЕНА АЛЕКСАНДРОВНА, аспирант кафедры социальной философии и управления Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

STARYKOVSKA OLENA, Postgraduate student, Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: elenast396@gmail.com

СПИЦЯ НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету (м. Запоріжжя, Україна)

СПИЦА НАТАЛЬЯ ВАЛЕРИЕВНА, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры общественных дисциплин Запорожского государственного медицинского университета (г. Запорожье, Украина)

SPYTSIA NATALYA, Doctor of Philosophy, Associate professor, Department of Social Studies, Zaporozhye State Medical University (Zaporozhye, Ukraine)

E-mail: NSpitsa@meta.ua

ТАРАН ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ, доктор філософських наук, професор кафедри філософії Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ТАРАН ВЛАДИМИР АЛЕКСАНДРОВИЧ, доктор философских наук, профессор кафедры философии Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина),

TARAN VOLODIMIR, doctor of philosophical sciences, professor, professor of the Department of philosophy of Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: apitar@mail.ru

УТЮЖ ИРИНА ГЕННАДІЄВНА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету (м. Запоріжжя, Україна)

УТЮЖ ИРИНА ГЕННАДИЕВНА, доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой общественных дисциплин Запорожского государственного медицинского университета (г. Запорожье, Украина)

UTYUZH IRINA, Doctor of Philosophy, Professor Head of the Department of Social of Zaporozhye National Medical University (Zaporozhye, Ukraine)

E-mail: ytyh13@ukr.net

ХАХАЛІН ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ, асистент кафедри філософської антропології Національного педагогічного Університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

ХАХАЛИН АЛЕКСАНДР АЛЕКСАНДРОВИЧ, ассистент кафедры философской антропологии Национального педагогического Университета имени М.П. Драгоманова (г. Киев, Украина)

KHAKHALIN ALEXANDER, assistant of the department of philosophical anthropology, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: aakhakhalin@mail.ru

ЧЕРНОВА ЛЮБОВ ЄВСІЇВНА, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та політології Придніпровської Академії будівництва та архітектури (м. Дніпро, Україна)

ЧЕРНОВА ЛЮБОВЬ ЕВСЕЕВНА, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии и политологии Приднепровской Академии строительства и архитектуры (г. Днепр, Украина)

CHERNOVA LUBOV, Ph.D in philosophy, Ass. professor, philosophy department of the State Academy of Civil Engineering and Architecture in Dnipro (Dnipro, Ukraine)

E-mail: chernlub@ukr.net

ВИМОГИ

до оформлення наукових статей для публікації в науково-теоретичному щорічнику Нижньої Наддніпрянщини «Культурологічний Вісник»

До публікації в журналі приймаються раніше не опубліковані наукові праці українською, російською або англійською мовами за умов їх оформлення згідно п. 3 Постанови президії ВАК України №7-05-1 від 15.01.2003 р. щодо структури наукової статті.

Кожна стаття має містити такі реквізити:

- код УДК;
- повне прізвище, ім'я, по-батькові автора / співавторів (трьома мовами);
- науковий ступінь та звання автора / співавторів (трьома мовами);
- посаду та місце роботи авторів / співавторів (трьома мовами);
- повну поштову адресу установи (з індексом), де працює автор / співавтори (трьома мовами);
- електронну адресу автора / співавторів;
- контактний номер телефону автора / авторів;
- назву статті (трьома мовами);
- анотації мовою статті та російською мовою обсягом від 500 до 600 знаків кожна;
- розширену анотацію англійською (для статей українською чи російською мовами) або російською (для статей англійською мовою) мовами обсягом від 3000 до 4000 знаків;
- ключові слова (5-10 слів) (трьома мовами);
- текст статті;
- список використаних джерел та літератури (Список посилань), оформлений згідно ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»;
- перекладений та транслітерований список посилань (див. http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).
- додатки (за наявності).

Стандартний обсяг статті разом із літературою та анотаціями – від 0,6 до 0,8 авт. арк. (25000 до 30000 знаків (без врахування графічних зображень, графіків та таблиць). Матеріал статті подається у форматі doc, docx, rtf або odt.

Формули, графіки та таблиці в тексті наукової статті повинні створюватися засобами внутрішніх додатків / програм, інтегрованих у відповідні текстові процесори (MS Word, Pages, Open Office тощо).

Всі інші графічні зображення (ілюстрації, фотографії, інфографіка тощо), які є невід'ємною складовою матеріалу, додатково додаються у вигляді окремих медіа-файлів високої якості у форматі tiff, jpg, pdf, або в форматі файлу-оригіналу (cdr, eps, psd тощо). Використання сканованих рисунків та графіків в тексті статті недопустиме.

Авторські виділення слів чи словосполучень мають супроводжуватися примітками авторів (наприклад, «... це суперечить *Конституції* (виділено автором)». Найбільш доречними для наукових статей є виділення тексту курсивним чи напівжирним шрифтом або використання ВЕЛИКИХ літер. Будь-які інші види та форми виділення, в т.ч. оформлення розділів та підрозділів статті, за замовченням будуть автоматично відформатовано редакцією журналу згідно стильової розмітки видання.

Статті аспірантів та здобувачів приймаються за умов письмової рекомендації наукового керівника або наявності витягу із протоколу засідання кафедри (підрозділу) про рекомендацію статті до друку. Всі підписи мають бути завірнені печаткою установи. На останній сторінці статті має стояти підпис автора.

Матеріали, що подані до друку, підлягають внутрішньому і зовнішньому рецензуванню, яке здійснюють члени редколегії журналу, фахівці відповідної галузі. Рецензування проводиться конфіденційно. У разі негативної рецензії чи наявності суттєвих зауважень, стаття може бути відхилена або повернута авторові (авторам) на доопрацювання. Статті розглядає редакційна колегія журналу, рекомендує до друку Вчена рада університету.

Відповідальність за достовірність інформації, фактів та інших відомостей, посилань на нормативні акти, цитати, власні імена, а також правильність перекладу несуть автори публікації.

Всі матеріали статті подаються в електронному вигляді, в т.ч. скановані варіанти рецензій або витягів, за веб-адресою: print@kvnn.org.ua.

Посилання в тексті наводяться у квадратних дужках із зазначенням порядкового номеру джерела в списку літератури та номеру сторінки: [5, с. 102-104].

Список використаних джерел та літератури оформлюється відповідно до чинних вимог ДАК України в алфавітному порядку та БОБОВ'ЯЗКОВО дублюється латиницею у відповідному розділі References (див. http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).

Редакційна колегія журналу залишає за собою право рецензувати, редагувати, скорочувати (без змін позицій авторів) та проводити відбір статей. Відхилені рукописи авторам не повертають. Стаття, подана без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

PUBLISHING POLICY

Unpublished research papers in Ukrainian, Russian or English are accepted for publication in the journal on the condition of their formalization in accordance with paragraph 3 of the Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine No. 7-05-1 dated 15.01.2003 concerning the structure of the scientific article.

Each article should contain the following requisites:

- UDC code;
- full name of the author / co-authors (in three languages);
- academic degree and academic rank of the author / co-authors (in three languages);
- position and place of work of authors / co-authors (in three languages);
- postal address of the institution (including index), where the author / co-authors work (in three languages);
- e-mail address of the author / co-authors;
- phone number of the author / authors;
- title of the article (in three languages);
- abstract in the language of the article and in Russian (500-600 characters each);
- extended abstract in English (for articles in Ukrainian or Russian) or Russian (for articles in English) languages (3000-4000 characters);
- keywords (5-10 words) (in three languages);
- text of the article;
- list of sources and literature used (List of references), formalized in accordance with GOST (state standard) of Ukraine 7.1:2006 "Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation";
- translated and transliterated list of references (see http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).
- appendices (if used).

The standard length of the article including literature and abstracts is from 0.6 to 0.8 author's sheets (25000 - 30,000 characters (excluding graphic images, graphs and tables). The required formats are doc, docx, rtf or odt.

Formulas, graphs and tables in the text of a scientific article should be created by means of internal applications / programs integrated into appropriate word processors (MS Word, Pages, Open Office, etc.).

Other graphic images (illustrations, photographs, infographics, etc.) that are an integral part of the research paper have to be attached as separate high-quality media files in tiff, jpg, pdf, or in the original file format (cdr, eps, psd, etc.). The use of scanned drawings and graphs in the text of the article is unacceptable.

Authors' highlighting of words or phrases should be accompanied by their notes (for example, "... that contradicts the *Constitution* (highlighted by the author).". The most appropriate way for scientific articles is to highlight the text with italics or boldface or with the use of CAPITAL letters. Other ways of highlighting the text, including sections and subsections of the article, will be formalized by the editorial office of the journal according to the style markup of the edition by default.

Articles of postgraduates and applicants are accepted on the condition that they are accompanied with a written recommendation of the scientific adviser or an extract of the department (division) meeting protocol on the recommendation of the article to be published. All signatures must be certified by the stamp of the institution. On the last page of the article there should be the author's signature.

Materials, submitted for publication, are to be internally and externally reviewed by the members of the editorial board of the journal, specialists of the corresponding field. The review is conducted confidentially. The article may be rejected or sent back to the author(s) for revision in case if there is a negative review or substantial remarks. The articles are considered by the editorial board of the journal and recommended for publication by the Academic Council of the University.

Authors of the article are responsible for the reliability of information, facts, references on normative acts, quotations, proper names, and adequacy of the translation.

All materials of the article have to be submitted in electronic form, including scanned reviews or extracts, to the web address: print@kvnn.org.ua.

References in the text should be enclosed in square brackets indicating the sequence number of the source in the literature list and page numbers: [5, p. 102-104].

The list of sources and literature used has to be made in accordance with the requirements of the Accreditation commission of Ukraine in alphabetical order and MUST be duplicated by the Latin script in the corresponding section References (see http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).

The editorial board of the journal reserves the right to review, edit, shorten (without changing the position of the authors) and conduct the selection of the articles. The rejected articles are not sent back to the authors. The article submitted without observing the requirements will not be published.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ

К публикации в журнале принимаются ранее не опубликованные научные работы на украинском, русском или английском языках при условии их оформления согласно п. 3 Постановления президиума ВАК Украины №7-05-1 от 15.01.2003 г. касательно структуры научной статьи.

Каждая статья должна содержать следующие реквизиты:

- код УДК;
- полная фамилия, имя, отчество автора / соавторов (на трех языках);
- научная степень и звание автора / соавторов (на трех языках);
- должность и место работы авторов / соавторов (на трех языках);
- полный почтовый адрес учреждения (с индексом), где работает автор / соавторы (на трех языках);
- электронный адрес автора / соавторов;
- контактный номер телефона автора / авторов;
- название статьи (на трех языках);
- аннотации на языке статьи и на русском языке объемом от 500 до 600 знаков каждая;
- расширенную аннотацию на английском (для статей на украинском или русском языках) или русском (для статей на английском языке) языках объемом от 3000 до 4000 знаков;
- ключевые слова (5-10 слов) (на трех языках);
- текст статьи;
- список использованных источников и литературы (Список ссылок), оформленный согласно ГОСТ Украины 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления»;
- переведенный и транслитерированный список ссылок (см. http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).
- приложения (при наличии).

Стандартный объем статьи вместе с литературой и аннотациями - от 0,6 до 0,8 авт. л. (25000 до 30000 знаков (без учета графических изображений, графиков и таблиц). Материал статьи подается в формате doc, docx, rtf или odt.

Формулы, графики и таблицы в тексте научной статьи должны создаваться средствами внутренних приложений / программ, интегрированных в соответствующие текстовые процессоры (MS Word, Pages, Open Office и т.д.).

Все другие графические изображения (иллюстрации, фотографии, инфографика и т.д.), которые являются неотъемлемой составляющей материала, прилагаются дополнительно в виде отдельных медиа-файлов высокого качества в форматах tiff, jpg, pdf, или в формате файла-оригинала (cdr, eps, psd и т.д.). Использование отсканированных рисунков и графиков в тексте статьи недопустимо.

Авторские выделения слов или словосочетаний должны сопровождаться примечаниями авторов (например, «... это противоречит *Конституции* (выделено автором)»). Наиболее уместным для научных статей является выделение текста курсивом или полужирным шрифтом, или использование ПРОПИСНЫХ букв. Любые другие виды и формы выделения, в т.ч. оформление разделов и подразделов статьи, по умолчанию будут автоматически отформатированы редакцией журнала согласно стилевой разметке издания.

Статьи аспирантов и соискателей принимаются при условии наличия письменной рекомендации научного руководителя или выписки из протокола заседания кафедры (подразделения) о рекомендации статьи к печати. Все подписи должны быть заверены печатью учреждения. На последней странице статьи должна стоять подпись автора.

Материалы, поданные в печать, подлежат внутреннему и внешнему рецензированию, которое осуществляют члены редколлегии журнала, специалисты соответствующей области. Рецензирование проводится конфиденциально. В случае отрицательной рецензии или наличия существенных замечаний, статья может быть отклонена или возвращена автору (авторам) на доработку. Статья рассматривает редакционная коллегия журнала, рекомендует к печати Ученый совет университета.

Ответственность за достоверность информации, фактов и других сведений, ссылок на нормативные акты, цитаты, имена собственные, а также правильность перевода несут авторы публикации.

Все материалы статьи подаются в электронном виде, в т.ч. отсканированные варианты рецензий или выписок, на веб-адрес: print@kvnn.org.ua.

Ссылки в тексте подаются в квадратных скобках с указанием порядкового номера источника в списке литературы и номера страницы: [5, с. 102-104]. Список использованных источников и литературы оформляется в соответствии с действующими требованиями Аккредитационной комиссии Украины в алфавитном порядке и ОБЯЗАТЕЛЬНО дублируется латиницей в соответствующем разделе References (см. http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).

Редакционная коллегия журнала оставляет за собой право рецензировать, редактировать, сокращать (без изменений позиций авторов) и проводить отбор статей. Отклоненные работы авторам не возвращаются. Статья, поданная без соблюдения указанных требований, публикации не подлежит.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЩОРІЧНИК
НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Випуск 36 (2)

Редакція: *В. І. Воловик*
Верстка: *А. І. Духонченко*

Підписано до друку 25.10.2016. Формат 84x108/16.
Віддруковано з готового оригінал-макета. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Наклад 300 прим.
Безкоштовно.

ТОВ «КСК-Альянс»
Свідоцтво серія ДК № 3068 від 24.12.2007 р.

пр. Соборний, 91/77, м. Запоріжжя, 69095
(095) 601 33 99, (067) 755 93 44

skype GMail

KSK.ALLIANCE

КСК
альянс